

A
BELEHÁZI és ETHREKARCHAI
BARTAL CSALÁD

A FADD-HENCSEI KIRÁLYI DONATIO
SZAZADIK ÉVFORDULÓJÁNAK EMLÉKÉRE

IRTA

BELEHÁZI és ETHREKARCHAI BARTAL AURÉL

1937.
KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAG.

Bastel Auré

„Az Ősök emléke iránt való tisztelet méltán
egyik főbb részét teszi a nemzeti érzésnek . . .“
(Bartal György 1839. évi országgyűlési beszédéből)

Az 1785—1865 években élt szépapám
Beleházi és Ethrekarchai B a r t a l G y ö r g y
családunk újra alapítója
nagy és áldott emlékének ajánlom tisztelettel,
szeretettel és örök hálával ezen munkát.

A Beleházi és Ethrekarchai Bartal család címere.

TARTALOM.

	Old.
I. Bevezetés.	13
II. Általános rész	21
III. Különös rész.	41
1. Buzad de Karcha.	43
2. Belud (Belyud) de Karcha.	47
2/a. Basilleus (Barleus) de Karcha.	48
2/b. Dubur de Karcha.	49
2/c. Benedictus de Karcha.	49
3. Bele (Belie) de Karcha.	50
3/a. Stephanus de Karcha (de Beledkarcha).	51
3/b. Petrus et Johannes de Beledkarcha.	52
4. Michael de Karcha (de Beleháza).	53
4/a. Dionisius de Karcha.	54
5. Paulus de Beleháza.	54
6. Michael de Beleháza (de Berky).	55
7. Laurentius Berky de Beleháza.	56
8. Michael Bele de Belekarcha (Berky de Beleháza).	57
9. Andreas Bele, alias Berky de Beleháza.	58
10. Petrus Barthol de Ethrekarcha.	60
11. Nicolaus Barthol (Barthol) de Ethrekarcha.	61
12. Volfgangius Barthol de Ethrekarcha et Beleháza.	62
13. Michael Barthol de Beleháza.	63
14. Georgius Barthol de Beleháza Karcha.	65
15. Georgius Barthol de Beleháza et Ethrekarcha.	68
16. Petrus Barthol, alias Beleházy.	72

	Old
17. Stephanus Barthol, alias Beleházy.	76
18. Franciscus Barthol de Beleháza et Ethrekarcha. .	78
19. Nicolaus Barthol de Beleháza et Ethrekarcha. .	83
20. Beleházi és Ethrekarchai Bartal György. . . .	86
20/a. Beleházi és Ethrekarchai Bartal László és leszár- mazói.	106
20/b. Beleházi és Ethrekarchai Bartal Imre és leszármazói.	111
21. Beleházi és Ethrekarchai Bartal Nepomuk János.	112
Nepomuk János leszármazói :	
21/a. Lajos.	114
21/b. György.	115
21/c. Kálmán.	116
21/d. Ferenc.	117
21/e. Ervin.	120
21/f. György.	120
21/g. Zoltán.	121
21/h. János.	121
21/i. Andor.	122
21/j. Dénes.	124
21/k. Iván.	125
22. Beleházi és Ethrekarchai Bartal György. . . .	126
23. Beleházi és Ethrekarchai Bartal Pál.	148
Pál leszármazói :	
23/a. Aurél.	153
23 b. Béla.	174
23/c. Dezső.	201
23/d. Pál.	202
23/e. Aurél.	206
23/f. Tibor.	220
23/g. György.	222
IV. Előneveink és családi nevünk eredete. . . .	229
V. Családi címerünk eredete.	237
VI. Leszármazási táblázatok.	245
I. Buzad törzse. (külön lap)	
II. Remigius törzse.	247

	Old.
III. Atanas törzse.	247
IV. Bodo törzse.	248
V. Zolougus törzse.	248
VI. Ethuruh törzse.	249
VII. A Beleházi ág és Bartal ág leszármazása és összekapcsolódása 1421-től 1682-ig.	(külön lap)
VIII. Barthal, alias Beleházy Mihály ága.	251
IX. Barthal, alias Beleházy András ága.	251
X. Barthal, alias Beleházy János ága.	252
XI. Barthal, alias Beleházy Péter ága.	(külön lap)
XII. Bartal György ága.	" "
XIII. Bartal László ága.	553
XIV. Bartal Imre ága.	254
XV. Pozsonymegyei Csallóközben Bartal néven szerepeltek (karcsaiak kivételével) töredékes leszármazási adatai a 17-ik század végéig.	(külön lap)

VII. Függelék.	255
1. Bartal Károly kérelme Pozsony vármegyéhez 1843-ban.	257
2. Pozsony vármegye nemesség-igazolása 1843-ban.	257
3. Pozsony vármegye előnév-használati igazolása 1910-ben.	259
4. Belügyminiszteri igazolás 1912-ben.	259
5. Pozsony vármegye címer-használati igazolása 1913-ban.	260
6. Belügyminiszteri általános igazolás 1937-ben.	261
Leszármazási tábla a 6. sz. alatti ált. igazoláshoz. (külön lap)	
7. IV. Béla király 1240-ben kiadott megerősítő oklevele.	264
8. IV. Béla király 1255-ben kiadott megerősítő oklevele.	265
9. Roland nádor 1253-ban kiadott ítéletlevele.	267
10. I. Lajos király 1356-ban kiadott oklevele.	270
11. Miklós nádor 1352-ben kiadott ítéletlevele és annak magyar fordítása.	274
12. A pozsonyi káptalan 1550-ben kiadott oklevele.	285
13. II. Rudolf király 1580-ban kiadott új adománylevele és annak magyar fordítása.	287
14. A pozsonyi káptalan 1602-ben kiadott oklevele.	294

	Old.
15. I. Lipót király 1675-ben kiadott új adománylevele.	297
16. A magy. kir. Orsz. Levéltárban elhelyezett családi letétünk leltára.	298
17. A magy. Tud. Akadémia levelestárában elhelyezett családi letétünk leltára.	305
18. A faddi családi levéltár leltára.	307
VIII. Okmány-fénymásolatok, fényképek.	311
1. IV. Béla király 1255 évben kiadott megerősítő oklevele.	I.
2. II. Rudolf király 1580 évben kiadott — 1719-ben átírt — új adománylevele.	II.
3. A pozsonyi káptalan által 1602-ben kiadott záloglevél.	III.
4. I. Lipót király 1675-ben kiadott új adománylevele. .	IV.
5. A magy. kir. Belügyminiszter által 1937-ben kiadott igazoló oklevél.	V.
6. A magy. kir. Belügyminiszter 1937. évi címer-megerősítő oklevele.	VI.
Fényképek.	VII.—XXIV.

RÖVIDÍTÉSEK.

1. Árp. Okm. = Árpádkori új Okmánytár.
2. Anj. Okm. = Anjoukori Okmánytár.
3. B. cs. (L). = A Beleházi és Ethrekarchai Bartal családnak a m. kir. Orsz. Levéltárban őrzött levéltára.
4. B. cs. (A). = A Beleházi és Ethrekarchai Bartal családnak a M. Tud. Akadémia levelestárában őrzött letétje.
5. B. Comm. = Bartal Gy.: *Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae Aevi Medii*. 1847.
6. Bp. E. K. k. = Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratára.
7. D.-C. M. E. Stryg. = *Dedec-Crescens L. : Mon. Ecclesiae Strygoniensis*. 1924.
8. E. O. = Eredeti Okmány.
9. E. = Elenchus.
10. C. Stryg. = Esztergomi káptalan levéltára.
11. F. L. = Faddi levéltár.
12. F. C. D. = Fejér: *Codex Diplomaticus*.
13. G. t. = Genealogiai tábla.
14. H. Okm. = Hazai Okmánytár.
15. H. Okl. = Hazai Oklevéltár.
16. H. m. = Hiteles másolat.
17. Kn. M. E. Stryg. = Knauz N.: *Mon. Ecclesiae Strygoniensis*. 1882.
18. M. = Másolat.
19. O. L. = Magy. kir. Országos Levéltár.

20. O. L. K. O. = Orsz. Levéltár kincstári osztálya.
21. O. L. Ind. C. T. = Orsz. Levéltár Index Causarum Tabularum.
22. O. L. Ind. C. A. = Orsz. Levéltár Index Causarum Appellarum.
23. Pozs. vm. = Orsz. Monografia, Pozsony vármegye.
24. Pozs. vs. = Ortvay T.: Pozsony város története. 1895.
25. C. P. Oklt. = Pozsonyi káptalan oklevéltára.
26. C. P. Ind. C. = Pozsonyi Káptalan Oklt. Index Capsarum.
27. C. P. Ind. P. = Pozsonyi Káptalan Oklt. Index Protocolum.
28. Pozs. vm. L. = Pozsony vármegye levéltára.
29. T. A. L. = Magy. Tudományos Akadémia levelestára.
30. T. = Turul genealogiai folyóirat.
31. Z. O. = Zichy család Okmánytára.

I.

Bevezetés.

„A nemesi eredet, az ősi származás kultuszát sehol sem űzik olyan mértékben, mint hazánkban s mégis nálunk tesznek legkevesebbet az ősi dicsőségért. A nagy többség nem tartja érdemesnek törődni az elődökkel, kik vérrel, fáradsággal szerezték meg az utódok által élvezett rangot, vagyont, tekintélyt” — írja már harminc évvel ezelőtt Varju Elemér, országoshirű genealógusunk,¹ s ha megállapítása helytálló és ma is érvényes — aminthogy nézetem szerint az, — úgy magában foglalja az okot is, mely ezen munka megírására ösztönzött.

Családunk eredetére és régebbi történetére vonatkozó okmányok és adatok egy részét még szépapám gyűjtötte össze. Családtörténeti kutatásairól több tudományos munkájában és értekezésében emlékezik meg, sajnos, azonban eléggé szétszórta és hiányosan. Az ő adatai és valószínűen, szóbeli információi alapján néhai Pauler Tivadar, a M. Tud. Akadémia tagja, vallás és közoktatásügyi miniszter állította össze először a család rövid történetét és leszármazását, mely Nagy Iván: „Magyarország családai cimerekkal és nemzedékrendi táblákkal” című, 1868-ban megjelent, közismert munkájának I. köt. 209-ik oldalán és a pótlékkötet 104-ik oldalán foglal helyet. A leközölt családfa azonban az én megállapításaim szerint több tekintetben hibás.

Szépapám családi okiratgyűjteménye, 1865-ben bekövetkezett halála után, az ugyancsak általa létesített, nagyértékű damazéri könyvtárban — melyet 1906-ban atyám Pozsony városának ajándékozott s így csakhamar cseh kézre került — talált elhelyezésre és sajnos, több évtizedes feledésre is. Csak nagybátyám, a tradicionális érzésű és gondolkodású Bartal Béla hozatta le az iratgyűjteményt 1898-ban Faddra — megmentve így a könyvtár sorsára való jutástól — valószínűen azért, hogy biztonságosabb elhelyezéséről gondoskodják és hogy

genealógiailag feldolgozza. Utóbbi szándékára vall családunk legrégibb történetére vonatkozó tanulmánya, melyet a „Turul” folyóirat 22-ik kötetében „A Karchayak a 13-ik században” címmel tett közzé. Erre hivatkozással jelent meg a „Turul” 26-ik kötetében Daróczy Zoltánnak „Karcsayak” című közleménye, mely ugyancsak legrégibb történetünkre és származásunkra vonatkozóan tartalmaz kiegészítő adatokat.

Bartal Béla a gyűjtemény legértékesebb részét 1899. április 4-én a M. Tud. Akadémiának küldte el megőrzés végett, amint kísérő levelében mondja:² „Minden itt elősorolt iratokat én alulirott, mint egy tősgyökeres magyar köznemes család sok századra visszamenő viszontagságos multjának emlékét, az enyészettől megmentendő, Pauler Gyula m. tud. akadémiai tag urnak, mint boldogult Nagyatyám barátja és munkatársa, Pauler Tivadar utódjának kezeihez — a Magyar Tudományos Akadémia levéltárába való elhelyezés és megőrzés céljából — mai postával elküldöttem.”

Az Akadémia az iratokat — bár kevés gonddal — szétválogatta, a szépapámra és annak György fiára vonatkozóak nagy részét, (cca. 80 darabot) visszatartotta saját levéltára részére,³ míg a többi okmányt és iratot, számszerint 121 darabot a Nemzeti Múzeum Széchenyi levéltárának adta át 1903. máj. 22-én. Innen ezek a M. Kir. Országos Levéltárba kerültek, hol a „Beleházi és Ethrekarchai Bartal család levéltára” megjelölés alatt őriztetnek.⁴

A Faddon maradt iratok, főleg káptalani és kancelláriai okmányok, záloglevelek és periratok, kiegészítve az általam összegyűjtött ujabbkori írásokkal és nyomtatványokkal — iratcsomókba rendezve — jelenleg is faddi családi levéltáramban, tulajdonomban vannak.

Midőn tehát áldott emlékü szépapám iránti kegyeletből, az általa vallott és követett ősök iránti tiszteletből, a most élő és következő nemzedékek okulására és épülésére, családunk 700 éves nemzedékrendjének összeállítását és történetének megírását, a Fadd—Hencsei királyi donatio századik évfordulója emlékére elhatároztam, elég sok adat és bizonyos előmunkálatok is állottak rendelkezésemre. Mégsem volt könnyű a feladatot lelkiismeretesen, gondosan és lehetőleg hézagmentesen megoldani.

Amit a család multjáról eddig tudtunk, az kutatásaim alapján sok tekintetben tévesnek bizonyult. Így szépapám és utána Pauler is, a családot a Karchai Buzadtól származó Beleházi ágon vezeti csak le és nem tudja okadatolni, miért és hogyan lettek a Beleháziakból Beleházi Bartalok. Ezzel szemben én megállapítottam azon, eddig nem ösmert, fontos tény, hogy ma élő családunk a karchai ősnemzetségek két ágának, a Beleháziaknak és az Ethrekarchai Bartaloknak házasság útján, a 16-ik század első felében történt összekapcsolódásából származik, maga a Beleházi ág pedig, ezt követően csakhamar kihalt. Megállapítottam továbbá, hogy a család nemcsak Beleházán, hanem — Bartal részről — Ethrekarchán is birt ősi adományos javakkal s ennek folytán a Beleházi előnév mellett, az Ethrekarchai előnév használására is jogosult, amit aztán a bemutatott bizonyítékok alapján a m. kir. Belügyminiszter is elismert és engedélyezett s ugyanekkor ősi magyar nemességünket és családi címerünk használatának jogát is igazolta. Ezen leglényegesebb eredményektől eltekintve, igen sok munkát és utánajárást igényelt a leszármazásra vonatkozó adatok között gyakran fennforgott hiányos összefüggésnek kikutatása és kiépítése, valamint sok adat hiteles eredetének kinyomozása, mert természetesen a fősúlyt arra kellett helyeznem, hogy minden fontosabb adat forrása hitelt érdemlően igazolva legyen. Az Orsz. Levéltárban végzett kutatásaim és kivonatolásaimnál dr. Bottló Béla a levéltár tisztviselője, a pozsonyi káptalani okmánytár átvizsgálásánál Bartal József rokonom, némely újabbkori csallóközi anyakönyvi adat megszerzésében Bartal Iván rokonom, egyes fordítások szakszerű eszközlésében dr. Bassola Zoltán tanügyi segédtitkár s ezeken kívül még mások is állottak segítségemre, kiknek támogatását e helyen is köszönöm.

A munka beosztása a következő: A bevezetés utáni általános részben a karchai származás és a Karchák keletkezésének magyarázatát és a család általános történetét adom meg. A különös rész a 14-ik század végéig a Beleházi ágon első ősünknek és leszármazottainak, ezentúl úgy a Beleházi, mint a Bartal ágon a két ág egyesüléséig és folytatólagosan lefelé, dédatyám, Bartal Miklósig az egyenes leszármazottaknak, Miklóstól kezdve az összes leszármazottaknak adatait — az

újabb időkből életrajzok formájában — tartalmazza. Ezen életrajzok terjedelme igen különböző, ami egyrészt az illetőknek jutott életszerep kisebb vagy nagyobb mértékére, másrészt arra vezethető vissza, hogy egyes rokon ágak ma élő utódai legközelebbi elődeikről is alig tudtak bővebb közléseket rendelkezésemre bocsátani s e tekintetben egyik-másik oldalról sajnálatos érdektelenséget is kellett tapasztalnom. Az így kapott közlések helyességét ellenőrizni sem állott legtöbb esetben módomban, s így azokért felelősséget sem vállalhatok.

A távolabbi multban élt oldalági rokonok adatainak ismertetése az általános részben van, viszont a későbbiekre nem terjeszkedhettem ki, az adatok hiányossága és a családnak egyes időszakokban nagymérvű széttagozottsága miatt. Az újabbkori, szélesebb rokon kapcsolatokra vonatkozóan tehát csak a leszármazási táblák s ezek is csak bizonyos határok között nyújtanak felvilágosítást.

A különös részt követi előneveink és nevünk eredetéről és változatairól és családi címerünk eredetéről szóló két fejezet. Ezután következnek a leszármazási táblák, majd a függelék s abban a nemesség, előnév és címerhasználatra vonatkozó belügyminiszteri és vármegyei igazolások, fontosabb családi okiratok másolatai latin eredetiben, kettő magyar fordításban is, az Orsz. Levéltárban és a M. Tud. Akadémia levelestárában elhelyezett családi okiratgyűjteményeink leltárai és a faddi levéltár leltára.

A munkát néhány családi oklevél fénymásolata és családi vonatkozású képek egészítik ki.

Kétévi kutatásaimnak kétségtelenül foggyatékos, de szerény tehetségem és képességem legjobb szándékú eredményét bocsátom ezzel a családnak, a rokonságnak, a barátoknak és érdeklődőknek színe elé. Az, akinek első sorban írtam ezt a munkát s akinek legnagyobb szeretettel akartam kezébe adni, — egyetlen György fiam nincs többé.

* * *

Mikor e sorokat írom, 19 esztendővel a világháború befejezése után, még mindig súlyos társadalmi, politikai és gazdasági megrázkódtatásoktól szenved Európa és az egész világ.

Miként nagy kozmikus katasztrófák után új égitestek, úgy most új világnézetek és erkölcsök, új alakulások és elhelyezkedések születnek; nem jobbak, mint a régiek voltak — nekünk, kik nem bennük nőttünk fel, mindenesetre rosszabbak — csak újak. Az emberiség forrong, fanatikusok, rajongók, vagy gonoszok vezetik és a józan észnek kevés a becsülete. Az egyén tétovázva keres és kapkod irány és cél után és senki sem látja, senki sem tudja, melyik az igaz út, amely egy jobb jövő felé vezet.

Vajjon a keresztény evolúció alkonyát jelenti-e mindez?

A mi családuink is számban és vagyoniilag megfogyva, egyedileg szétszórva él a csonka hazában és az elszakított részekben e világválság közepette. Birtokaink megreformálva, ősi földeink idegen határokon túl, idegen hatalom alatt állnak. És úgy ott, mint a szűk határokon belül láthatók a mindinkább erősödő szándékosság bizonyítékai a történelmi multban gyökerező nemzedékek céltudatos megsemmisítésére.

Önként adódik a kérdés: időszerű-e és indokolt-e ilyen állapotok és kilátások mellett, az ősök emlékének áldozva a jövőt munkálni, családtörténet megírásával? És különösen indokolt-e ez részemről, kit a multat a jövővel összekapcsolni hivatott ezen munkám írása közben talált el a legnagyobb, a legrettenetesebb sorscsapás, ami embert érhet, egyetlen, mindenek felett szeretett, élete virágjában álló fiam — a jövő — elvesztésével. Mintha ebben a tragédiában a sors megsemmisítő ítélő szava csendülne ki: Ne erőlködj, ne küzdj hiábavalóan magad és családod végzete ellen, — nincs tovább!

Lehetetlennek látszik ilyen sorscsapással szembe helyezkedni, majdcsaknem lehetetlennek. És mégis! Ha akaraterőm megmaradt foszlányaival el tudom magamat némileg vonatkoztatni a saját bajomtól, akkor bár halványan, bár alig-alig, de mégis sejtem, hogy nem volt egészen hiábavaló és céltalan ez a munka. Ráeszmélek, hogy az évszázados mult emlékének megbecsülése és megrögzítése nemcsak erkölcsi kötelessége az utódnak, de épen ez adhat a legsúlyosabb megpróbáltatások idejében erőt, hinni a család fennmaradásában. Ráeszmélek, hogy a jövő — általánosabb szemszögből nézve — nincs még elveszve. Vannak még — bár kevesen vannak — Beleházi és Ethrekarchai Bartalok, kikben tovább élhet a család. Jöhetnek

újabb nemzedékek, kik céltudatos, szivós, kitartó munkával és életigenléssel tovább vihetik a család történetét. Tovább vihetik, további évszázadok felé, ha a Mindenható segíti őket benne és ha mutatja nekik a helyes utat az Ősök szelleme. És ha nem feledik, hogy öntudatosan élni annyit tesz, mint hittel és reménnyel munkálni a jövőt.

Sötét végzet üldözi szerencsétlen családunkat, megdöbentő, sorozatos tragédiák, mint komor mértföldkövek, jelzik szépapám leszármazóinak életútját. Mégis, ha ősrégi nemzetségem jövő sorsára gondolok, hallom — mert hallanom kell — az Úr szavát: „Ember küzdj és bízva bízzál!”

Jegyzetek.

1. T. XXIV. 77. old.
2. F. L. 28 sz. iratcsomó, E. O.
- 3—4. Lásd VII. fejezet 17. és 16. sz. alatt.

II.

Általános rész.

Ma élő családunk, a Beleházi és Ethrekarchai Bartal család, két pozsonymegyei alsócsallóközi, ősnemes Karchai rokonnemzetség, a Beleháziak és Ethrekarchai Bartalok egybekapcsolódásából ered a 16-ik század első felében. A család a legrégebb időktől a mai napig római katolikus vallású, bár eleink között pogány hangzású nevekkal is találkozunk.

A Beleházi ágon első ősünk az 1200. körül született, s 1243-ban fiával Basilleusszal együtt először említett Comes Buzad de Karcha,¹ ki a mi águnkon kívül a Beledkarchai és az Egyházas-, vagy Lászlókarchai ágaknak is alapítója volt és akitől okmányilag igazolt leszármazásunk folytonos. A Bartal ágon első ősünk, kitől a filiáció okmányilag kimutatható, az 1450—60-ban született Petrus Barthol de Ethrekarcha.² Ezen Petrus elődeit illetően, csak valószínűségi alapon nyerhetünk tájékozódást.

A Barthol (később Barthal, majd Bartal) névvel már a 13-ik században is találkozunk az alsócsallóközi Karcsák vidékén. Kétségtelen, hogy kezdetben keresztnév volt és hogy a latin Bartholomeus magyarosítása.³ Ez a név pedig kedvelt lehetett a karcsaiaknál azért, mert a már 1248-ban fennállott egyházkarcsai templom és plébánia, védszentje után, Szt. Bartholomeus temploma nevet viselte. A templom közelében feküdt a Barthal—Karcha nevű birtok, ill. falu, mely 1341-ben öröklés útján jutott Karchai Bartholomeus birtokába, ki a Buzaddal közeli vérrokon, Karchai Remigius Comes egyenes leszármazottja volt.⁴

Az okiratok alapján nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy Petrus ősünk apja „nobilis Bartholomeus de Ethrekarcha” volt s Petrus elsőnek használta apja keresztnéve után a „Barthol” vezetéknevet. Ugyanis a 14-ik század végétől vált szokássá vezetéknevek használata s ezt a szerepet legtöbbször

az apa keresztnéve töltötte be. Bartholomeus atyja az okiratokban „Marok (March) — talán Márk, Marcus? — de Ethrekarcha” néven említetik. További közvetlen felmenőkről nincsen adat. Marok tehát épúgy származhatott a fent említett Remigius—Bartholomeus törzsből, mint az 1240-ben először szereplő Ethuruh alapította Ethrekarchai nemzetségből. Erről, sajnos, írásos bizonyítékaink nem maradtak, nyilvánvaló csak az, hogy úgy Marok, mint Petrus elődünk a fennebbi két karchai törzs valamelyikéből ered. (Lásd III. fejezet 10. sz. alatt is.)

Több Karchai törzs létezett a középkorban. Buzad törzse mellett szerepeltek a vele legközelebb rokon, Remigiustól eredő Dyak- és Bartal-karchai, valamint az Atanas, ill. Bodótól eredő karchai törzsek, továbbá Ethuruhtól az Ethrekarchai, Zolougustól a Damasakarchai, Petheutól a Királyfiakarchai, Morochtól a Moroch—Jánoskarchai, Ehustól a Pinkekarchai, Konchtól a Kuncelkarchai, stb. törzsek. (Lásd T. XXII. 161—65. old. és XXVI. 175—79. old.) Buzad, Remigius, Atanas, Bodo, Zolougus és Ethuruh törzseinek leszármazási táblái a 13-ik és 14-ik században, a VI. fejezetben találhatók.

Mindeme törzsek okmányilag kimutatható megalapítói a 13-ik század első felében éltek, de felmenő elődeik ismeretlenek. Minthogy azonban azok a területek, hol lakóhelyeik és földeik voltak, kezdetben a pozsonyi várispánság jószágaihoz tartoztak, igen valószínű, hogy a régebbi karcsai elődök pozsonyi várjobbágyok voltak, de nagyobb részük már a 13-ik század elején, vagy talán előbb is, nemesi kiváltságjogokat nyert. Így 1240-ben IV. Béla király — „hogy a dolog feledésbe ne menjen és zavart ne okozzon” — bizonyáglevelet ad ki, mely igazolja, hogy „de genere Ethuruh”-ból származó tiz szál-lás (mansio) birtokosai, u. m. Sebee, Othus, Mortunus, Jacobus, Elias, Arsag, Othmar, Ethuruh, Clemens és Texe, nem várszolgák, hanem a szent király régi és igazi jobbágyai — „qui antiqui et veri Jobbagiones Sancti Regis inventi fuerant.”⁵ Ugyanezen oklevélben a szintén csallóközi Mogor nemzetség egyik tagja „Karachun” néven említetik.

Buzad comes és leszármazói, úgyszintén Remigius, Atanas, Bodo és leszármazóik kezdettől fogva mint birtokaikkal szabadon rendelkező „nobiles” szerepelnek, nemesi tisztsé-

geket viselnek (Buzad királyi pristaldus, egyik unokája Stephanus, megyei nemesi bíró, stb.) és az 1307-ben folyt örökösödési osztályperükben saját jobbágyaik is, mint birtokukhoz tartozók, említettnek.⁶

A „Karcsa” név eredete a hagyomány és legenda homályában vész el. A hagyomány szerint a honfoglaló ősök egyik törzsének vezére Kund fia neve lett volna „Karcha”, ill. „Korczan”, ki a Bodroglókörzében, hol a honfoglalók, a Kárpátok bércein áthatolván, hosszabb ideig pihentek, alapította az első Karcha falut. (Ugyanis csak itt és a Csallóközben találkozunk ezen helységnévvel.) Később Korczan Csallóközben telepedett volna le, s az ő nevének emlékét őrzik az ottani Karcha helységek.

Karcsay Miklós „Csallóközi népmondák és hagyományok” című tárcacikkében a Karcsákkal kapcsolatban a következőket írja: „A néphagyomány szerint Korczan dédunokája Barch, „karchas” azaz bírói méltóság viselője volt, kinek emlékét a hajdani Barcs folyó vize (családi okleveleinkben is többször említve) neve őrzi, mely ma már úgyszólván csak holt medre az egykori folyónak. Barch fia Göncöl, táltos volt, ki a monda szerint már István fejedelem idejében élt, mint a csallóközi pogányság utolsó képviselője és főpapja. A nép még ma is prófétaként tiszteli és azt tartja róla, hogy az etrekarcsai máglyadomb nevű hajdani berekben mutatta be Hadurnak a fehér ló áldozatot és tüzes szekéren ment az égbe, hol csillaggá változott — Göncöl szekér csillagzat — mikor megtudta, hogy testvére Mogor a Szent Király — István — mellett harcolt és győzött a pogány magyarok ellen. Mogor ezért sok földet kapott a mai Nagymagyar vidékén. Ez a néphagyomány a legutóbbi időkig fennmaradt a karcsaszéli lakosság közt s hogy őseredetű, mutatja az is, hogy a Somogyi és Bartal család közt 1543-ban (?) folyt határperben kihallgatott tanúk vallomásai szintén ezen hagyományra hivatkoznak. Karcsaszélen és vidékén a keresztény vallás csak nehezen birt gyökeret verni s úgy látszik, titokban nagyon sokáig gondoltak vissza az ősi hitre és utolsó képviselőjére, Göncöl táltos legendás alakjára, mint ezt valószínűvé teszi az a körülmény, hogy a Karcsaszélen sok pogány sírt találtak s a hagyomány szerint Göncöl

utódai továbbra is pogány hangzású neveket viseltek, mint Dubur, Bella, Buzad, Belud, kiknek létezését igazolják a hagyományokon kívül (okmányok igazolják!) a földrajzi nevek is: Barcs folyó, Göncölkarcsa, Dobori major, Doborgaz, Beleháza, Buzad földje, Beludkarcsa. A legrégebbi okiratok a XIII. század első feléből maradtak fenn s azokban említett nemes Karcsay törzsek a hagyomány szerint, Korczan nemzetségének ivadékai, míg a mellettük várjobbágy sorban élő törzsek a nemzetség hadinépének utódai s mint vitézi renden lévők a pozsonyi vár szolgálatába szegődtek s földjeik is a vár birtokaiból nyertek kiegészítést. A régi iratokból értesülünk arról is, hogy a tatárjárás idején a karcsai nemesek törzsfőnökei voltak Karcsai Buzad és Remig Comesek s az előbbitől a Bartal, utóbbitól a Karcsai család ágazott le, a várjobbágy törzsek közül pedig a Lukács, Görcs, Gencs, Olgyay, Magyary, Csenkey és egyéb családok származtak. Idők folyamán a szállásokból helységek keletkeztek, s birtokosuk neve szerint való megkülönböztetéssel voltak jelölve. Ha bejárjuk a Karcsaszélt és annak környékét, lépten-nyomon oly nevekre akadunk, melyekről okiratok nélkül is megállapítható régiségük; ha pedig a községek határainak elhelyezését figyeljük meg, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy azok az első időtől kezdve úgy voltak kiszabva, hogy ma is megláthatja az avatott szem a hajdani szállásbirtokok nyomait. Karcsa vidéke hajdan nemcsak víz és halbősége folytán volt megszállásra alkalmas terület, hanem a lakóhelyek közelében feküdtek a művelésre szánt, eke alá való földek is s azok mellett az állattenyésztésre szolgáló bőséges legelők és dús fűvű rétek váltakoztak egymással; távolabb pedig nádasok, ingoványok, vadvizek, mocsarak és erdők következtek, mindannyi tele vaddal, hallal, vadmadárral, és így csábítólag hatottak új birtokosaikra a vadászatot illetőleg is... Még a múlt század nyolcvanas éveiben is találkoztak karcsavidéki aggastyánok, kik büszkeséggel emlegették a néphagyományokat és népmondákat, melyek a Karcsáknak a történelem szempontjából is érdekes eredetéről szólnak.”⁷

Méhes Mózes „A Nyéki Méhes család és a rokon családok” című 1937-ben megjelent nagyértékű genealogiai munkájának II. köt. 10-ik oldalán azt mondja, hogy „a Karcsa nevű

községek török eredetű megjelölésből származtak. Karuča ugyanis, törökül kis udvart, kisebb erősséget jelent s a Karcsa nevű községek mostani első jelzőszava a kisebb erősségek tulajdonosát mutatja“. Ez a magyarázat mindenestre több valószínűséggel bír, mint az előbb említett legendák.

Tényként megállapítható az, hogy a „de Karcha“ név, ill. megjelölés, Pozsony megye alsócsallóközi járásában, annak közepe táján, egymáshoz közel fekvő, „Karcsa“ nevű (1215-ben Corcha, 1240-ben Caracha, 1248-ban Carachan és Karchan, 1253-ban Karcha, Karcza és Karcsa, 1255-ben Karasha, 1315-ben Karcha, 1347-ben Karcza, később és a mohácsi vész után Karcha, ma Karcsa) helyektől ered, melyek nyilván honfoglaláskorbeli őstelepülések voltak, aránylag kevés eke alá való földekkel, de annál több réttel, nádassal, ingovánnyal és tóságokkal körülvéve. Utóbbiak emlékét őrzi az 1253 évi, karchai határjárásnál említett Agto, Nogto, Kech (mai Gércs?), Gyolcs (tisztá vize után), Stagnum Barcs, Aloan és Curloustho.⁸ Az egyes Karcsák első tulajdonosaik, főbb birtokosaik nevének, vagy más megjelölés hozzákapcsolásával különböztettek meg egymástól. Így például, Beleházkarcsa, Belétől, Beledkarcsa Beludtól, Bartalkarcsa Bartholomeustól, Sólymoskarcsa Solomustól, Erdőhátkarcsa a ma is mellette lévő erdőtől, Egyház-, vagy Egyházaskarcsa (Dyakkarcha) az ott álló templomtól, stb. nyerte elnevezését.

Az okmányokban legelőször 1215-ben találkozunk Karcsa helységnévvel. Említve van ugyan már 1138-ban⁹ egy Dyaki nevű helyiség Csallóközben, mely talán azonos lehetett a 14-ik században és később is szerepelt Dyak(Deák)-karcha helységgel, de lehetett a Csallóközön kívüli Deáki nevű vágmenti község is, melynek ősrégi fennállását valószínűvé teszi, templomának misekönyvében talált, első magyar nyelven írott dokumentumunk, a híres „halotti beszéd“. 1215-ben II. Endre király az esztergomi érsek kérésére „quosdam homines Zida, Alg et eorum consanguineos Bucha et Paulum“, — kiknek elei várjobbágyok voltak — a várjobbágyi kötelékből felmenti, esztergomi érseki nemesekké teszi és megengedi, hogy „ad villam nomine Corcha“ tartozó földjeiket ezentúl is birhassák.¹⁰ A következő említés Karcsáról, 1240-ből való, az Ethuruh és rokonainak kiadott bizonyáglevélben.

A sok Karcsa nevű hely közül, az évszázadok folyamán, több eltűnt, vagy névváltozáson ment keresztül. A korbeli okiratokban szerepelt ezen, ma már nem létező, vagy változott nevű Karcsák a következők: Kiskirályfiakarcha, v. Damasattelke (1243, 1515–16), ma Damazérkarcha, Barthalkarcha, Dyak-, vagy Deákkarcha, Lászlókarcha (1341, 1388, 1564, 1580, 1582, 1584, 1737, 1756, 1759, 1777), Beled- vagy Belyekarcha (1260–80, 1373, 1381, 1529), Beleházakarcha (1421, 1512, 1541, 1550, 1579, 1580), Guthakarcha (1455, 1569, 1599), ma Kulcsárkarcha, Nepekarcha (1328), Érsekkarcha (1355), Kastélykarcha, vagy Somogyháza (1581, 1582, 1756), ma Siposkarcha, végül Contiekarcha, ma Gönczölkarcha, Lucakarcha és Wagya-, vagy Wathakarcha. 1581–82-ben „Siposkarcha alias Somogyháza“, 1756-ban „Kastély alias Siposkarcha“,¹¹ 1564-ben „Possessio Diak et Bartal Karcha“, 1582-ben „Egyházaskarcha alias Lászlókarcha, vel Deákkarcha appellato“,¹² 1584-ben „Egyházas alias Lászlókarcha“,¹³ 1599-ben Kucsar aliter Guthakarcha“¹⁴ nevezetik meg. 1777-ben foganatosított tanukihallgatások szerint „Egyházkarcha, Deák, vagyis Bartaloskarcha egy helység“ és „Egyházas és Bartaloskarcha egy határ és nem különös“.¹⁵ E szerint tehát Egyház-, László-, Deák- és Bartalkarcha, ha talán nem is voltak „egy helység“, de egymáshoz igen közel feküdtek.

Jelenleg tizenkét Karcsa nevű helység áll fenn, ú. m. Amadé-, Damazér-, Erdőhát-, Egyház-, Etre-, Gönczöl-, Királyfia-, Kulcsár-, Morocz-, Pinke-, Sípos- és Sólymos-karcha. (Ha azonban karcsai embertől az idegen megkérdezi, hány Karcsa van, akkor tréfásan azt válaszolja, hogy „kétszázstizenkét Karcsa“. Ugyanis nem messze a Karcsáktól fekszik Fel- és Alszász nevű helység is.)

Az összes Karcsákat dominálta és azoknak mintegy központját képezte és képezi ma is, Egyház-, vagy Egyházaskarcha, hol IV. Béla királynak 1248-ban kelt oklevele szerint¹⁶ már akkor fennállott a templom, az „Ecclesia Bartholomei Apostoli“, mely ezután 1262-ben, 1276-ban és 1341-ben is említetik. Ipolyi Arnold téved tehát, mikor „Magyar Műemlékek“ című munkájában (85 old.) az egyházkarcsai templom építését 1308 évre teszi. Tényleg létezik egy 1308-ból való okirat az egyházkarcsai plébánián, de ez arról szól, hogy Tamás esztergomi érsek

előtt több karcsai nemes megjelent avégből, hogy Karchán — melyiken, nincs megmondva — Szt. Miklós confessor tiszteletére kápolna („capellam et oraculum”) építését kérelmezze.¹⁷ Hogy a kápolna, melyet az érsek „ubi voluntati eorum placet” engedélyezett, tényleg felépült-e, arra nincsen adat, — emlékeztet rá a mai damazéri birtokhoz tartozó „Kápolna domb” dülő — de bizonyos, hogy nem volt azonos az akkor már régóta fennállott egyházkarcsai templommal. Utóbbi építésének idejét nem ismerjük, azt sem tudjuk, ki építette, de nagyon valószínű, hogy Remigius, vagy elődei. Ugyanis a templom körüli birtokok s kétségkívül azon terület is, hol a templom állott s ma is áll, Remigius és utódai tulajdonában voltak és a kegyúri jog is őket illette. Ez kitűnik az 1341-ben kelt okiratból, mely szerint a káptalan előtt megjelennek Raphael filius Eliae, filii Bartholomei (ki Remigius fia volt) és Bartholomeus, Raphael édes testvére és összes birtokaikat Karchán, egyenlően felosztják egymásközt. A „Villa circa Ecclesiam Beati Bartholomei Apostoli,” Bartholomeusé lesz, a „villa vero Dyaki” tartozékaival együtt Raphaelé; a templom feletti kegyúri jog közös.¹⁸

Buzad fiai, Basilleus, Belud, Dubur és Benedictus közül Dubur utódokat nem hagy és öröksége felett 1307-ben és 1347—52-ben Buzad unokái, majd szépunokái között folyik az örökösödési osztályper, melyet nádori ítélet fejez be. (A per leírását tartalmazó okirat, latin eredetiben és magyar fordításban a függelékben 11. sz. a. található.)

Benedictus fia Eustach fia Lászlótól és testvéreitől ered az Egyházas-, vagy Lászlókarchai ág. Ezen ágbeli László fia Jacobus de Egyházaskarcha és rokonai Paulus Török de Lászlókarcha és Michael és Stephanus de Egyházaskarcha 1418-ban Zsigmond királytól címeres nemes levelet kapnak.¹⁹ (Lásd V. fejezetben.) A címeradományban részesült Mihály fiai Mátyás és István 1455-ben László- és Deákkarcsákat nova donatio címén kérik maguk és utódaik számára V. László királytól és meg is kapják a következő birtokrészeket: egy részt „in Dobormagla et Aprohalom, nomine Újföld, in Portionem Bartholomei, condam avi ipsorum olim pro dotibus filiae Barnabas, Bartholomei fratris, consorti vero Damasi quartali Puellari da-

tam“, továbbá egy részt „in terra Korláthföldre“, melyekbe el-
lentmondás nélkül be is iktattatnak.²⁰ Ezen gazdag ág később,
Karchai Mátyás utódaiban, ki 1543-ban Pozsony megye alispán-
ja volt, fiágon kihalt. Mátyás leánya Barbara, várkonyi Amadé
László felesége lett, ennek leánya Erzsébet pedig dereghi So-
mogyi Györgyné.²¹ E révén jutottak az egyébként is igen gaz-
dag — de a 19-ik század végéig már ismét teljesen elszegé-
nyedett — Somogyiak az Egyházaskarchai vagyonhoz.

Basilleus utódairól nem tudunk. Beludnak három fia volt,
Bele, Petrus és Stephanus. Petrus utód nélkül maradt. Mind-
hárman a Dubur-féle örökösödési perben, Stephanus ezenkívül
is többször szerepel. Ez megyei nemesi bíró volt. Tőle ered a
Beledkarchai, Belétől a Beleházi ág. Stephanus fiai, Petrus és
Johannes de Beledkarcha, valamint Petrus fia Bele, szintén a
Dubur-perben szerepelnek, Johannes ezenkívül 1373-ban is em-
lítettik, mikor leánya Erzsébet, Karchai Miklós fia János fele-
sége részére a leánynegyedet kiadja.²² Folytatólagosat erről az
ágról sem tudunk.

Bele fiai Dionisius és Michael, szemben Egyházaskarchai
Lászlóval, Eustach fiával, tovább viszik az osztálypert, de Dio-
nisius a per elején, 1348-ban meghal. Két fia marad, Thomas,
aki pap volt, 1377—93-ban említve és Johannes 1379-ben említve.²³
További utódok nem ismeretesek. Michael fia Paulus és talán
Jacobus s előbbi mint királyi ember 1421-ben mint „filius Mi-
chaelis de Beleháza“ van megnevezve. Paulus fia, ismét Mi-
chael és szintén királyi ember, 1455-ben „filius Pauli de Bele-
háza“ és ugyanazon évben egy másik oklevélben „filius Pauli
de Berky“ néven van említve.²⁴ (A névváltozásokra vonatko-
zóan lásd a IV. fejezetet is.)

Mihály három fiészármazottat hagyott, Lőrinc, Ferenc és
Istvánt. Lőrinc a fiágon folytatódik Mihály (1516) és ennek
fia Andrásban. Andrásnak két fivére, Antal és János és egy nő-
vére, Helena — Barthal Farkas felesége — volt. A három fi-
vér együtt 1529-ben említettik, mint „Bele de Belekarcha“. 1541-
ben és később már csak András és János szerepelnek — An-
tal nyilván meghalt — „Berky de Beleháza“ néven. Antal
és János utódairól nem tudunk, Andrásnak pedig saját beval-
lása szerint nem volt fiutódja, csak három leánya. (Lásd bő-
vebben a III. fejezetben.)

Ferenc 1529-ben és 1541-ben említették „Bele de Belekarcha“, illetve „Berky de Beleháza“ néven.²⁵ 1529-ben fia Albert is meg van nevezve.²⁶ Ezen ágazatról további adat nincsen, csak Albert leányairól — nevek nélkül — van említés. Feltehető tehát, hogy Albert ága is kihalt.

István és leszármazottaira részletesebben kell kitérnem, az itt különösen zavaros — Bele-Bartal-Beleházi — névhasználat lehetőleg tisztázására. Istvánt először, s akkor is már mint néhait, 1512 aug. 10-ikén találjuk említve, mikor „a pozsonyi káptalan előtt Berthalyn Bertalan alsóborsai lakos, magára vévén nővére Borbála, Beleházkarchai Bele István özvegye terheit, Alsó-Borsán 6 hold szántóföldjét, 3 arany forintért elzálogosítja Zyllew (Szüllő) Györgynek és fiának Ferencznek.“²⁷ István fia Benedek „filius Stephani de Belekarcha“, 1529-ben mint „Michael Bele de Belekarcha“ szomszédja Beleházán,²⁸ és 1541-ben mint néhai „Stephanus Bele de Beleháza“ fia szerepel.²⁹ Benedek 1541-ben eladja beleházi birtokrészét — örök időkre — Karchay Mátyásnak³⁰ és a felsőcsallóközi Hideghétre költözik. Hideghéten már mint Barthal alias Bele Benedek szerepel ifj. Barthal Benedekkel együtt, Ferdinánd királynak 1551-ben Pozsony vármegyéhez intézett azon parancsában, mely szerint meghagyja a megyének, hogy „Olgyay Lőrincz és Hideghéthy Albert, Bajtsy Jánossal, Saaghy Istvánnal, Hideghéthy Antal Bálinttal, ugy Borbála asszonnyal, Barthal alias Bele Benedeknével és ifjabb Barthal Benedeknével, Anna asszonynyal, Prisca asszonynyal, Bajtsy Ambrussal és Apoloniával, Antal Istványnak özvegyével, az egész mezőkben, réteken és szántóföldeken Hideghéti határban, Pozsony megyében, Misérd nevű helység felől, az osztályt vigye végbe törvényesen.“³¹

Hogy miként jutottak a Bartal névhez, nehéz megállapítani. 1592-ben a káptalan kiküldöttje előtt, Hideghéten lefolytatott tanukihallgatások³² Benedek fia Tamás nevét illetően, nem világosak s gyakran ellentmondók.

A különböző tanuk így vallanak: „Bele Tamásnak vezették nevén hivatnék az atyjáról, Bele Benedekről, de mivel hogy itt a faluban, Hideghéten vett volna magának feleséget, attól Barthal Tamásnak nevezetnék.“ (E szerint felesége Bartal leány lehetett.) Továbbá: „Egy háznál két Benedek egykor

lakott, az egyiket Bele Benedeknek, a másikat Barthal Benedeknek és az Tamást az atyjáról Bele Tamásnak és nem Barthal Tamásnak hitták; továbbá „az atyját is ösmerte Barthal Tamásnak,“ továbbá „mióta ösméri, mindig Barthal Tamásnak hitták,“ továbbá „soha nem hallotta, hogy más néven hivatott volna, hanem Barthal Tamásnak, még az atyját is annak hitták, Barthal Benedeknek“ stb. Itt tehát tényleg alig lehet kihámozni, mi a valóság.

Ugyanezen Tamás 1553-ban, mikor Hideghéten restituáltatik, „nob. Thomas Barthal alias Bele“-nek,⁸⁸ 1579-ben, mikor Mihály rokonával együtt Somogyi György beleházi iktatásának ellentmond⁸⁴ — Somogyi a Beleháza birtokot a Bele alias Berky család kihalása címén kérte adományba — „Thomas Bele de Beleházakarcha“-nak, 1580-ban pedig,⁸⁵ az ő és Mihály beleházi iktatásánál „Thomas de Beleháza“-nak neveztetik. 1582-ben,⁸⁶ mikor Somogyi György etrekarcsai iktatásának a Lukách, Görch és Kultsár családokkal együtt, ellentmond, mint „Thomas Barthal“, 1592-ben,⁸⁷ ugyancsak Somogyi ügyben, mint „Thomas Bartal aliter Bele“ neveztetik.

Tamás kap Barthal Volffgangius fiával, Mihállyal együtt 1580-ban új donatiót Beleházára, de azért tovább is Hideghéten marad és megállapíthatóan egyik fia János — felesége ns. Csorba Anna — is Hideghéten lakik, sőt ennek a szomszédos Vendéghéten is van birtoka. János 1617—35-ben és mint néhai, 1625—57-ben említettetik.⁸⁸ Másik fia, „Nicolaus filius Thomae Barthal“ 1610-ben szerepel⁸⁹ a Somogyiak által Görch Albert, Lukács Albert és fia István ellen, etrekarcsai földek miatt folytatott perben. Miklós leszármazóiról nincsen adat, Jánosnak csak egy leánya, „Beleházy Barbara, néhai Beleházy Jánosnak, néhai Beleházy Tamás fiának leánya“ van említve (1657-ben), ki előbb Erdős Mihálynak, aztán Kürthössy Istvánnak felesége volt, s ki 1634, 39, 43, 52 és 55-ben is szerepel;⁴⁰ az okmányok szerint vagyonos asszony volt s ezért is valószínű, hogy egyedüli gyermek. Ő vele „Stephanus Berky de Beleháza, alias Bele de Belekarcha“ ága lezárul, arról a későbbi időkben sem található további adat s így nagy valószínűséggel megállapítható, hogy ezen ág is — és benne a tulajdonképeni Beleházi nemzetség — kihalt.

A Bartal ágon első ősünk, kitől a leszármazás okmányilag kimutatható, a már említett Petrus Barthol de Ethrekarcha. Két fia Nicolaus és — nagyon valószínűen — Thomas, utóbbi csak egyszer, 1525-ben,⁴¹ előbbi többször is szerepel.⁴² Nicolausnak két fia, Volfgangius és Thomas ismeretes. Volfgangius de Ethrekarcha, kinek felesége Andreas Berky de Beleháza nővére, Helena volt s kinek ezen Andreas 1550-ben egész beleházi kuriáját és birtokát átadta, az ethrekarchai Bartalok közül elsőnek használja a „de Beleháza” nevet is.⁴³ Thomas, ki 1512-ben született, mert 1592-ben, tanúként való kihallgatásakor 80 évesnek mondatik, Királyfiakarcsán lakott s felesége Erdős Erzsébet, Erdős Márton leánya volt.⁴⁴ Gyermekei, Gregorius, Jacobus, Blasius, Margareta 1554-ben⁴⁵ és Ursula, „Barbely Demeternek, aztán Rácz Lukácsnak, most pedig Trombitás Miklósnak felesége, és leánya néhai nemes Barthal Tamásnak és néhai Erdős Márton leányának, Erzsébet asszonynak,” 1617-ben is említettnek.⁴⁶ Ezek utódaira nézve adatokat nem találtam, pedig majdnem bizonyos, hogy a három fiúnak kellett, hogy leszármazottai legyenek. (Ezen időtájban, ill. még valamivel előbb is, Etrekarcsához közel eső Dercsika községben tűnnek fel nagyobb számban Bartalok, de ezeket igazolható származási kapcsolatba hoznom a karcsaiakkal nem sikerült. A 15-ik és 17-ik század közt találtam Bartalokat számosabban Lidértejeden is [azelőtt Legyentejed], továbbá szétszórva, Nyéken, Várkonyban, Kisudvarnokban, Csukárpakán, Nagyabonyban [itt már 1322-ben is], stb., de három nemzedéken túlmenő összefüggő leszármazást egyiknél sem sikerült kimutatnom, ép oly kevésbé, mint a 13-ik és 14-ik században szerepelt csallóközi, nem karcsai Bartaloknál sem és főként semmi olyan biztos adatot nem találtam, mely az etrekarcsai Bartaloknak ezen régiektől való származása igazolására szolgálhatna. A fő nehézség ezen a téren abban van, hogy a Bartal név eredetileg keresztnév volt — Bertalan-Bartholomeus —, ez pedig több különböző családban fordulhatott elő. A keresztnévből később vezetéknév lett s így különböző helyen tűntek fel Bartalok, kiknek legalább is egy része, a név azonosságán kívül, egymással semmiféle rokoni kapcsolatban nem állott. Ezekkel tehát részletesebben foglalkoznom, túlmént volna munkám keretein.

A pozsonymegyei Csallóközben szerepelt és a karcsaiakkal kapcsolatba nem hozható Bartalok töredékes származási adatait a VI. fejezetben, a XV. sz. leszármazási táblázatban állítottam össze.)

Vollfgangius gyermekei : Gregorius, Lazarus, Michael, Anastasia és Ursula 1550-ben, Berky András vagyonátruházó levelében, Michael ezenkívül 1580-ban, a beleházi donatiós okiratban szerepelnek. Mihály és testvérei „Barthal de Beleháza, alias de Beleházakarcha” neveztetnek.⁴⁷ Mihály gyermekei : Adalbertus, Lazarus, Georgius, Helena és Prisca „Barthal de Beleháza” néven, és együttesen az 1602 évi Georgius és Lazarus-féle záloglevélben említetnek.⁴⁸

A 16-ik század utolsó éveitől kezdődően nehéz idők következnek Csallóköz népére s így családunkra is. Főokai a Győr várába befészkelődött török hadak gyakori betörései, a rövid időközökben megismétlődő nemesi felkelések elrendelése, ezzel a földművelés elhanyagolása és az elemi csapások. Mindezek kihatása nagymértvű és rohamos elszegényedésben és eladósodásban nyilvánul meg. Tanúság erre a fent említett 1602 évi záloglevél is, mert György és Lázár elődeink „őket legnagyobb mértékben sürgető, nyomasztó és elkerülhetetlen, legfőként pedig az éhinség, az évi gabona hiánya és a legközelebb elmúlt évek terméketlensége miatt bekövetkezett bajnak az elkerülése végett”⁴⁹ zálogosítják el etrekarcsai kuriájukat és földjeiket. De úgy látszik, ez sem elegendő a „baj elkerülésére”, mert ugyanazon és a következő évben kénytelenek beleházi birtokrészüket is zálogba adni,⁵⁰ sőt Etrekarcsán egy földdarabot „örök időkre” eladni.⁵¹

Röviddel ezután, 1623-ban, unokaöccsük, Laurentius Barthal de Beleháza zálogosítja el földjeit. A záloglevél (1777-ből való hitelesített másolat,⁵² ill. fordítás) így szól: „Anno 1623. Én alább is megírt Beleházi Bartal Lőrincz adom tudtára mindeneknek, akiknek illik, hogy . . . kényteleníttettem Kiskirályfián bizonyos földeket Erdős Jakabnak zálogba adni, mely Fundus Beleházy Bartal Simon fundusa mellett fekszik — 79 esztendeig egy héjján 100 magyar forintokért, mint hogy Ő Fölsege hűsége mellett fel kellett ülnöm és magam helyett el kellett mennem a törökre. 1623. die 12. april. Bartal Lőrincz m.

p.“ Lőrincz, ki valószínűen György és Lázár testvérének, Adalbertusnak fia volt, szintén nagy szegénységben lehetett, mert a záloglevél tanúsága szerint nem volt módja maga helyett katonát állítani s ezért önmagának kellett hadba vonulnia.

A zálogosító György fia, ismét György, 1675-ben új adományt kap — más társaival együtt — Lipót királytól Etrekarcsára,⁵³ de ezen fundus is később zálogsorra jut s csak szépapám váltja ki azt, az 1602-ben elzálogosított birtokokkal együtt. Ezen György egy későbbi okiratban „Beleházi és Ethrekarchai“-nak nevezetik.⁵⁴

György fiai Mihály, András, János és Péter „Barthal alias Beleházy“ néven szerepelnek.⁵⁵ Ágazataikat, ill. leszármazóikat körülbelül a 18-ik század végéig a VIII, IX, X, XI. sz. genealogiai táblázatok tüntetik fel. Felemlítendő közülük János, ki az 1580-ban kiadott, s nagyon megrongálódott beleházi donációs levelet 1719-ben a pozsonyi káptalan által átíratatta.⁵⁶ Péter leszármazói — a mi águnk — között találjuk egyik fiát, Istvánt, kinek földjei legnagyobb részt zálogban voltak s aki, mint egyházkarcsai sekrestyés tengődött, azután ennek fiát Ferencet, ki Etrekarcsán élt s kiról maga szépapám írja, hogy nagyon szegény volt és találjuk Ferenc fiát, a jóeszű, már gimnáziumot végzett, de könnyelmű, italkedvelő Miklóst, ki nem vitte többre az iskolamesteri állásnál.⁵⁷

1600-tól csaknem 1800-ig, két évszázadon keresztül tart családunk sötét és küzdelmes korszaka, melyen vörös fonálként húzódik végig a benne élt nemzedékek szegénysége és nyomorúsága. Mégis kicsendül belőle olykor-olykor a szebb és jobb múlt emlékében gyökerező feltörekvési biztató és vigasztaló szándéka.

Miklós fiára várt a feladat, az én szépapámra, Györgyre, kinek nevéhez, legalább is családi szempontból, minden túlzás nélkül és százszor megérdemelten fűzhetjük a „nagy“ jelzőt, — hogy a kétszáz éves szomorú korszaknak végét vesse. És ő meg is felelt ennek a szinte emberfeletti nehéz feladatnak. Nemcsak hogy megfelelt neki, de ennél még sokkal többet tett értünk, utódaiért. Nemcsak hogy lecsúszott családunkat talpraállította, mondhatni újraalapította, de ő volt az, ki a családot a magyar nemesi családok elsői közé emelte fel és ő, ki a Be-

leházi és Ethrekarchai Bartal nevet országosan ismertté, tiszteltté és becsültté tette. Ő volt az, ki elzálogosított és eladott ősi földjeinket, melyeket 600 évvel azelőtt Buzad, Belud, Dubur és az Ethuruh nemzetség bírtak, — felkutatva még a legkisebb darabot is, mely valaha elődeink tulajdonában volt, — visszaváltotta és visszavásárolta, úgy hogy már 30 éves korában jóleső érzéssel mondhatta az etrekarcsai és beleházi birtokokat illetően, hogy „az örök Gondviselésnek hálául legyen mondva, ismét így áll ez ősi kis fészünk mind itthon, mind a réteken ma is.”⁵⁸ Ő volt az, ki ezeken kívül még számos más birtokot is szerzett s mindezeket nemcsak megtartotta, de gyarapította is.

És végül ő volt az, ki rendkívüli tehetségével, vas szorgalmával, páratlan munkabíráásával, mély tradicionális érzésével és rendületlen hazafiságával olyan erkölcsi tőkét hagyott ránk, utódaira, melyből még most is — utána a harmadik és negyedik generációban — mindnyájan élünk, melynek társadalmi elhelyezkedésünket, pozíciónkat, jó hírnevünket köszönhetjük s amely követendő példaként kell, hogy álljon az utánunk következő nemzedékek előtt is mindaddig, míg Beleházi és Ethrekarchai Bartalok lesznek.

De vajjon fog-e születni a családból olyan, ki az ő nyomdokába tud majd lépni?

* * *

Családunk ősi földjeinek fekvését és nagyságát illetően csak kevés és nem nagyon pontos adatok állanak rendelkezésre.

Elődeink, mint általában Csallóköz akkori birtokos lakosága, részben várjobbágyok, részben ezek nemesített utódai voltak, kik a várföldekből nyertek kielégítést s ezért a mai értelemben vett nagyobb birtokokkal nem rendelkeztek. Különösen szántható földekben szűkölködtek, mert Csallóköz még a 18-ik század végén is, nagy részében mocsaras, nádasokban és tavakban bővelkedő, rét- és legelőterület, „Sárföld” volt s csupán a közepe táján, hosszában húzódott végig rajta egy aránylag keskeny, a közönséges vízáradásoktól mentes sáv. Ezen épültek a lakóhelyek és települések és ebből kellett kihasítani és szétosztani az eke alá való földeket is. Hogy mennyire szű-

kében voltak a művelhető területeknek, arra érdekes bizonyíték, hogy „magának a Komárom vármegyei főispánynak is személyére, azaz hivatalánál fogva, csak kétszáz holdnyi eke alá való földje, de 16 halastava, vagy amint a levél szól „veyz“ (vizes) helyei voltak még IV. Béla idejében is.”⁵⁹

„Az Árpádoknak az első letelepedési földek kiszabásában követett leggondosb, legbölcsebb rendszere“ tehát abban állott, hogy „a szárazabb földvonalban részesítették a helységek családait az akkori közvetlen szükség kívánta gabonatermő földekben, a határok nagyobb részét pedig a rétek és tavak (prata et paludes) nevezete alatt, alacsonyabb, vízállásos, harasztos, csádós, de a marhatenyésztésre alkalmas területeken szabták ki.”⁶⁰ „Igy a Karcsákra, jelesül: Ettre-Karcsára, Nagy- és Kiskirályfia, máskép Damazérkarcsára, vagy legrégebben Damazértelkére, Beleházára, vagy mint 1580-ik évi új adománylevelünk nevezi, Beleháza-Karcsára, Erdőhát-Karcsára nézve Commentarim második kötete végén idézett oklevelekből nemcsak olvashatja, hanem a földszinén ma is szemeivel láthatja ki ki, úgy vannak azon legelsőbb idők óta kiszabva, hogy eke alá való földjeik (terrae quae arari possunt) a laktelepek körül, a nádas, tavas határrészek pedig azoktól messze elválva, a dercsikai határszélben jutottak.”⁶¹

Az 1243—55. évi, 1253. évi és 1282. évi okleveleinkből⁶² kitűnik, hogy Karchai Buzad ősünk birtokát a későbbi Beleháza-Karcha területe és a hozzátartozó, a mai Dercsika község határa mentén elterülő legelők, rétek, tavak, stb. képezték s ez utóbbiak az etrekarcsai rétek és tavak szomszédságában feküdtek. A fenti oklevelek és a 19-ik század legelején végzett határjárások jegyzőkönyvei⁶³ szerint, Beleháza határai körülbelül következők voltak: Sólmoskarcsa déli végétől északkeleti irányban húzható egyenes vonal az Abony község határát jelző „Lapsár“ nevű laposig, ennek mentén dél, majd délkelet felé, Abony és Erdőhátkarcsa határán a dunaszerdahelyi kövesútra kiszögelő laposig, ennek mentén délnyugati irányban az erdőhátú erdő szélén (a község később létesült) annak nyugati végéig, onnét ismét északnyugat felé a damazéri birtok, majd a damazéri park keleti szélén húzódó vizes árok mentén a tóig, onnét északnak, a behelházi erdőn keresztül, Sól-

moskarcsa déli végéig menő vonal. Ez az egész terület, mely már annak idején nagyobb részben szántóföld volt, cca. 300 holdat tehetett ki. A Dercsika község mentén feküdt legelő és mocsaras terület határaitól hiányosabbak az adatok. Valószínű, hogy azt észak felől, Etrekarcsától Kulcsárkarcsa irányába és azon túl Dercsika határáig meghosszabbított, részben a Bárcs lapos irányát követő vonal, délnyugatról Dercsika határa, délről az Amadékarcsai határ, keletről az Etrekarcsa-Siposkarcsai köves út közelében húzható vonal zárta körül, összesen 300—400 hold terjedelemben. Ha ezen birtokterületet az egykori okiratok adatai alapján összehasonlítjuk a szomszédokéval, igen valószínűnek tetszik, hogy a Karcsaiak között — Remigius comes kivételével — Buzad volt a legnagyobb birtokos.

Beleházához, továbbá Damazér- és Etrekarcsához délről Karchai Remigius comes birtokai (Egyházas-, Dyak-, László- és Bartal-Karcha), délnyugat és nyugatról Damasatelke csatlakoztak. Etrekarcsa és annak rétjei, valamint a mai Királyfiakarcsa határa az Ethuruh nemzetség tagjaié, ill. a királyfiakarchai Karchaiaké volt. Beleháza birtok az évszázadok folyamán többször szétforgácsolódott, többször került annak kisebb-nagyobb része idegen (péld. dereghi Somogyiak) kézre, de mindig csak átmenetileg és nem volt olyan időszak családunk hétszázéves történetében, mikor Beleházán — hacsak egy kúriát és pár hold földet is — ne birtokoltak volna elődeink, s ahogy szép-atyám írja, ott „annyi századok által folyton folyva jelen voltak.”⁶⁴ Remigius birtokai a 15-ik század elején, az ugyancsak Buzadtól leszármazott Egyházas-, ill. Lászlókarchai Karchay ág kezébe, majd ettől Amadék, s innét a dereghi Somogyiak tulajdonába jutottak.

Családunk Beleházi ága 1541-ben a felsőcsallóközi Hideghéten, s azután Vendéghéten is szerzett birtokot s ezeket száz éven keresztül, kihalásig, megtartotta.

Etrekarcsán a Beleházi ágnak földjei nem voltak, ezek a birtokrészek a Bartal ág révén jutottak családunk tulajdonába, valószínűen még a 14-ik században. Itt, a 16-ik század elején, a „Lucse alatti”, „Falufeletti”, „Falualatti” és „Mesterfölde” dűlők említetnek ismételten, mint Bartal birtokrészek. A „Mesterfölde” cca. 100 holdnyi lehetett. A 16-ik század második fe-

lében már Királyfiakarcsán is szerepelnek mint birtokosok az Ethrekarchai Bartalok. Etrekarcsán, a most Bartal Ferenc örökösei tulajdonát képező beltelken, ill. ház helyén állott az ősi Bartal-kuria. A beleházi kúria a nyomok szerint, a puszta hajdani nyugati határán húzódó vízfolyástól mintegy 300 méterre keletre, a mai damazéri kastély hossztengelyének vonalában lehetett.

Jegyzetek :

1. Lásd III. fejezet 1. sz. alatt.
2. Lásd III. fejezet 10. sz. alatt.
3. Lásd IV. fejezetben.
4. Lásd 18. jegyzet alatt.
5. B. Comm. Mant. I. és VII. fejezet 7. sz.
6. Lásd VII. fejezet 11. sz. alatt és Pozsony vs. III. 297. old.
7. „Pozsonyi Híradó” 1930. XII. 19—17. sz.
8. Árp. Okm. II. 160. sz.
9. Kn. M. E. Stryg. I. 97—99. old.
10. F. C. D. III/I. 169. old.
11. O. L. Ind. C. T. IV. 468. sz. és B. cs. (L.) Elench. I.
12. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 2. No. 29.
13. O. L. Ind. C. T. IV. 473. sz.
14. O. L. Ind. C. T. IV. 3775. sz. No. 28. melléklet.
15. O. L. Ind. C. T. IV. 5003. sz. „RR” melléklet.
16. B. Comm. Mant. IV. és VII. fejezet 10. sz.
17. Kn. és D—C. M. E. Stryg. II. 580. old. és III. 959. sz. (Ráemlékeztet a Királyfia—Egyházkarcsai út mentén fekvő, damazéri birtokunkhoz tartozó „Kápolnadomb” nevű földrészt.)
18. O. L. Ind. C. T. IV. 5003. sz. „AA” melléklet.
19. Lásd IV. fejezet I. leszárm. táblázat.
20. B. cs. (L.) 73. sz. H. perirat m. „DD1” és „G2” melléklet.
21. O. L. Ind. C. T. IV. 473. sz. genealogiai táblázat.
22. Lásd III. fejezet 3, 3/a, 3/b. alatt.
23. Lásd III. fejezet 4, 4/a. alatt.
24. Lásd III. fejezet 5, 6. alatt.
- 25, 26. Lásd III. fejezet 6, 7, 8. alatt.
27. O. L. borsai Szülő család levéltára, 37444. sz. E. O.
28. B. cs. L. 75. sz. H. m.
29. O. L. Ind. C. T. IV. 5003. sz. „OO” melléklet és C. P. Ind. P. Prot
6. Folio 117. (Fénymásolata faddi levéltárban.)

30. Lásd 29. jegyzet alatt és C. P. Ind. P. Prot. 6. Folio 121. (Fénymásolata faddi levéltárban.)

31. B. cs. (L). Elench. 6. sz. és Bartal: Csallóköz tört. vázlata 1860. 119. old.

32. B. cs. (L). 75. sz. H. m. és C. P. Ind. C. Caps. 16/a. Fasc. 8. No. 11. (Fénymásolata faddi levéltárban.)

33. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 9. No. 19. (Fénymásolata faddi levéltárban.)

34. O. L. Ind. C. T. IV. 473. sz. „Ö“ melléklet.

35. B. cs. (L). 38. sz. E. O. és VII. fejezet 13. sz.

36. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 2. No. 29.

37. Lásd 32. jegyzet alatt.

38. C. P. Ind. P. Prot. 33. Folio. 44. és B. cs. (L). 62. sz., 66. sz. 59. old.

39. B. cs. L. Elench. 5. és O. L. etrekarcsai Lukács család letétje.

40. Capit Stryg. Liber 14. Folio 407. és O. L. Registr. Act. Jud. in Arch. Cott. Poson. no. 23. és B. cs. (L). 62., 66. sz. H. m. és C. P. Ind. P. Prot. 41. Folio 123—24. (Fénymásolata faddi levéltárban.)

41., 42. Lásd III. fejezet 11. sz. alatt.

43. Lásd III. fejezet 12. sz. alatt.

44. B. cs. (L). 75. sz. és 70. sz. 42—43. old. H. m.

45. B. cs. (L). 70. sz. 95. old. H. m.

46. B. cs. (L). 65. sz. H. m. és O. L. Ind. C. T. IV. 2498. sz. No. 1. melléklet.

47. B. cs. (L). 75. sz. H. m.

48., 49. B. cs. (L). 24. sz. E. O. és M. és M. Akad. Ért. 1859. 51—63. old.

50. B. cs. (L). 55. sz. H. m. és C. P. Ind. P. Prot. 27. Folio 558—59. (Fénymásolata faddi levéltárban.)

51. Lásd 48. jegyzet alatt.

52. B. cs. (L). 29. sz. H. m.

53. B. cs. (L). 32. sz. E. O.

54., 55. F. L. E. O. 1805-ből.

56. B. cs. (L). 38. sz. E. O.

57. Lásd III. Fejezet 17, 18. és 19. sz. alatt.

58—61. Bartal: Csallóköz tört. vázlata. 1860. 24, 25, 23—24. old.

62. Lásd III. fejezet 1. és 2. sz. alatt.

63. F. L. E. O.-ok.

64. Bartal: Csallóköz tört. vázlata. 1860. 120. old. jegyzet.

III.

Különös rész.

1. Comes Buzad de Karcha.

1243. (előtt) — 1270.

Első ismert ősrünk a Beleházi ágon, kitől a család mai napig leszármaztatható.

Legelőször a pozsonyi káptalan 1243-ban kelt okiratában¹ említettik — mely okirat teljes egészében átírva bennfoglaltatik IV. Béla király 1255-ben kiadott, s Damasa-nak a karchai birtokba történt beiktatását megerősítő oklevelében² — fiával, Basilleusszal együtt, mint Barnabas de villa Karcha tőzsomszédja : „Conterminalium vero praedictae terre in quorum praesentia hec solucio facta est, hec sunt nomina. Remig, Mortunus, Paul, Degu, Basilleus filius Buzad, qui dicitur fuisse Pristaldus³...” A magy. kir. Orsz. Levéltárban elhelyezett családi levéltárunkban őrzött s a VIII. fejezetben fénymásolatban, a VII. fejezetben 8 sz. alatt latin eredetiben reprodukált oklevél (hártyára írva, selyemzsinóron függő királyi pecséttel) magyar fordítása a következő :

„Béla, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Róma, Szerbia, Galicia, Lodomeria, Kumania királya minden keresztény hívőnek, aki ezt az oklevelet megtekinti, üdvözetet mond mindannyiunk megváltójában. A fejedelem megszokta erősíteni mindazt, ami nyilvánvalóan jogosan történt, hogy az idők múlásával kétségbe ne vonják azt, ami egyszer elrendeltetett. Azért tudtára akarjuk adni a következőkben mindenkinek, hogy amikor Juan, Atanas fia, Heym, Bodun fia és Bertalan, Remigius fia, Damasától, Zolougoz fiától Karcha földnek egyik részét, mely Mortunusé, János fiaé volt —, előttünk bírói ítélettel visszakövetelte, mivel szerinte jogtalanul foglalták el, az említett Damasa ezzel szemben azt mondotta, hogy a szóbanforgó földet az ő anyósa, az említett Mortunus özvegye

hozománya fejében, továbbá az ő felesége ugyanannak a Mortunusnak a leánya, az őt megillető negyedrészt fejében nyerték jogos úton. Állítására vonatkozólag felmutatta nekünk a pozsonyi káptalan okiratát, mely így hangzik: A pozsonyi egyház teljes káptalana mindazoknak, kikhez a jelen okirat eljut, üdvözlét az Urban! — Tudomására adjuk mindannyioknak, hogy megjelenve előttünk Barnabas, Karascha faluból, azt mondta, hogy Mortunus özvegye ugyanazon Karasha faluból, hozománya ügyében megidézttette őt István úr, esztergomi érsek elé. Az érsek úr azután az ügyet Tyburcius comesre bízta elintézés végett, aki azt ítélte, hogy az említett úrasszony kielégíttessék. Előttünk azután az említett Barnabás az említett úrasszonynak az ő hozománya, azaz 50 márka⁴ fejében, továbbá ezen úrasszony leányának negyedrésze fejében az említett Mortunus szántóföldjeiből tizennégy holdat adott át. Adott továbbá az erdőből két holdnyit. Adott továbbá nyolc holdat a kaszálóból és a legelőből. Adott továbbá a nádasból és a mocsarakból, melyek az említett föld határában terülnek el. Adott továbbá egy Holmey nevű szolgát. Az említett földdel határos szomszédoknak, akiknek a jelenlétében ez az átadás létrejött, a névsora a következő: Remig, Mortunus, Paul, Degu, Basilleus Buzád fia, aki, mint mondatik, pristaldus volt és Latus comes. Ugyancsak megállapodtak 10 márka büntetésben, hogy senki közülük ne merészelje az említett egyességet áthágni. Az említett úrasszony pedig a szóbanforgó földet tartozékaival együtt, továbbá a szolgát az említett férfiak és a mi jelenlétünkben leányának és Damasa nevű vejének örök birtokul odaadományozta. Ez az egyesség és adományozás Béla király uralkodása alatt történt. Mi pedig ezen esemény emlékezetére mindkét fél kérésére kiadtuk jelen, pecsétünkkel megerősített okiratunkat. Az Úr 1243. esztendejében. Elolvasva tehát ezt az okiratot nyilvánvalóvá vált előttünk, hogy az említett Damasius azt a földet 12 év óta békében birtokolta. Midőn pedig erről az okiratról ugyanazon Juan, Heym és Bertalan azt mondták, hogy nem hamisított, mivel ennyi idő óta, bár ők jelenlévők voltak, ennek a földnek birtokolását hallgatólagosan elfogadták, a nevezett Damasiust az ő keresetüktől bírói ítélettel mentesítendőnek véltük, örök bizonyosággal a káptalan említett iratát a jelen iratunkkal

megegerősítvén és kettős pecsétünk erejével ellátván. — Kiadtuk Smaragdus mesternek a fejevári egyház választottjának, udvarunk kedvelt alkancellárjának, hívünknek keze által. Az Ur 1255. évében. Október 2.-án, királyságunk huszadik esztendejében.“

Ezen oklevél egyuttal magyarázatát adja a mai Damazér-karcsa (a középkor végén Kis-Királyfia-karcsa) eredetének.

Miután 1243-ban már Basilleus, Buzad fia szerepel mint tőszomszéd, nagy valószínűséggel feltehető, hogy maga Buzad a 13-ik század elején, sőt talán a 12-ik század végén született.

A pozsonyi káptalan 1247-ben kelt kiváltságlevele szerint,⁶ melyet ugyanezen káptalan 1332-ben kiadott kiváltságlevele, átírva „szórul szóra tartalmaz“, Beretszegh comes, Luca comes és Hees, rokonuk, Bele Dubur comes örökségéből 40 holdat minden használati jogával és tartozékával Comes Buzad de Karcha tanácsára Remig comesnek és fiának Bartholomeusnak hozzájárulásával, 16 márkáért eladnak. (Ezen oklevél a család 1347—1352 között lefolytatott örökösödési osztályperében produkáltatott s a pert Gilétfi Miklós nádor 1352-ben nádori ítélettel fejezte be. Az ítéletlevél — melyre a következőkben is többször hivatkozom — latin eredetiben és magyar fordításban, ezen munka VII. fejezet 11. sz. alatt található.)

1253-ban, az Ethuruh és más Karcha falusi, pozsony megyei királyi jobbágyságok és a karchai várnépek között vívott perdöntő párbajt követő határjárás alapján Roland nádor és pozsonyi főispán által kiadott ítéletlevél⁶ említi Buzad földjét, mely a gurgsukai (mai Dercsika) várnépek földje mellett feküdt: „... Hinc versus Septemtrionem venit ad quamdam Insulam, ubi sunt tres metae angulares, quae distingunt ipsam terram, a terra Buzad et populorum de Gurgsuka. Inde vadit ad Stagnum Barcs, quod respicit Buzad praedictum.“

1262-ben a pozsonyi káptalan előtt, Remig comes és fiai Bartholomeus és Laugrab, Ivan comes fiaival, Mark és Boudouval, Lucas comes testvéreivel, Buzad tanácsára és hozzájárulásával — „ex permittente et consentiente Buzad de Karcha“ — az Árky erdőre nézve — mely még dédatyám idejében is létezett — egyességet kötnek.⁷ Az okiratban említetik „fundus Curiae Barlei (Basillei) filii Buzad“ és az „Ecclesia

Sanct. Bartholomei“ (egyházkarcsai plébánia). Az Árky erdőről Remig és fiai azt állítják, hogy az mindig az övéké, ill. elődeiké volt : „... silva illa Arky vocata semper fuit silva eorum haereditaria.“ „... quod illa eadem silva semper fuerit patris ipsorum comitis Remigii videlicet avorum ipsorum et quod per manus Hominum silva memorata de glaudibus seminando fuit procreata.“

1260—70 között mint tanúk szerepelnek a pozsonyi káptalan előtt : „Lorencius Oguay, Gregorius de Bele, Paulus de Karcha, comes Buzad, comes Saulius, Remigius, comites nobiles de Karcha.“⁸

Buzadra vonatkozóan, György szépapám „Commentariorum etc.“ című munkájának I. köt. 55—56. oldalain a következők foglaltatnak (magyar fordításban) :

„Pozsony-megyének abból a folyóközi részéből, amelyet a Csalló folyóról magyarul Csallóköznek, németül pedig régente Sküth vagy Skith majd Schütt, végül Schittnek neveznek, olyan nemzetségből származva, mely a XII. század vége felé Buzádot, aki comes volt, soroz ősei közé, és amely nemzetség azt a birtokot még most is bírja, melynek az említett Buzád fiától Beludtól Belud-Karcsa, Beludháza, ami azonos Beleházával, a neve, — már fiatal koromban megtudtam azt, hogy ehhez az öröklött birtokhoz egyik oldalról várnép, másik oldalról várjobbágyok voltak hajdan határosak, folytatólagos birtokrészként pedig a Tizenkétfalu-Karcsa nevű rész csatlakozott, s Magyarország első idejében különböző állapotú birtokosok között osztották szét. II. Andrástól János esztergomi főpap, aki nagynevű ember volt, Pinkekarcsa és Morocz Karcsa falvakat, melyet a pozsonyi vár földjeiből vettek ki, kapta ajándékul ; ettől fogva ezután ennek az egyháznak a nemes jobbágysai is ezen helyek körzetébe tartoznak. Ennek a vidéknek lakószai között régente különböző határpörök támadtak, ezeket részint baráti egyezségek alapján intézték el, részint azonban bírói ítékezés alapján döntötték el ; mindezeknek a pöröknek kimenetelét megismerni érdekemben állott az ősi magánjogból kifolyólag.“

A felsorolt okmányok, ill. kivonatok egy részéből kitűnik, hogy Buzad comes, királyi pristaldus, rokonsága körében tekintéllyel és befolyással bírt, mert rokonai nemcsak tanácsát

kérték ki fontosabb ügyleteikben, de azok megkötése is hozzájárulásával történt. Ezen szerepléséből nagy bizonyossággal következtethető, hogy úgy karchai Remig comes (1240) ágával, mint az Aranas vagy Atanastól származó karchai Ivan comes (1243—62) ágával igen közeli vérségi, valószínűen unokatestvéri rokonságban állott. A rokoni kapcsolat mindenestre kétségtelen, nemcsak ezekkel, de több más karchai törzsszel is.⁹

Gyermekei :

1. Basilleus. (Barleus) Lásd 2/a. sz. alatt.
2. Belud. (Belyud) Lásd 2. sz. alatt.
3. Dubur. Lásd 2/b. sz. alatt.
4. Benedictus. Lásd 2/c. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. H. Okm. VII. 25 sz.
2. H. Okm. VII. 42. sz. és B. cs. (L.) 1. sz. E. O.
3. „Pristaldus” annyi, mint a király, vagy nádor embere, azaz meghatalmazottja, ki a perbehívást, fekvő jószágokba való iktatást, visszaiktatást, esetleg határjárást vitte végbe. (B. Comm. I. 245—46 old.) Verbőczy szerint (Hármas könyv II. rész, 19-ik cím) a királyi, vagy nádori embernek abban a vármegyében, hol funkciót végez, nemesi örökségének kell lennie.
4. Egy márka abban az időben körülbelül 25 ar. forintnak felelt meg.
5. B. Comm. II. Mant. XXIII. old. és Pozs. vs. III. 317. old.
6. Árp. Okm. II. 160. sz. és Pozs. vs. I. 77. old. és Pesthy Frigyes: „Perdöntő párbajvívások története” a „Történelmi Értekezések” gyűjteményében. 1877. és VII. fejezet 9. sz. a.
7. Árp. Okm. XI. 363. sz. és B. cs. (L.) 3. sz. H. m.
8. H. Okm. III. 14. sz. jegyzet.
9. Lásd II. fejezetet, továbbá I—VI. leszármazási táblákat és T. XXII. 161—65. old. és XXIV. 175—79. old.

2. Belud (Belyud) de Karcha.

(az 1. sz. a. Buzad fia)

1282. aug. 9-én a Capitulum Ecclaeiae Posoniensis igazolja,¹ hogy luchei Chugut fia Chene, szolgáló leányait, Margitot és Ágnest 5 márkáért eladta Carchai Jovan fia Lukach-nak. Az eladásnál mint tanuk szerepelnek „Belud filius Buzad et Turcha de Corcha nobiles de Comitatu Posoniensi.”

1298. szept. 28-án a pozsonyi káptalan által kiadott, Oguay (Olgyay) Péter részére Felobodi-ban (Fel-Abony) elrendelt határjárás véghezvitelét tartalmazó okiratban² említettnek Buzad fia Belud földjei: „... et recipit ipsa aqua Lapsar et ducit infra per bonum spacium et ibi est meta, ubi cadit ad fluuium Canaer, et venit supra nersus Poson circa ipsam aquam Canaer ad terras Elye et Stephani de Korcha nobilem et venit ad Kenduraga ad vallum cum metis, et inde iungitur ad terras nobilem de Carcha Belud filii Buzad et vadit ad viam, que venit de Felobodi...“

Belud neve hol így, hol mint „Belyud“ fordul elő. Belyudnak írja a már említett 1352-ben kiadott Gilétfi nádori ítéletével is, melyben mint Belee, Petrus és Stephanus atyja van említve.

Gyermekei :

1. Bele. (Belye.) Lásd 3. sz. alatt.
2. Petrus. Lásd 3. sz. alatt.
3. Stephanus. Lásd 3/a. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. Árp. Okm. IV. 151. sz. és Kn. M. E. Stryg. II. 128. sz. és T. A. L. E. O.
2. H. Okl. 155. sz. és O. L. K. O. Mon. Poson. Fasc. 47. No. 5.

2/a. Basilleus (Barleus) de Karcha.

(az 1. sz. a. Buzad fia)

IV. Béla király 1255-ben kiadott oklevelébe átírt, 1243-ban kelt pozsonyi káptalani okiratban említettik „Basilleus filius Buzad“ mint tőszomszéd.¹

Említetik továbbá a pozsonyi káptalan előtt 1262-ben az Árky erdőre vonatkozóan kötött egyezségben a „fundus Curiae Barlei (Basillei helyett), filii Buzad.“² Utódairól nem találni említést.

Jegyzetek :

1. Lásd Buzadnál 1. 2. sz. jegyzet alatt.
2. „ „ 7. sz. jegyzet alatt.

2/b. Comes Bele Dubur de Karcha.

(az 1. sz. a. Buzad fia)

Dubur az 1352-ben Gilétfi nádor által kiadott ítéletlevélben van többször megemlítve. Ebből megtudjuk, hogy Dubur „minden testnek útján örökös nélkül meghalt” s földje Bereck Comesnek és rokonainak birtokába ment át, kik a földet eladták, úgy hogy az végül Dubur testvére Belud unokáinak, Péternek és Mihálynak a kezébe került. Az eladásról a pozsonyi káptalan 1247-ben kiadott kiváltságlevele részletesen számol be.¹

Ugyancsak a fent hivatkozott nádori ítéletlevélben reprodukált, s a pozsonyi káptalan által 1307-ben kiadott kiváltságlevél tartalma szerint² ezen birtokeladás jogosultsága felett Belud fiai Bele és Péter és Benedek fia Eustach között „per támadt és viszálykodás keletkezett,” mely aztán egyezséggel végződött.

A hétszáz év előtt élt Dubur nevét viseli és az ő hajdani birtokát jelöli a jelenleg is családunk tulajdonában álló „Dobori major”, „Dobori erdő”, „Dobori rétek” elnevezésű, Etrekarcsához tartozó s Dercsika község keleti határa mellett elhúzódó ősi családi birtokrész.

Jegyzetek :

1. 2. Lásd VII. fejezet 11. sz. alatt.

2/c. Benedictus de Karcha.

(az 1. sz. a. Buzad fia)

Nincs adat arról, hogy mikor élt s csak halála után történik róla említés a Gilétfi nádor által 1352-ben kiadott ítéletlevélben. Az ebben produkált és már többször említett 1307-ben kelt káptalani okiratban szerepel „Benedictus de Karcha fia Eustach.” A per megindulásakor 1347-ben szerepel mint felperes „Eustach de Karcha fia László”, kinek cognatusai, Péter és Mihály alperesek elismerik, hogy vele „harmadágú rokonságon” vannak és hogy „nagyatyjaik, kik közül egyiknek Dubur volt neve, egyenlő birtokosztály révén egyeztek meg.”¹

Ez bizonyítja, hogy Benedictus, — Basilleus, Belud és Dubur testvére s tehát Buzad egyik fia volt.

Benedictustól származik az Egyházas-, vagy Lászlókar-chai ág, melyre nézve az I. sz. leszármazási táblázat nyújt tájékoztatást.

Jegyzet :

1. Lásd VII. fejezet 11. sz. alatt.

3. Bele (Belie) de Karcha.

(a 2. sz. a. Belud fia)

Az 1352-ben Giléfi nádor által kiadott ítéletlevélben produkált, 1307-ből kelt okmányokban többször szerepel.

Igy a pozsonyi káptalan 1307-ben kiadott oklevele szerint:¹ „Benedictus de Karcha fia Eustach a káptalan elé járulván, tiltakozásul kijelentette, hogy Belie Petrus és Stephanus ugyanazon karchai Belud fiai, az ő rokonai, Bele Duburnak földjéből 40 holdat, mely pedig örökség folytán őt illette meg mindennemű járulékaival és köztük osztályra nem került, Isten és annak igazságossága ellen elvettek . . .“

Ezen panasz folytán Hermann pozsonyi comes ugyancsak 1307-ben rendelkező levelet ad ki, mely a káptalan átírásában így szól:² „Hogy midőn egyrészt Bele és ennek testvére Péter, másfelől Benedek fia Eustach az ő rokonuk között egy Karcha nevű birtok felett per támadt és viszálykodás keletkezett és az ügy ugyanazon Herman Comes előtt hosszabb ideig folyt, végre azután ugyanezen patens levelében névszerint is felsorolt egyeztető bírák méltányos ítéletére úgy egyeztek meg, hogy ők az egész birtokrészt minden haszonélvezettel, tartozékaival és a birtokon lévő jobbágyságokkal együtt két részre osztják, — ennek az egyik részét magának, Belének és Péternek hagyván, — a másik részt pedig Eustach tartván meg magának, mégpedig úgy, hogy mindenek előtt ugyanaz a Bele és Péter ennek a földnek 7 holdját tartoznak Eustachnak birtokrészüln átadni úgy azonban, ha az előbb eml. Bele néhány birtokrészre vonatkozólag okmányokat tud felmutatni, akkor az a birtokrész mindennek előtt neki marad meg . . .“

A birtokvizsály ideiglenes nyugvópontra jutását igazolja (mert a következő nemzedék között újra kitör a perlekedés a Dubur örökség miatt) az az okirat, melyet a pozsonyi káptalan 1812-ben az eredetiről hitelesített másolatban adott ki, de évszám nélkül, mert az erősen megrongált eredeti évszám olvashatatlan volt. Ezen okirat tartalma szerint:⁸ „Megjelentek a káptalan előtt egyrésről Benedictus fia Leustach, másik résről Bele és testvére Petrus és megegyeztek, hogy utóbbiak karchai Possessiójukból Leustachnak hét holdat átadnak. Tanuik Comes Farkasius filius Andreae és testvére Magister Petrus, továbbá Comes Farkasius Chene fia, Eliae, Bartholomeus de Karcha fia, Bolda Chege fia, ugyancsak karchai és Mauritius filius Clementis.“

Ezen okmány mindenesetre valamivel korábbi keletű, mint az előző.

Bele testvére Petrus a fenti okmányokon kívül máshol nem szerepel.

Gyermekei :

1. Dionisius. Lásd 4/a. sz. alatt.
2. Michael. Lásd 4. sz. alatt.

Jegyzetek :

1., 2. Lásd VII. fejezet 11. sz. a. és Pozs. vs. III. 297. old. és C. P. Oktl. E. O.

3. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 10. No. 15. és B. cs. (L). 75. sz. H. m.

3/a. Stephanus de Karcha (de Beledkarcha).

(a 2. sz. a. Belud fia)

1298. szept. 28-án a pozsonyi káptalan által Oguay Péter részére végzett határjárásról felvett okiratban említettnek:¹ „terras Elye et Stephani de Korcha nobilem“.

1299. okt. 2-án a pozsonyi káptalan előtt Stephanus de Karcha Heet helység (Hideghét) földesurával vérdíjjegyzésgét köt.²

A pozsonyi káptalan által 1307-ben kiadott oklevélben⁸ (az 1352. évi Gilétfi nádori ítéletlevélben) szerepel Stephanus, Bele és Péter testvéreivel, mint Belud de Karcha fiai.

1308. jan. 20-án Tamás esztergomi érsek előtt a karchai kápolna felépítése ügyében megjelent több karchai nemes között megneveztetik Stephanus de Karcha.⁴

1315-ben Puchur fia László és Urachi fiai János és Jakab részéről Albert fiai János, Miklós és István ellen földbirtok jogtalan eltulajdonítása miatt indított, Dominicus, pozsonyi Comes Curialis előtt lefolytatott perben kiküldött négy megyei nemesi bíró (szolgabíró) között megneveztetik Stephanus de Karcha.⁵

Bár fenti okmánykivonatokban Stephanus mint „de Karcha” szerepel, később János fia már „Joannes filius Stephani de Beledkarcha” néven említetik, ami szintén utal Stephanus és utódainak Beludtól való származására.

Gyermekei :

1. Petrus. Lásd 3/b. sz. alatt
2. Joannes. Lásd 3/b. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. H. Okl. 155. sz.
2. Árp. Okm. V. 148. sz.
3. Lásd VII. fejezet 11. sz. alatt.
4. Kn. M. E. Stryg. II. és E. O. Archiv. Prochia Karcsa-n.
5. B. Comm. II. Mant. XX. old.

3/b. Petrus és Joannes de Beledkarcha.

(a 3/a. sz. a. Stephanus fiai)

Az 1347—52-ben lefolytatott örökösödési osztályper nádori ítéletlevelében ismételtelen szerepelnek mint alperesek „Petrus et Joannes filii Stephani de Karcha.”¹

1348. febr. 28-án a pozsonyi káptalan előtt „Petrus filius Pauli de Ethruch-Karchaya, vel Nicolaus filius Benedicti de eadem . . . citet Johannum filium Stephani et Michaellem filium Belye de Karcha, contra Ladislaum filium Leustachi² . . .”.

1373 máj. 9-én „Johannes filius Stephani de Beledkarcha personaliter” megjelenik a káptalan előtt és leányának Erzsébetnek, Karchay Miklós fia János feleségének, a leánynegyedet kiadja. Ezen okmányban is szerepel „Petrus, frater Jo-

annis, filii Stephani.“³ Hogy Jánosnak az itt említett Erzsébet leányán kívül más utóda lett volna, arról nincsen adat.

Petrusnak fia Belie az osztályper elején, 1347-ben szerepel, mint „Belie filius Petri, filii Stephani de Karcha“, mikor bejelenti a nádori gyűlésnek, hogy az egyik alperes, Dionisius de Karcha, meghalt.⁴ Belie utódairól szintén nem találunk említést.

Jegyzetek :

1. Lásd VII. fejezet 11. sz. alatt.
2. D-C. M. E. Stryg. III. 863 sz.
3. B. cs. (L.) 8. sz. E. O. és M.
4. Lásd 1. alatt.

4. Michael de Karcha (de Beleháza).

(a 3. sz. a. Bele fia)

Az 1347—52. évi osztályper nádori ítéletlevelében¹ az alperesek között szerepel kezdetben Dionisius de Karcha és későbbben, minthogy Dionisius a per megindulása után nemso-kára meghalt, testvére Michael de Karcha, kinek a nádori ítéletlél 1352. aug. 24-én ki is adatik.

Michael szerepel még 1348. febr. 28-án a pozsonyi káptalan által kiadott perbehívó okiratban,² mint „Michael filius Belye de Karcha“.

Michael de Karcha fia Pál, az 1421-ben Zsigmond király által kiadott határjáró parancsban mint „Paulus filius Michaelis de Beleháza“ neveztetik meg. Mihály tehát — nyilván atyja Bele után — később már a Beleházi nevet használta.³

Gyermeke:

Paulus. Lásd. 5. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. Pozs. vs. III. 317 old. és C. P. Oklt. E. O. és VII. fejezet 11. sz. a.
2. D-C. M. E. Stryg. III. 863 sz.
3. Lásd Paulus de Beleháza adatainál.

4/a. Dionisius de Karcha.

(a 3. sz. a. Bele fia)

A pozsonyi káptalan 1347-ben I. Károly királynak jelenti, hogy a káptalan és bazini Sebus között 1338—47 közt folyó birtokper békés kiegyenlítése nem sikerült. A perben Sebus meghatalmazottként Dionisius de Karcha képviseli a káptalan előtt: „... item Dionisio de Karcha, famulo et procuratore Magistri Sebus de Bozyn, pro eadem Domino suo¹...“

Szerepel továbbá Dionisius az 1347—52. évi osztályperben, ill. csak annak első évében, mert röviddel ezután meghalt.²

Dionisiusnak két fia volt, Thomas és Joannes; előbbi pap. Thomast illetően Gara Miklós nádor 1377-évi ítéletlevelének a pozsonyi káptalan által kiadott másolatában olvasható egy 1393-ból való káptalani okirat, mely szerint Joannes filius Ladislai de Karcha és társai „cum permissione Thomae sacerdotis, filii Dyonisii de Karcha“, ki rokonuk volt, Marcolfi Miklósnak birtokrészt zálogosítanak el 60 pensáért.³

Dionisiusnak másik fia Joannes 1379-ben szerepel, mikor I. Lajos király „Joannes filius Dionisii de Karcha“ javára vizsgálatot rendel el „Stephanus filii Nicolai de eadem“ ellen.⁴

Ezen az ágazaton további utódok nem ismeretesek.

Jegyzetek:

1. Anj. Okm. III. 344. sz.
2. Lásd VII. fejezet. 11. sz. alatt.
3. B. cs. (L). 9. sz. H. m.
4. C. P, Ind. C. Caps. 26/A. Fasc. 1. No. 5.

5. Paulus de Beleháza.

(a 4. sz. a. Michael fia)

1421-ben Zsigmond király, Etrekarchai András fia Balázs, Miklós fia István és másik Miklós fia András részére határjáró parancsot ad ki, melyben többek között Beleházi Mihály fia Pál nyer kiküldetést, mint királyi ember, az etrekarchai birtok határainak megállapítására: „Mandatum reambulatorium Sigismundi Regis pro Blasio filio Andreae, Stephano filio Nicolai,

et Andrea filio alterius Nikolai de Etre-Karcha, quo inter reliquos, Paulus filius Michaelis de Belehaza ad reambulandas metas Possessionis Etre-Karcha exmittitur.“¹

Gyermeke:

1. Michael. Lásd 6. sz. alatt. •

Jegyzet:

1. Nagy János Pozs. vm. esküttje által 1815. jan. 10—13-án, nemzeti Lukács Gábor kezei közt lévő eredeti okmányokról készített kivonatok sorozatából Lukács József családi letétjében az Orsz. Levéltárban és B. cs. (L) Elenchus 5 sz. (Eredeti Lukács Ödönnél Pozsonyban.)

6. Michael de Beleháza (de Berky).

(a 5. sz. a. Paulus fia)

Mihály, mint kiküldött királyi ember, 1455-ben „filius Pauli de Beleháza“ néven és ugyanazon évben, egy másik okiratban „filius Pauli de Berky“ néven szerepel. (A „Berky“ névre vonatkozóan lásd a II. és III. fejezeteket is.)

Ezen okmányok az 1759-ben folyt Boros contra Somogyi per irataiban produkáltattak s azoknak a kir. Itélőtábla által 1807-ben kiadott hiteles másolata magyar fordításban így szól:¹

„A tek. kir. Itélőtáblának alulírott esküdt notáriusai, jelen levelünkkel bizonyítjuk és kijelentjük mindenkinek, akit illet, hogy mi a nemes Boros István fia Márk és a rokonnemzetségbeliek részéről Somogyi Ádám, Gáspár, Antal, és a többi Somogyiak ellen, ad equalitatem juris indított és ítélettel befejezett perben bemutatott oklevelek között, melyek a Belleházai és Etrekarchai Bartal család leszármazására vonatkoznak, a következőket olvastuk, és pedig:“

„DD jel alatt (DD. No. 1.): László, Magyarország királyának a tisztelendő pozsonyi Káptalanhoz intézett, 1455. évi beiktató parancsában, melyben Egyházaskarchai Mátyást és Jánost és velük Jakab fiait, Mihályt és Istvánt, mint osztályos atyafiakat, új adomány és hozzákapcsolt királyi jog címén Egyházaskarcha birtokba beiktatni rendelte, a következő mondatik: Megparancsoljuk, miszerint küldjétek ki hitelt érdemlő

embereteket, akinek jelenlétében Petrus filius Michaelis de Abony, vagy Andreas Poss de eadem, vagy Michael filius Pauli de Beleháza, . . . etc. . . . vezesse be az előbb említetteket . . .” (Ezen okmányt Somogyi László a per folyamán, a pozsonyi káptalan átiratában is bemutatja, melyben az iktatásra kiküldött királyi emberek között szintén meg van nevezve Michael filius Pauli de Beleháza.)²

„G. jel alatt (G. No. 2) : Ugyanazon néhai királynak a tisztelendő pozsonyi Káptalanhoz intézett beiktató parancsában (1455-ből), mely Egyházaskarchai Mihály fiát Jánost és Guta-karchai Máté fiát Mihályt és néhai Nagy-Abonyi Posa Miklós fiát Andrást Siposkarcha birtokba új adomány czimén beiktatni rendeli, — ez foglaltatik : Michael filius Pauli de Berky, vagy (N.) filius Jacobi de eadem, . . . etc. . . . vezesse be az említetteket . . .”

„Super Quibus omnibus et singulis in contextu Documentorum praeprovocato authentico Originali Processui adnexorum taliter, prout supra deduximus contentis sub fide nostra Jurata carentes haec extradeditimus Litteras Testimoniales Subscriptionibus nostris communitas. P. Sign. Pesthini 2. Augusti Anno 1807. Joannes Simontsits, Michael Kálmán de St.-András et Kisocz et Ignatius Rantos Jurati Notarii Tab. Regiae.”

Gyermekei :

1. Laurentius. Lásd 7. sz. alatt.
2. Stephanus.
3. Franciscus. { Lásd 7., 8. sz. alatt és a II. fejezetben.

Jegyzetek :

1. B. cs. (L) 73. sz.
2. O. L. Ind. C. T. IV. 473. sz. „V” jelz. mellékl. 1759. év, és IV. 3775. sz. „EE” jelz. mellékl. 1737. év.

7. Laurentius Berky de Beleháza.

(a 6. sz. a. Michael fia)

Az 1752-ben folyt Somogyi-féle perben produkált, 1541-ben kelt káptalani okirat közli,¹ hogy „Andreas filius Michaelis,

filiu Laurentii Berky de Beleháza“ magára vállalta testvérének Jánosnak és nagybátyja, Berky Ferenc fiának Jánosnak terheit a leánynegyedek kiadását illetően. Az okirat szerint András anyja, Erdewhatkarchai Erdewhati Jakab leánya, Margareta volt.

Az 1529. évi és 1541. évi káptalani okiratokból megállapítható, hogy Laurentius és az 1512. előtt elhalt Stephanus, valamint Franciscus testvérek és ennél fogva Laurentius fia volt az 1455-ben szerepelt Michael Berky de Beleháza-nak.²

Gyermeke :

Michael. Lásd 8. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. O. L. Ind. C. T. IV. 5003. sz. „DDD“ jelű melléklet és C. P. Ind. P. Prot. 6. Folio 126. (Fénymásolata F. levéltárban.)

2. O. L. Ind. C. T. IV. 5003. sz. „OO“ jelű melléklet és C. P. Ind. P. Prot. 6. Folio 121. és B. cs. (L). 75. sz. H. m.

8. Michael Bele de Belekarcha (Berky de Beleháza).

(a. 7. sz. a Laurentius fia)

1515-ben „Nobiles puella Scholastika, filia Thomae Jakab fia de Kis-Királyiakarcha (azaz Damazérkarcha) et Martha Andreae Ivánfi filia“ Ulászló király által fiúsíttatnak.¹ Scholastica adományba kapja Damasa telkét, melybe a káptalan 1516-ban be is iktatja. Az iktatásnál mint tőszomszéd van jelen Michael Bele de Belekarcha.²

1529-ben megjelennek a pozsonyi káptalan előtt Albertus filius Francisci Bele de Belekarcha és mint szomszédok Michael Bele de eadem Belekarcha és Benedictus Bele, filius Stephani de praefata Belekarcha, és Albertus elzálogosít Michael Bele és fiainak, Antonius, Johannes és Andreasnak Beleházi földeket.³

A Laurentiusnál hivatkozott, 1541 évi káptalani okiratban, Mihály „Berky de Beleháza“ néven neveztetik, mint Lőrincz fia, és János és András atya. Felesége Erdewhaty Margareta volt.

Egy másik, szintén 1541-ben kelt káptalani okmányban említve van „Andreas et Joannes filii quondam Michaelis Bele,

alias Berky, cognominati de dicta Beleháza". Ekkor tehát Mihály már nem élt.⁴

Végül az 1580-ban dereghi Somogyi György részére kiadott adománylevélben mint „quondam Michael Bele, alias Berky, dicti de eadem Beleháza” van nevezve.⁵

Láthatni tehát, hogy a többféle név használatának szokása, ami Paulus de Beleháza-nál kezdődött, jelen Mihályig még fokozódott s ugyanez állapítható meg a többi rokon Beleházi ágazatoknál is, bárha, miként Mihály esetében is, a Bele, Berky, Belekarchai, Beleházi, Beleháza-karchai stb. elnevezés tulajdonképpen egyet jelent.

Gyermekei :

1. Andreas. Lásd 9. sz. alatt.
2. Antonius. 3. Johannes. 4. Helena. Lásd 8., 9. és 12. sz. alatt és II. fejezetben.
5. Prisca, (Erdős Ábrahámné).

Jegyzetek :

1. B. cs. (L). 15 sz. E. O. és m. 1515-ből.
2. B. cs. (L). 16 és 17 sz. E. O. és m. 1516-ból.
3. B. cs. (L). 75 sz. H. m. 1812-ből.
4. O. L. Ind. C. T. IV. 5003 sz. „OO” jelű mellékl. 1752-ből.
5. O. L. Ind. C. T. IV. 3775 sz. „P” jelű mellékl. 1737-ből.

9. Andreas Bele alias Berky de Beleháza.

(a 8. sz. a. Michael fia)

Leszármazási szempontból igen fontos elődünk, mert az ő nővére, Helena útján kapcsolódik egybe a Beleházi és a Bartal ág, ő általa lesznek az etrekarcsai Bartalok beleházi birtokosok is s innen kezdve használják a „Beleházi” előnevet.

Az erre vonatkozó, 1550-ben kelt pozsonyi káptalani okirat — magyar fordításban — lényegileg a következőket tartalmazza : A pozsonyi káptalan előtt megjelent Adreas Berky de Beleháza és kijelentette, hogy királyi szolgálatba akar lépni és

beleházi birtokait el akarja hagyni. Minthogy fiú utódai nincsenek, következő módon rendelkezik: Beleházi kúriáját, 32 hold szántóföldjét, réteit, erdeit és tavait és birtoka minden tartozékát átadja Barthal Farkasnak — „Vollfgangi Barthal de dicta Beleháza” — és feleségének, Helenának, ki az ő nővére és ezen Farkas fiainak, névszerint Lázár, Mihály és Gergelynek, valamint leányainak Anastaziának, Ursulának és mindezek maradékainak, valamint az ő édes leányainak Agathának, Catharinának és Magdalénának. Ezek az adományt elfogadván, a a káptalan által beiktatattak.¹

Ugy látszik azonban, egyelőre, még sem hagyja el szűkebb hazáját, mert a pozsonyi káptalannak „pro Parte Michaelis et Mathiae Karchay de Egyházaskarcha, super peracta sui in Portionem Erdőhát Karchensem ex defectu Augustini Ferencz eis collatum” elrendelt és 1555-ben véghezvitt beiktatásánál mint kiküldött királyi ember, többek közt Andreas Berky de Beleháza-Karcha is közreműködik.²

Ezekén kívül említve van András az 1541 évi — már Laurentiusnál hivatkozott — káptalani okmányban, mint Beleházi Berky Lőrincz fiának, Mihálynak fia, továbbá az ugyancsak 1541-ben kelt másik káptalani okmányban, mely szerint: A pozsonyi káptalan előtt néhai Stephanus Bele de Beleháza fia, nobilis Benedictus Bele, továbbá Andreas és Johannes, néhai Michaelis Bele alias Berky, cognominati de dicta Beleháza, fiai és Bele Benedek fiának Tamásnak fiai eladják Beleházán lévő és tulajdonukat képező közös birtokrészüket 79 magyar forintért egyházaskarchai Karchay Mátyásnak.³

Említi Andrást a Michaelnél hivatkozott, 1580 évi Somogyi-féle adománylevél is.

Gyermekei:

1. Agatha, Iván Pálné; 2. Katharina, Görch Balázsné; 3. Magdalena. Lásd a II. fejezetben és 13. sz. alatt.

Jegyzetek:

1. B. cs. (L). 75 sz. H. m. 1812-ből és VII. fejezet 12 sz. a.
2. B. cs. (L). 73 sz. H. m. 1807-ből.
3. O. L. Ind. C. T. IV. 5003 sz. „OO” jelű mellékl. 1752-ből.

10. Petrus Barthol de Ethrekarcha.

(Szül. 1450—60 körül.)

A Bartal ágon első ősünk, kitől a filiáció okmányilag igazolható. Neve, ahogy az 1511. évi és 1513. évi okiratokban olvasható: „Barthol” — kifejezetten ráutal a „Bartholomeus” eredetre.

Az 1513. évi okiratban szerepel „Domina Ursula, Relicta condam Thomae Orle (Ollé), Filia scilicet quondam nobilis Bartholomei, filii Marok de praefata Ethrekarcha consimiliter pro se et pro Emerico ac Thomae Neptibus et Domina Margaretha Nepte suis ex quondam Helena filia sua producatis...”, kikkel Barthol Petrus fia Nicolaus a káptalan előtt birtok osztályt tesz: Nicolaus filius Petri Barthol et Domina Helena consors Casparis Csóka aequis Portionibus inter se per Capita dividere habeant¹...” Az 1532-ben kiadott káptalani okiratban említetik „Possessionarium Bartholomei condam March in Possessione Ethrekarcha et Praedio Mesterfölde”,² melyet egy évvel később mint örökséget vesz át s melybe 1546-ban restituáltatik Nicolaus Barthol. (Lásd 11. sz. alatt.)

Petrus az okmányokban cselekvőleg nem szerepel, csak mint Nicolaus apja van említve, valószínű tehát, hogy 1511-ben már nem élt. Születése e szerint 1450—60 évekre tehető.

Az 1511-ben kelt oklevél szerint az Ethuruh nemzetségből való „Blasius Mehethews (Mehedős) de Ethrekarcha ab una, ac Nicolaus filius Petri Barthol de eadem Ethrekarcha ab alia parte” örök vallomást tesznek a káptalan előtt.³ 1533-ban a „nobilis Georgius Görch de Ethrekarcha” által indított perben vallomást tesz a káptalan előtt „Nicolaus filius Petri Barthol de praenotata Ethrekarcha” a saját és utódai nevében, továbbá Aranyosi Csóka Gáspár feleségének Helenának nevében, ki leánya néhai „Nobilis Petri de Beczhaaza”-nak és néhai bizonyos Ursulának.⁴ Kétségtelen, hogy az itt szereplő Ursula azonos Bartholomeus leányával, kinek Petrus Beczhaaza második ura volt.

Fentiekből alábbi következtetés vonható le: A Bartholomeus de Ethrekarcha birtokaként megnevezett „Mesterfölde” Péter fia Miklós óta állandóan és ismételten mint ősi Bartal

birtok szerepel, ami csak úgy magyarázható, ha feltesszük, hogy Ethrekarchai Bartholomeus és az Ethrekarchai Bartalok között közeli vérségi kapcsolat állott fenn. A feltevést erősíti, hogy a „Mesterföldre” birtokon és más etrekarcsai birtokokon Bartholomeus leányunokája és Barthol Miklós osztoznak s ezek nyilván unokatestvérek voltak. Ezt a nagyon valószínű feltevést elfogadva, Ursulát Barthol Péter testvérének, Ethrekarchai Bartholomeust pedig Péter atyjának lehet tekintenünk. Nagyatyja pedig, e szerint Marok (March) volt. A „Barthol”-lá magyarsított Bartholomeus keresztnévnek vezetéknév gyanánt való átvétele és használata Péter által, jól összevág a történelmi kutatás azon tapasztalatával, mely szerint ez a szokás épen abban a korszakban vált általánossá.

A Bartalok még régebbi eredetét illetően valószínű az, hogy Karchai Remigius utódai tulajdonában volt Bartal-Karchával s így Remigius törzsével állottak kapcsolatban; a Remigius utódainál ismételtelen előforduló Bartholomeus nevek is erre utalnak. Etrekarcsán valószínűleg csak a 14-ik század második felében telepedtek meg, az okmányokból következtethetően a Mehedős családdal való házassági kapcsolat révén s ez a kapcsolat indíthatta őket az Ethrekarchay Karchay Péter által 1434-ben szerzett címer átvételére is.

Gyermekei :

1. Nicolaus. Lásd 11. sz. alatt.
2. Thomas (?). Lásd 11. sz. alatt.

Jegyzetek :

- 1., 4. B. cs. (L). 75 sz. H. m.
2. C. P. Ind. P. Prot. 5. Folio 278.
3. C. P. Ind. P. Prot. 1. Folio 301.

11. Nicolaus Barthol (Barthol) de Ethrekarcha.

(a 10. sz. Petrus fia)

A Péternél hivatkozott 1511. és 1513. évi okiratokon kívül, Miklós többször szerepel a 16-ik század első felében és többnyire az etrekarcsai Lukácsokkal együtt.

1525-ben Joannes Bornemissa Comes Poseniensis certificationales dat: „quod Benedictus Lukách de Etrekarcha prae-tensionem habeat post Laurentium Féli, que in ipsum con-descendisset, Benedictum contra Thomam Barthol et Nicolaum Barthol et Sebastianum et Paulum Cheorgheo.”¹ Ezen okmányból következik, hogy Tamás testvére volt Miklósnak.

1533-ban Miklós és felesége Erzsébet örökséget vesznek át Etrekarcsán és Mesterföldében.² (Ez Tamás része lehetett, ki addig nyilván meghalt, mert 1525. után nem szerepel.) 1534-ben³ és 1544-ben⁴ mint jelenlévő — tanu és peres fél — szerepel Miklós. 1539-ben a pozsonyi káptalan okmánymásolatot ad ki több etrekarcsai nemesnek s ezek között Barthol Miklósnak, kik perelnek Várkonyi Amadé László jobbágyai ellen.⁵

1546-ban kelt káptalani kiadvány jelenti, hogy Barthol Miklós és társai (etrekarcsai Lukáchok) Ethrekarcha és Mesterfölde Possessiokba visszaiktattattak (restituáltattak).⁶

Gyermekei:

1. Volfgangius. Lásd 12. sz. alatt.
2. Thomas. Lásd 12. sz. alatt.

Jegyzetek:

1. Nagy János, Pozs. vm. esküttje által 1815. jan. 10—13-ikán, Lukács Gábor kezei között lévő eredeti okmányokról vett kivonatok Lukács József családi letétjében az Orsz. Levéltárban. (Eredeti Lukács Ödönnél Pozsonyban.)

2. B. cs. (L) 55 sz. H. m.

3., 4. C. P. Ind. P. Prot. S. Folio 378 és 257.

5. B. cs. (L) 74 sz. „M” melléklet. H. m. és C. P. Ind. P. Prot. 4/A. Folio 35.

6. B. cs. (L) 55 sz. H. m. és 1 alatt és C. P. Ind. P. Prot. 4. Folio 17.

12. Volfgangius Barthol (Barthol) de Ethrekarcha et Beleháza.

(a 11. sz. a. Nicolaus fia)

Volfgangiusnál kapcsolódnak be a Beleháziak a Bartal ágba, felesége Helena, Michael Bele de Belekarcha, alias Berky de Beleháza leánya révén. Az erre vonatkozó, 1550-ben kelt káptalani okmányt Andreas Berky de Beleháza leírásánál ismerttettem. Latin eredetiben a Függelékben 12. sz. alatt található.

Leszármazását illetően felvilágosítást nyújt a pozsonyi káptalan 1592. évi, a káptalan kiküldöttje által Hideghéten fogantatott tanúkihallgatásokat tartalmazó okirata, mely szerint „Nemes Barthol Tamás, 80 éves és felesége Elisabeth megesküdtek, hogy egyek voltak az Barthol Mihálynak az atya Barthol Farkassal és Ethrekarchai nemes emberek voltak és mind a kettő Barthol Miklós fiai voltak.”¹ (Ha e szerint Barthol Tamás születési idejét az 1512. év tájára tesszük, úgy Miklósnak 1480—85 körül, s Miklós atya Péternek 1450—60 körül kellett születnie.)

1561-ben Erdőhátkarchai Kozma segítségül hívja (verekezési ügyben) „nobilis Volffgangi Barthol de Ethrekarcha” fiát, Lazarust.²

1569-ben a pozsonyi káptalan jelentést ad ki Zorad György és Erdős Benedek királyiakarchai iktatásáról. A határjárásnál mint szomszédok szerepelnek Thomas Barthol ex Királyiakarcha és „Volffgangius Barthol de Beleháza ex Ethrekarcha.”³ E szerint Thomas Barthol (Volffgangius testvére) Királyiakarchán lakott, amit továbbá egy 1554-ből⁴ való záloglevél és egy 1664-ből⁵ való, Somogyi György részére kiadott adománylevél is bizonyít.

Gyermekei :

1. Michael. Lásd 13. sz. alatt.
2. Lazarus. 3. Gregorius. 4. Anastazia. 5. Ursula. Lásd 13. sz. és 9. sz. alatt és II. fejezetben.

Jegyzetek :

1. B. cs. (L). 75 sz. H. m.
2. Lukács József családi letétje az Orsz. Levéltárban. E. O.
3. B. cs. (L). 20. sz. M. és E. a C. P. Oklv.-tárban.
4. B. cs. (L). 70 sz. 42—43 old. H. m. 1795-ből.
5. B. cs. (L). 73 sz. „LL.3” jelz. alatt. H. m.

13. Michael Barthol de Beleháza.

(a 12. sz. a. Volffgangius fia)

1579-ben Michael Bele de Beleházkarcha, 1580-ban de Beleháza, 1592-ben Barthol és Barthol, 1602-ben (mint néhai)

Barthal és Barthal de Beleháza Karcha néven találjuk említve.

1579-ben dereghi Somogyi György és felesége Erzsébet, várkonyi Amadé László leánya adományt kér „totalem Possessionem Beleházá“-ra azon címen, hogy az „alias nobilem, olim Benedicti, filii quondam Stephani Bele de praedicta Beleháza, ac Andreae et Johanni, filiorum quondam Michaelis Bele, alias Berky, dicti de eadem Beleháza praefuisse, sed per mortem et defectum seminis eorundum ad Sacram Regii Coronam“-ra szállott. Radetius kir. helytartó az iktatást elrendeli, de annak Thomas et Michael Bele de Beleházkarcha ellentmondanak.¹

Viszont ugyanakkor Tamás és Mihály a maguk részére kéri II. Rudolf királytól, nova donatio címén, „totalem unam integram Domum, seu Curiam in Possessione Beleházakarchya“-t. A beiktatást Radetius István helytartó, egri püspök el is rendeli, de annak foganatósításakor, 1580. évi június 8-ikán, Somogyi György és Erzsébet ellentmondanak a fél curiát illetően. Az ellentmondást azonban a helytartó, mint alaptalant elutasítja² s ennek folytán a káptalan „nobiles Thomam et Michaellem de Beleháza“ június 25-ikén, nemes Olgyay Miklós királyi ember és Reczer György pozsonyi kanonok által ünnepélyesen beiktattatja.³ (Az adománylevél fényképmásolata a VIII. fejezet 2. sz. alatt, latin eredetije és magyar fordítása a VII. fejezet 13. sz. alatt található.) A megadományozott Tamás nem Mihály atyjának, Volffgangiusnak testvére, hanem a Beleházi ágból való Benedek fia volt. (Lásd a II. fejezetben.)

A Volffgangiusnál hivatkozott, 1592. évi okmányban foglalt tanuvallomások között — melyek a Bartal-Bele névhasználat körüli zavart voltak hivatva tisztázni — Ivány Lukács és Mihály vallomása szerint „mindenkoron Bartol Mihálynak hitták, még az apját is avval a névvel falubeliek Barthol Farkasnak hitták“; továbbá királyfiakarchai Erdős Benedek vallomása szerint „ő sohasem hallotta más vezeték nevét Barthal Mihálynak, mert még az apját is ugyanazon névvel hívták.“⁴

1602-ben „megjelenik a pozsonyi káptalan előtt néhai Görch Balázs fia Péter, kinek néhai anyja Beleházi Berky Katharina volt és néhai Iván Pál fia András, kinek néhai anyja Beleházi Berky Agatha volt és vallják, hogy néhai Barthal

Mihály, Barthal György és Lázár apja, fentnevezett Katharina és Agatha részére a leánynegyedet kiadta.”⁵

Gyermekei:

1. Georgius. Lásd 14. sz. alatt.	}	Lásd 14. sz. alatt és II. fejezetben.
2. Lazarus.		
3. Adalbertus.		
4. Helena. (Vargha Mártonné.)		
5. Prisca.		

Jegyzetek :

1. O. L. Ind. C. T. IV. 3775. sz. „P” jelű mellékl. 1737-ből. és IV. 473. sz. „O” jelű mellékl. 1759-ből.
2. O. L. Ind. C. T. IV. 636. sz. „Y” jelű mellékl. 1775-ből.
3. B. cs. (L). 38. sz. E. O. és VII. fejezet 13. sz. alatt.
- 4., 5. B. cs. (L). 73. sz. H. m. és C. P. Ind. P. Prot. 27. Folio 558—59. Anno 1602. (Utóbbi fénymásolata F. L.-ban.)

14. Georgius Barthal (Barthalÿ) de Beleháza Karcha.

(a 13. sz. a. Michael fia)

1582. körül született és Etrekarcsán élt. 1662. évi április hó 4-én Enyedy György szolgabíró előtt „Barthalÿ György nemes személl, Ethrekarchán lakós, annorum circiter 80 megesküdt és hite után vallja, és tudja nyilván, hogy néhai Bodó Mihályné mind haláláig birta Sipos karcván a kastély mellett alul, azon nemes curiát . . .”¹

1602-ben a pozsonyi káptalan jelenti,² hogy „az előtte személyesen megjelent Nobiles Georgius et Lazarus, Filii Nobilis quondam Michaelis Barthalÿ de Beleháza Karcha, miután magukra vették, és elvállalták fitestvérüknek Adalbertusnak, nőtestvérüknek, Helena urnőnek, Vargha Márton agilis, feleségének, leánytestvérüknek Priscanak és összes más közelálló és vérrokon testvéreiknek terheit és akármilyen nyomasztó bajait, az egymás közt pontosan megtartott józan megfontolás után önként és szabadon egyértelműen a következő módon tettek örökvallást és jelentették, hogy ők egynémely meghatá-

rozott, őket legnagyobb mértékben sürgető, nyomasztó és elkerülhetetlen, legfőként pedig az éhínség, az évi gabona hiánya és a legközelebb elmúlt éveknek terméketlensége miatt bekövetkezett bajnak az elkerülése végett az Ethrekarchának nevezett, Pozsony megyében lévő birtokrészüket, mégpedig egy a nemes Karchay Benedek szomszédságában lévő nemesi curia negyedrészt, valamint néhai Balogh Simon jussaiból ugyanezen örökvallók részére eső bizonyos részecskét, — és pedig 11 hold szántóföldet a hozzátartozó rétek, legelők és nádasokkal és erdőkkel, melyek egyike a „Kerekthofeolin“, másodika a „Kerekthofarkon Georch Márton és néhai Barthal Tamás földei között“, harmadika az „Általban“, negyedike és ötödike „Luchealath“, hatodika „Utháltalijáróban“, hetedik „Sewthetgiolhban“, nyolcadika bent Ethrekarcha possessióban, kilenc, tíz és tizenegyedik „Mesterfeoldeben“, valamennyi Ethrekarcha határában van, elzálogosítják 99 évre Ethrekarchai Karchay Benedeknek, fiának, Jánosnak stb. 100 magyar forintért.

Továbbá „ugyanezen örökvallók a néhai Mehedes Miklós jussaiból rájuk eső birtokrészüket Ethre Karcha birtokon, az előbb említett Karchay Benedeknek, fiának, örökösöknek és valamennyi utódaiknak hét magyar forintért örökös és visszavonhatatlan joggal odaadták, eladták és ráruházták . . .“

1602-ben megjelennek a káptalan előtt³ Görch Balázs fia Péter és Iván Pál fia András és néhai Barthal Mihály fiaitól, Györgytől és Lázártól leánynegyed kielégítését kérik. Utóbbiak azonban igazolják, hogy a leánynegyedeket, melyek Görch Pétert néhai anyja Beleházi Berky Katharina és Iván Andrást, néhai anyja Beleházi Berky Agatha után illették meg, már apjuk Mihály kiadta. (Lásd: 13. sz. 5. jegyzet alatt.)

Ugyancsak 1602-ben a pozsonyi káptalan előtt⁴ „nobiles Georgius et Lazarus, filii nobilis quondam Michaelis Bartal“ zálogba adnak Görch Balázs fiainak, Péternek, Lucanak és Mihálynak, behlázi birtokukból 5 hold szántóföldet a hozzá tartozó rétekkel, legelőkkel, stb., 56 évre 50 forintért. 1603-ban a győri káptalan előtt,⁵ szintén fentieknek elzálogosítanak Beleházán 4 hold szántóföldet 80 évre, 44 forintért.

Mindezen záloglevelekből, főleg az elsőből kitűnik, mily nehéz elemi csapások és nagy szegénység súlya alatt szen-

vedtek akkori elődeink. Nem tudjuk, hogy a zálogba adott földeken kívül mekkora birtokrész maradt még kezükön. A pozsonyi káptalan által a Kolbusickiak részére 1773-ban átírt, 1617-ből kelt oklevélben azonban említették Georgius Barthaly, mint Damazérkarcsával szomszédos birtokos.

Az etrekarcsai zálogok visszaváltása miatt szépapám 1814-ben perelt a Lukácsok, mint akkori földbirlalók ellen s ezen per 1824-ben a következő egyezséggel végződött :

„Mi alulírottak, és ugyan egyrésztől én Beleházi Bartal György mint Föllperes ; más részről pedig mi néhai Nemes Lukács Albert fiainak Péternek és Györgynek alább megnevezett maradékai mint Allperesek, azon Javakra nézve, melyek néhai Bartal György és Lázár által Tettes Nemes Pozsony vármegyében, Etre kartsai Helységben és annak Határjában zálogra adatván, mostanság Nemzetes és vitélő Töbör Ethei Krastse-nits Péter Ur, ezen Tettes Pozsony Vármegye Szolga Bírája előtt törvényes keresetbe vétettek, a mai alul kitett napon és helyen magunk közt a következő meg másolhatatlan Egyezségre léptünk : 1-ször : Mi alul megnevezett Alperesek ezennel általadjuk s voltaképen megeresztjük tisztelt Fellperes Urnak — Kerek-tősfölötti, Kerek-tősfark, Lutse alatti, Sötét Gyolcs felé Báztozra terjedő dülőkben lévő földeket, stb. stb. 2-szor : Én Beleházi Bartal György a most említett javakon fekvő zálogos summa és mindennemű javítások feiben tartozok a nevezett Allpereseknek összesen 510 azaz ötszáztiz forintokat Bétsi Értékben érteve letenni, mely is ezennel leolvastatván és így, 3-szor : a fent írt zálogos javak, amennyire ezek az Allperesek birtokában voltak, azoktól általadatván, én Beleházi Bartal György a fentebbi Per folytatásával fel hagyok, sőt azt ezennel megsemmisítem s az Allperesek ellen a kiadott Javakon fölül más több keresetet Magamnak fent nem tartván. Etre kartsán Július 16-ikán 1824-ik esztendőben. Beleházi Bartal György (L. S.). Nagy János T. N. Pozsony vármegye Esküdtje.“⁶

Gyermeke :

Georgius. Lásd 15. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. O. L. Ind. C. T. IV. 3775 sz. 23-ik melléklet.

2. B. cs. (L). 24 sz. E. O. Fénymásolata VIII. fejezet 3. alatt, latin szövege VII. fejezet 14 sz. alatt.

3. B. cs. (L). 73 sz. H. m. és C. P. Ind. P. Prot. 27. Folio 558—59, Utóbbi fénymásolata F. L.-ben.

4. C. P. Ind. P. Prot. 27. Folio 560—61. Fénymásolata F. L.-ben.

5. Cap. Jauriensis Ind. P. Prot. 6. Folio 188.

6. F. L. Perirattörredék és E. O.

15. Georgius Barthal de Beleháza et Ethrekarcha

(a 14. sz. a. Georgius fia)

Született 1620 körül és szintén Etrekarcsán élt. 1670. aug. 21-én, Pyber Ferenczné ügyében mint tanut hallgatják ki s a jegyzőkönyv szerint: „7-ik tanú Ethrekarchán lakozó Barthal György nemes személy, annorum circiter 50, megesküdt és hite után vallja . . .”¹

Felesége Görch Barbara, Görch János leánya volt. A szintén ősi, Etrekarcsai Görch (azelőtt Georch) nemzetségnek töredékes leszármazása a következő:²

Elias

Gregorius

Johannes		Martinus
Barbara (Georgius Barthal)	Elisabetha (Petrus Kelemen)	Elisabetha (Mathias Szabó)

A Görch család ezen ágazatában fiúutód nem maradván és közeli rokonuk Görch Luca is utód nélkül halván el, Barthal György, Kelemen Péter és Szabó Máthé, feleségeik révén maguk számára kéri adományba a birtokokat s azokat, mégpedig egy teljes nemesi curiát és a hozzátartozó szántóföldeket, legelőket, réteket, stb. és más „egybegyűjtött birtokokat” Etrekarcsa községben és annak határában meg is kapják örök adományként I. Lipót császár és királytól 1675 évi június hó 4-én.³ A Laxenburgban kelt, királyi aláírással ellátott donációs levél szavai szerint azért, mert a birtokok egy része „már előzőleg elődeik révén is tulajdonukban volt, másik része pedig Görch Luca elhalálózása folytán az említett asszonyok között öröklési jog alapján osztatott szét.” (Lásd: VII. fejezet 15. sz. a. latin eredetiben és VIII. fejezet 4. sz. a. fénymásolatban.)

Barthal György szerepel a „Extractus registri nobilium, Possessio Ethrekarcha“ pozsonymegyei 1650 évi nemesi összeírásban 5 sz. alatt, továbbá az 1671–73 évi pozsonymegyei nemesi összeírásban.⁴

Bár az okíratokban a 14 sz. a. György hasonnevű fiaként nincsen megnevezve, mégis attól való közvetlen származását kétségtelenül bizonyítja: 1. hogy szintén mint Ethrekarchai említetik, 2. kora és születési ideje, 3. hogy a 14 sz. a. Györgynél hivatkozott (6. sz. jegyzet) perirattöredék mint ifjabb Ethrekarchai Barthal Györgyöt nevezi meg, és 4. hogy a pert befejező egyezséglevél (lásd 14 sz. a.) ugyanazon birtokrészek visszaváltásáról szól, melyeket a 14 sz. a. György zálogosított el s ez igazolja az egyenes felmenő származási kapcsolatot a szóban forgó és a zálogosító György között.

1682 április havában egyezséget köt bizonyos Trombitás Jutkával, kinek zálogban volt földje kiváltásakor adósa maradt. Az ügy tartalma, mint stílusa miatt érdekes okmány így szól:⁵

„Én Kajdacsy András Pozsony vm. szolgabírája adom tudtára mindeneknek az kiknek illik és recognoscálom per praesentes, hogy az minémű jószága volt nehai Trombitás István leányának Trombitás Jutkának Etrekarcsán Csallóközben Pozsony vm.-ben zálogképen minthogy azon jószág örökösképen ugyan Etrekarcsán lakozó Bartal Györgyöt illette az kiváltásnak idein akképen alkudtanak meg előttem egymás között, hogy t. i. minde nemű praetensiot egymás ellen félretévén maradott adósa Bartal György Trombitás Jutkának 28 magyar forinttal, mellyet fogadott előttem, hogy ha az Szerdahelyi köröszjtjáratí vásárra meg nem ad vagy meg nem adhat, tehát az samarjai Szent Ilona asszony napi vásárra vagyis utána való leendőre megh ad ha penigh be nem teljesitené ezen fogadasatt tehát abscissis omnibus dictis remediis saltem vigore praesentium, avagy ha úgy tetszik vice ispány úr comissioja mellett akori beli szolgabíró esköjtjével egyött 12 forint büntetést az meg nevezett 28 forinttal egyött megvehessen Bartal Györgyön, amely büntetésnek fele légyen az megh álló fele és fele penigh az executor bíraké. Melynek nagyobb bizonyságára és elhitelére futura vero pro cautela adom ezen testimonialis levelemet sub-

scriptiommal és pecsétemmel megerősítvén. Actum in possessione Etrekarcsa die Mensis Aprilis Anno 1682. Item Andreas Kajdacsy iudlium Comitatus Psoniensis. L. S. Item költségben summán kívül két forintot költöttem.” (Sajátkezű aláírás.)

Az irat hátlapján ez áll:

„Recognoscálok per praesentes velem lévén ugyan emberséges emberek úgy mint Etrekarcsáról Görcs Albert, Lukács Albert uraimék, Királyfia-Karcsáról Iván Jakab Iván Simon uraimék, és más több emberséges emberek kik az belül specificált contractusnak öleget tett Bartal György uramnak fia Bartal Péter ex plénarie meghatta Trombitás Jutkának az terminusra az vegezet szerint való 28 forintokat, mellyről adom ezen recognitiomott pöcsétemmel és subscriptionnal megerősítvén. Actum in Királyfiakarcsa die 23 Mai Anno 1682. Kajdacsy Andreas Pozsony vm. szolgabírája L. S. s. k. Az mint penegh felszámláltam fáradságomon kívül volt két forint költségem.” (Sajátkezű aláírás.)

Ezen irat tartalmából nagy valószínűséggel következtethető, hogy György 1682 április hava és május hó 23-a közt halt meg s ezért fizette ki helyette a tartozást fia, Péter.

1805-ben szépapám, 20 éves korában, egyezséget köt etrekarcsai birtokrészekre vonatkozóan atyafiaival. Ebben az okmányban fel vannak sorolva György utódai a negyedik, ill. ötödik nemzedéki, tehát az leszármazási szempontból is értékes családi dokumentumunk. Az okirat a következő:⁶

„Mi egy össtől, úgymint néhai Nemes Etrekarchai s Belleházi Bartal Györgytől és annak négy Fiaitól, tudni illik: Andrást, Jánost, Pétert és Mihálytól származott Atyafiak, nevezet szerint: Én Öregebb Bartal György, néhai Bartal Mihálynak az előbb említett Bartal András egyik fijának Gyermeke; — és Én Bartal János néhai Bartal Györgynek a' fent ki tett Bartal János Gyermekeének a' Fia; — s meg meg Én legifjabb Bartal György az ugyan fent nevezett Bartal Péter Fiától Istványtól származott Bartal Ferencz Gyermekeének Miklósnak elsőbb született Fia: és Én Bartal György Bartal Mártonynak a' fent ki tett Bartal Mihály fiának Gyermeke, mind a' magunk, mind pedig a' többi hozzánk s külön külön Águnkhoz tartozandó Atyáncfiai nevében bizonyítottán valljuk 's adjuk tudtára e' Levelünk ál-

tal mind azoknak, a' kiket e' jelenvaló dolog illet, vagy jövőben illethet, hogy Mi azonn Örökös Jóságunkról, mely ezen T. Nemes Pozsony Vármegyében, Csallóközben, Ettre Karcha nevezetű Helységben vagyon és sokáig Gönczöl Familia által zálogban birattatott, e' folyó 1805-ik Esztendőben Kis Aszszony Havának 18-dik napján Magunk között ilyen, a' mint következik, mód és rend szerént való atyafiságos és megmásolhatatlan Osztályt tettünk légyen ; tudni illik :

(következik a birtokrészek felsorolása)

Melly közöttünk eképpenn megtörtént atyafiságos és megmásolhatatlan Osztálynak emlékezetére 's bizonyossabb voltára adtuk e' jelenvaló Levelünket részszerént Kezünk Keresztvonyásával, részszerént pedig tulajdon nevünk aláírásával meg erősítve. Ettre Karcsánn Kis Aszony Havának tizen nyolcadik napján, Ezer nyolcz száz ötödik Esztendőben.

Bartal György	lífju Bartal György
néhai Bartal Mihálynak fia	néhai Bartal Miklós fia sk.
Bartal János	Bartal Mihály
néhai Bartal Györgynek fia	néhai Bartal Mártonnak fia sk.

Bizonyságok :

Elöttem öreg Görcs Sándor s. k.

Lukács Gábor s. k.

Elöttem Görcs Antal (L. S.) Ettre karcsai Hadnagy s. k.

Coram me Josepho Kultsár Hottii Posons. Curatore. sk. (L. S.)"

Gyermekei :

1. Petrus. Lásd 16. sz. alatt és VI. fejezet XI. leszárm. táblán.

2. Michael. Lásd VIII. leszármazási táblát.

3. Andreas. Lásd IX. leszármazási táblát.

4. Johannes. Lásd X. leszármazási táblát.

Jegyzetek :

1. O. L. Ind. C. T. IV. 5962 sz. 2/i. melléklet.

2—3. B. cs. (L). 32 sz. E. O. és VII. fejezet 15 sz. a.

4. F. L. perirat töredék és B. cs. (L). 93 sz. H. m.

5. B. cs. (L). 33 sz. H. m. Paria ex Originali Letterae Testimonialis pro parte et ad Instantiam Gabrielis Lukács.

6. F. L. E. O.

16. Petrus Barthal alias Beleházy.

(a 15. sz. a. Georgius fia)

Született Etrekarcsán 1660—65. körül, meghalt ugyanott 1725. évi szeptember hó 28-án „circiter 65 éves” korában.¹ Felesége Almássy Katalin, ki 1692. jun. 23-án, János fiuk születésekor a dunaszerdahelyi anyakönyvben (I. köt. 113. old.) és 1698. april. 20-án, legfiatalabb gyermekeik — hármaskorúak — születésekor, a várkonyplébánia anyakönyvében (kivonat F. L. ben) van megnevezve.

Péter, ki Etrekarcsán élt, 1682. május 23-án említettik először, mint György fia s a felvett jegyzőkönyv szerint atyjának, Trombitás Jutkával szemben fennállott zálogtartását kifizeti.²

1689-ben a Lukács—Görts-féle perben, a szomszédos birtokok között van megnevezve Ethrekarcsán.³

1695-ben Nyéki Éva, Lukács Benedek özvegye a pozsonyi káptalan előtt elzálogosítja Etrekarcsán lévő leánynegyedét Lukács Albertnak. A birtok alsó része határos Bartal Péter birtokával.⁴

Az 1697. évi Pozsony megyei nemesi összeírás Etrekarcsára vonatkozó kivonatában („Extractus registri nobilium de Anno 1697, Etrekarcsa”) szerepel: Petrus Bartal, Andreas Bartal, Joannes Bartal, kik testvérek voltak.⁵

1711-ben a várkonyi plébánia házassági bejegyzése szerint, Lukács Péter és Poda Miklós leánya Marinka házasságkötésénél mint tanú szerepel „Petrus Barthal de Ethrekarcsa”.

1718. évi máj. 6-án Somogyi László Pozsony vármegye kiküldött szolgabírája „Kis-Faludon lakozó Kelemen Péter urnak instantiájára, Ethre-Karcsán lakozó Bartal Péter és János uraimék ellen”, megállapítja és kiadni rendeli Kelemen Péternek néhai anyja, sz. Görts Erzsébet után őt illető anyai jussát, melyet Bartal Péter és János visszatartottak. Az oklevélből és a felvett tanuvallomásokból kitűnik, hogy az instans Kelemen Péter anyja, id. Kelemen Péter felesége és Bartal Péter és János anyja, sz. Görts Barbara, Bartal György felesége, továbbá a Bacsán lakó Bognár György felesége „három egytestvér atyafi” volt. Kitűnik továbbá, hogy id. Kelemen Péter nővére, Margaréta „Czére Ferenc uramnak özvegye, Ethre-Karcsán levő

ősi jószágát, melyet id. Kelemen Péter birt és szántóföldjeit usuálta, circiter 30 esztendővel ezelőtt, Thököly háborúja után, eladta Bartal Péter és János uraiméknak.⁶

1719. évi pünkösöd utáni második vasárnapon a pozsonyi káptalan nobilis Joannes Bartal — Péternek testvére — kérelmére, átírja szóról-szóra és kiadja neki, a „nobiles Thomas et Michael de Beleháza” részére Beleháza-Karchára, nova donatio címén, 1580-ban kiadott adománylevelet.⁷

1720. augusztus 20-án Bartal Péter János és társaik, gróf Pálffy Miklós nádor és pozsonyi főispántól nádori adományban nyert etrekarcsai és mesterföldi birtokaikba iktattnak be. Ezen iktatásról a Pozsony vármegye által 1811. évi jun. 30-án kiadott, hitelesített perirat másolatban, mely Bartal Ferenc (Péter unokája), Bartal Pál és Simon által, Gönczöl Péter és Márton ellen, Etrekarcsán elzálogosított jószágok visszaváltása iránt 1758. évi jun. 19-én indított és 1799. évben befejezést nyert per teljes leírását tartalmazza, továbbá ugyanezen per végzéséről a vármegye által 1832. évi máj. 2-án kiadott hiteles másolatban — a következők foglaltatnak: „Idem Homo Exellentiae vestrae Palatinalis . . . etc. . . introduxisset Petrum de Lukács, Georgium Görch, Michaellem Gönczöl, Franciscum item sen. et jun. Szabó ac Petrum et Joannem Bartal alias Beleházy, reliquosque Familiae Bartal, expressis voluntate et annuentia praerepetitorum Donationorum, quamvis in Donationalibus inserti non essent, in Portionem eorundem Puellarum per ipsos de facto possessam, in dominium suprarecersitae totalis et integro Possessionis Etre Karcha, . . . terramque Mesterháza vocata, ad eandem Possessionem Etre Karcha pertinentium aliarumque cunctarum pertinentiarum quovis Nominis vocabulo causendi sub ad eandem de jure et ab antiquo spectantium spectansque et pertinere decentium . . .”⁸

1723. évi szept. 1-én felső-surányi Sigray Ferenc, Pozsony vármegye alispánja kiküldi Somogyi László szolgabíró, „nemes Bartal Kata asszony, Dercsikán lakozó nemes Csóka Péter házastársa instantiájára, Etre-Karcsán lakozó nemes Bartal Péter, András, János és néhai Bartal Mihály maradékai, u. m. Bartal György, Márton, László vérszerint való osztályos atyafiai (fratruales) ellen illy dolgok végett tudni illik: hogy aminemű atyai

és anyai jószágok vagyon Ettrekarcván, Beleháza-karcván és Erdőhát-karcván Csallóközben, azokat istenesen és igazságosan ossza fel közöttük.“ „Csóka Péter Dercsikán, a Bartalok Ettrekarcván lakozván.“⁹

Az 1725 évi orsz. nemesi összeírás Pozsony megyei Ettrekarcvára vonatkozó kivonata „Extractus Regestri Nobilium in Comitatu Posoniensis de Anno 1725. Possessio Ettre-Karcsa“ — a következőket tartalmazza :

„Anno 1725 die 2. Mensis May. Ex Mandato et Speciale in hujus Cottus Posoniensis Commissione Dominorum Nobilium Taxalistarum Status in Processu Inferiori Insulano, quidam videlicet veniant reputandi et connumerandi inter veros et indubitatos Regni Nobiles et qui non ? — per nos Infrascriptos Judices investigatus et in ordinem redacty est taliter :

Joannes Bartal alias Beleházy, Donatalista Leopoldi in Anno 1675, die 4. Junie ; Andreas Bartal alias Beleházy, dtto ; Petrus Bartal alias Beleházy, dtto.

Bartal Péternek fiai : István, Imre, János, Gergely ;

Bartal Mihálynak fiai : György, László, Márton ;

Bartal Andrásnak fiai : Ferenc, Simon, Mihály ;

Bartal Jánosnak fiai : Pál, György.

In Possessione Ettre-Karcsa observandum veniat : Petrus Bartal decessit, filii tamen Registro inferandi sunt. Stephanus, Joannes, Gregorius ibidem, Emericus vero in Hodos commorantes.

Királyfia-Karcsa : Gregorius, Ladislaus et Martinus Bartal.

Item in Posfa degens verum ad hanc Familiam spectans Michael Bartal, filius Andreae similiter Bartal, inter Ettre-Karcsenses inferandus erit.“

A kivonat Josephus Jablancz (?) Pozsony megyei főjegyző hitelesítésével van ellátva.¹⁰

Ezen okmányban folytatólagosan még egy rövid kivonat is foglaltatik, melyet a vármegye, nyilván szépapám kérésére, 1832 évi máj. 2-án külön is kiadott, a következő szöveggel :

„Extractus Regestri Nobilium I. Comitatus Posoniensis de Anno 1725. Possessio Etre-Karcsa :“

„Stephanus, Joannes, Gregorius, Franciscus, Simeon, Paulus, Georgius, Andreas, Emericus (in Hodos degens) et Michael

in Posfa commorans, Bartal alias Beleházy; Georgius, Gregorius, Franciscus, Petrus Szabó, alias Belisics in Vajka et Petrus Kelemen in Kis-Falud, producunt Donationales Leopoldi Imp. et Regis die Junii 1675. emanatas. Posonii 2 Maji 1832. (L. S.) Extractum per Joannem Németh, Hottus Posoniensis Ord. Notarium.“¹¹

Ezen kivonatokból kitűnik tehát, hogy Péter az összeírás-kor még élt, de röviddel ezután meghalt, s helyette fiai István, Imre, János és Gergely vétettek fel a regestumba. Kitűnik, hogy Péter és testvérei, András, János és Mihály Etrekarcsán laktak és Mihály sem élt már s nyilván jóval előbb halt meg, mert már az 1697 évi megyei regestumban sem szerepel. Kitűnik végül, hogy valamennyien Lipót király 1675 évi donatiós levelével igazolják nemességüket, melyet Péter és testvéreinek atyja, Bartal György, más donatalistákkal együtt kapott.

1804 évi szept. 10-én szépapám és vérszerinti atyafiai osztályos egyezséget kötnek, „mivel hogy már régent Istenben boldogult Nemes Bartal Péternek fiu ágon lévő maradéki mostanság csak Nemzetes Bartal Ferenczbenn és az Ő ötssének, nem régen meghalálozott Bartal Imre hátrahagyott gyermekeiben egy részről, másrészről pedig néhai Bartal Miklós árváiban vagyon fent, és azért is, a mint könnyen érthető, a fent nevezett Nagy Atyántól, Bartal Pétertől fiaira jutott örökös Jóságának is két egyenlő felé kellene osztódni . . .“¹²

1840 évi okt. 24-én szépapám sajátkezű aláírásával el látott bizonyáglevelet ad Bartal Imrének és Péternek, mely szerint „a velem ugyanazon egy ágból, nevezetesen: az 1682-ik esztendő körül élt néhai Bartal Pétertől származott s Nagy-Abanyiban lakott Nemes Bartal Péternek két fiait: Imrét és Pétert az Etrekarcsai ősi keskeny kis fundusból, s jelesül annak Királyfia Karcsa felőli végéből egy csekély részecske illetvén“ — őket ezért kielégíti.¹³

Gyermekei :

1. Stephanus. Lásd 17. sz. alatt.
2. Emericus. Első felesége Takách Katarina, második felesége Görts Marinka. Etrekarcsán született, de később Hódosban lakott. 1751-ben már nem él.

3. Joannes. Született 1692 jún. 23-án. 1751-ben a Kultsár-Németh perben mint tanu szerepel: „nobilis Joannes Barthol in Etrekarcsa degens, annorum circiter 60, juratus est.” Etrekarcsán élt.

4. Gregorius, Georgius, Helena. Születtek mint hármas ikrek Etrekarcsán 1698 évi április hó 20-án. Gergely felesége Farkas (Fazekas) Erzsébet, ki még 1777-ben is él. Utódai nem voltak. György és Ilonáról további adat nincsen.

Jegyzetek.

1. F. L. Tarr Béla közlése, ill. a várkonyi plébánia anyakönyvi kivonatai.
2. Lásd a 15 sz. alatti Barthol Györgynél.
3. F. L. H. m. Lukáts-Görts perirat 1817-ből.
4. C. P. Ind. P. Prot. 50. Folio 665.
5. B. cs. (L.) 93 sz. H. m.
6. Pozs. vm. L. A. VI. 672 sz. E. O, és O. L. Reg. Act. Jud. Arch. Hot. Poson. I, 233. old. és F. L. m.
7. B. cs. (L.) 38 sz. E. O. és fénymásolata ezen munka VIII. fejr. 2. sz. alatt; latin eredetije és magyar fordítása VII. fejr. 13 sz. alatt.
8. B. cs. (L.) 74 és 77 sz. H. m.
9. B. cs. (L.) 41 sz. H. m. és F. L. H. m.
- 10, 11. B. cs. (L.) 42 és 78 sz. H. m.
- 12, 13. F. L. E. O.

17. Stephanus Barthol alias Beleházy.

(a 16. sz. a. Petrus fia)

Született Etrekarcsán 1683 év körül, meghalt ugyanott 1743 évi márc. hó 21-én, „circiter” 60 éves korában.¹ Felesége ns. Fitos Erzsébet, Fitos Lőrinc leánya volt.² (Ezen Fitos Lőrinc, ki 1718-ban mint tanú szerepel és cca. 60 évesnek mondatik, Kis-Faludon lakott s 1719-ben Királyiakarcsán levő birtokrészét elzálogosította István édes nagybátyjának, Bartal Imrének.)³ Házasságkötés 1705—18. között történhetett.

István az 1725. évi nemesi összeírás Etrekarcsára vonatkozó kivonatában mint Petrus Bartol, alias Beleházy fia, etrekarcsai lakos van felvéve.⁴ De „tisztiséget” is viselt, mert halálózási bejegyzése szerint Egyházkarcsán „Ecclesiae Aeditus”, vagyis egyházfű volt.⁵

Feleségével együtt említetik 1740. évi márc. 26-án Etrekarcsán született Judit leányuk keresztlevelében⁶ s ugyancsak idősebb leányuknak, Zsuzsannának Lukács Mártonnal 1736. évi ápril. 28-án kötött házassági levelében. (Virgine de eadem Possessione [azaz Etrekarcsa] Susanna Barthal, filia Stephani Barthal et Elisabethae Fitos.“)⁷

Fitos Erzsébet a pozsonyi káptalan által a Klobusiczkyak részére 1774-ben kiadott hiteles oklevelek II. sz. füzetében mint Franciscus et Petrus Bartal anyja említetik meg.⁸

István igen szűkös viszonyok között élhetett s ő volt az, ki a „Beleházi rétek“ elnevezésű és Dercsika község határa mentén fekvő ősi Dubur-féle jószágrészt (a jelenlegi Doborimajor, mely Bartal Iván rokonom tulajdonában van) elzálogosította 50 tallérért dercsikai Szemes nevű embernek.⁹

1732-ben kelt megállapodás szerint Bartal György, Márton és László (Péter testvére, Mihály fiai) „Bartal Péter fiaitól, úgymint Bartal Istvántól és Imrétől és Bartal Jánostól és Gergőtől“, mint vér szerint való atyafiaktól, földeket vesznek 26 forintokért, mely földek közül „az egyik vagyon Mesterföldében, a másik Etrekarcsai határban a falun alul vagyon, a harmadik vagyon a Kápolna felé, az vízmosáson által megyen, a negyedik és ötödik Lutsé alatt való földek között vagyon, a hatodik a falun felül az árokszélnben vagyon. Az öreg Anyák után jutott a bennvaló jószágnak hatod része, melyet birt öreg Bartal János Bátyánk . . .“¹⁰

1777. évi ápr. 21-én kelt etrekarcsai osztálylevelében említetik, mint „néhai“, Bartal István.¹¹ 1788. év máj. 12-ről kelt osztálylevelben Bartal Miklós (dédatyám) és rokona György, mint néhai Bartal István successorai szerepelnek.¹²

1806. év máj. 27-én Balogh Erzsébet, Barthal Péter (abonyi) özvegye kijelenti: „jelen való írásom által bizonyítom, hogy én aminemű szántóföldet Beleházy Praediumban, egyfelől Barthal András, másfelől Somogyi familia szomszédságában lévő, mely is örökösképen néhai Barthal Istvánnal unokáját (helyesen: szépunokáját) Barthal Györgyöt illeti és Én zálogképen birtam, felvévén a rajta lévő hatvan forintokat, megeresztettem és fönt nevezett Barthal György úrnak visszaadtam . . .“¹³

Gyermekei :

1. Franciscus. Lásd 18. sz. alatt.
2. Petrus. Felesége Nagy Katharina. Damazéron lakott.
Utódai nem voltak.
3. Michael.
4. Susanna, (Lukács Mártonné.)
5. Juditha.

Jegyzetek :

1. F. L. Egyházkarcsai plébánia anyakönyvi kivonata.
2. Lásd 1. alatt.
3. B. cs. (L). 39 sz. E. O.
4. B. cs. (L). 42 és 78 sz. H. kiv.
5. Lásd 1. alatt.
6. Egyházkarcsai anyakönyv l. 12 old.
7. F. L. Anyakönyvi kivonat.
- 8, 9. B. cs. (L). 65. 70, 74 sz. H. m.
10. F. L. Másolat Bartal Mihály eredetijéről.
- 11, 12, 13. F. L. E. O.-k.

18. Franciscus Bartal (Barthal) de Beleháza, et Ethrekarcha.

(a 17 sz. a. Stephanus fia)

Született Etrekarcsán 1721. évi október hó 2-án, kereszteltetett Dunaszerdahelyen, mint Bartal István és Fitos Erzsébet fia.¹ Meghalt Etrekarcsán 1783. évi július 8-án, 62 éves korában.² Felesége kulchárkarchai Kultsár Éva, Sebő leánya, Lukács József özvegye, született Al-Bakán 1718. évben, meghalt Etrekarcsán 1791. évi augusztus hó 25-én 73 éves korában.³ Házasság Egyházkarcsán 1748. évi január hó 14-én.⁴

Ferenc, ki az 1754—55. évi orsz. nemesi összeírásban az etrekarcsai nemesek között van felvéve,⁵ Etrekarcsán lakott s igen szűkös viszonyok között élt, mert ami föld az atyja által elzálogosítottakon kívül kezébe került, azt ő maga kényszerült később zálogba adni. Szegénysége ellenére kellett, hogy legyen benne feltörekvés, talán a családnak a multban volt jobb helyzetére való visszaemlékezés alapján, mert szépapám „Pro Memoria” kéziratában azt írja róla,⁶ hogy „Eleink közül kivált-

képen tisztellem Öreg Atyámat, Ferencet, ki bárón igen szegény vala, mégis megindította a most említett pert (a Gönczöl familiával, mely 45 esztendőig tartott) és fiát Miklóst mégis taníttatta . . .“

Feleségének, apai és anyai örökségében, kétségtelenül nagyobb vagyona volt, mint neki, de ez is lassacskán eladásra vagy zálogba került, míg aztán utóbbiakat szépatyám kiváltotta.

„Háza — Etrekarcsán, az ősi Bartal-beltelken — azon a helyen állott, hol a jelenlegi etrei ház udvarba nyuló egyenesese van; a hajlat bejárás volt, mert a mostani udvar közepén még egy háza állott, úgyszintén a mostani ház északi felén, közte és a mostani kertészház között is állott egy másik ház, melynek bedőlt kútját bátyáim úgy 60—65 év előtt, játszás közben fedezték fel.“⁷

Összes földbirtoka — amennyire az ma megállapítható — alig lehetett több 25—30 holdnál, melynek kisebb része Beleházán, testvérének, Péternek földjei mellett, nagyobb része — a Buzad fia Duburtól származó ősi birtok maradványa — az etrekarcsai határban, a dercsikai határ mentén, az ú. n. Dobor-i dülőben feküdt. Ezen birtokrész, melyet még apja, István zálogosított el, a Bartal—Gönczöl per tanúvallomásai szerint: „Bartal Ferencz uramnak eleitől vagyon zálogba, úgy t. i., hogy néhai Bartal István, Bartal instans uraimék eleje, elsőben adta zálogba dercsikai Szemes nevű embernek“, továbbá, hogy „ezen deutralis fundust Dercsikai Szemes birta Bartal Istvántól zálogba 50 tallérokban, hogy pediglen árvizes esztendők jártak, a földek is elsoványkodván, imáttá volna Bartal uraimékat, hogy váltsák ki a maguk örökjöket, de akkor módjuk nem volt benne.“⁸

A Kultsár contra Kultsár per iratainak 1753, ill. 1754-ben⁹ kiadott hiteles másolataiban az 1751. nov. 25-én összehívottak között szerepel „Franciscus Barthal, nobilis de Etrekarcsa“, 1753-ban pedig mint tanú s ekkor circiter 40 évesnek mondták. 1757. jan. 13-án ugyancsak mint tanú szerepel.¹⁰

1758. jún. 19-én indítja meg Bartal Simon és Pállal, Finta János szolgabíró előtt, a már előbb említett „nagy“ pert Gönczöl Péter és Márton ellen, utóbbiak által jogtalanul zálogban visszatartott etrekarcsai jószágrészek visszaadása iránt.¹¹ A per,

mely 1799-ben nyert csak befejezést s így annak végét Ferenc már nem élte meg, sőt fia Miklós sem, ki 1793-ban halt meg, — a Bartalokra kedvezően végződött s így szépapám kapta vissza az elzálogosított birtokot. Ezen per fellebbviteli tárgyalásán, 1800. évi szept. 4-én a „Familia Bartal alias Beleházy“ kijelenti, hogy a per alatt lévő jószágot a Gönczöl család részéről hozzájuk került leánynegyed révén bírják.

1763. jan. 1-én „Etrekarcsán lakozó Nemes és Nemzetes Bartal Ferencz“ földet zálogosít el, „amely vagyon Lucse alsó dülőben“, „Etrekarcsán lakozó Nemes Bartal Istvánnak, ki mostanság Egyházkarcsai Oskola Mester“.¹² 1767. dec. 10-én Bartal Ferenczné, Kultsár Éva, anyai jussát Kulcsárkarcsán, eladja testvérének, Kultsár Pálnak.¹³ 1769. aug. 20-án „alább is megírt Kultsár Éva, néhai üdvözült Kultsár Sebestyén leánya, most pedig Etrekarcsán lakozó Nemes Bartal Ferencznek hűtvöse“ az atyjától örökölt és erősen megterhelt albakai birtokrészét 32 évre zálogba adja 50 forintért bátyjának, Kultsár Pálnak.¹⁴ Az 1772. máj. 22-én Johannes Nagy contra Casparum et Ignatium Kultsár perének fellebbviteli tárgyalásán említetik az alperesek között „Éva Kultsár, egregii Francisci Bartal consors.“^{14a}

A pozsonyi káptalan által a Klobusiczkyak részére kiadott, hitelesített oklevél-másolatok II. füzetében — Mária Terézia 1774-ben kiadott, Damazérkarcsára vonatkozó oklevelében — a szomszédos birtokosok között említetik: „Franciscus et Petrus Barthal, filii Elisabethae Fitos.“¹⁵

1777. ápr. 21-én „néhai Bartal János maradéki, úgymint Bartal Péter és Istvánnak, nemkülönben néhai Bartal István maradéki, úgymint Ferencznek és Péternek, úgyhasonlóképen még életben lévő Bartal Gergely özvegyének, Fazekas Örzének, végre néhai Bartal Imre maradékai, úgymint Jánosnak és Péternek instantiájára“ az etrekarcsai belsőségek megosztásáról Urbinyi János, Pozsony vármegye szolgabírája, osztálylevelet állít ki.¹⁶

1777. ápril. 24-én „néhai Kultsár Sebestyéntől származott s annak hűtvösétől Bugár, vagyis Mészáros Zsuzsától született négy egytestvér atyafiak, jelesül Kultsár Péter, György, Éva (Bartal Ferencné) és Kata“ Nadasd helységbeli jószágrészüket (örökségüket) nemzetes és vitézlő Kultsár Pál testvérbátyjuknak 32 esztendőre elzálogosítják.¹⁷

tyánk Öccsének, néhai Kultsár Éva és Bartal Ferenc fiától, Miklóstól született Méltóságos Beleházi Bartal György Urnak." A másik okmány 1838. évi szept. 22-én kelt Al-Bakán,²⁶ melyben további albakai földekre nézve ugyancsak a Kultsár örökösök és „Méltóságos Beleházi Bartal György Ur, ki néhai Kultsár Évának, néhai Bartal Ferenc hitvestársának fiától Miklóstól született unokája" kötnék osztályos egyezséget.

Mindezen kijegyzések, melyek összességükben Bartal Ferenc és Kultsár Éva „életrajzát" teszik, szomorú dokumentumai a család elszegényedésének, ami a 16-ik század végén kezdődve, Ferencnél érte el mélypontját. Ezért annál jobban esik különös érdemül megállapíthatni, hogy minden nyomorúsága dacára volt benne tradicionális érzés, céltudatos előre látás és ragaszkodás az ősi „juss"-hoz, ami fia taníttatásában és a „nagy" per megindításában jutott kifejezésre. Pedig elképzelhető, hogy mindkettő anyagi erejét messze meghaladó feladat volt számára. De törekvése nem volt hiábavaló. A sok fáradsággal és nélkülözéssel elültetett fa kihajtott és később dús gyümölcsöt hozott, bárha ezt ő már csak az örökkévalóságból szemlélhette. Éva asszony azonban még megérte unokájának, Györgynek születését s mikor fáradt szemeit végleg lehunyta, talán érezte, hogy ez az unoka fogja a sokat szenvedett családot addig soha nem látott erkölcsi és anyagi magaslatra, országos tekintélyre emelni s lesz így annak újra-alapítója.

Gyermeke :

Nicolaus. Lásd 19. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. Dunaszerdahelyi rkat. plébánia kereszteltek anyakönyve III. köt. 118 o.
- 2., 3. Egyházkarcsai plébánia anyakönyve. I. 195. old.
4. F. L. H. kivonat.
5. O. L. Invest. nobilium Poson. Possessio Etre-Karcsa.
6. F. L. Er. Kézirat.
7. F. L. Bartal Ferenc nagybátyámnak 1924, III. 20-ról hozzám írt leveléből.
- 8., 9. B. cs. (L). 74., 54. és 56. sz.
10. F. L. E. O.
11. B. cs. (L). 74. és 77. sz. és O. L. Ind. C. A. V. 7560.
- 12., 13., 14. F. L. E. O.-ok. 14/a. O. L. Ind. C. A. V. 2557.

15. B. cs. (L). 65. és 70. sz.
 16., 17. F. L. E. O.-ok.
 18., 19. B. cs. (L). 66. és 70. sz. és F. L. H. m.
 20. F. L. E. O.
 21. B. cs. (L). 69. sz.
 22—26. F. L. E. O.-ok.

19. Nicolaus Bartal de Beleháza et Ethrekarcha.

(a 18. sz. a. Franciscus íia)

Született Etrekarcsán 1758 évi február hó 4-én, meghalt Füssön (Komárom megyében) 1793 évi június hó 25-én. Felesége Kajdacs Kajdacsy (Kajdochy) Katalin, Selm János özvegye, Kajdacsy József (Győr-Asszonyfa) leánya, született Győr-Asszonyfán 1757 évi április hó 30-án, meghalt Etrekarcsán 1826 évi április hó 13-án. Házasság Füssön, 1783 évi augusztus hó 24-én.

Az elemi iskolákat valószínűen Egyházkarcsán látogatta, azután apja a pozsonyi kir. kath. gimnáziumba küldi, hol 1778 szeptember havában kap végbizonyítványt.¹ Ezután úgy látszik, bölcsészeti tanulmányokat akar folytatni s célja elősegítésére Orosz István pozsonymegyei főszolgabírótól megleghangú ajánló levelet szerez.² Hogy tényleg folytatta-e a tanulást, arra nincs adat. Jó tanuló lehetett, mert szépapám „Pro Memoria” iratában így emlékezik meg róla:³ „Ez (t. i. Miklós) igen jó deák vala, amit vele együtt jártak bizonyítják, minden oskoláiban az első s így jobb szerencsét érdemlett, hogysem amilyent nyere. Ő oskola mester vala Füssön, Komárom megyében és életének 35-ik esztendejében élni megszűne, négyünket hagyván árvául: engem, Imrét és Lászlót (kik kettősök voltak) és Erzsike hugomat.”

Saját vagyona alig volt és az is elzálogosítva, miként szépapám „Pro Memoria”-iban írja:⁴ „Az atyámnak magának, mely igen csekély való volt légyen a jussa, leginkább kitetszik azon osztályos ítéletből, melyet 788-ik esztendőben Bartal Györggyel, néhai Bartal Mihálynak (ki Öregatyámnak testvére volt) fiával tett. Azonban ez a csekélység is el vala zálogosítva, amit ezen osztálylevél is bizonyít. Ezen Bartal György azután mag nélkül

meghala s így az ő jussa is reánk szálla, de hasonlóképen elzalogositva.“

Az itt hivatkozott, márc. 12.-én kelt osztálylevél⁵ bevezető része így szól: „Mi Etre Kartsán lakozó Nemes Bartal Miklós, és Bartal György, Bartal Istvánnak successori léptünk ily atyafiságos osztálra Etre Kartsai és Beleházi kint és bent való portiónkon, amely portióink per alatt lévén, kit magunk, kit az Öregek el adtak. Ezen terehet megh egyesítvén és a Jószágot elosztván a következő képen :...”

Jellemvonása a könnyelműség, vendégeskedés és ital kedvelés. Kultsár Tamás, pozsonymegyei főszolgabíró (kinek apja Pál és Miklós anyja, Kultsár Éva testvérek voltak) nem sokat tartott felőle és azt mondotta, hogy „bár tehetséges gyerek volt, mégsem lett belőle más, mint iskola mester, mert könnyelmű volt.“⁶

Füssre felesége révén került — valószínűleg házassága idejében — kinek ott cca. 150 hold földje és kuriája volt a község szélén. Az épületet azóta lebontották. Feleségével kapott, számottevő kis vagyon — előző viszonyaihoz mérten — mindenestre gondtalan megélhetést biztosíthatott volna számára, ha nem terheli azt meg hamarosan annyi adóssággal, hogy a birtok egyharmadát el kell adniok. Ekkor vállalja el a füssi nemesi szék iskolájánál a „ludi magister“-i állást.⁷ Ezzel 60 hold jövedelme és némi készpénzfizetés is járt, mégis élete végére nyakig úszik az adósságban s mikor meghalt, családját teljesen eladósodva, ugyszólván fillér nélkül hagyta vissza. Röviddel halála előtt könyörgő levelet ír Kultsár Tamás „Bizodalmas jóakaró Bátyám Uram“-nak s édes anyja jussára kis előleget kér tőle, miután, mint írja „már kilencz hónapja az ágyat nyomom.“ (Ezen levél felzetére szépapám a következőket jegyezte: „Szegény atyámnak utolsó betegségében [35 éves korában vizi betegségben hala meg a kitünő deák] költ levele, melyből szüleim szegénységét, nyomoruságát láthatják maredékim s vajha önön kárukra soha el ne felednék.“⁸)

A ház — a tanítói lak — hol élete utolsó éveiben lakott s ahol szépatyám is született, most is fennáll átalakítva, szemben a plébániával. Az iskolaépület, ahol tanított s ahol szépatyám is a betűvetést tanulgatta, szintén áll ma is, az utcai ré-

szén körülbelül úgy, ahogyan abban az időben volt, az udvar felé megnagyobbitva.⁹

Halála után özvegye Bakára ment Kultsár Tamáshoz és könyörgött neki, hogy legalább a legidősebb fiát, az akkor 8 éves Györgyöt vegye magához, és neveltesse, „mert tehetséges gyerek és kár volna műveletlenül maradnia.” De Kultsár ellen-szenve a könnyelmű apa iránt majdcsaknem meghiusította a tervet s csak felesége, Bacsák Borbála könyörült meg az özvegyen s végül férjét is rábírta, hogy szépatyám náluk marad-hasson.¹⁰

Az özvegy ezután többi gyermekeivel Etrekarcsára költözött néhai apósának ottani házába. Itt tengődött szűkös viszonyok között, talán füssi birtokából is jutott neki még egy kis jövedelem s bizonyára Kultsárné is támogatta. Tény az, hogy László fiát iskoláztatta. Itt halt meg kiskorában leánya, Erzsike is. Később azután szépapám gondoskodott róla gyengéd szeretettel, úgy hogy utolsó éveit aránylagos jólétben élhette le.

Dédanyám sírja az etrekarcsai temetőben van. „Gyönyörű felirata volt neki — írta Ferenc nagybátyám, — melyet öreg-apánk, a híres stylist készített. Még gyermekkoromban jól el lehetett olvasni, ma már csak a név — Kajdacs Kajdacs Katalin — olvasható. Ez sem sokáig, mert a mészkö már gyorsan porlad.”¹¹

Gyermekei :

1. György. Lásd a 20. sz. alatt.
2. László. Lásd a 20/a. sz. alatt.
3. Imre. Lásd a 20/b. sz. alatt.
4. Erzsike megh. kiskorában.

Jegyzetek :

1. 2. F. L. 31. sz. iratcsomó. E. O.
- 3, 4, 5. F. L. 18 és 31 sz. iratcsomók. E. O. ok.
6. Unokájának, Bartal Jánosnak közlése.
7. Füssi plébániától vett adatok.
8. F. L. 31. sz. iratcsomó. E. O.
9. Füssi plébániától vett adatok.
- 10—11. F. L. 38. sz. iratcsomó. Bartal Ferencz 1924. III. 21-ről írt leveléből.

20. Beleházi és Ethrekarchai Bartal György.

(a 19. sz. a. Miklós fia)

Született Füssön Komárom megyében 1785 évi április 24-én, meghalt Damazér-Karcsán 1865 évi szeptember 20-án. Első felesége Benefai Bacsák Josefa, Bacsák Vendel és Lemesi Guidics Antonia leánya, szül. Kis-Léghen 1795 évi január 3-án, meghalt Szászton, 1828 évi október 21-én. Házasság Nagy-Magyarón 1814 június 29-én. Második felesége az elsőnek testvérhuga, Bacsák Vincentia, szül. Kis-Léghen 1807 évi október 26-án, meghalt Pozsonyban 1888 évi február 6-án. Házasság valószínűen Wienben 1830 év elején. Hely és időpont nem állapítható meg pontosan, csak hozzávetőlegesen, gr. Reviczky Ádám kancellárnak 1830 jan. 26-án Bécsből hozzá írt leveléből. — eredeti a M. Tud. Akadémia levelestárában — melyben tudatja, hogy „a püspök, Bacsák Vincentiával kötendő házasságához a dispenzátiót megadja”.

A nyolc éves korában árvaságra jutott gyermeket nagybátyja, Kultsár Tamás pozsonymegyei alsócsallóközi főszolgabíró, kinek gyermekei nem voltak, vette magához (lásd: B. Miklós adatait), de könnyelmű apja miatt eleinte nem kedvelte, még úri asztalánál sem volt szabad étkeznie s első taníttatásának költségeit is Kultsár felesége, Bacsák Borbála viselte. Később azonban megszerette a nagytehetségű fiút és gondosan neveltette.

Gimnáziumi tanulmányait, az alsó osztályokat Pozsonyban, a felsőket Nagy-Szombatban végezte, a bölcsészeti és jogi tanfolyamot a pozsonyi királyi akadémián 1800—1805 években kitűnő sikerrel hallgatta.¹ 1806 évi február 1-től november 1-ig Petényi János dunaszerdahelyi ügyvéd mellett van joggyakorlaton,² azután Ghiczy József ítélő mester, majd Ürményi János táblabíró mellett működik mint juratus, kikkel az 1807. évi budai és 1808. évi pozsonyi országgyűléseken is jelen van.³ 1809 februárban Mailáth György személyes előtt a pozsonyi kir. táblához jegyzőnek esküszik fel,⁴ s ugyanakkor ügyvédi vizsgát tesz, de ezután a vármegyei szolgálatra határozza el magát. 1810 április 9-én gr. Pálffy Lipót főispáni helytartó másod aljegyzővé nevezi ki,⁵ 1817-ben pedig az alispánná megválasz-

tott Majláth György után főjegyző lesz.⁶ 1823 augusztus 4-én közfelkiáltással első alispánná választják,⁷ mely positionál számára „a sors már nagyobbat, szebbet nem adhatott” s melyet „élete legfőbb és elvárhatatlan dicsőségének” mond.⁸

Alispánsága alatt létesíti 1825-ben közadakozásból a róla elnevezett nagyszombati vármegyei kórházat,⁹ továbbá újr-építteti a rombadőlt egyház-karcsai ősi templomot. 1825 május 13-án Pozsony szab. kir. város díszpolgárává választja,¹⁰ 1825 évi augusztus 16-án pedig a megye rendei azon év szeptember havára Pozsonyba hirdetett országgyűlésre „bizalmuk újabb fényes jeleül, egy lélekkel és szóval” első követjüknek választják meg.¹¹ Csakhamar az alsó tábla vezérszónokai közé emelkedik s tagja lesz csaknem valamennyi fontosabb ügy előkészítésére kiküldött választmánynak. 1827 november 27-én Majláth György kir. személynök, ítélőmesterévé nevezi ki, amit a vármegyei közgyűlésen nagy beszédben köszön meg. Ezután a közgyűlés „annak örök emlékéül, hogy mily felette kedves, tisztelt és szeretett volt légyen Ő Nagyságának kormánya”, ez eseményt „nemcsak jegyzőkönyvbe beiktatni, hanem sajtó alá bocsátás végett köztudományul tétetni” rendeli.¹² 1829 október 7-én József főherceg nádor kinevezi nádori ítélőmesterévé.¹³

1830 január 29-én Ferenc király, magy. kir. udvari tanácsossá nevezi ki és az országgyűlési ügyek előadásával bizza meg.¹⁴ Meghatottan búcsúzik el ekkor vármegyéjétől, melynek ősi házát „az én szerencsém templomá”-nak nevezi.

„Atyák érdemei — mondja — a fényes rokonságú születés, a kitündöklő Elme Tulajdonai szolgáltak másokra nézve a Tekintetes Karok és Rendek előtt kezességül arra, hogy a Rájuk bízott Hivatalyok tellyesítésében megfelelnek az igazságos reményeknek. Engemet . . . a kedvezőbb szerencsének ajándékai nélkül fogadtak el a Tekintetes Karok és Rendek a tiszti Hivatalba . . .” „Nemcsak e nemes Megye Levelesházába, melynek kulcsát akkoron az Aljegyzői Hivatallal együtt vevém által; hanem a Tekintetes Karok és Rendek egész Nagylelkűségének Tárába is vezetődtem én azon időtájban be...” „... Ezelőtt négy esztendőkkkel ezen Első Alispányi Hivatalra választattam, ahonnan hálával tartozó maradékaim, már nemcsak a régen elhamvadt Őseiknek a Köz Hivatalok Pályáján a 13-ik

és 14-ik századokban volt megcsillámlásokat említhetik ; hanem mintegy újabb életre születve, a Tekintetes Karokat és Rendeket méltán nevezhetik Atyáiknak.“

„A magános haszonnak elejébe tenni a Közjót ; ezt a Nemzet Atyjának, a koronás Fejedelemlennek s Édes Hazánkknak egymástól elválhatatlan hasznaiban keresni ; a Törvényt s a hosszú századok által felszentelt szokásokat tiszteletben tartani ; az Emberiség Jussait védeni ; az Igazság kiszolgáltatásában egyebet a Törvénynél nem tekinteni ; az Ősi Alkotmányt nemcsak szeretni, hanem a Polgári Sorsnak különbözősége mellett is mindenekkel szerettetni, — tanítanak kit-kit a Tekintetes Karok és Rendekek Példái !“¹⁵

Mint referendárius „ezen kitünő, de terhes hivatalában az 1830, 1832—36 és 1839—40 évi országgyűlések alatt részt vett hazánk, sőt a fejedeleml különös bizalma folytán, gyakran testvérhazánk Erdélynek is fontosabb közügyei elintézésében ; továbból folytak történelmünk eme nevezetes időszakának azon legfelsőbb helyről kelt okmányai, melyeket az országgyűlési iratok tartanak fenn az utókor számára ; neve ellenjegyzésével hirdették ki az 1830, 1836 és 1840 korszakot alkotó országos végzemények ; neve ellenjegyzésével az *első magyar nyelvű* s szövegű törvények . . .“¹⁶ Országos érdemei elismerésül 1830—1845 években Békés-, Bereg-, Csanád-, Győr-, Somogy-, Tolna-, Pozsony-, Pozsega és Veszprém vármegyék táblabírájuknak választják meg.¹⁷

1830 szeptember 28-án V. Ferdinánd király koronázása alkalmával, aransarkantyús vitézzé avattatik, 1833 május 23-án megkapja a Szent István rend keresztjét, s 1846 július 2-án ezen rend kincstárnokává nevezetik ki.¹⁸ E kinevezéséhez gr. Apponyi György is nagyon meleg hangon gratulál.¹⁹

1846-ban komoly jelölt az alkancellári tisztségre, de helyette, úgy látszik igazságtalanul, hivataltársa Szögyény László lesz kinevezve. Ezzel kapcsolatban Szögyény 1846. október 24-én a következőket írja neki : „Azon buzgó tisztelet és hálaérzés mellett, melyet Méltóságod iránt bárkivel is vetekedve, régtől óta keblemben viselek, nem hittem volna, miszerint oly helyzetbe jöhessek, melyben Méltóságod irányában közvetve, vagy közvetlenül elkövetett igazságtalansággal, vagy szabályta-

lansággal vádoltathatnék. Es mégis — noha nints hatalom, nints viszony, mely engem bármikor rábirhatott volna, miként erre legtávolabbi hozzájárultommal is önmagam okot szolgáltatnak — a sors úgy hozta magával, hogy Méltóságod bölcsesége, utolérhetetlen tudománya és roppant érdemei, az én csekélységem által szenvedjen mellőztetést," „... sőt inkább alkalmat nyujtand tényekkel bizonyítani, mennyire fekszik szíven Méltóságod iránt, legujabb előléptetésem által ismét szenvedett tartozásomat bármi részben leróhatni ... s csak akkor tekinteném vágyaimat kielégítőnek a világ által annyira irigylendőnek tartott rendeltetésem, ha azzal módot nyerendek Méltóságodat a tettek mezején akármilyen, tőlem igénylendő szolgálattal meggyőzhetni, hogy őszintébb s iránta hivebb ragaszkodással viseltető tisztelője nints ...“²⁰

A válságos 48-as időkben a legfelsőbb bizalomnak újabb nyilvánulásaképen, az 1848. március havában egybehívott ú. n. állami konferencia tagja lesz, mely az országgyűlés nagyfontosságú javaslatait tárgyalta s az azokra adandó királyi válaszok tervezeteit állapította meg. Ezek között a legfontosabb, a felelős magyar ministerium felállításáról szóló 1848 : III. tc.-re vonatkozó elaborátum, csaknem kizárólag Bartal György munkája. Erre vonatkozóan Halász Imre Deák Ferenc : Közjogi jogtörténeti észrevételek (Budapest, 1865) c. munkája 12. és következő oldalaira való hivatkozással a következőket írja :²¹ „1848. márczius végén a király megbízásából Ferencz-Károly és Lajos főhercegek, István nádor, a felterjesztett, de még ki nem nevezett minisiterelnök, gr. Batthyány Lajos, Széchenyi, Deák, br. Eötvös József, Szögyény László alkancellár és Bartal György referendárius hosszas tanácskozást tartottak, a törvényjavaslatokat pontról-pontra letárgyalták.

... Szögyény naplója szerint — írja tovább Halász — a tanácskozáson „Bartal elmerült történelmi és diplomáciai ismereteiben ... s ahelyett, hogy a kormány nézetét támogatta volna, azt igyekezett kimutatni, hogy Magyarországot tulajdonképen már I. Ferdinánd idejétől fogva így kellett volna kormányozni, mint ahogy most terveztetik. Ezek után a tanácskozmány, anélkül, hogy eredményre vezetett volna, berekesztetett.“

Ezzel szemben Deák azt mondja, hogy „„az 1848-iki törvények pontról-pontra felvételtek, megvitatattak, a kiadandó kegyelmes királyi válaszok fogalmazva lettek s egyenként az országgyűléshez leküldettek.““ Továbbá : „„Mindezek valóságára nézve hivatkozhatunk azon volt minster urakra, kik az említett tanácskozmányban részt vettek közül még életben vannak, Deák Ferenczre és br. Eötvös Józsefre s a magyar udvari cancelláriának szintén még életben levő két tagjára, Szögyény László alkancellár és Bartal György referendárius urakra.““

A magyar udvari cancellária feloszlatása után 1848. május 8-án Ő Felsége, herczeg Eszterházy Pál miniszter előterjesztésére a csász. és királyi ház és a közös ügyek ministeriumához államtanácsossá és első osztályfőnökké, a minster lemondása után pedig az egész közös ministerium vezetőjévé és főnökévé nevezi ki.^{21a} Ezen súlyos felelősségű állásában a ministerium feloszlatásáig működik.

November 12-én kapja a csász. és kir. főhadvezér, hg. Windischgrätz rendeletét, mely őt hivatalkodása megszüntetésére és Bécs városnak huszonnégy óra alatt való elhagyására utasítja. „Hivatkozása törvényes állására, kérése személyes kihallgatásért, siker nélkül maradván, az érintett utasítás megismétlése után, nov. 13-án eltávozott s 20-án, több tapasztalt akadály után Sopronba érkezvén, aznap utolsó hivatalos jelentését intézte az országgyűlés elnökségéhez, mely közel negyven esztendőös hivataloskodásának zárókövét képezte.“²² (Kíméletlen és meglepőnek látszó, hirtelen kiutasítása kétségtelenül összefüggésben áll Windischgrätznek az akkor Bécs ellen vonuló honvédsereghez intézett, s november 12-én lejáró ultimátumával, melyben a felkelőket megállásra és fegyverletételre szólítja fel. Tudvalevőleg a honvédsereg ennek a felszólításnak nem tett eleget s ez adhatja magyarázatát, hogy Windischgrätz szépapámat, a feloszlatott közösügyes ministerium volt vezetőjét, különösen azért is, mert mint magyar embert nem tartotta „megbízhatónak“, Bécs azonnali elhagyására utasította. Ezen feltevést megerősíti azon tény is, hogy szépapám Bécsből nem Pozsony megyébe, hol legközelebbi birtoka és kastélya volt, hanem Sopronba ment, melynek környékén a honvédsereg is

akkor táborozott s ahol nyilvánvalóan a magyar forradalmi kormány exponenseivel is leghamarább juthatott kapcsolatba.) Ezután igazolási eljárásnak vetik alá s ekkor még bízva az igazság érvényesülésében, a vonatkozó jegyzőkönyv másodpéldányának fejrészére ezeket írja: „A purificatio protocolluma irántam oly méltányos volt, hogy az itt következő nyilatkozattal: „... somit sehe ich nach dieser gewissenhaften Aufklärung der Sachlage, dem gerechten Urteil jeden Richters in jeder Beziehung der oben angeführten Punkte mit vollkommener Beruhigung entgegen“ — az abban foglaltakat nyugodt szívvel írom alá.”²³ Bizakodása és reménye azonban hiábavaló, mert 1850. augusztus 10-én értesíti őt báró Geringer csász. civil-komissárius, hogy mint a felosztatott magy. udv. cancellária azelőtti udvari tanácsosa „a szolgálatból egyszerűen elbocsáttatott („einfach entlassen worden“) s ugyancsak a Szt. István rend kincstárnoki állásából is „einfach entlassen worden“. Ezen határozat ellen beadott felségfolyamodványát az államminisztérium csak 1857-ben intézi el azzal az eredménnyel, hogy augusztus 18-ról kelt leiratában indokolás nélkül elutasítja.²⁴ Az „igénytelen árva“ fényes közéleti pályafutásának, melyet protekció nélkül, csakis tehetsége, szorgalma és kitűnő képességeinek köszönhetett, ez volt a vége. Hivatalos rangjának megfelelő nyugdíját is, évi 6800 forintot, — bár folyamodás nélkül — csak 1860-ban kapta meg.²⁵ Ezzel kapcsolatban Szögyény László 1860. december 9-ről, többek között ezt írja: „A magy. kir. udvari cancelláriának — melynek te egykor legfőbb díszelvény — ismét feltámadása óta, nem volt más gondolatom, mint a rajtad történt méltánytalanságnak, ha csak kis részben is, helyrehozását eszközölni. Ebbeli igyekezetem a ma leérkezett legfelsőbb resolutio által némi kis sikert aratott, noha ez sem roppant érdemeiddel, sem irántadi tisztelettemmel, hálámmal s ragaszkodásommal kellő arányban nincs. Fogadd azonban — esedezem — szívesen, részint mint a Felső igazságosságának bizonyosságát, — kinek érdemeidet csak *híven* ecsetelni kellett... , részint mint az én változatlan hű tiszteletem zálogát, mellyel csak azt akartam tanúsítani, min reményilem sohasem kételkedtél...“ „U. i. Ha egy napra felrándulni kegyes lennél, hogy a jelen válságos időkben bölcs tanácsodat kikérhessük, nagy jót tennél velünk...“²⁶

Mint minden nagy embernek, neki is voltak irigyei és elenségei, kik burkoltan azzal vádolták meg, hogy osztrák érzelmű és reakciós volt. Ezen vádak alaptalanságát és rosszhiszeműségét és minden objektív kritikát elbíró hazafias magyar érzületét mi sem bizonyítja jobban, mint pályájának az osztrák kamarilla által való derékban törése, nagynevű kortársainak ítélete (így például Mészáros Lázár, a Batthyány-Kossuth miniszterium honvédelmi minisztere ezt mondja róla: „Derék magyar ember volt és az is maradt”,²⁷ gr. Teleki József pedig, a Tud. Akadémia azidőbeli elnöke: „hogyan hazafi érzületére nézve soha gyanú alá nem jött, gyanú alá nem jöhetett”),²⁸ gróf Széchenyi István iránta tanúsított barátsága és kitüntető bizalma, ki többek között 1859-ben két ízben is hozzá fordult és felkérte véleménynyilvánításra és a haza ügyeinek rendezése iránti javaslat készítésére,²⁹ — végül az újabb pártatlan történetírás róla alkotott felfogása. Ez utóbbit illetően csak Károlyi Árpádnak „Az 1848: III. Tcz. történetéből” című tanulmányára hivatkozom, melyben ezeket mondja: „Olvasóját kellemesen lepi meg az a, ugyan rendi felfogásban gyökerező, de erősen magyar és erősen alkotmányos szellem, mely belőle kiárad, s mely főleg Bartal Györgynek, a hírneves közjogásznak, a hosszú operátum tulajdonképeni szerzőjének érdeme” (500 old.). Továbbá: „... különösen kiemelte Bartal az 1618: IV. tcz.-et, mely minden Magyarország területén tartózkodó hadparancsnokot, bár nemzetiségű legyen is, a nádor rendelkezése alá helyez. (Érthető, hogy ezzel a magyar honvédelmi miniszterium jogkörének tágítását célozta a tüzes magyar Bartal) . . .” „E cél elérése végett — úgy vélték Bartalék — a törvényjavaslat ellen emelhető kifogások s rajta teendő módosítások, a legcsekélyebb mértékre szorítandók.” (502 old.)³⁰

„... Ha majd évek hosszú sora múlva megnyílnak a levéltárak zárai, a megvesztegethetetlen történet ki fogja szolgáltatni érdem szerint az elismerés koszorúit azon hazafiaknak, kik, ha nem is indíthatták meg állásuknál fogva a haladás és átalakulásnak nagy művét, . . . ott szólaltak fel bátran és férfiasan, ott működtek híven, buzgón és álhatatosan, hol a „Legyen” döntő szava hangzott a fejedelem ajkáról . . . Hogy Bartal itt is hű maradt multjához és önmagához, hű ura, fejedelme

és nemzetéhez, arról kezeskedik a bizalom, mellyel két királya, a hazának félszázados nádora s annak legjelesebb fiai a legsúlyosabb körülmények között megtisztelték“ — mondja Pauer Tivadar róla tartott emlékbeszédében.³¹

Már kora ifjúságától kezdve és későbbi közéleti elfoglaltsága szabad ideiben is előszeretettel foglalkozott jogi és történelmi tanulmányokkal. A középkori magyar jogtörténet terén európai hírű tekintély volt. Legjelentősebb munkája a *„Commentariorum status jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV.“*, melynek megírását még Ferencz király kívánságára, „ki a magyar állam és egyház történelmének valahára leendő szerkesztét és kiadását folyton folyva sürgette“³² kezdte el s melyet István főherceg nádornak ajánlva, 1847-ben Pozsonyban adott ki, latin nyelven, három kötetben, „hálából és tiszteletből a hajdani ősök iránt, kik a hazát alkották.“³³ Vele „hazai irodalmunkat korszakot alkotó munkával gazdagította.“³⁴ Mikor az első kötet, megjelenés előtt, a mindenható bécsi cenzurabizottság elé került, annak elnöke, Metternich Kelemen hg. nagy elismeréssel nyilatkozik tartalmáról s nemcsak kiadhatónak tartja, de kiadandónak javasolja.³⁵ Apponyi György gróf, magyar udv. kancellár 1847. Mindszent hó 29-ről kelt levelében — többek között — ezt írja: „A csász. k. titkos álladalmi Kancellária s a cs. és k. udvari könyvbírálati főhivatal a *Commentariorum . . .* stb. című, remek munkájának rendkívüli becsét előismerve, ezen, a törvényhozó testület óhajtott foganatos használatára szolgálható jeles munkának még a legközelebbi országgyűlés előtti kiadását, érdemlett különös magasztalásokkal, felette kívánatosnak nyilvánítom . . .“³⁶ Ugyanilyen nagy dicsérettel szól Apponyi későbbben is, a munka második és harmadik kötetének megjelenése előtt. V. Ferdinánd király elismerésképen a munkáért és a neki felajánlott példányért, gyémántgyűrűt és később díszkardot, István főherceg nádor pedig atyja, József nádor mellszobrát ajándékozza neki.

Az 1848 máj. 20-ról kelt legfelsőbb királyi elismerés a következőképen szól: „Nach Inhaltsreicher herabgelangten allerhöchsten Entscheidung von 14. d. M. haben Seine Majestät dieses ebenso gediegene, als schätzbare Werk gnädigst angenommen und in hoher Würdigung seines ausgezeichneten

Werthes mich zu beauftragen geruht, Eurer Hohwohlgeboren den beikommenden Ring mit dem allerhöchsten Namenszuge als Merkmal der allerhöchsten Anerkennung und des besonderen gnädigen Wohlgefallen, zu übergeben“.³⁷ István főherceg nádor pedig Pozsonyban 1847 december 2-án kelt, sajátkezűleg aláírt következő levélben köszöni meg a felajánlást: „... Azon dicső nevet (t. i. József nádorét), melyet tisztelt Uraságod elsőben munkájának homlokára tűzni szeretett volna, fiatal nevemmel nem pótolhatom ugyan, de szivesebben, mint én, Ő sem fogadhatta volna ez ajánlást, mert tudom: hogy a magyar álladalom kifejlődése nem találhatott hivatottabb történetíróra Bartal Györgynél, kit a magyar közjog mezején régóta tekintély gyanánt ismer a haza. S valódi nyereségnek tartom, hogy épen tisztelt Uraságod tárgyavatott tolla írta meg alkotmányos életünknek még eléggé nem ismert történetét, mert hiszem, hogy ki annyi készültséggel és szeretettel, mellette pedig minden pártszenvedély nélkül fogott a nehéz munkához, az igazat a középkor évkönyveinek néha homályos lapjain is egyaránt feltalálni tudta és akarta. . . . Örömmel fogadom el munkájának ajánlatát.“³⁸

A Commentárok tiszteletpéldányát a főherceg a következő sajátkezű levélben köszöni meg:³⁹

„Igen tisztelt Udvari Tanácsos Úr!

Valamint a magyar nemzetiség középkoráról írt munkáját, melyet diszpéldányban — kísérő becses sorai mellett — kezemhez juttatni sziveskedett, a hazai történetekbe való tudományos, ritka avatottság, régiségekben különös vonzalommali búvárkodás és fáradhatatlan munkásság szülte, tartalmát tekintve, s már annál fogva is, mivelhogy felejthetetlen Atyám nevét viseli homlokán, — nagy örömmel vettem, úgy könyvtáramnak ezen annyira érdekes nyereségeért tisztelt Udvari Tanácsos Urnak ime forró köszönetet mondok.

Budán, Szent György hó 21-én, 1848.

István nádor, k. helytartó.“

A mű nagy tudományos értékét gr. Cziráky Antal, Endlicher, gr. Teleki József, Virozsil, Szalay László, Récsy, a nagy hírű francia Thierry, stb. méltatták és ismerték el.⁴⁰

Gr. Mikó Imre, későbbi miniszter, az Erdélyi Múzeumnak

küldött Commentárokat 1858 október 16-án kelt levelében megköszönve, többek közt ezeket írja : „... csak oly férfiú tehette ezt (t. i. megírását), ki a magyar állami és alkotmányos közéletnek nemcsak elméleti és tudományos, de egyszersmind gyakorlati ösmeretével birt, ki ez ország kormányzására tekintélyes szerepkörben csaknem félszázad folytán befolyt s akiben az alkotmányos gondolkozás és érzelem mintegy Cultussá vált... Sok idejébe, virrasztásába fogott ez Méltóságodnak kerülni, erejének nagy részét vette ez kétségkívül igénybe, de nagy lesz egykor az utókor hálája is, mely e munkában mintegy élő emlékoszlopon, alkotmányos multjának fényesebb pontjait írva és örökítve látandja.“⁴¹

Deák Ferenc 1848 június 21-ről Pesten kelt köszönő levelében így ír : „Kedvesen lepett meg szives, barátságos leveled s azon nyájas, bizodalmas megszólítás, melylyel leveledet kezdetted. Vedd kedvesen viszonzásul őszinte tiszteletemnek s azon meleg érzelemnek, melyet évek óta erántad tápláltam kebelemben, e legszivesebb ki jelentését.“ „... Isten áldjon barátságodért. Légy te oly szives erántam, mint én őszintén szeretlek és tisztellek. Hű barátod : Deák Ferencz.“⁴²

Szógyény László kancellár 1857 jan. 12-éről ír Bécsből és köszöni a Commentárokat : „Mélyen tisztelt Barátom ! Fogadd legőszintébb hálámat nagybecsű munkád megküldésével tett megtiszteltetésemért, ... mely előttem még becsesebb lön azáltal, hogy azt magától a tudós szerzőtől vagyok szerencsés birhatni, kiben ... hajdani kegyes mesteremet s vezetőmet s különös szivességű jóakarómat és barátomat egyformán tisztelni, bámulni és szeretni tanultam ... Engedd reménylenem, hogy engem eddigi nagybecsű baráti hajlamodra továbbá méltónak tartasz, melyet változatlan legbuzgóbb tisztelettel viszonoz alázatos szolgád és hálás barátod : Szógyény László.“⁴³

A Commentárokon kívül számos kisebb-nagyobb, főleg jogtörténelmi és oknyomozó történelmi tanulmányt írt. A fontosabbak : „Néhány jegyzetek Szalay László Magyarország történetére“ 1858 ; „Béla király jegyzője körül“ 1858 ; „A magyar vérszerződés és a csiki székely krónika“ 1859 ; „Béla király halhatatlan jegyzőjének, Mátyásnak újabb diadaláról“ 1861 ; „Béla király halhatatlan jegyzőjének hajdani szittyáiról“ 1864 ;

„A parthus és hunmagyar scythákról“ 1860—62; „Egy XVII századbeli záloglevélről“ 1859; „Csallóköz történeti vázlata“ 1860, melyet Toldy Ferenczhez írt levelében „hattyú énekének“⁴⁴ nevez; stb.⁴⁵

Tagja volt a Magy. Tud. Akadémia 1827. évi VIII. tc. 11. szakaszában elrendelt megalapítására gr. Teleki József elnökből, négy főalapítóból és huszonkét országos nevű tudósból összeállított alapító bizottságnak, majd mikor az Akadémia 1830 július hó 17-én Pozsonyban ünnepélyesen megalakult,⁴⁶ igazgató tanácsának. Az Akadémia tizenegyévi szünetelés után 1858 december 15-én tartott első tagválasztó gyűlésén, törvénytudományi osztálya tiszteletbeli tagjává választotta,⁴⁷ az igazgató tanács pedig ismételten a másodelnöki tisztségre, legfelsőbb helyre felterjesztette.⁴⁸ 1861-ben a Kisfaludy Társaság is alapító tagjává választotta.⁴⁹

Élénk tudományos levelezésben állott Toldy Ferenczel, Pauler Tivadarral (ki a „Törvénykezési Lapok“-ban 1858-ban kimerítő életrajzát is megírta), Kazinczy Gáborral, gr. Dessewffy Józseffel, gr. Teleki Józseffel, Szalay Lászlóval, Endlicherrel, Thierryvel, stb.⁵⁰

Nagy tisztelője volt br. Eötvös József is, mint az 1845 dec. 16-ról kelt egyik levelének következő szavaiból: „Van-e édes hazánk messze terjedő határain Méltóságodnál érdeme-sebb férfiú arra, hogy iránta szivem hódoló tisztelete s a rokonszenv vonzóbb erejével viseltessem?“⁵¹ — eléggé kitűnik.

Ide kell sorozni azt a kedves megemlékezést is róla, mely Vámbéry Ármin, a híres orientalista „Küzdelmeim“ című munkájának 23-ik oldalán olvasható: „Dunaszerdahelyi kisdíák korom emlékei közt megjelenik előttem egy nyájas öreg úr képe: az első nevezetes keresztény emberé, kivel az élet útján összehatalálkoztam. Osztályunk vizsgájának előkelő vendége akadt Bartal György aransarkantyús vitéz, a híres jogtudós és történetíró személyében, ki édes atyja volt ifjabb Bartal Györgynek, a későbbi miniszternek. Ez alkalomhoz fűződik első sikerem emléke is. A vizsga közben hallottam, hogy tanítónk ismételve megemlíti nevemet a nagyúri látogatónak. Néhány perc, és már künn is álltam a pódium előtt. Bartal a tanító kérésére, maga egzaminált engem. Jó elővéleménye lehetett az

emlékezőtehetségemről, mert ugyancsak megforgatott a kérdéseivel. A többi közt felütötte az olvasókönyvünket, melynek egy hosszú lélekzetű latin versezet volt a végén. Azt kérdezte, hogy el tudnám-e mondani hibátlanul? Nekem több sem kellett. Elkezdtem recitálni szépen: „Timor dei est principium...” s amikor a végére értem, a tanító biztatására elmondottam a sorait szép rendben még visszajáról is. Az előkelő vendég nagyon meg volt velem elégedve. Megcirógatta az arcom és egy ezüst huszast csúsztatott kezembe, ráadásul adva még ezt a biztatást: „Csak tanulj fiam! Szorgalmamnak ez a bátorító szó volt az első jutalma, észbeli képességemnek pedig ez az ezüst huszas az első anyagi eredménye. — Tíz éves lehettem akkor.”

Sok hozzá intézett levél maradt meg hivataloskodása és politikai szereplése idejéből is, főleg első kancelláriabeli főnökétől, gr. Reviczky Ádámtól az 1830–1835 évekből, latin nyelven írva, továbbá gr. Apponyi Györgytől, a későbbi kancellártól, azután Szögyény Lászlótól, ki még az ötvenes évek folyamán is gyakran kéri ki tanácsát és véleményét, s végül kiváltképpen legjobb és nyilván legönzетlenebb barátjától és jóakarójától, Majláth György országbírótól, kivel annak élete végéig szoros és bensőséges kapcsolatot tart fenn. Majláthtal szintén latinul leveleztek s a legtöbb levélben a megszólítás: „Georgius, amico suo Georgio, Spect. Domino!”⁶²

Majláth igaz baráti érzelmeire különösen jellemző az a levél, melyet halála után fia, az 1883-ban meggyilkolt Majláth György 1851 április 20-ról Zavarról ír, s mely következőképp szól:⁶³

„Minthogy Zavaron nem lehetett szerencsém Méltóságodnak személyi tiszteletem adóját leróhatni, e sorokra kell bíznom kifejezését azon hálának, mellyel a fiú, atyjának legrégibb és a sírhantig leghívebb barátja iránt tartozik.

Méltóságod, kit az elhunythoz gyenge fiatal korban kötött és az idők gyakran válságos viszonyai közepette változatlanul őrzött barátság kötelékei fűzének, hívatott, mint kevés, méltánylani a gondviselés által reám mért csapás súlyát és nem kétlem — osztozik — mint kevés — a hátrahagyottak keserveiben is.

A boldogult élete alkonyán, midőn a jelen leverő, a jövő kétesnél kétesebb vala, ritka kegyelettel csüngött a multak visszaemlékezésein és ezek közt kiválólá azokon, melyekben Méltóságod érdekelve volt. Azon kevés öröm között, mely őt ez időszakban érte, kevés volt teljesebb annál, melyet Méltóságod örökzöld írói munkássága legújabb termékének megküldésével neki szerzett. Panaszképen említé mégis, „miként sajnós, de az elme hasonló termékével már nem viszonzozhatom baráti emlékezéseit“ és meghagyta, hogy atyjától öröklött, az általa nagy becsben tartott szelenczét készíteném ki akkorra, mikor Méltóságodat Karcsán meglátogatandja.

E látogatás, mult évi láza közbejövén, többé nem eszközölthetett, de óhaját teljesítem, midőn érintett emléket, hervadhatatlan baráti érzeteinek zálogául, Méltóságodnak átküldeni bátorodom azon kéréssel, miszerint azt épp úgy, mint kiváló tiszteletem őszinte kifejezését, szívesen fogadni méltóztatnék. Méltóságodnak hű tisztelője : Majláth György.“

Levelekről lévén szó, nem érdektelen azon levél sem, melyet faddi kasznárja, Csiba Ferenc ír hozzá 1848 jún. 28-ról, tehát a „nagy szabadság“ idejének kellő közepéből.⁵⁴ Jelenti, „hogy az ifjú Tekintetes Uram (t. i. szépatyám fia, György) keveset vagyon Faddon, nem tsudálom, mivel a faddi urak mindnyája minket idegenyeknek tartanak s ha tehetnék, mindenből kizárnának s mindenünket elfoglalnák . . .“ (A faddiakra jellemző ezen mentalitás tehát fennállott már az adományozás után 12 évvel, nem változott meg Bartal György miniszter idejében, a hetvenes években, — „az én donatiómat már 30 év előtt osztogatták derűre-borúra a szélbali kortesek“, mondja nagybátyám Bartal Béla „Utóhang az utóhanghoz“ című, 1899-ben megjelent röpiratában — és saját tapasztalásom szerint, nem változott meg a világháborút követő összeomlás „nagy szabadsága“ idejében és később, az új földosztás, a „földreform“ idejében sem és fennáll még ma is. Csupán talán azzal a különbséggel, hogy annak idején inkább az „urak“, később és most inkább a jobbágyivadékok szerették volna és szeretnék a Bartalokat innen kitessékelni.)

A szerénység ép úgy jellemzi egyéniségét, mint a hála és elismerés jóakarói iránt. „A tudományok terén akárkivel

vetélkedni — ismervén magam gyengeségét — nem volt szándékomban, de azt, hogy egykori nemeslelkű elnököm, gróf Apponyi György volt az, ki Commentárait odafenn (t. i. az udvarnál), Deák Ferenc pedig . . . az, ki mindazon mind későbbi jegyzeteimet a magyar akadémiának figyelmébe és méltóknak találta s ajánlotta s ezt épen ők — kik az ősmagyar históriának lelkét birják — tették velem, ezt életem legfőbb nyereségének tartom, vallom és hirdetem“ — írja munkában és érdemekben gazdag élete alkonyán.⁵⁵

Mint első államtanácsos, referendárius és osztályfőnök, teljes mértékben birván ura és királya bizalmát, több ízben magasabb méltóságok, nevezetesen a királyi személynök nagybefolyású állásának elvállalására szólíttatott fel,⁵⁶ de azt mindannyiszor szerényen és látva az események hovafordulását, nyilván hazafias érzésből is, elhárítja magától.

Nem feledi és nem tagadja el, hogy egyszerű sorból indult neki az életnek, de büszke évszázados familiájára. „Mi a szegénységből s ugyszólván a porból kezdtünk mennyire, annyira kiemelkedni . . .“ és „régí tősgyökeres nemes nemzetség ez . . .“ — mondja gyermekeihez intézett „Pro memoria“ kéziratában.⁵⁷ Akkoriban, mikor megkapja a Szent István rendet, ezzel az örökös bárói méltóság járt, csak folyamodni kellett érte. Ő azonban nem kéri a rangemelést, mert ősi nemesiségét az akkori felfogás szerint, többre becsüli uj báróságnál és vagyonát is kevésnek tartja ahhoz, hogy a főnemeselek sorába lépjen.

Sokszor emlékezik meg közelebbi és távolabbi őseiről a magyar nemes ember tradíciókat tisztelő hangján. Felkutatja és összegyűjti évszázados nemzetségre vonatkozó adatokat s ezzel létrehozza családunk levéltárát.

Hozzá tartozói iránt gyengéd szeretettel és legnagyobb gondoskodással van. Első felesége, Josefa halálakor így ír róla gyermekeinek: „ . . . Ő nemes volt a gondolkozásban, módja az emberekkel bánni, felette szép vala. A nagyobbak kedvelték az ő társaságát, a szegények irgalmát áldották. Hányszor kötözte ő sebeiket, hányat segített eleséggel! A gazdaságban takarékos vala, de amit az illendőség megkívánt, arra is gondosan ügyelt. Hiv volt erántam, szeretett, melyre 14 és fél

esztendőig tartott boldog házasságunknak ideje alatt soha semmi tette is legkevesebb árnyékot sem vont. Gyermekait reszketve szerette, nem tett köztük semmi külömbséget. Ő vala a legjobb, a legérzékenyebb anyának legtökéletesebb ideálja.”⁶⁸

Mikor fia György, Perczel Erzsébettel történt eljegyzését tudatja vele, Pozsonyból 1859. febr. 19-ről kelt levelében így válaszol: „Kedves Fiam! Tegnap, épen midőn fölfelé indulóban voltam, még Damazéron vettem leveledet, mely minden levelednek legkedvesebbike, mert amint egykor irtam, semmiről sem vagyok oly szilárdan meggyőződve, mint arról, hogy a megelégedett életnek egyetlen feltétele és alapja a szerencsés családi viszony, melynek kapcsa a házasság. Határozatodat tehát szívből helyeslem . . . Az anyád és Marie is, kik a vásár miatt itt vannak, csókoltatnak, én pedig egész szívvel vagyok szerető atyád, György.”⁶⁹

Gyermekei neveltetésére nagy gondot fordít s még unokáinak tanulmányi előmenetelét is figyelemmel kíséri. Mikor ezek rossz előmenetelt tanúsítanak, elrendeli, hogy „preceptor adassék melléjük” s kijelenti, hogyha ennek dacára sem tanulnának kielégítően, úgy halála után csak az ősi birtokból örökölhetnek, saját szerzeményeiből kizárja őket.⁶⁹

Még egészen fiatalon, amint anyagi viszonyai félig-meddig lehetővé teszik, hozzáfog az elzálogosított, vagy eladott ősi földek visszaszerzéséhez, amiben kezdetben nevelőanyja is erősen támogatja. Az 1820-as évek vége felé már úgyszólván az egész hajdani Beleháza birtok,⁶¹ a Dubur-i rétekkal együtt tulajdonában van, ami pedig igen sok kisebb-nagyobb földdarabnak a visszaváltásával járt s így nem volt könnyű feladat. Minden egyes földecske megszerzése körülményeiről pontos jegyzeteket készít — melyek vastag kötetet tesznek ki — utódai tájékoztatására.⁶² „Azon sok gond és elfárasztó viszontagságok, mellyekkel gyermekidőmtől fogva, mindenkoron küzködnöm kellett, nem engedik nékem azt reménylenem, hogy kedves gyermekeim közül az idősbeket is ember korra nevelhessem. Az a kis szerzemény pedig, amit tettem, oly aprólékokból áll, hogy ha ilyet őket fel nem világosítom, alig igazodhatnak el a sok szövevények között. Legyenek tehát ezek a jegyzékek erántuk való atyai gondoskodásomnak zálogai,

valamint maga a tárgy, az az a csekély szerzemény is, egyetlen egyedül ő érettek . . . mert tudom, mely keserves dolog légyen, midőn valakinek semmi nélkül kell küzdenie . . . .” — írja 1828-ban „Pro memoria” kéziratában.⁶³

1836. július 28-án meghal nagybátyja és nevelőatyja, Kultsár Tamás, ki ráhagyja nemcsak bakai birtokát, de hatvan-ezer ezüst forint pénzvagyont is. A pozsonyi káptalan által 1836. augusztus 11-én kihirdetett végrendelet vonatkozó szakasza így szól: „Thomas Kultsár de Kultsár-Karcsa etc. sequentem dispositionem testamentarium facit: Universalem omnium rerum mearum mobilium et immobilium, capitaliumque nepotem meum imo ab pueritio per me adoptatum edicatumque Georgium Bartal promissae referendarium, aulicumque Suae I. Majestatis consiliarium haeredem . . . . Thomas Kultsár m. p. Posonii die 26. julii 1836.”⁶⁴ Ezek képezik későbbi tekintélyes vagyonának alapjait.

A pénz egy részét, 36000 forintot, még Kultsár adta kölcsönbe a Viczay családnak, aranyértékben való visszafizetés kötelezettsége mellett, ami azon időkben, mikor takarékpénztárak nem léteztek, szokásos gyümölcsöztetési mód volt. György halála után ezen összeg haszonélvezője második felesége, Vicencia lett. Mikor Khuen-Héderváry Károly, az utolsó Viczay gróf, Héder örököse a kölcsönt 1880-ban visszafizette, azon mostoha szépnyám az akkor kibocsátott aranyjáradékot vette, mely kötvények értéke, 1888-ban bekövetkezett haláláig nagyon felment.

1838 január 22-én elhunyt nevelőanyja, Kultsár Tamásné, szintén ráhagyja vagyonát. Végrendeletében többek között ezeket írja: „Gyermeünk nem lévén a tisztelt férjem atyjának testvérétől néhai Kultsár Évától született Bartal Miklós fiát, mostani császári és királyi Udvari Tanácsos és Referendárius Beleházi Bartal György urat még hét esztendő s árva korában fiam s gyermekemnek fogadván, valamint életemben hálaadó szívét mindenkor tapasztaltam, úgy el vagyok hitetve, hogy holtom után is mint ő, mint gyermekei örökös hálaadó emlékezetben tartani s ennél fogva amit lelkemért rendeltem s tisztelt Referendáriusnak kinyilatkoztattam, pontosan teljesíteni . . . fog. Őt nevezem és rendelem universalis Haeresemnek . . . Signat

Al-Bakán október 6-ik napján 1834. esztendőben. Kultsár Tamásné született Bacsák Borbála m. p.⁶⁵

Édesanyja, az 1826. IV. 13-án elhalt Kajdacsy Katalin után öröklí a kis füssi birtokot és kuriát.

1836 december 27-én gróf Reviczky Ádám magyar udv. kancellár felterjeszti a királynak a tolnamegyei Fadd és Hencse kincstári birtokokkal való megadományozásra.⁶⁶ V. Ferdinánd 1837 évi június 15-ről kelt leíratában értesíti a kancellárt, hogy „dem Hofrathe Georgius von Bartal habe ich aus besonderen Gnaden die Petrovsky-schen Fiskalantheile zu Fadd und Hencse, mit Nachlass einer Summe von dreisigtausend Gulden und Berichtigung des übrigen Schätzungswerthes in zehnjährigen Zahlungsrathen verliehen. Schönbrunn den 15-ten Juni 1837. Ferdinánd m. p.“⁶⁷ A későbbben Szögyény László ellenjegyzésével kiadott terjedelmes donatiós okiratban az is bennfoglaltatik, hogy a birtokok becsára az elengedett 30000 forint levonásával „56507 forintot s 47 és hétnyolcad krajcárt tesz ki, amit Bartal György a kincstárnak már valósággal le is fizetett.“⁶⁸

(Fadd már I. Endre királynak a tihanyi apátság részére 1055-ben kiadott alapító levelében szerepel az adományozott birtokok között „Fotudi“ néven. Thurzó nádor 1610-ben „Possessio Fadd“-ot Abaffy János fiának Miklósnak és beéri Balogh Péternek s ugyanazon évben „Praedium Hencse“-t Abaffy Miklós fiának Lászlónak, Abaffy György [Miklós testvére] fiának Sándornak és Balogh Péter fiának Ferencnek adományozza. 1703-ban Balogh Ádám kuruc generális, Balogh Farkas és Balthazár, mint előbbiek jogutódai birják a birtokokat. Ezek 1722-ben, hűtlenség bűnébe esvén, vagyonuktól megfosztatnak s 1723-ban Faddot és Hencsét Petrovsky Károly és József kapják 3000 ezüst forint becsárban. A Petrovsky család fiúágon János és Józsefben 1828-ban, illetve 1833-ban kihalván, a birtokok a csász. és kir. kincstárra szállnak vissza. A korábban elhalt Petrovsky fele részét 1829-től Simonyi Pál nagyprépost birja bérben 1835-ig, mikor az egészket gr. Széchenyi Lajos bérel ki 3550 forint évi bérért. 1837 június 15-én kapja azután donatióba szépatyám. Fadd és Hencse volt az utolsó közvetlen királyi donatió Magyarországon.⁶⁹)

Az 1835 január 21-én tulajdonába átment Damazérkarcsa

ujabbkori története a következő : Ezen birtokot Mária Terézia királynő adományozta 1774-ben Klobusiczky Antal kir. tanácsosnak. A donatiót 30000 ezüst forint becsár terhelte, amit Klobusiczky nem fizetett ki. Fia Károly, 1828-ban királyi engedéllyel tovább adta a birtokot ifj. Román József táblabíró, hg. Eszterházy Pál jószágigazgatójának, ki azonban szintén nem tudta kifizetni a becsárat. Tőle vette át ugyancsak királyi engedéllyel szépapám, miután Románt befektetéseire nézve kielégítette s azzal a feltétellel, hogy a kincstár 38465 forintnyi követelését záros határidőn belül kifizeti. Ennek megtörténte után, 1848-ban megkapta a birtokra vonatkozó 1835-ben kiadott donatiós levelet.⁷⁰

A damazéri kastélyt 1841—43-ban építtette (látképe az „Orsz. Monografia“ Pozsony vármegyét tárgyaló kötetének 59. oldalán) Truman Antal bécsi építész tervei szerint⁷¹, de ez csak nyári tartózkodásul volt szánva, mert ő akkor, mint a magyar Kancellária osztályfőnöke, állandóan Bécsben lakott.

Damazérról, mely eredetét az 1243-ban szerepelt Zolougus fia Damasa-ra vezeti vissza, legenda is maradt ránk. E szerint Mátyás király, ki nagyon kedvelte az „arany kert“-nek nevezett Csallóközt s annak kies részében vadászpálotája is volt, egyízben ismét ott vadászott s ekkor vadkan támadása következtében halálra sebesült egyik fiatal kedvelt leventéje. Mikor ezt annak szép ifjú menyasszonya megtudta, szünni nem akaró, kétségbeesett sírásra fakadt. A király, hogy elcsittítsa és megvigasztalja, ott nyomban birtokot adományozott neki, melyet „Dámasír“-nak nevezett el. Ebből lett „Damazér“.⁷²

1840-ben Gönczöl Elektől Etre- és Pinke-karcsán, 1842-ben Román József néhai nagybátyja, József, egyházkarcsai plébános hagyatékából Egyház-karcsán, 1846-ban Bakán, 1848-ban a pozsonyi káptalan előtt dereghi Somogyi Flóriántól Egyház-, Sipos-, Amadé-, Pinke- és Erdőhát-karcsán, 1852-ben Szabó Jánostól Nadasdon vásárol birtokrészeket, ezeken kívül számos kisebb földeket vesz a Karcsákon, Kisfaludon, Hidvégen, stb.⁷³

1852-ben megveszi Pfeifer Szilárdtól az azelőtt alapi Salamon Lajos és Elek tulajdonát képezett fehérmegyei Felső-Alap birtokot — melyhez fiai 1862—63-ban, még az ő életében és megbízásából, hozzávesznek kisebb részletekben mintegy 700

hold földet, — összesen 190.000 forint vételárért.⁷⁴ Ezzel birtokainak területe megközelítette a 9000 holdat. 1863-ban 10.000 forint alapítvánnyal vesz részt a Magyar Földhitelintézet meg-alapításában.

Élete vége felé hitbizomány alakítását is tervezte, de ezen szándékát nem valósította meg.

Második felesége, a rendkívül eszes, művelt, a bécsi társaságban kedvelt és szépnak mondott „Vinci“, kitűnő, a helyzetekhez mindig alkalmazkodni és azok magaslatára emelkedni tudó élettársa volt. Némileg nagyravágyó természetét jellemzi az a kedves hagyomány, hogy mikor a damazéri kastély elkészült, meglátogatta őket egyik nagyúri ismerősük, ki mindent megnézett, a házat kívül, belül, az akkor létesített nagyszabású parkot, halastavat, de nem tett semmi észrevételt. Mostoha szépanyám végre is, nem tudván magát türtöztetni, megkérdezte tőle, hogy tetszik neki az egész? „Hát szép, szép ez a kastély, meg a park is — felelte maliciával a vendég — de hol vannak hozzá a megfelelő számú faluk?“⁷⁵

Bécsből történt kiutasítása után egészen haláláig, Pozsonyban, de főképen Damazér-karcsán élt. „Magányában új hévvel karolta fel ifjúsága tanulmányait, ezekben és lankadatlan irodalmi tevékenységben kereste és találta vigaszát, az események súlyát mélyen érző, a tudós világtól elszigetelt, a könyvcsernokoktól messze jutott férfiú,“⁷⁶ „ki — mint magáról írja — a tudós névnek mindenek feletti dicsőségére számot nem tartván, valamint hajdani ifjúságának, a rendes foglalatosságoktól ment órái legédesebb örömeit, úgy télen, öregségének legnagyobb vigasztalását is csak abban találja, hogy az olyan sokak által nem ismert, többek által félreismert őseink eléő magyar esze s erélyének egykor oly szépen egymás mellett állott, de a szebb utáni vágy s mesterkélő kezek által felfejtegetett, s kíméletlenül szétszórt gyöngyeit összeszededegeti, amint egymáshoz illenek, egybefűzi, s mint az öregek szokása, csak e foglalatosságáról beszél is legörömostebb és sokszor hosszadalmasan.“ „Gyakrabban félnapokig könyvtárába zárkozván, még az étkezés idejéről is megfelejtezett“⁷⁷ . . .

Nyolcvanegy éves korában, végelgyengülésben halt meg. Utolsó fohászainak egyike volt: „Én áldott magyar nemzetem“

és majdnem legutolsó, György fiához intézett érthető szavai: „A jegyzetek!”⁷⁸ Az etrekarcsai családi sírboltban nyugvó porai fölé emelt síremlékre egyik unokája, Bartal Ferenc, a következő feliratot vésette:

„Beleházi Bartal György — A család újra alapítója — alispán, követ, referendárius, jogtörténész. — 1785—1865 — Emlékét kegyelettel őrzik hálás utódai.”

Gyermekei:

1. Nepomuk János. Lásd a 21. sz. alatt.
2. György. Lásd 22. sz. alatt.
3. Mária. Szül. Etrekarcsán 1822. szept. hó 7.-én, meghalt Pozsonyban 1890. okt. hó 24.-én. Férje benefai Bacsák Mihály.
4. Pál. Lásd 23. sz. alatt.

Jegyzetek:

1. Magy. Tud. Akadémia évkönyve 1867. 11. köt. 8-ik drb. 16—33. old.
- Pauler T.: „Emlékbeszéd id. Bartal György felett.”
2. B. cs. (A) E. O.
3. Lásd: 1.
- 4., 5., 6., 7. Lásd: 2. E. O.
8. Magy. Akad. Értesítő 1862. I. 125. old.
9. Pozs. vm. 648. old.
10. B. cs. (L) E. O.
- 11., 12. Lásd: 2. Eredeti jegyzőkönyv kivonatok.
- 13., 14. Lásd: 2. E. Ok.
15. Lásd: 1.
16. Lásd: 1.
17. Lásd: 2. Eredeti jegyzőkönyv kivonatok.
18. Lásd: 2. E. O.
19. Lásd: 2. Eredeti levél.
20. Lásd: 2. Eredeti levél.
21. Halász Imre: „Egy letűnt nemzedék”. Bpest. 1911. 12—13. old.
- 21a. Lásd: 2. E. O. és H. m.
22. Lásd: 1.
- 23., 24., 25. Lásd: 2. E. Ok.
26. Lásd: 2. Eredeti levél.
27. Szokoly V.: „Mészáros Lázár emlékiratai” 1881. 8. old.
28. Gr. Teleki J.: „Hunyadiak kora” V. köt, 509. old.
29. Lásd: 1., továbbá 2. Eredeti levél.
30. Károlyi A.: „Néhány tört. tanulmány” 1930. Akad. kiad.
31. Lásd: 1.

32. Uj Magy. Múzeum 1858. I. 358. old.
33. Magy. Akad. Értesítő 1862. I. 125. old.
34. Lásd : 1.
35. Lásd : 2. Ered. leirat a magy. udv. kancelláriához. Másolata faddi levéltárban.
- 36., 37., 38., 39., 40., 41., 42., 43., 44. Lásd : 2. Ered. leiratok, illetve levelek.
45. Egyetemes magy. Encyclopedia 1886. V. 732. old.
46. Képmása a Tud. Akadémia akadémiautcai frontjának falába illesztett dombormű emléktáblán — balról a második álló alak — látható.
47. Lásd : 2. E. O.
- 48., 49. Lásd : 1.
- 50., 51., 52. 53., 54. Lásd : 2. Ered. levelek.
55. Magy. Akad. Értesítő. 1862, I. 125. old.
56. Lásd : 1.
- 57., 58. F. L. 18. sz. iratcsomó. Ered. levelek.
59. Lásd : 10, 85.
60. Lásd : 57.
61. 1814. évi tanuvallomások szerint „Beleházában — melynek határa a tó közepéig megy és a laposnak szélein Sólomoskarcsa felé — csak Bartal és Somogyi familiáké az örökség és különösen a Somogyi familia a maga hasonfelét is a Bartal familiának régi örökös eladásából bírja a Birtokot régi donációval is megerősítette; ezenkívül pedig másnak itt öröksége nincsen.” (Ered. okmány faddi levéltárban.)
- 62., 63. F. L. 18. sz. iratcsomó. E.
- 64., 65. F. L. 31. sz. iratcsomó M. ill. E.
- 66., 67., 68., 69. F. L. 14. sz. iratcsomó. M.
70. Lásd : 10. Ered. adománylevél. Faddi levéltárban másolat.
71. F. L. E. O.
72. Bartal : „Csallóköz tört. vázlata” 1860. 115. old. és F. L. 10. sz. iratcsomó.
- 73., 74. F. L. 1—6, ill. 9. sz. iratcsomó. E. Ok.
75. János fia közlése.
76. Lásd : 1. alatt és Uj magy. Múzeum. 1858. I. 362. old.
77. Magy. Akadémiai értesítő. 1859. 63. old.
78. Lásd : 1. alatt.

Beleházi és Ethrekarchai Bartal László

(a 19. sz. a. Miklós fia)

és leszármazói.¹

Bartal László született Füssön (Komárom megyében) 1791. évi március hó 1-én, meghalt Vaszáron (Veszprém me-

gyében) 1840. évi október hó 15-én. Felesége: Kapfer Anna, házassága 1815. körül.

László apja, Miklós korai halála után, ennek özvegye, miután legidősebb fiát, Györgyöt Kultsár Tamásnál helyezte, Etrekarcsára ment lakni s Lászlót úgy ahogy szükös viszonyai engedték, neveltetni kezdte. Ebben nyilván Kultsár Tamás is segítette. László a pozsonyi gimnáziumot végezte s utána az ottani jogakadémiára iratkozott be. György bátyjának véleménye és idősebb fiai emlékezete szerint is, eszes ember volt s vihette is volna valamire, mert jól tanult. De mint jogász annyira beleszeretett későbbi feleségébe, hogy a mielőbbi nősülhetésért félbenhagyta a tanulást s Veszprémmegyében, Vanyolán jegyző lett 1815 táján. György bátyja ezért — mostoha szépnyám közlése szerint — haragudott is rá, mégis később, nagy családjára való tekintettel, erősen támogatta anyagilag. Vanyoláról 1829 körül Vaszarra került, hol iskolamester lett. A népszaporítás terén rekordot produkált. Majd minden évben született egy-egy gyermeke, összesen tizennégy, mégis mindezeknek s így neki is, ma egyetlen férfi leszármazottja sincsen életben, családjunk ezen ága tehát fiágon kihalt.

Gyermekei :

1. *Antal.* Szül. Vanyolán 1816. jun. 13-án, megh. egy napos korában.

2. *János.* Szül. Vanyolán 1817. máj. 16-án, megh. Gödöllőn 1895 körül. Felesége Komáromi Komáromy Anna. Jogot végzett s mint hites ügyvéd, Gödöllőn telepedett le. Nagy és előkelő klienturát szerzett magának s ezáltal igen jó módba jutott. Szép jellemvonásául jegyezhetők fel, hogy noha saját gyermekei is voltak, apja korai halálával árvaságra jutott fiatalabb testvéreiről, különösen Pálról és Rudolfról bőkezűen, szinte atyailag gondoskodott.

Gyermekei: Aladár és még egy fiú, kik már felserdült, de fiatal korukban elhaltak és Ida, ki ns. Hegedüs László kuriai bíró felesége volt.

3. *Károly.* Szül. Vanyolán 1818. nov. 18-án, megh. Pozsonyban. Felesége Bobdai Gyertyánffy Klotild. Károly is jogot végzett, majd diplomás ügyvéd és a pozsonyi megyei tör-

vényszéknél kir. ügyész lett. 1843-ban maga és testvérei részére, ősi nemességük megerősítését kérte Pozsony vármegyétől. A vármegye 1843. szept. 4-én, Petőcz György alispán elnöklésével megtartott közgyűlésén a megerősítő levelet kiadni rendelte s folyamodót és testvéreit „a Beleházi pusztában és Etrekarcsa helységben ősi adományos javakkal bíró, tősgyökeres nemesek egyenes leszármazottainak” ismerte el és bizonyította.²

Nagyon jómegjelenésű ember volt, de zárkózott természetű; felesége állítólag nagyon szép és gazdag.

Gyermekei: Emma, feltűnő szép, bájos leány, 1881. körül halt meg és két fiú — egyik Aurél — kik 22 és 23 éves korukban haltak meg; az egyik tüdőbajban, a másik agyonlőtte magát.

4. Gábor. Szül. Vanyolán 1820 ápril. 28-án, (meghalt?). Szintén jogvégzett ember és Onódon szolgabíró volt. Felesége Solymosi Gyenes Fanni.

Gyermekei nem voltak.

5. László. Szül. Vanyolán 1821 nov. 22.-én, megh. Egyházgellén 1906. jan. 31.-én. Jogot végzett s szintén diplomás és gyakorló ügyvéd lett. Résztvett a 48-as szabadságharcban. Pozsonyban eljegyezte magát egy báró Kriegsau leánnyal, kinek családját mostoha szépanyámék is jól ismerték. Valami kacérkodási eset miatt azonban összeveszett menyasszonyával, visszaküldte a jegygyűrűt és bánatában, 33 éves korában, kispapnak állt be. Később egyházgellei plébános lett s elég mogorva különc. Kis gyermekkoromból még én is emlékszem rá, mert az első elemi osztályokra engem és öcsémet „Laci bácsi” káplánja tanított s evégből Damazérról naponta ájtártunk kocsin Gellébe. Simor hercegeprimás, ki Rudolfot, László egyik öccsét nagyon kedvelte, ennek szíveséget akarván tenni, Lászlót nagyszombati kanonokká akarta kinevezni, de ő kereken visszautasította ezt a szándékot és levelében kijelentette, hogy mint egyszerű plébános akar Egyházgellében meghalni.

6. József. Szül. Vanyolán 1823. okt. 22.-én, megh. 1886. nov. 12.-én. Felesége neve ismeretlen, állítólag házmasterlány volt. Tanulmányi végzettségéről sem tudni semmit. Eleinte ügyvédi irodában dolgozott, majd hídvámellenőr lett.

Gyermekei: László, szül. 1855 febr. 18.-án, megh. 1918-ban; Károly, szül. 1868. nov. 1.-én, megh. csecsemő korában; István, szül. 1869. aug. 5.-én, György, szül. 1874. aug. 10.-én, egyik eltűnt, másik meghalt. Továbbá leányok: Etelka, Margit, Viktoria, Vilma, Janka.

7. *Antal*. Szül. Vanyolán 1825. april. 4.-én, megh. Füssön 1875 körül. Jogvégzett, nőtlen ember volt s füssi (Komárom m.) birtokán gazdálkodott.

8. *Juliska*. Szül. Vanyolán 1827 jan. 27.-én, megh. párnapos korában.

9. *Ignác*. Szül. Vanyolán 1828. aug. 25.-én, megh. párnapos korában.

10. *Pál*. Szül. Vaszaron 1830. jan. 10.-én, megh. Budapesten 1881-ben. Első felesége ns. Bauer Betty, második ennek testvére, Bauer Ida. A jogakadémia első évét Győrben, a másodikat Pozsonyban végezte. Azután letette a gyakorlati bírói vizsgát, majd a közügyvédi és utána a váltóügyvédi vizsgát. Birta a magyar, német és latin nyelvet. 1848. februárban a bialai (pestmegyei) járásbírósnál joggyakornok lesz. 1850. februárban a hevesmegyei Pétervásárra szolgabírói tollnökká, 1853. augusztusban a pestmegyei Ócsára szolgabírói hivatali segédé, 1857. márciusban, rendelkezés alatti minőségben a pestmegyei központi törvényszékhez előadó bírónak, 1858. novemberben ugyanott törvényszéki ülnökké, 1867. márciusban a pécsváradi közalapítványhoz kir. ügyésszé nevezik ki. 1870. júl. 17.-én a budapesti kir. tábla I. osztályú pótbírájává, 1872. júl. 20.-án pedig rendes táblai bírónak neveztetik ki. 1879. júl. 1.-én nyugdíjba megy és haláláig Pesten lakik.³

Gyermekei nem voltak.

11. *Anna*. Szül. Vaszaron 1832. febr. 27.-én, megh. 1893-ban. Férje Solymosi Gyenes Márton. Egyik fia Gyenes László a Nemzeti Színház nagy művésze, ki elsőnek alakította az Ember tragédiájában Lucifer szerepét.

12. *Rudolf*. Szül. Vaszaron 1833. aug. 14.-én, megh. Budapesten 1909. febr. 18.-án. Felesége Tomalovszka Mária szül. Szepesmegyében 1842 febr. 9.-én, megh. Budapesten 1923. júl. 23.-án. Házasság Pozsonyban 1865. febr. 15.-én.

Elemi iskoláit és a gimnáziumot Győrben végezte, azután

az ottani jogakadémiára iratkozott s végül a budapesti tudományegyetemen szerzett ügyvédi oklevelet. Az egyetemen Kautz Gusztáv, a nagyhírű jogász és publicista, Kautz Gyula öccse, volt legjobb barátja. Siheder korában a honvédek közé is beállott, de hamarosan hazaküldték. Mint diplomás ügyvéd Heves megyében szolgabíró lett, de a Bach korszak alatt állását otthagya. Ekkor Pauler Tivadar, volt tanára — későbbi közoktatásügyi miniszter — kiváló görög és latin nyelvtudása folytán a tanári pályára biztatta őt s a pozsonyi gimnáziumhoz rendes tanárrá ki is nevezte. Röviddel kineveztetése után, Rudolf a tanári diplomát is megszerezte. 1868-ban, mikor a tanfelügyelőségeket szervezték, az elsők között őt is kinevezték Pozsonyba tanfelügyelőnek s nemsokára kir. tanácsosi címet is kapott. Mint nagy katolikust, Simor hercegprímás igen kedvelte s 1876. szeptemberben Esztergomba helyeztette át. Nyugdíjaztatása után Pestre költözött.

Felesége, az 1840-ben fellépett nagy kolerajárványban elpusztult lengyel menekültek gyermeke volt, kít Okolicsányi Viktor szepesmegyei alispán és felesége Petőcz Sarolta vettek magukhoz alig másfél éves korában. Okolicsányi halála után özvegye Pozsonyba költözött, itt ösmerkedett meg Rudolf, mostoha szépnyám házában leendő feleségével, kít nevelőnya halála után el is vett.

Gyermekei: Sarolta, szül. Pozsonyban 1865 dec. 1.-én, férje Lőrincfalvi Fekete György, Kisküküllő megye főjegyzője volt. Szilárd, szül. Pozsonyban 1867. ápril. 17.-én, megh. Budapesten 1912. dec. 24.-én. Előbb esztergomi főegyházmegyei áldozár, majd pilismaróti plébános, utóbb tábori lelkész Pesten és pápai káplán. Jól emlékszem rá, csinos, elegáns, rendkívül magas ember volt. Ilona, szül. Pozsonyban 1868. okt. 25.-én, megh. Lőcsén, 1929. máj. 29.-én; férje Bajzáth Sándor, közöshadsergebeli százados. Géza, szül. Pozsonyban 1871. jún. 1.-én, megh. Siófokon 1934. márc. 1.-én; pénzügyőri felügyelő volt. Felesége Müller Paula. Olga, szül. Esztergomban 1880. márc. 13.-án. Sarolta és Olga vannak életben.

13. *Juliánna*. Szül. Vaszaron 1836. ápril. 29.-én, megh. valószínűen 1867-ben.

14. *Mária*. Szül. Vaszaron 1838. jun. 16.-án, megh. ? Férje Karácsonyi Imre komárommegyei földbirtokos volt.

Bartal Rudolf Pál nagyatyámmal, Bartal Szilárd atyámmal volt közelebbi barátságban, Rudolf leánya, Sarolta pedig sok időt töltött mostoha szépanyám, Vincencia és leánya, Marie tante körében.

Jegyzetek :

1. László és leszármazottaira vonatkozó adatok legnagyobb részét özv. Fekete Györgyné, szül. Bartal Saroltától kaptam, néhány születési és halálzási adatot a vaszari rk. plébánia hivatalától.

2. Lásd : VII. fejezet 1., 2. sz. alatt.

3. A budapesti kir. ítélőtábla adatai.

20/b. Beleházi és Ethrekarchai Bartal Imre

(a 19. sz. a, Miklós fia)

és leszármazói.¹

Bartal Imre született Füssön 1791. évi március hó 1-én, mint László ikertestvére ; meghalt Nagyléghen. Felesége ns. Kardos Angelika, György leánya, született Erdőhátkarcsán 1797. évi március hó 14-én, megh. Nagyléghen. Házasság Egyházkarcsán 1818. évi szeptember hó 18.-án.

Csupán elemi iskolát végzett, de ennek dacára igen jó írása volt. Eleinte Etrekarcsán lakott, valószínűen anyjával együtt, később szépatyám apósánál, Bacsák Vendelnél talált elhelyezkedést, annak kislégghi birtokán, mint majorosgazda. Egész életén át egyszerű, s mint Csallóközben mondani szokták, „kék dokányos“ ember maradt. Nagyléghen van eltemetve.

Gyermekei :

1. *Erzsébet*. Szül. Erdőhátkarcsán 1819. évi nov. 9.-én, megh. Morockarcsán 1891. évi dec. 31.-én. Férje Hervay Sándor.

2. *Katalin*. Szül. 1822. évi szept. 26.-án. Férje Nagybudafai Vermes Antal.

3. *József*. Szül. Etrekarcsán 1825. évi febr. 11.-én, megh. Vajkán 1897. évi március hóban. Felesége ns. Bartalos Rozália, szül. Somorján 1826. évi aug. 29.-én. Házasság Somorján 1848. évi szept. 29.-én. Körjegyző volt Vajkán.

4. *Julianna*. Szül. Erdőhátkarcsán 1829. évi jan. 26.-án,

megh. Morockarcsán 1887. évi aug. 15.-én. Férje Juhász Mihály.

5. *Lajos-Lőrinc*. Szül. Etrekarcsán 1832. évi aug. 31.-én, megh. Magyarbélén, hol tanító volt. Felesége ismeretlen. Két leánya volt: Emma, Vörös Ferencné és Nelli.

6. *Terézia*, Szül. Nagyléghen. Férje Ollétejadi Ollé Floris.

A 3. sz. alatti József leszármazói :

1. *István*. Szül. Vajkán 1849. évi dec. 19.-én, megh. Egyházzgellén 1910. évi jul. 21.-én. Felesége ns. Malik Erzsébet. Tanító volt Egyházzgellén.

2. *Gyula*. Szül. Vajkán 1853. évi dec. 22.-én.

3. *Julianna*. Szül. Vajkán 1855. évi jún. 16.-án. Férje Mergl Jakab.

4. *Móric*. Szül. Vajkán 1863. évi szept. 7.-én, megh. Nagymgyeren 1907-ben. Felesége ns. Mészáros Rozália. Nagymgyeren volt tanító. Gyermekai : Zoltán, szül. 1888-ban, Károly, Kálmán és Rozália, Halmos Kálmánné.

Az 1. sz. alatti István leszármazói :

1. *István*. Szül. Egyházzgellén 1885. évi jún. 16.-án. Tanító Egyházzgellén. Felesége Sarang Anna. Fia Lóránd, szül. Egyházzgellén 1911. évi jun. 10.-én ; joghallgató.

2. *József*. Szül. Egyházzgellén 1886. évi nov. 27.-én. Nyugalmozott körjegyző. Felesége Nyéki Méhes Etelka, szül. Tallóson 1902. évi febr. 19.-én.

Gyermekei : Katalin-Zsuzsanna, szül. Pozsonyban 1929. évi szept. 23.-án, és György, szül. Pozsonyban 1925. évi okt. 11.-én.

Jegyzet :

1. Adatok Bartal Józseftől, néhány adat Bartal Ferenc nagybátyámtól.

21. Beleházi és Ethrekarchai Bartal Nepomuk János.

(a 20. sz. a. György fia)

Született Olgyán 1817. évi március hó 20.-án, meghalt Etrekarcsán 1898. évi július hó 4.-én. Felesége Olgyai Olgyay Erzsébet, Zsigmond leánya, szül. Olgyán 1819. évi december hó

15-én, meghalt Etrekarcsán 1907 évi április hó 10-én. Házasság Olgyán 1814. évi november hó 14-én.

A középiskolákat Pozsonyban és Nyitrán, a jogakadémiát Pozsonyban végzi. Hogy mely években, arra nézve adatokat nem sikerült kapnom leszármazóitól. 1835. nov. 5-én a vármegyéhez tiszteletbeli aljegyzővé nevezik ki, 1839. máj. 13-án rendes másodjegyző, 1843-ban valóságos másodfőjegyző s röviddel ezután első főjegyző lesz, de ugyanazon évben lemond állásáról.¹ 1847-ben pozsonymegyei központi főszolgabíró² s mint ilyen 1847–48-ban Olgyay Titusz mellett — ki később, 1861-ben alispán lett — a vármegye második követe a rendi országgyűlésen. Az 1865. évi dec. 10.-re összehívott országgyűlésen a dunaszerdahelyi választókerületet képviseli balpárti programmal s az 1868. évi márc. 9.-től kezdődő folytatólagos országgyűlésen is ugyanezen minőségben vesz részt. Említésre érdemes szerepet egyik országgyűlésen sem vitt.³ Utolsónak halt meg a rendi országgyűlési követek közül.

Kis gyerek koromból még emlékezem „Muki bácsi-“ra, ahogy általában hívták. Elöttem van fekete magyarruhás, pörge kalapos, inkább rideg, mint szeretetreméltó, de tiszteletet parancsoló alakja, hófehér kossuthszakállas arca, melyből még aggkorában is két kis szúrónézésű szem villogott elő. Emlékszem kis fedeles fekete hajtókocsijára, melybe egy fekete, vagy szürke ló volt befogva s melyet öregségében is egyedül hajtott és emlékszem egy-két névnapra is, melyet az etrei házban nagy vendégség és cigánnyal ültek meg s amikor mi kicsinyek is odamentünk a karosszékekben ülő, igazi patriarkakülsejű öreghez gratulálni.

Erőszakos és politikailag százszázaléig függetlenségi mentalitású ember volt, mint mondják nyersmodorú, sőt rustikus s valószínűleg ezen tulajdonságai miatt nem kedvelte őt és családját mostoha anyja, Vincencia s ezen érzelmeit soha nem is palástolta. Apjával jó viszonyban volt s a testvérek között főleg őreá hárult, már fiatal korában, apja birtokainak felügyelete és kezelése. Szépatyám halála után ő örökölte az összes családon belüli birtokokat, Damazér kivételével és a tolnamegyei Közép-Hencse pusztát.

Gyermekei :

1. Teréz. Szül. 1843. febr. 22. megh. 1923. jan. 15. Férje Sárosfai Bittó Kálmán. Házasság 1862. szept. 23.
2. Lajos. Lásd 21/a. sz. alatt.
3. Josepha. Szül. 1846. jan. 18., megh. 1930. máj. 9. Férje Sárosfai Bittó Benjamin. Házasság 1865. ápril. 27.
4. György. Lásd 21/b. sz. alatt.
5. Kálmán. Lásd 21/c. sz. alatt.
6. Erzsébet. Szül. 1852. okt. 13., megh. 1937. ápril. 26. Férje Eözbéghi Nagy Ignác. Házasság 1881. ápril. 27.
7. Ferenc. Lásd 21/d. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. Adatok leszármazóitól.
2. Pozs. vm. 650. old.
3. Országgyűlési naplóból.

21/a. Lajos.

(a 21. sz. a. Nep. János fia)

Született Etrekarcsán 1844. évi június hó 25.-én, meghalt Pozsonyban 1895. évi január hó 26.-án. Felesége Nagybossányi Bossányi Hortensia, Kamil leánya, született Sipos-karcsán 1856. évi augusztus hó 10.-én, meghalt Pozsonyban 1935. évi április hó 13.-án. Házasság Pozsonyban 1873. évi szeptember 18.-án.

Elemi iskoláit Karcsán, a középiskolákat 1855—63-ban, a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban s ezután a jogot szintén Pozsonyban a kir. jogakadémián végzi. A főiskola után joggyakorlaton van a vármegyénél. Ezután atyjának siposkarcsai birtokát kezeli, majd a 70-es évek elején a pozsonymegyei alsócsallóközi járás főszolgabírája lesz, de ezen tisztségéről már valószínűen 1878. előtt lemond és csak gazdálkodással foglalkozik.

A sipos-amadékarcsai birtok, melyhez még Rény pusztája is tartozott, felerészben szépapám tulajdona, ill. szerzeménye, felerészben Bossányi birtok volt, melyet Lajos apósa, Bossányi Kamil 48-as honvédtiszt, anyjától, szül. Bajcsy Jozefintól örökölt.¹

(Ezen Bajcsy Jozefin anyja, szül. Pyber Zsuzsanna, ennek pedig anyja, szül. Ujlaky Erzsébet volt, kinek apja, Ujlaky Lőrinc, mint az Ujlaky család utolsó férfisarja történelmünkben nagy szerepet vitt.)

„A parkot — írja Olga leánya — Bossányi nagyatyám létesítette és a régi Bossányi-kúria helyére mama építette a jelenlegi csunya, pajtaszerű lakóházat. Az országúton túl van a Bartal-major, a park mögött a Bossányi-major.“²

Anyai nagyanyja, Necpáli Justh Amália révén, a családnak Csanád megyében is van birtoka s e révén rokonságban állt a kihalt Marcibányi családdal is.³

Bartal Lajos nagyműveltségű, sokat olvasott, igen eszes, szellemes ember volt, kit ezért és jókedvű természetéért mindenki kedvelt. Kár, hogy túlságosan is szerette a társaságot és mulatozást és a vendéglátás és vendégjárás — gazdasági helyzetének sokszor hátrányára is — nem csekély szerepet vitt életében.

Gyermekei :

1. Olga, született Etrekarcsán, 1878. okt. 9-én, férje Rényi báró Scharicz György, v. b. t. t., tábornok, hadtestparancsnok, a Mária-Terézia rend lovagja, a Lipót és Vaskorona rend nagykeresztese, stb. Esküvő Pozsonyban 1895. okt. 9.

2. Ervin. (Lásd a 21/e. sz. alatt.)

Jegyzetek :

1., 3. Adatok Olga leányától.

2. Olga leánya 1935. I. 25-ről hozzám írt leveléből.

21/b. György.

(a 21. sz. a. Nep. János fia)

Született Etrekarcsán 1848. évi április hó 23-án, meghalt Közép-Hencsén 1922. évi július hó 22-én. Első felesége Gesell Paula, János leánya, született Pozsonyban 1853. évi november hó 5-én, meghalt ugyanott 1902. évi február hó 6-án. Házassága Pozsonyban 1876. évi április hó 24-én. Második felesége Schiffkorn Aranka, házasság Pakson 1920-ban.

A gimnáziumot Pozsonyban, a jogot Budapesten végezte. Önkéntes volt a 9. sz. Nádasdy huszárezredben. 1874—81. között Dunaszerdahelyen, 1881-től 1910-ig Pozsonyban közjegyző. 1906—11. között Pozsony város II. kerületének Kosuth-párti országgyűlési képviselője. A parlamentben szerepet nem vitt. 1911-ben Tolna megyébe, hencsei birtokára költözött s ott élt haláláig.¹

Kevéssé rokonszenves, kolerikus természetű ember volt, vad függetlenségi mentalitású; politikai nézeteltérés miatt egy ízben atyámmal párbajozott is. Fiatalabb korában kedvelte a duhajos cigányozást és mulatást. Részt vett Pozsony város millenniumi bandériumában mint zászlóvivő s egy ízben, már idős korában fogadásból Pozsonyból egyhuzamban tette meg lóháton az utat Hencsére. Kiegyensúlyozatlan lélek volt, rosszakarat, sőt káröröm is lakott benne, mégis szomorú családi körülményei mentésére szolgálhatnak, mert első feleségét, valamint két, reményteljes fiát korán és nagyon tragikus módon veszítette el.

Gyermekei:

1. György. Lásd 21/f. sz. alatt.
2. Zoltán. Lásd 21/g. sz. alatt.

Jegyzet:

1. Adatok részben rokonaitól.

21/c. Kálmán.

(a 21. sz. a. Nep. János fia)

Született Etrekarcsán 1849. évi szeptember hó 27-én, meghalt Albakán 1926. évi szeptember hó 3-án. Felesége Töböréthei Krastsenics Elvira, Ferenc leánya, született Dunaszerdahelyen 1859. évi július hó 4-én, meghalt Bakán 1917. évi július hó 4-én. Házasság Dunaszerdahelyen 1878. évi ápr. hóban.

A pozsonyi főgimnáziumot 1867-ben végzi, azután a jogakadémiára iratkozik be, melyet 1872-ben végez. Majd Dunaszerdahelyen ügyvédeskedik pár évig s 1878—80. között ugyanott a közigazgatásnál is szolgál s egyuttal felesége sikabonyi

birtokát is kezeli 1881-ig. Ezután Bakára költözik s atyja ottani birtokán gazdálkodik. Önkéntes volt a 9-es sz. Nádasy huszárezredben.¹

Kedves, vendégszerető, igénytelen és végtelen jószágos embernek ismertük, kit mindenki szeretett. Szívesen elbeszélgetett, anekdótázott a régi családi dolgokról. Birtokát nagyon maradi felfogással kezelte, sokan vissza is éltek elnézésével és jóságával, de kis igényei mellett megelégedett, boldog ember benyomását keltette. Embertársaival szemben tetőtől talpig uri gondolkozás jellemezte.

Gyermekei :

1. János. Lásd 21/h. sz. alatt.
2. Ilona. Szül. 1880. aug. 12-én. Férje Sárosfai Bittó Sándor.
3. Mária. Szül. 1887. febr. 2-án.
4. Kálmán. Szül. 1890-ben, meghalt 1891-ben.

Jegyzet :

1. Adatok nagyrészen János fiától.

21/d. Ferenc.

(a 21. sz. a. Nep. János fia)

Született Etrekarcsán 1857. évi junius hó 5-én, meghalt ugyanott 1927. évi április hó 17-én. Felesége Ómoravicai Imrédy Mária, Lipót leánya, született Mosonban 1864. évi szeptember hó 10-én. Házasság Pozsonyban 1884 évi okt. hó 14-én.

A gimnáziumot Pozsonyban 1868—77. években végezte és 1878-ban tett érettségi vizsgát. Ezután a magyaróvári gazdasági akadémiát végzi. 1879-ben önkéntes az 5-ös számú közös huszárezrednél előbb Győrben, azután Pardubitzban, majd Pestre kerül tiszti iskolába és 1880-ban mint tart. hadnagy a 6-os sz. honvéd huszárezredhez lesz beosztva. 1884—96. között Kislucson a Pálffy-senioratus birtokát bírli, 1898-ban, apja halála után, az etrekarcsai birtokot öröklí, oda költözik s ott gazdálkodik.¹ 1905—11 között a dunaszerdahelyi választókerület képviselője kossuthpárti programmal. A parlamentben semmi szerepet nem vitt s egyetlen egyszer sem szólalt fel.²

Idősebb oldalági rokonaim között nincs még egy, aki iránt annyi szimpátiát éreztem volna, mint boldogult Feri bátyám iránt, ki esküvőmnénásznagyom is volt. Életéről részletesebb beszámolót, sajnos, nem adhatok — erre nem voltunk együtt elég gyakran — de megpróbálom legalább nagy vonásokban egyéniségét, úgy mint emlékezetemben él, jellemezni. Mert aki csak felületesen ismerte és ítélte meg kissé rusztikus, lármás, eleven modora után, az alig sejtette, milyen sok és nagy belső érték lakott ebben a kifelé demokrata, de befelé talpig nemes magyar urban.

Aki közelebb jutott hozzá — ami nem volt nehéz a nyílt-szívű, jólelkű embernél — azt talán kevésbé rendkívül éles esze, villámgyors, helyes ítélőképessége, mint inkább nagy műveltsége, tudása és olvasottsága lepte meg, sokoldalúsága, mellyel minden kérdéshez hozzászólni tudott és többnyire fején találta a szöveget. Személyek, helyzetek és dolgok megbirálásánál gyakran bizonyosfokú irónia jellemezte, de ez nem volt rosszindulatú, sem egyoldalú, mert önmagát sem kimélte meg tőle. Fáradhatatlan munkabírású, kitűnő gyakorlati érzékű, korszerű gazda volt, birtokát minden segítség nélkül, mintaszerűen vezette, bár a külsőségekre kevés súlyt helyezett. A mezőgazdasági problémák mellett a politika, történelem, tudomány, szépirodalom egyaránt érdekelték. Pillanatnyi nyugtot nem tűrő természete folytonos jövés-menésre készítette. Ha egyik nap birtokát kocsizta be, másnap már Pozsonyban, Komáromban, vagy Pesten járt, megyegyűlésen, vagy üzleti ügyekben, rokonait, ismerőseit látogatta, este számolt, kalkulált s mindemellett ráért még sokat olvasni, művelődni is. Igen tevékeny részt vett a vármegyei életben, alig mulasztott el egyetlen közgyűlést és mindig kész volt minden közérdekű kérdés lelkes támogatására. Ő is, mint apja, 48-as felfogású volt, de mentes minden tulzástól. Józan gondolkozású, kedélyes, társaságot kedvelő és nagyon vendégszerető embernek ismerte mindenki, rokonok, barátok körében szívesen elborozgatott s ilyenkor sok anekdótát, viccet s nem egy igazán szellemes észrevételt lehetett tőle hallani.

Mint a Bartalokat — sajnos — általában, a sors őtsem kimélte meg a súlyos megpróbáltatásoktól. A háború végén vesztette

el legkedvesebb fiát Dénest, ki mint huszárkapitány esett el az olasz fronton s ez a csapás nagyon lesújtotta. Szívós, életigenlő természete azonban úgy-ahogy átsegítette a tragédián, mikor 1919-ben bekövetkezett az összeomlás s meg kellett élnie mély hazafias érzésével, Magyarország feldarabolását, az ősi családi földek idegen uralom alá jutását és éreznie és viselnie az idegen járom keserves nyomását.

Nemsokára ezután kezdődött betegeskedése, mely hosszú éveken át mindinkább súlyosbodott. Vége felé már maga is érezte, hogy menthetetlen, de nagy önuralommal tűrte fájdalmait s ugyszólván utolsó percéig rendelkezett és törődött azzal, ami utána marad. Két héttel halála előtt láttam utoljára. Gyenge kézszorítással búcsúzott akkor s nézett rám hosszasan az ő okos, hajdan oly élénk, most szomorú, megtörő szemeivel.

Az összes, általam ismert Bartalok között ő volt — Béla nagybátyámat kivéve — az egyetlen, kiben mélyebb tradicionális érzés és felfogás lakott, ki megbecsüléssel emlékezett őseire, annak dacára, hogy nem egyszer tréfás, sőt ironikus megjegyzést tett rájuk. Családunk multjával ugyan nem foglalkozott, arról keveset is tudott, inkább csak legendákat és anekdotákat, de az etrekarcsai elhanyagolt sirboltunkat ő hozatta rendbe s a kőkeresztre ő vésette rá a kegyelet szavait szépapám, az ő nagyatyja, emlékére.

Jellemét, felfogását, gondolkozását sok szónál találóbban és igazabban világítják meg hozzám írt egyik levelének következő záró sorai:⁸ „Habár minden sallang nélkül irtam is le a familiáról tudottakat és nem tudottakat, ne hidd édes Aurél, hogy valami nagy demokrata vagyok. Sőt! Büszke vagyok magyar nemesi származásomra és büszke vagyok azokra a rég elporladt vitézekre, kik életük kockáztatásával odacsaptak, ahova kellett és megérdemelték azt a squarkányi donatiós földet, amit kaptak. Mert akkor még így adódott a nemesség és nem közgazdasági tevékenységért!” „Szegény Dénesem ezeknek volt méltó utóda. Disze lesz az újabb családfának, de mihaszna! — ez nekem nem vigasztalás, ha még olyan büszke is vagyok rá.”

Gyermekei :

1. Andor. Lásd 21/i. sz. alatt.
2. Dénes. Lásd 21/j. sz. alatt.
3. Iván. Lásd 21/k. sz. alatt.
4. Mária. Szül. Etrekarcsán 1893. évi okt. 5-én. Férje Kund Elemér. Házasság 1914. jan.

Jegyzetek :

1. Adatok Andor fiától.
2. Magyar orsz. gyűlési naplókból.
3. 1924. I/I. 21-ről kelt leveléből.

21/e. Ervin.

(a 21/a. sz. a. Lajos fia)

Született Sipos-karcsán 1885. évi aug. 6.-án, meghalt Pozsonyban 1906. évi márc. 23.-án. Elemi iskoláit otthon, a középiskolát a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban 1895—1903. években végezte. Utána a bécsi Keleti-Akadémia növendéke. Innen egy év múlva, 1904. végén távozik, főként mert nagybátyja, Bartal György (21/b. sz.) lebeszélte a konzuli pályáról, s a magyaróvári gazdasági akadémiára s egyidejűleg a pozsonyi jogakadémiára iratkozik be. 1905-ben gazd. gyakor. Sáros megyében. Fiatal életének önkezeléssel vetett véget, agyonlőtte magát. Kedves, kissé tartózkodó modorú, igen tehetséges, de kevés önuralommal és szívóssággal bíró, inkább tépelődő lelkű, ideges fiúnak ösmertem.¹

Jegyzet :

1. Adatok részben nővére Bartal Olga, br. Scharicz Györgynétől, részben Bartal Andortól (21/i. sz.).

21/f. György.

(a 21/b. sz. a. György fia)

Született Dunaszerdahelyen 1877. évi március hó 8.-án, meghalt Marosvásárhelyen 1899. évi március hó 18.-án. A gim-

náziumot Pozsonyban végezte, azután a Ludovika Akadémiára lépett s innen 1898. év őszén mint hadnagy került ki és kapott beosztást Marosvásárhelyre, az ott állomásozó honvédhuszárezredhez. Itt 1899. március havában egy meglehetősen komolytalan szerelmi ügyből kifolyólag, inkább virtuskodásból, szolgálati revolverével mellbelőtte magát. Sebe nem volt veszélyes, de fertőzés és vérmérgezés járult hozzá, úgy hogy néhány napi szenvedés után — bár akkor már nagyon ragaszkodott volna oktanul eldobott életéhez — belehalt sérülésébe. Tragikus elhunytá végtelen nagy csapásként nehezedett szüleire, kiknek szemefénye volt.

Én keveset találkoztam vele, feltűnően csinos, jóalakú és megjelenésű, de kissé önhitt és arrogáns fiúként él emlékezetemben.

21/g. Zoltán.

(a 21/b. sz. a. György fia)

Született Pozsonyban 1880. évi október hó 18.-án, meghalt 1903. évi szeptember hó 30.-án. A gimnáziumot 1890—98 között végezte Pozsonyban, majd a budapesti műegyetemre iratkozott be, hol 1902-ben gépészmérnöki oklevelet szerzett. Igen jó tanuló, eszes, jómodorú, szimpatikus megjelenésű fiú volt, de gyenge egészségű és érzékeny lelkületű. Egy év múlva, nem sokkal anyja tragikus halála után, mint vőlegény halt meg vakbélgyuladásban.

21/h. János.

(a 21/c. sz. a. Kálmán fia)

Született Sikabonyban 1879. évi május hó 16.-án. Felesége Lenck Mártha, Kálmán leánya, született Sopronban 1885. évi október hó 29.-én. Házasság Sopronban 1904. évi június hó 21.-én. Elvált 1909. évi április hó 10.-én.

A gimnáziumot és jogot Pozsonyban végezte. 1902—03-ban tüzérönkéntes s 1904. jan. 1.-én Pozsony vármegye szol-

gálatába lép mint közigazgatási gyakornok. 1906-ban központi szolgabíróvá választják meg, ugyanazon évben árvaszéki aljegyző s 1916-ban másodfőjegyző lesz. Ezen állásában 1918-ban, az utolsó pozsonyi főispán és kormánybiztos, Szmrecsányi György mellett mint kormánybiztoshelyettes működött. Az összeomlás után, 1919. június hóban nyugdíjazását kérte s azóta Pozsonyban él.¹

Gyermeke :

Kálmán. Szül. Pozsonyban 1905. évi június hó 14.-én. Okl. gazda.

Jegyzet :

1. Saját írásbeli közlése.

21/i. Andor.

(a 21/d. sz. a. Ferenc fia)

Született Kislucson 1886. évi december hó 25.-én. Felesége Báji Patay Elza, András leánya, született Halmiban 1891. évi május hó 24.-én, meghalt Pozsonyban 1931. évi szeptember hó 8.-án. Házasság Budapesten 1914. évi április hó 28.-án.

Az elemi iskolát otthon magánuton, a gimnáziumot Pozsonyban végzi, hol 1904-ben tesz érettségi vizsgát. Ezután két évig Pozsonyban jogot hallgat, 1906. őszén a heidelbergi egyetemre, 1907. elején Genfbe, az ottani francia egyetemre iratkozik be, mint rendkívüli hallgató ; közben Németországban tesz utazásokat. 1907. őszén önkéntesnek vonul be a 14. sz. közös huszárezredhez Nyiregyházára. Az önkéntes iskolát Debrecenben végzi a 7-es huszároknál, azután kerül ki a századhoz. A tiszti vizsga letétele után jogi tanulmányait folytatja Pozsonyban, majd a kolozsvári egyetemen leteszi a jogtudományi szigorlatokat s itt 1911. év tavaszán jogi doktorrá avatják. 1910-ben és 1912-ben a komáromi 5. sz. Radetzky huszárezredhez vonul be fegyvergyakorlatra, mint kadetőrmeister, 1913-ban a zalaegerszegi 6. sz. honvéd huszárezredhez mint zászlós és 1914. évi január hó 1.-én ugyanott tartalékos had-

nagy lesz. 1911. év őszén a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének kötelékébe lép.

A háború kitörésekor azonnal bevonul és br. Zech ezredes brigadéros mellé kap beosztást, mint a 23-ik lovasdandár parancsőrtsíztje. Ezen minőségben 1914 évi augusztus 17-én részt vesz az 5. sz. lovashadosztály híres ütközetében, az u. n. Gorodok-Satanovi halálrohamban. 1915. januárban a káderhez kerül Zalaegerszegre, február végén újra a harctérre megy, hol 1915. március 20-án, mint a 15. sz. honvédgyalozezredhez beosztott zászlóaljsegédtiszt, az egész zászlóaljjal együtt a Kárpátokban fogságba jut.

Az oroszok fogolytársaival Lemberg, Tarnopol és Kiewen át Kazánba viszik és az első nyarat a jaranski fogolytáborban, a Kazántól északra fekvő viatkai kormányzóságban tölti. Ősszel Szibériába viszik, a Baikal tótól keletre fekvő Berezovkára. Az ottani fogolytáborban három évet tölt el. Ez alatt 1917. év elején kitör a Kerensky-féle forradalom, ősszel pedig a bolsevizmus. Közben Koltsak tábornok elragadja a területet a bolsevikiektől, de csak átmenetileg. 1918. augusztusban újra fehér uralom alá kerülnek, bejönnek a japánok és fogolytársaival együtt átviszik a távolkeleti Vladivostok közelében lévő Nikolsk-Ussuriskba, hol még csaknem két évet tölt el.

1920-ban Vladivostokból, via Singapore—Portsaid—Triest hajón jön haza s július 16-án érkezik meg Budapestre. Hazajövele után ismét elfoglalja állását a Kisbirtokosok Földhitelintézeténél, jelenleg pedig ezen intézet és a Magyar Földhitelintézet fuziója folytán létesült Országos Földhitelintézetnél működik mint főtisztviselő.¹

Gyermeke :

Ferenc. Szül. Budapesten 1915. évi febr. 15-én. Joghallgató.

Jegyzet :

1. Saját írásbeli közlése.

21/j Dénes.

(a 21/d. sz. a. Ferenc fia)

Született Kislucson 1888. évi november hó 13-án, hős halált halt az olasz fronton, a Piave folyó mellett 1918. évi június hó 15-én.

Az elemi iskolák után, 1898-ban a kalocsai jezsuita konviktusba kerül, itt végzi a gimnázium első két osztályát, a 3—7-et Pozsonyban, a 8-at Nagyszombatban, ismét konviktusban, s 1906-ban tesz érettségi vizsgát. Ezután a Ludovika Akadémiára lép, honnan 1909-ben kerül ki, mint hadnagy és kap beosztást a cs. és kir. 5. számú, gr. Radetzky közös huszárezredhez Komáromba.

A mozgósítás híre 1914. júl. 31-én éri Kisbéren, hol látogatóban van. Itt határozza el „napló vezetését.” Ezen háborus napló, melybe mindent pontosan feljegyez s melyben lelki és szerelmi problémáiról is többször emlékezik meg, két vastag, teleirt füzet s jelenleg Bartal Iván birtokában van, ki betekintésre, ill. kivonatolásra nekem átengedte. Belőle valók az alábbi adatok :

Augusztus 6-án indul ezredével Komáromból ; Eperjesen és Bresow-on keresztül 11-én éri el Chalupkynál a San folyót, az orosz határt. „6 óra 32 perckor esett az első ágyúlövés tőlünk — írja. Éles lövés, eleven célra ! Chalupkynál éjjeleztem, védve a San partot.” 23-án megy először járőrbe, harcba keveredik kozákokkal és átesik a tűzkeresztségen. Okt. 16-án, egy harci esettel kapcsolatban, ezt írja : „Egyébként is nevezetes dátum a mai nap. Ma öt éve kezdődött az első equitátiom. Istenem ! Szombathely ! De sok szép napot éltem én át azon a három télen, amíg ott voltam ! . . . Eb ura fakó ! — ez az én nézetem. Nem szabad érzelegni !”

November közepén Kattowitzban megbetegszik, 21-én érkezik meg Pestre, 22-én megoperálják s ettől kezdve javul állapota, de hónapokig itthon kell maradnia. 1915. ápril 4-én indul újra az orosz harctérre, honnan csak dec. 13-án jön haza karácsonyi szabadságra, de 29-én ismét kimegy. 1916. júniusban kap szabadságot, majd azután ismét karácsonykor s dec. 30-án végignézi Pesten IV. Károly — az utolsó magyar

király — megkoronázását. 1917. jan. 22-én az erdélyi román frontra vezénylik, hol szabadságos megszakításokkal 1918. febr. 9-ig harcol. Közben, 1917. dec. 18-án találkozik apjával utoljára, Komáromban. 1918. április 20-ára érkezik meg az állásba, Tombolinba, az olasz fronton, a Piave mellé. Utolsó naplófeljegyzése május 1-ről szól. Hat hét múlva, június 15-én, mint kapitány esett el.

Hosszabb ideig a 2-ik lovas hadosztályhoz volt beosztva gépfegyver-parancsnoknak. Kétszer kapta meg mindkét „signum laudis“-t s aztán a II. oszt. katonai érdemkeresztet hadi-ékitménnyel és kardokkal.¹

Szegény Dénes öcsém kedves, jómodorú, jólelkű fiu volt, izig-vérig lovastiszt és kötelességtudó, bátor katona. Apjának szemefénye és büszkesége. Ő is a „peches“ Bartalok sorába tartozott, többször leselkedett rá a halál, egyszer a lyukas kályhacsőből kiáramló széngáz lepte meg alvás közben, másszor egy sebfertőzést kapott s mindkettő kis hiján, hogy életébe nem került. Végül a harctéren érte utól végzete, alig három hónappal a háború szerencsétlen befejezése előtt. Neki talán jobb volt, hogy nem élte meg az összeomlást, a kommunizmust és mind azt a sok förtelmet és gyalázatot, amit szeretett nemzetének és hazájának el kellett szenvedni, de ez porig sujtott szüleinek és sok-sok jó barátjának, nem volt vigasztalás. Becsületet szerzett a Bartal névnek, igaz, de fiatal élete árán szerezte azt meg. Nem fogjuk elfeledni mi rokonai és barátai és nem fogják elfeledni — ezt hiszem és remélem — az utánunk jövő nemzedékek sem. Hamvai az etrekarcsi sírboltban nyugszanak.

Jegyzet:

1. Testvérei által szolgáltatott adatok.

21/k. Iván.

(a 21/d. sz. a. Ferenc fia)

Született Kislucson 1892 évi február hó 26-án. Felesége Uhrovics Erna, Vendel leánya, született Dunaszerdahelyen

1901. évi január hó 18-án. Házasság Dunaszerdahelyen, 1921. évi május hó 24-én.

A gimnáziumot Pozsonyban 1902—1910. években, a gazdasági akadémiát Keszthelyen, 1910—13-ban végzi, egyidejűleg a pozsonyi jogakadémiának is hallgatója, hol 1914-ben nyer végbizonyítványt. 1914. őszén bevonul önkéntesnek Kassára, a 12. számú közös huszárezredhez. Mint kadet kerül 1915. augusztus folyamán a harctérre. Orosz, román és olasz frontokon harcolt. 1916. szept. 28-án Kissinknél (Fogaras megye) megsebesül, kórházba kerül s felgyógyulása után, 1917. július havában újra a román frontra megy ki s ott 1918. július 10-ig teljesít harctéri szolgálatot. 1918. szeptember végén kapja meg felmentését, úgy hogy a forradalom már otthon éri. Tartalékos főhadnagy lett, megkapta a kis és nagy ezüst vitézségi érmet, a II. oszt. „signum laudis“-t, a Károly-csapatkeresztet a hadi ékítménnyel és kardokkal és a sebesülési érdemrendet. Az összeomlás óta etrekarcsai és hencsei birtokain gazdálkodik, élénk részt vesz a szlovenszkoí politikai pártéletben. Elnökségi tagja a csehszlovákiai egyes. ker. szocialista és nemzeti pártnak.¹

Gyermekei :

1. Katalin. Szül. Etrekarcsán, 1922. április 7-én, meghalt Budapesten, 1933. jan. 4-én egy zugligeti villamoskatasztrófa alkalmával.

2. Dénes. Szül. Etrekarcsán 1825. márc. 7-én.

3. Éva. Szül. Pozsonyban 1937. jul. 6-án.

Jegyzet :

1. Saját írásbeli adatai.

22. Beleházi és Ethrekarchai Bartal György.

(a 20. sz. a. György fia)

Született Etre-Karcsán 1820 évi szeptember hó 22-én, meghalt Faddon 1875 évi október hó 26-án. Felesége Bonyhádi Perczel Erzsébet, Perczel Sándor és Kajdacs Kajdacs Erzsé-

bet leánya, szül. Bonyhádön 1824 évi március hó 12-én, meghalt Faddon 1898 évi április hó 19-én. Házasság Bonyhádön 1852 évi április 19-én.

Elemi iskoláit otthon, az első gimnáziumot Pesten, a második és harmadikat Nyitrán, a többit Pozsonyban a kir. kath. főgimnáziumban végezte. 1838—1841-ben a bécsi Mária Terézia lovagi akadémia növendéke, melyet kitűnő sikerrel absolvál. Beszéli a német, olasz, angol és francia nyelvet.

Az akadémia után, 1841 szeptember 26-án lép közpályára, mikor gr. Eszterházy Károly Tolna-vármegye főispánja e megyéhez tb. aljegyzővé, majd az 1843 április 6-i tisztújításkor tb. főjegyzővé nevezi ki. Közben 1842 november 17-én ügyvédi oklevelet szerez.¹

1843 júliusában szüleivel és hugával hosszabb külföldi utat tesz Ausztria, Csehország, Németország és Hollandiába. Ezen időben Bezerédj István nagyon szeretne volna, ha valóságosan hivatalt vállal a megyénél, mint főjegyző. A terv azonban báró Augusz alispán ellenkezése, de főleg az ő utazási távolléte miatt meghiusul.²

Az 1845 augusztus 21-i tisztújításkor Ürményi József főispán újra kinevezi tb. főjegyzővé és egyuttal táblabíróvá. 1846 végén atyjának barátja, gr. Apponyi György kancellár óhajára és tanácsára, Bécsben a magyar udv. kancelláriához lép be probaszolgálatra, miután előzőleg Apponyi, Ürményi főispántól informáltatta magát képességeiről, király- és alkotmányhűségéről.³ Apponyi nagy szeretettel és jóindulattal fogadja és támogatja, de ő visszavágyik a megyei életbe⁴ s 1847 végén ismét visszatér Tolnamegyébe, hol azelőtti tisztségeit a szabadságharc idejéig viseli s amellet atya faddi birtokát kezeli és Faddon lakik. A közigazgatásban való jártasságot Döry Gábor, majd Csapó Dániel alispánok mellett szerzi meg. Korán feltűnik szónoki tehetségével. Hivataloskodása kezdetétől kapcsolatba jut a vármegye vezető férfaiával, s közülük különösen Bezerédj Istvánhoz, az 1830-tól 1848-ig megtartott országgyűlések e kimagasló egyéniségéhez s az akkori Tolnamegye vezérférfiához fűzi bensőséges barátság,⁵ amely politikai felfogására is erős befolyással van.⁶ Ehez járul a mindinkább terjedő liberális eszmék hatása alatt álló közhangulat, mely fiatal, ideálokért hevülő lelké-

ben meggyőződéses visszhangra talál. Ekkor már szoros barátságban áll Sztankovánszky Imrével, a későbbi főispánnal is és „az új triumvirátus”, Bezerédj, Sztankovánszky, Bartal, nagy tevékenységet fejt ki a vármegyében.⁷

1848 június 21-én a pincehelyi kerület egyhangúlag országgyűlési követévé választja liberális programmal. Ezen országgyűlésen különösebb szerepet még nem visz, de állandóan Bezerédjvel van s együtt is lakik vele a lipótvárosi Újpiaczon.⁸ A Batthyány kormány lemondása után tagja lesz a szeptember 21-én alakult u. n. honvédelmi bizottmánynak, majd (1849 elején, Bezerédjvel együtt) a Kossuth kormányzósága és Szemere Bertalan miniszterelnöksége alatt álló forradalmi kormánnyal Debrecenbe menekül⁹ s ott 1849 május 10-én a pénzügyministerium osztályfőnökévé neveztetik ki¹⁰ és az új közigazgatási berendezés kidolgozásával van megbízva.¹¹

Debreceni tartózkodása idejéből való a következő adoma: „Egy szép áprilisi délután, a hosszas ülésezés fáradalmi után némi üdülést keresendő, kísértált Bartal György — a nemzetgyűlés egyik tekintélyes tagja — az úgynevezett Zsidó-kertbe; mégpedig nem bízva a tavaszi szeszélyes időjárás állandó jó-ságában, karjára veté felsőruháját s így járt fel s alá a Zsidó-kert gyepes utain.

„Sétálni” azon időben Debreczenben még ismeretlen foglalkozás volt; azt pedig, hogy valaki kabátját karján hordozta volna — ha csak nem épen akkor vette a „nagy szabadságban” — halandó ember sohasem látta. Nem csoda tehát, ha az ismeretlen, szokatlan foglalkozásban lévő, s karján kabátot vivő úri egyén magára vonta a zsidókerti Argus (vulgó csősz) igyelmét. Meg is szólította Bartalt azonnal, kérdezvén:

— Kit keres az úr?

— Senkit, válaszolá Bartal, én csak sétálni jöttem ide.

— Hm! viszonzá a csősz — hát azt az ujjast hol vette az úr? . . . . talán lopta?

— Nem bizony én barátom, felelé Bartal, ez az enyém.

— Dejszen, ha az úré volna, magára is venné. — Aló, előttem befelé.

— Dehát hova akar engem kísérni? — kérdé Bartal.

— A kertgazdához.

— Hát ki a kertgazda ?

— Tekintetes Barcs Dániel úr.

E név hallatára megadta magát Bartal s engedé magát kísértetni az épen kinn lévő Barcs Dániel úr pajtájához, ki nem más volt, mint a Bartal szives házigazdája. A jó öreg Barcs úr megértvén a dolgot, nagyon haragudott s a csöszöt összeszidta. Bartal pedig megajándékozta azt hivatali buzgalmáért.¹²

Az 1849 évi augusztus 13-i világosi fegyverletételt megelőzően, aug. 5—15-e között Szemere Bertalannal és Bezerédj Istvánnal Világoson tartózkodik mint kormánykiküldött, a kapitulációs feltételek megállapítása végett.^{12a} Ekkor, Görgeyvel együtt, még kedvezőbb fegyverszüneti lehetőségben reménykednek, gróf Rüdiger orosz tábornok azonban feltétlen megadást követel, amit aztán Görgey kénytelen elfogadni. Aug. 11-én, Kossuth rendeletére, Bezerédjvel Aradra indul, hol 20-án mindkettőjüket internálják s röviddel azután faddi birtokát is zár alá veszik. November 8-án vonul be a mai Szabadság-tér helyén állott u. n. „Neugebäude“-be mint politikai fogoly s itt is Bezerédjvel kerül egy szobába. Innen nyilván csak atyja befolyása révén szabadul ki december 1-én.¹³ Ekkor Faddra vonul vissza s közben folyik ellene „felségárulás vádja“ miatt a haditörvényszéki vizsgálat. Végre 1850 június 28-án mentik fel s birtokát is visszakapja. Azonban még ezután is hosszú ideig úgyszólván internálva, rendőri felügyelet alatt áll.¹⁴ (Ezen időben volt kénytelen, nyilvánvalóan érdekes tartalmú politikai levelezésének legnagyobb részét is megsemmisíteni.)

Erre az időre (1852) esik házassága Perczel Erzsébettel, kinek nemes és megértő egyénisége tette számára legnagyobb részben elviselhetővé a kényszerű tétlenség és megalázó ellenőrzés e szomorú napjait. „Képzeltető, mit érezhetett az, ki őseinek dicsőséges emlékei iránt örökölt hódolattal viseltetett ?, kinek eszméivel az emberiség nagy elvei, fennmaradásuk biztosítékai oly szorosan összeforrtak ?, kinek keblében a tettvágy nemes szenvedélye honolt ?, — midőn a viszonyok rideg hatalma dermesztő tétlenségre, az érzemények elnémitására kárhoztatott mindenkit“ — mondja Vizsolyi Gusztáv fölötté tartott emlékbeszédében.¹⁵

A magyar politikai élet tizenkét év mulva bekövetkezett

első derengése ismét a küzdőtérré szólítja. Tolnavármegye 1861 január 8-án egyhangú lelkesedéssel választja meg alispánjává: „... midőn 1861-ben közöttünk megjelent, benne nemcsak az egykori gondolatokban gazdag, érzeményeiben lángoló szónokot szemléltük; hanem tettei következményeinek valóságos öntudatára emelkedett államférfiú volt az, ki helyhatósági életünk első tisztviselője lőn”.¹⁶ Alispáni tisztét október 30-ig, a megyei önkormányzat újjáolagos megszűntéig viseli.

Közben, március havában, a pincehelyi kerület ismét képviselőjévé választja s e minőségében részt vesz az április 2-ra Pestre összehívott országgyűlésen, mint a Deák-párt tagja. Május 17-én mondja el igen nagy sikerű felirati beszédét, „mellyel a negyven éves férfi oda emelkedett a közvéleményben, hol csak a kitűnőségek versenyeznek az elsőbbségért s beszéde és neve Deák Ferencz és Szalay Lászlóé után említett”.¹⁷ Felszólalásában Deák Ferenc javaslatát támogatja, de nem helyesli, illetve korainak tartja általános politikai program felállítását s a feliratban csak olyan kérdéseknek felvételét javasolja, melyek az ország közjogi viszonyaival állnak szorosabb kapcsolatban. Az alakíságot illetően Tisza Kálmán és Teleki László „határozati” formájával szemben a „felirati” forma mellett van.¹⁸

Beszédét nemcsak a magyar és osztrák lapok, de a külföldiek is részletesen, Deákéval egyenlő terjedelemben méltatják. A „Times” május 18-i számában ezt írja: „M. George Bartal, who will vote for the Address, made in excellent speech, which in substance was as follows:” (következik a beszéd kivonata) és tovább: „The Conservative . . . . declares, that it shares all the opinions expressed by Messrs. Deák, Szalay and Bartal”. Kákay Aranyos pedig így jellemzi: „Ő higgadt, de szenvedélyes és meggondolt, de annál veszedelmesebb; a felirat mellett van, de nincs köszönet benne. Ez legény a talpán. Ugy látszik, apja fia lesz belőle”.¹⁹

Az országgyűlésnek augusztus 22-én, katonai karhatalommal történt felosztatása után visszatér megyéje élére, hol november 3-án, a lemondott megyei tisztikar búcsúlakomáján, elmondja „egyik legszebb pohárköszöntőjét”, melyben újra buzdít Garay János szobrának felállítására, miután annak gondo-

latát már 1860-ban, a szekszárdi kaszinó közgyűlésén felvetette.²⁰

A 61-i országgyűlésen való szerepe, szemben azelőtti 48-as, sőt 49-es mentalitásával, a jobbra fordulás határozott jelét mutatja. A következő évek, melyeket külföldi utazásokkal megszakítva, nagyjából Tolnamegyében tölt el, még jobban megerősítik azon meggyőződését, hogy a királlyal való mielőbbi kiegyezés az országnak mindenekfeletti érdeke és annak létrehozását még a 48-as követelmények némelyikének időleges félreállítása árán is meg kell valósítani. Ez időben lép szorosabb politikai kapcsolatba a conservatív párttal, különösen Mailáth György tárnokmester, gr. Apponyi György országbíró, br. Sennyey Pál a helytartótanács alelnöke és gr. Dessewffy Emmil. Részt vesz Apponyi György 1862-ben készült alkotmánytervezetének szerkesztésében, mely lényegében 47-es alapon akarta létrehozni a kiegyezést.²¹

1865-ben a „Középdunai magyar gőzhajó társulat” elnöke lesz, de mint elődjének, neki sem sikerül megszerezni a concessiót, főleg a szab. osztrák Gőzhajó-társaság ellenállása folytán s ezért a vállalat megszűnik.²² 1867-től kezdve elnöke a Magyar Orsz. Központi Takarékpénztárnak.

Ő Felsége 1865 augusztus 10-én a magy. kir. helytartótanács elnökhelyettesévé nevezi ki²³ a gr. Belcredi kormány alatt s ezzel az akkori magyar közélet legfontosabb, de talán legnehezebb pozícióját foglalja el, mint a magyarországi ügyeket intéző Mailáth-Sennyey kormány tagja. Kinevezését úgy a mérsékeltbb magyar, mint az osztrák politikai körök örömmel és megnyugvással fogadják: „In Ungarn wird man die Bedeutung dieser Ernennung ihrem vollen Werth nach zu würdigen wissen, und aufrichtig die Regierung beglückwünschen, der es gelungen ist, sich die thätige Mitwirkung des Herrn von Barta zu sichern. Die active Beteiligung an den Regierungsgeschäften von seiten eines Mannes, dessen patriotische Gesinnung, tiefe Einsicht, klarer Blick und entschiedenes Wollen im ganzen Lande gekannt und hochgeachtet sind, ist für die Regierung ein Gewinn von hohem Wert. Der Eintritt des Herrn v. Barta in die Regierung bildet aber gleichzeitig ein Ereigniss von politischer Bedeutung, dessen Tragweite die Personalfrage, so wichtig auch diese an und für sich ist, weit überragt. Herr v. Barta

hat sich den Ruf erworben, einer der entschiedensten und geistvollsten Anhänger und Vertreter der Anschauungen Deák-s zu sein. Und die Überzeugungen, die ihn auf seinen damaligen Stadtpunkt führten und ihn innig mit Deák verbanden, leiten ihn auch heute noch. Das solidarische Verhältniss, in welches Herr v. Bartal heute zu jenen Männern tritt, welche an der Spitze der ungarischen Regierung stehen, ist den auch ein glänzendes Zeugniß, dass man in den einflussreichsten Kreisen des Landes das Vertrauen zu den Intentionen der Regierung hegt . . . .²⁴ „ . . . . Georg von Bartal is einer der begabtesten Männer, die Ungarn aus der neuern Zeit aufzuweisen hat . . . .“²⁵

Az 1865 december hó 12-re összehívott országgyűlésen most már harmadizben képviseli a pincehelyi választókerületet. Az országgyűlés megnyitása után, a választfelirat kidolgozására gr. Andrassy Gyula elnöklete alatt kiküldött harmincas bizottságnak, s későbbben Deák indítványára, a közös ügyek intézésére vonatkozó javaslat elkészítésére kiküldött 67-es bizottságnak is tagja.²⁶

A harmincas bizottság tárgyalásai alatt kezdődnek az elmentések közte és Deák között. Apponyi György és ő érvel a leghatározottabban a Deák-féle javaslattal szemben és ellenindítványt terjeszt elő: „A Bartal-féle program, mely mögött állott Apponyi Györggyel a 21 tagú conservatív párt s melynek a Deák-párt jobbszárnyán is voltak hívei, körülbelül következő volt: Közös Reichsrat nem lenne, ellenben a közös ügyek közös budget-et kapnának. Közös ügyeknek tekintenék (a külügy, hadügy és pénzügyön kívül) a fogyasztási adót, a vám és kereskedelmi ügyeket. A közös kormány készítené a törvényjavaslatokat, melyek felett, ha az üzenetváltások nem sikerülnének, vagy közös szavazás, vagy a fejedelem akarata döntene.“²⁷

Ezt az indítványt azonban a 30-as bizottság elvetette, „ami Apponyit és barátait, különösen Bartal Györgyöt, nagyon elkedvetlenítette“.²⁸

További jobbrafordulásához hozzájárult azon nagy horderejű, de megegyezésre nem vezetett megbeszélés, mely 1866 február 10-én délután az ő dolgozószobájában folyt le s melyen a conservatívok részéről Mailáth György magyar udv. cancellár, gr. Eszterházy Móríciz államminister (Belcredi képviselő-

tében) és br. Sennyey Pál tárnokmester, a Deák-párt részéről maga Deák Ferencz, gr. Lónyay Menyhért és Beksics Gusztáv kíséretében vettek részt. Az összejövetel Mailáth kezdeményezésére történt, ki tudni szeretne volna, hogy a Deák-párt a felirati vita során milyen magatartást kíván tanúsítani. Deák azonban a kérdésre kitérő választ adott, s csupán azt szögezte le, hogy ha a vita során olyan módosítás tételnek a 30-as bizottság szövegezéséhez, amit elfogadhatónak nem tart, úgy fel fog ellene szólalni. Ezután Deák kísérelővel eltávozott, az ő és a conservativok útjai pedig hosszú időre elváltak egymástól.²⁹

Öt nappal később, február 15-én mondja el nagyszabású, híres kiegészési beszédét, melyben a 30-as bizottságban elfoglalt álláspontját, bizonyos módosításokkal és súlyos érvekkel alátámasztva, tárja az ország színe elé. „A közelmúltnak árnyaival, — így kezdi — a jövőnek komoly színezetével szememben, lelkemben emelem szavamat Önök előtt Uraim! . . . . Mi szóra indít, ama körülmény az egyedül, hogy önönmagamat a sokkal magasabb és ép ennél fogva függetlenebb szempontra áthelyezve, ahonnét a hazának és birodalomnak viszonyai egymásmellett áttekinthetők: felismerem a szirteket, melyek politikánk láthatárát elborítják, a rést álló zátonyokat, miket a meg-símult felszín eltakar. Nem részletezem azokat; mert kell, hogy figyelmünket az ép oly keskeny, mint mély nyílás kösse le mindenek előtt, melyen át az Ő Fölsége által kitűzött magasztos cél: a kedélyek végső megnyugvása, az érdekek higgadt elemzése s a jogalapok megőrzése mellett mindkét félnek önkényes beegyezésére fektetett méltányos kiegészésnek nagy műve megközelíthető.” És így végzi: „ . . . . legyen bár a padló, min állva Önök türelmét oly hosszasan igénybe venni merészlém, saját, mindenképen csekélyre becsült politikai jelentőségemnek emelője, vagy sülyesztője: de legyen az bár virrasztó gondjaim egyedüli tárgyának: imádott hazám jövőjének egyik gyenge mentő szála . . . . én, mi önön személyemet illeti: egyenlő nyugodtsággal lépek a nemzetnek, s ha az idők árja hasonló igénytelen szöszöcskék pillanatnyi jó, vagy rossz hatását kérlelhetetlenül el nem törölné: magának az utókornak ítélőszéke elé; mert a napi vélemények tarka vegyületén felülemelkedve érzem: hogy az ősök hű sarjához, a jelen nemzedék hazafias

többségéhez, vagyis : a küzdők amaz elszánt soraihoz tartozom, kiket csupán jó indulat, elfogulatlan irány s e kettőből önként fakadó ellenállhatlan meggyőződés vezérelnek egy nagy, egy szent vállalatban és mint ilyes tévedhetek ugyan, de tévedéseimért emberek előtt mentségre nem szorulva, a teljesített kötelesség tudatával mondhatom el a nagy Reformátornak, saját epochális missiójához képest oly remek, mert sokat mondó és mégis egyszerű, de ép ezért a jó ügy szerény közharcosához is illő szavaival: Ime itt állok; másként nem tehetek: Isten engem úgy segítjen!“⁸⁰

Ezek a szavak hosszú magyarázatoknál találóbban jellemzik egyéniségét.

A beszéd, két szünettel, három óra hosszat tartott s a benne foglalt terjedelmes körmondatok, színgazdagsága dacára, nem tehatték könnyűvé, inkább fárasztóvá, az eszmemenet követését. (Ekkor tette Deák azt a csípős megjegyzést B. Györgyre, hogy „írni tud, de törölni nem“.⁸¹) Mégis oly mély hatást gyakorolt az országgyűlés tagjaira, különösen a Deák-párt egy részére, hogy Deák Ferencz kényszerülve érezte magát február 22-i nagy beszédében erősen polemizálni Bartal György argumentumaival, hogy azok hatását ellensúlyozza. Ez sikerült is neki, amennyiben az országgyűlés szótöbbséggel az ő javaslatát fogadta el.

Érdekes, ahogyan az osztrák, tehát „birodalmi“ sajtó a beszédet commentálta, különösen Deák személyével kapcsolatban. A „Wiener Abendpost“ szerint Bartal javaslatai még mindig mögötte állnak a kormány kívánalmainak, mégis elismeri, hogy a beszédet uraló szellem lehetővé teheti a megegyezést. A liberális „Neues Fremdenblatt“ február 17-iki számának vezércikke többek közt a következőket mondja: „Herr v. Bartal zeigte sich entschieden als zur Partei Deák gehörend, liess aber doch das Maximum dessen erkennen, was der ungarische Teil der Regierung nöthigenfalls zu gewähren geneigt wäre . . . Um die scheinbar doppelte Stellung des Herrn v. Bartal richtig zu beurtheilen, muss man berücksichtigen, dass die Gruppe, welche man die Partei Deák nennt, und die im Pester Landtag das Zentrum bildet, aus zwei Gruppen zusammengesetzt ist, aus einem linken und rechten Zentrum. Herr v. Bartal gehört

zum rechten Zentrum. Deák selbst neigt sich zum rechten Zentrum, insofern er den Ausgleich lebhaft wünscht . . . vertritt aber in seinen Kundgebungen mehr die Grundsätze des linken Zentrums . . . anstatt der Regierung behilflich zu sein über die Schwierigkeiten der Lage hinwegzukommen. Letzteres überlässt er Männern wie Herr v. Bartal . . . Herr v. Bartal ist insofern Regierungsmann, dass er die Rechte und Pflichten der pragmatischen Sanktion von oben herab ins Auge fasst, Deák wurzelt dagegen ganz im ungarischen Boden und sucht mit der pragmatischen Sanktion als einem notwendigen Übel, so gut als möglich fertig zu werden. Herr v. Bartal behandelt daher schon jetzt die gemeinsamen Angelegenheiten als den Mittelpunkt der schwebenden Frage, während Deák in seiner Adresse diese nur leicht berührt und die heimische Verfassungsangelegenheit in den Vordergrund bringt. . . . Darum ist es aber noch nicht gesagt, dass Deák die Rede Bartals bedauerte. Im Gegenteil, sieht er gewiss gerne, dass sein rechter Flügel gegen das Ziel des Ausgleichs hin operiert, er selbst aber bleibt mit seinem linken Flügel in einer festen Position um den, durch Finten des Gegners etwa notwendigen Rückzug des rechten Flügels decken zu können. . . . Die Art, wie Herr v. Bartal die gemeinsamen Angelegenheiten auffasst . . . zeichnet in der That den Weg des Ausgleichs vor“.

Az eredmény — eltekintve attól, hogy a későbbi események Deák Ferenc magatartását igazolták — nem volt meglepő, mert az akkori közhangulat előtt nem a király és a nemzet közötti ellentétek mielőbbi elsimitásán munkálók, hanem a harcos követelések szószólói voltak népszerűek. (A politikai hazardőrök és Va-Banque játékosok, miként ma, úgy akkor is jobban megfelelték az u. n. „közvélemény“ mentalitásának, mint a Bartal Györgyhöz hasonló, józanul ítélő, a helyzeteket és erőviszonyokat adottságukban reálisan mérlegelő hazafiak.) Találóa n jegyzi meg Kákay Aranyos, hogy „Bartal, ki hajszálnyira jutott a miniszterséghez, magasra lépett a hivatalnak (t. i. mint helytartótanácsi elnökhelyettes), de lejjebb szált a népszerűségnek lajtorjáján“. És tovább, hogy „ha oly férfiak, mint Bartal, kik tiszta jellemüknél és vagyoni állásuknál fogva egyaránt függetlenek, hazafiúi célzataik iránt oly könnyen gya-

núba esnek, oly könnyen ejtetnek el a népszerűségnek — sokszor elég hitványt fölölélő karjai által, csak azért, mert a kiegyenlítés munkálatában tetteles szerepre vállalkoztak, s mert oly kormánnyal léptek együtteségbe, mely a közvetítést tűzé ki feladatául: ennek láttára méltán kérdezhetni, vajjon e nemzet komolyan akar-e kiegyenlítést?“⁸²

A március 4-én érkezett királyi válaszeirat, mint várható, lényegében elutasító volt. Erre ment válaszul a szintén Deák által fogalmazott, még élesebb hangú második felirat. Országgyűlési tárgyalásakor egyedül Bartal György szólal fel ellene, hiven régi meggyőződéséhez s nem törődve, hogy felszólalásával „még lejjebb száll a népszerűség lajtorjáján.“ Kétségtelenül rosszabbul eshetett neki az a tapasztalás, hogy a konzervatívok, kikért pedig mint előharcosuk, annyiszor helyt állt, ígéretük ellenére csúfosan cserben hagyták, felszólalásakor közülük senki sem sietett támogatására — „nem mertek szint vallani“⁸³ — s így Deák javaslatát az országgyűlés egyhangúlag fogadta el. (Ez alkalommal is bebizonyosodott a történelmünk folyamán nem egyszer, legutóbb a Károlyi-féle forradalom kitörésekor tapasztalt azon szomorú tény, hogy bizonyos magyar társadalmi réteg — melyből nagy részben az akkori konzervatív párt állott — mily kevésbé megbízható fegyvertárs, ha kenyértörésre kerül a dolog.)

Sok államférfi, ki nem helyezi oly mérhetetlenül föléje személyi érdekeinek, hazája és nemzete érdekeit, mint Bartal György, ilyen megnemérdemelt kudarc után kedvét veszítve, talán egészen visszavonul a passivitásba: ő azonban felelőséges állásában, minden neheztelés nélkül, változatlan odaadással munkálja tovább a kiegyezés ügyét, — „mindent elkövet, Bécsben, hogy a kormány nyílt és határozott programmal lépjen fel“⁸⁴ — mindaddig, míg az valóra válik.

1867. február 5-én gr. Belcredi elhagyja az államminisztérium elnöki székét s ugyanekkor mond le ő is a helytartótanács elnökhelyettesi állásáról. A király február 7-én menti fel.⁸⁵

Lemondásával kapcsolatban a Pester Lloyd ezeket írja: „So weit wir die Motive seines Schrittes zu kennen glauben, sind dieselben rein persönliche und nur im Charakter Bartals zu suchen. Bartal hatte das ihm durch das Vertrauen seines

Monarchen übertragene Amt in der patriotischen Absicht angenommen, damit er, insofern seine direkten und indirekten Berührungen mit den maasgebenden Kreisen vermöge seiner hohen Stellung, von Einfluss auf die Herbeiführung des Ausgleichs sein können, mit aller Kraft nach Erreichung dieses Zieles strebe; ferner bewog ihn zur Übernahme seines Postens auch noch das Verlangen, jenen unter seinen Freunden, die sich in ihrem amtlichen Stellungen das gleiche Ziel gesetzt hatten, eine Stütze in ihren patriotischen Bestrebungen und Bemühungen sein zu können . . . Indessen hat aber die Regierung mit dem Heeresergänzungspatent, das sie auf absolutistischen Wege erlassen und in Vollzug zu setzen gedenkt, dem Ausgleich ein neues Hinderniss in den Weg geworfen. Und bei dieser Frage, welche die theuersten Interessen der Nation berührt, kommt notwendiger weise seine Mission als Landesvertreter in Kollision mit den Anforderungen seiner amtlichen Stellung. . . . So konnte Bartal nichts anderes thun als — abdanken.“⁸⁶

A helytartótanács február 28-án hozzá intézett búcsúlevelében, többek között, ezeket írja: „Midőn Méltóságod e kormánytestületnél hivatalos állását elfoglalta, azon nyilatkozatot tévé, hogy addig akar e téren, minden kitelhető odaadásal, működni, míg közreműködésének forrón óhajtott gyümölcsét, a fejedelem és a haza közti kiegyezést megérlelni sikerülend. A gyümölcs megért és buzgó ápolója visszavonult. Minden higgadt hazafi meghajlik ily magasztos jellem azon önmegtagadása és önfeláldozása előtt, melynek személyesítője a teljes mértékben élvezett népszerűség kecsegtető fényköréből kilépve, a közbenjáró ép oly nehéz, mint hálátlan szerepét vállalja magára; és ha ez megteremtette gyümölcsét, jutalma melyért küzdött, az öntudat.“ „ . . . ezen királyi Főkormányshék Méltóságodnak, közszeretet és tiszteletben álló elnökének távozása felett egyhangú fájdalmas érzését fejezé ki s e határozatát jegyzőkönyvbe iktatni rendelé.“⁸⁷

Ezután ismét a Deák-párttal lép politikai kapcsolatba, mely kapcsolat a kiegyezéstől élete végéig tart.

1869-ben újra Pinczehelyen lép fel Deák-párti programmal, de kisebbségben marad az akkor már erősen feltörő Tiszapárt-jelöltjével, Szluhával szemben. Bár a Deák-párt ez al-

kalommal még nagy többséggel jön be, sok más értékes tagja is kiesik. „Hol volt a nemes magyarok hagyományos Istene, midőn Bartal György egy Szluha mellett elbukott? . . . Somsich, Trefort, Csengeri Antal elbukott? . . . és jöttek helyökbé Szluhák, Gáspárok, Dőryek! . . . Annyira ment az ellenzék vakmerősége (?), hogy Deák Ferenczel is állított szembe jelöltet“ . . . — írja a Pesti Napló április 7-i vezércikkében. A liberális sajtó azonban még nem feledte el 1865-i szereplését. A Pester Lloyd 1869-i számában gr. Szirmay Ferenc országgyűlési beszédével foglalkozva, a következő „szellemeskedést“ engedi meg magának: „Dieser junge Magnatensprössling (t. i. Szirmay) debütierte mit einer einstündigen, höchst altklugen Abhandlung . . . Die Linke und Äuserstlinke ergriff allsbald die Flucht, nur die Rechte und die Magnatengalerie harhte aus. Diese scheinen in diesem jungen „Staatsmanne“ einen neuen Bartal zu erblicken und in der That . . . hat Szirmay diesem Staatsmanne ganz richtig „abgegukt, wie er sich räuspert und wie er spuckt“. Was bei Bartal schlecht ist, nämlich sein gewundener Styl, das hat sich graf Szirmay vollständig angeeignet, von dem kräftigen Geiste Bartals aber, bemerken wir . . . keine Spur.“

Két év múlva ismét fontos szerephez jut a br. Eötvös József kezdeményezésére, királyi elhatározással 1871. március 11-ére összehívott katolikus kongresszuson, mely az autonómia megalkotása céljából ül össze, Simor hercegprímás elnökelete alatt Budapesten. Itt már mint a liberális kisebbség vezérszónoka mond viharos közbekiáltásokkal tarkított, nagyszabású és nagyhatású beszédet a szabadelvű indítvány alátámasztására. Az Ungarischer Lloyd ekkor így emlékszik meg róla: „Bartal, dem die ehrenvolle Mission zu Theil geworden, den Standpunkt der Minorität zu vertreten, that dies in einer kernigen Rede, welche der heutigen Sitzung den Hauptinnhalt gegeben. Der Redner hat dieses mal auch auf die Form eine grössere Sorgfalt verwendet, und besonders jene langen Perioden vermieden, in welchen Bartal sonst die Fäden seines Gedankens auszuspinnen liebte. Der gemässigten Haltung der liberalen Minorität entsprechend, war auch der Ton der Rede durchaus maassvoll und von staatsmännischer Würde getragen,

ohne es dort an der nöthigen Energie fehlen zu lassen, wo der Redner für die unabweisbaren Postulate des Zeitgeisstes in die Schranken trat. Der Vortrag Bartals . . . den wir unten in ihrem vollen Wortlaute mitteilen, wurde von Seiten der Partei mit lautem und entschiedenem Beifall aufgenommen.“⁸⁸

1872-ben, gr. Lónyay Menyhért miniszterelnöksége alatt, Kővárvidék megye (a mai Szatmár megye része, mely akkor megyei autonómiával bírt) nagy-somkúti kerülete választja meg képviselőjének. A Szlávy-kormánynak hivatalba lépése után, a távozó Tóth Vilmos belügyminiszter helyére gr. Szapáry Gyula és ő a legkomolyabb belügyminiszter-jelöltek, de végül mégis Szapáry kapja a tárcát. Ezzel kapcsolatban a „Szabad Sajtó“ a következőket írja róla: „A szombati esti és vasárnapi lapok ismét egy nevet hangoztattak a belügyminiszteri jelöltek között, mely név, úgy hisszük, mindenki előtt jóhangzású s valódi nyereség volna a kormányférfiak s a törvényhozás listájára nézve. E név: Bartal György. Tulajdonosa Magyarország legkiválóbb capacitásainak egyike. Fényes tehetségét hirdeti nemcsak politikai és államférfiai működésének egész sorozata, de hirdeti különösen a 65—67-iki országgyűlés naplója, tanúságot tesz mellette a kath. Congressus alkalmával tapasztalt magatartása . . . Bartal György kitűnő államférfiú, jeles szervező s administratív tehetség, az ékes szólás nagy mestere; szónoklatai nemcsak alakilag, de tartalmilag is határozott mesterművek . . . Bartal a modern magasabb követeléseknek megfelelő férfiú: erélye rendkívüli, tevékenysége kifáradhatatlan, munkaképessége nagy, executiv eljárása gyors . . . Csak azt sajnáljuk, hogy már két országgyűlés folyama alatt az elfogult vélemény leszorítá őt a törvényhozás teréről . . . Hogy Bartal György neve oly népszerűségnek nem örvend, mint melyet valóban megérdemel, azon körülményben keresendő, hogy az elfogult közönség multjánál, politikai elveinél fogva bizalmatlansággal viseltetik iránta. Azonban megérdemli-e ő ezen bizalmatlanságot, az más kérdés. Bartal György politikai meggyőződésében a 47-esek vagy conservativok táborához csatlakozott; azonban koránt sem olyan makacs, hogy álláspontját a kor követelményeihez ne tudná alkalmazni; ő sokkal szabadelvűbb álláspontot foglalt el már az alkotmányos életünk kezdetén is, mint

az Apponyi—Majláth-féle töredék s hogy ezekhez csatlakozott, az a mi felfogásunk szerint csak azon indokból történt: mert ezek álláspontja az övéhez közelebb állott . . . Bizonyára Bartal mérsékelt haladása nem volt gyengébb hatással a kiegyezkedésre, mint az ellenzék tiltakozó magaviselete . . . Különben Bartalnak az volt a legnagyobb baja, hogy nem értették meg, tehát félreértették. Minő álláspontot foglal Bartal a politikai téren, kitetszik magatartásából, melyet a kath. autonomia ügyében tartott congressus alkalmával tanusított. Bartal nyíltan, határozottan nyilatkozott azon szabadelvű reformok mellett, melyek az egyházi dolgok kormányzati s fegyelmi részét illetik. Befolyása alatt jött létre a kisebbségi javaslat, mely úgy hiszszük a szabadelvűség szívonálán áll . . . Bartal szabadelvűségében tehát nincs okunk kételkedni, tehetségében, képességében pedig senki nem kételkedik, miért is sajnálatunkat kellene kifejezni a fölött, ha azon hír csakugyan való volna, hogy Szapáry Gyula gr. belügyminiszterré történt kineveztetése bevégezett tény. Ha Szapáry Gyula grófnak tárcát akarnak adni, inkább a közmunka és közlekedési volna alkalmas, mint azt már a miniszterválság alkalmával rebesgették, de a belügyminiszteri állásra a különben igen kedves és tehetséges gróf ur bajjal termett.³⁹

1873. március 6-án ugyancsak a Kővár-vidéki, Kis-Nyires-i kerületnek lesz szótöbbséggel megválasztott képviselője Deák-párti programmal.

1873 május 7-én mondja el Tolnavármegye közgyűlésén gyönyörű emlékbeszédét Sztankovánszky Imre néhai főispán felett.⁴⁰

1874 március 21-én, Bittó István kormányába földművelés, ipar- és kereskedelemügyi ministerré neveztetik ki.⁴¹ Ekkor a szokás szerint mandátumáról lemond és újra egyhangúlag választják meg. Kinevezését a közvélemény egyöntetű örömmel commentálja, de kárhoztatja, hogy nem belügyminiszter lett:

„Die ungarische Ministerkrise hat eine ganz unerwartet glückliche Lösung gefunden . . . Das Ministerium gewinnt in Ghicz und Bartal nicht nur hervorragende Talente und besonders parlamentarische Grössen — die beide sind nächst Kerkápoli und Balthasar Horváth die bedeutendsten Redner des

Unterhauses — ... Noch bedeutsamer und interessanter ist aber die Situation, in welche durch die Ministerschaft des Herrn v. Bartal die Fraktion Sennyey geräth. Bartal, der im Jahre 1866 sich für die Sennyey-sche Ausgleichspolitik so sehr exponirte, dass er sich von Deák eine Zurechtweisung zuzog, ist durch den Ruhm und die Wunden jener kurzen Kampagne an die conservative Fraktion gebunden (?) ... Bartal ist der vorgeschrittenste der Konservativen ... Wie es übrigens möglich war diese glückliche Lösung herbeizuführen, und die Bedenken der Herrn Ghiczy und Bartal im letzten Momment zu überwinden, ist uns ein interessantes Räthsel, über welches vielleicht nicht so sehr Herr v. Bittó, als graf Andrassy Aufklärung geben könnte.“⁴² „... Unsere Freude ist nur eine halbe. Beide, Ghiczy und Bartal — übernehmen nicht — ihre fachbildende Ressorts. Während beide für die Ministerien des Innern, des Kultus und Unterrichts ... die geeigneten Persönlichkeiten wären, übernimmt Ghiczy das Finanz- Bartal das Handelsministerium.“⁴³ „Bartal Györgygel ismét egy statusférfiú, egy kiválóbb talentom, egy individualitás ül a magyar ministertanácsba. Ő neki van politikai multja. Mint a magyar helytartótanács alelnökének ... szerepe háládatlan és népszerűtlen volt, de bizonyára sokkal hazafiasabb is, mint ahogy a nagy tömeg, a politizálók nagy tömege is valaha megérteni fogja ... Mindkéthelyen eredeti státusférfiúi gondolkodást tanusító politikusnak (nem utolsó érdem mai nap, mikor a prókátorok terjeszkedő rabuliztikája megvesztegetni kezdi politikai műveltségünket), magasabb czélokért küzdő léleknek bizonyult. Hozzá még az adminisztrációban is egy magas polcon szerzett gyakorlatot. Mind meg annyi tulajdonság, mely ... természetszerűleg arra látszott qualifikálni Bartal urat, hogy a mai nap mindenek fölött legfontosabb tárczára, a belügyire hívassék meg ... a Bittó kabinetben, Ghiczyn kívül csak egy ember van rá s ez Bartal György, az kétségtelen ... Bartalnak a földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministerség hivatása szerinti tevékenységre nem nyujt éppenséggel semmi tért.“⁴⁴ „Ha Bartal György ezelőtt néhány évvel lép a kormányba, az akkori közvélemény nem fojtathatott volna el eziránt némi aggodalmakat, míg most örömmel üdvözli és a kormány szerencséjének tartja. Pedig Bartal

ma is olyan, mint évekkel ezelőtt; ő nem változott, de az idők változtak . . . Bartal azon nagyszabású politikai iskolából való . . . melynek növendéke volt Széchenyi István, Dessewffy Aurél; napjainkban pedig Széchen Antal, Sennyey Pál és növendéke Bartal György.⁴⁵

Sajnos, a Bittó-kormány az elődjétől örökségképen rámaradt rendkívül súlyos és zilált pénzügyi viszonyok szanálására — ami akkoriban sem volt népszerű feladat — nem bizonyult elég erősnek s ennek folytán 1875 március 2-án lemondani kényszerült.⁴⁶ Bartal György szerepe a rövidéletű kormányban s neki legkevésbé megfelelő tárca élén nem volt irigylésreméltó és maradandó alkotásokra alkalmas.

Minisztersége alatt csak egy nagy politikai beszédet mondott, 1875 febr. 1-én.⁴⁷ az általános költségvetési vita keretében. Ezen beszéd egyes részei azonban annyira aktuálisak még ma is és annyira jellemzőek a magyar mentalitásra és arra, hogy a múlt tanulságain okulni nem tudunk, vagy nem akarunk, hogy indokoltnak tartom a vonatkozó részeket itt idézni: „Nagyvonalú programok hijján ezideig sem voltunk — mondja — és a kormány azért nem adott hangzatos programot, mert minden erejét a pénzügyi krízis kiküszöbölésére s ez által az államot a mindennapi megélhetés gondjaitól való felszabadítására, fordította.” A pénzügyi helyzet elfajulásának okai: „A kiegyezésben vállalt államadóssági kamatok és a vérendszer költségeinek aránylagos hányada, már eredetileg is felémésztették kiadásaink túlnyomó részét. De ezen könnyíteni még a balközép vezérének, Tisza Kálmánnak szavai szerint is — aki a kiegyezés revízióját sürgeti — lényegesen nem lehetne. Finanziális megterhelést vontak maguk után az ország integritásának helyreállítása, a Horvát-Szlavon országgal kötött kiegyezés s a beruházások, melyek elhatározása, kiszemelése a Ház pártszínezeteinek közös érdekére, vagy a változott helyzetet figyelembe véve, közös tévedéseire vezethetők vissza. Egymással versenyezve fejlesztettük honvédségünket, követeltük ki-kí vidékének a vasúti, vagy hajózási hálózatba való bevonását, fordítottunk milliókat a főváros emelésére, a magyar tengerpartnak szárazföldi kapcsolatára, a flumai kikötő építésére, gondoskodtunk a népoktatás fejlesztéséről, felsőbb tan-

intézetek mindenféle nemeinek felállításáról, követeltünk járásbíró-ságot, törvényszéket minden kerület, minden megye számára.”

Mindez „hitelünknek a külföldi piacokon megfeszített mérvben való igénybevételét vonta maga után” . . . de újabban külföldi hitelünk is erősen megromlott . . . „ama támadások élességében és félszegségében, melyek legutóbbi pártküzdelmekben oly kétélű fegyverekül bizonyultak, melyeknek részleteit a külföld megérteni sem nem képes, sem nem hajlandó.”

„Ime közös tetteink, melyek mindegyikére könnyű volt annak idején jól hangzó, plausibilis indokokat, és még jelenleg is könnyű nemes mentséget felhozni, de amelyek együttes szomorú finaciális eredményét tipikus fajgyöngeségünkre kell hogy visszavezessük ; arra t. i. hogy véralkatunknál fogva nem tartozunk a számító nemzetek sorába, sőt ellenkezőleg azok közé, melyek egyéni és nemzeti énjüket túlbecsülni, vérmes eredmények karjain ringatózni, nagyon is hajlandók s a fokozatos haladásnak, a helyes egymásután kötött marcheroute-jának betartására megkívántató türelmet és minél nemesebb az ösztön, mely tenni készlet, annál nagyobb mérvben gyakorlandó ön-
fékezési képességet, nélkülözzük.”

Megnehezítik a kibontakozást — mondja tovább — azon egyidejű, de ellentétes kívánságok, hogy „erős kormányt, erőlyes központi igazgatást kívánunk mindenha, de féltékenyen öröködünk a törvényhatóságok autonómiájának, független hatáskörének megóvásán.”

„A jelen aggályos helyzet orvoslása recriminációk útján nem érhető el. Kölcsönös recriminációk helyett, közös tévedéseink elég tág tért szolgáltatnak a közös okulásra.” „A kibontakozás lehetőségét, országos hitelünk igénybevétele nélkül, nem képzelhetjük.” (Tudvalevőleg a kormány 13 millió forint új adó megszavazását kérte akkor az országgyűléstől.) Az ország teherbíró képességének azóta is nem egyszer felvetődött problémáját illetően, igen találóan mondja, hogy : „Ha nemzetünk újabkori történetének lapjait, országgyűlési aktáink vastag kötetait forgatjuk, vajmi gyakran találkozunk azon állítással, hogy a nemzet az adók terhe, a nemzetgazdasági viszonyok mostohasága alatt összeroskad” . . . „és bár nem vonom kétségbe ama gravaminális fölterjesztések őszinteségét, mégis valljuk

meg Uraim! — amit eltagadni nem lehet — hogy ezeket nemcsak elviseltük, de még gyarapodtunk is azok nyomása daczára.”

„Nem mentettem, csak mindnyájunk tévedéseire visszavezetni igyekeztem én is — mondja végül — parlamenti működésünknek, a nagy kezdet ígéreteihez képest kevésbé kielégitő eredményét, melynek súlya, nézetem szerint, nem annyira a 13 millió adótöbblet megszavazásának kényszerűségében, mint inkább abban fekszik, hogy az önmagunk ejtette sérvek helyrehozására kell fordítanunk azon erőt, melyet helyesebb számítással, célszerűbb munka és időbeosztással, annyi hasznos intézménynek létesítésére fogtunk volna szentelhetni.” Mégis hiszi, hogy „megfogjuk nyerni a félig vesztett csatát, mert az nem lehet, hogy az önök határozata eltérjen . . . amaz jelzótől . . . mely nem más, mint szeretett hazánk politikai és finansziális hitelének megszilárdítása, jövőjének biztosítása.”

Ez a beszéd — melynek igazságait nemcsak a jelenlegi, de az utánunk következő nemzedék is hasznára fordíthatná — volt utolsó nagyobb közéleti szereplése.

A politikai küzdelmek és izgalmak megtámadták egészségét s bár július 8-án, a Wenckheim kormány alatt régi kerülete újra egyhangulag választotta képviselőjévé, e minőségben politikai működést már nem fejtett ki s állandó s mind súlyosabb betegeskedés után október 26-án faddi birtokán elhunyt.

A közszeretet és közbecsülés, mely személye iránt barát és ellenfél részéről, úgy a politikai élet porondján, mint a magánéletben, mindenkor megnyilvánult, halálakor is különösen ki fejezésre jut az akkori sajtóközleményekben: „Államférfit veszünk benne, kinél jellem, tanulmány, szónoki képzettség, parlamenti gyakorlat s a felfogás azon nyugalma állott készen és befejezve, melyet csak a politikai élet fordulataival teljesen ismerős tapasztalat nyújthat. . . . Classikus műveltsége, szónoklatának heve és művészi csinja, hű, szerény és önzetlen párttevékenysége, modorának finom előzékenysége feledhetetlen előttünk . . . Künn a megyében, melynek vezérférfia volt s benn a minisztériumban, a parlamentben és a klubban — folytonosan a közszeretet környékezé . . .”⁴⁸ „ . . . a hazának ismét egy igen kitűnő férfia, a közélet egy nevezetes bajnoka,

a politikai ékesszólás egy jelese szállt korai sirjába. A jók jávához számították mindenben. S bár nem élt oly hosszú életet, aminőt érdemelt volna, de oly nemesen élt, hogy halála... elszomorítá az országban mindazokat, kik nagyra tudják becsülni az ész és szív erényeit.”⁴⁹ „Georg von Bartal gehörte zu den hervorragenden politischen Individualitäten der letzten Decennien, . . . und hat sich die allgemeine Hochachtung und die Freundschaft der Besten seiner Zeit erworben. In Bartal hat das Land einen hochbegabten, klassisch gebildeten, von rastlosem Eifer für das allgemeine Wohl erfüllten Patrioten verloren.”⁵⁰ „Einem bewegungs und thatenreichen Leben hat da der Tod ein frühes Ende bereitet. . . Im 1865-er Reichstag hat er sich den Ruf eines „ersten“ Redners erobert. . . Bartal war erst 55 Jahre alt und hätte dem Lande . . . noch viele gute Dienste erweisen können.”⁵¹ „Bartal kormányzati és parlamenti erejét két átmeneti állapot emésztette fel: 1864–65-ben s tíz évvel később 1874–75-ben. . . Mindenki elismeri róla, hogy tehetségei nagyobbak voltak politikai sikereinél, hazafisága állandóbb volt a szerencsénél, jelleme oly tiszta és önzetlen, hogy Bezérédj tanítványa és életírója nem maradt hátra a példánykép után. . . Boldogult Sztankovánszky főispán méltán elmondhatta róla idézetét: „amor et deliciae, generis humanae.”⁵²

Vizsolyi Gusztáv orszgy. képviselő, Tolnamegye bizottsági tagja, 1876. augusztus 2-án, arcképének leleplezése alkalmával tartott megyei közgyűlésen mondott felette magasszárnyalású emlékbeszédet.⁵³

Bartal György egész életét, minden képességét és energiáját és csaknem minden idejét a közügynek szentelte s így alig jutott hozzá magánügyeivel is törődni. Faddon, a ház kisebb mérvű átalakítása, a kert nagyobbítása és rendezése fűződik az ő nevéhez. A házhoz, annak északi és déli végén egy-egy szárnyat építtetett hozzá s utóbbiak szobái, az akkor gyakori katonai beszállásoláskor, mint tisztiszobák voltak használatban. A régi házrész szobáinak nagy részét, a pincék betöltésével, le-mélyítettette s új, nagyobb ablakokat rakatott be. A ház középső részén kiugró toldalékot már halála után Erzsí tante építtette hozzá.

Nagyrészen ő bonyolította le, atyja megbízásából és képviselésében a faddi u. n. „jobbágy megváltási” eljárást, ami igen sok fáradságos munkával és bosszúsággal járt. A „megváltás” által csupán a faddi birtok (Hencse nélkül) közel 100 jobbágytelekkel s ennek megfelelően cca 1250 kh. hasznos földterülettel csökkent.⁵⁴

Életmódjában igazi grandseigneur volt, szeretetreméltó, gavallér, ki mindenkinek csak adott. Legnagyobbbrészt az ő önzellen fáradozásának — országos gyűjtés megindítása, pénz és ingyen telek adományozása, stb. — köszönhető a faddi új, gót stílű, impozáns róm. kath. templom felépülése is, 1863—65. években. A politikát „nobile officium”-nak tekintette, ami rengeteg pénzbe került. Nem csoda tehát, ha halála után tetemes adósság maradt utána, amit még súlyosbított, hogy végrendeletében (főörököse unokaöccse, Bartal Béla volt) — természetének megfelelően — igen bőkezű és viszonyaival arányban nem álló adományokat hagyott közelebbi és távolabbi rokonnak és hű embereinek.⁵⁵ Felesége rá is írta végrendeletére, hogy „des armen Gyuris unglückseliges Testament.”⁵⁶

Nyilván ezért volt, hogy Erzsi tante özvegyi életét a legnagyobb igénytelenségben töltötte, áldozatos önmegtagadással törlesztette az adósságokat, ezzel legszebb tanujelét adva férje emléke iránt érzett kegyeletének. Nem egy kifizetett váltón, kötelezvényen vagy számlán látható finomvonalú kézírásával feljegyezve, hogy „Gott seis Dank, auch bezalt!”⁵⁷

Gyermeük nem lévén, Perczel Mór honvédtábornok leányát, Erzsikét fogadták magukhoz s mint sajátjukat szerették és neveltették. Ez később Závody Albin felesége lett s még gyermekei is sok vakációt töltöttek Faddon.

Bartal György eddig a faddi temetőben nyugodott, hová 22 évvel később özvegye is követte. 1937. nyarán hamvaikat a most épült új sirboltba szállítottuk át.

Életének, működésének, küzdelmeinek ezen kétségtelenül hiányos leírását, azt hiszem, nem fejezhetem be méltóbban, mint Vizsolyi Gusztáv emlékbeszédének zárószavaival: „Éljen sziveinkben, éljen utódainak kegyeletében az ő emléke örök időkre!”

Jegyzetek :

1. B. cs. (L.) 81. sz. E. Ok.
2. Bodnár I. és Gárdonyi A.: „Bezerédj István“. Bpest. 1920. II. kötet, 304—307 old.
3. F. L. 19. sz. iratcsomó. E.
4. lásd 2, 307—308 old.
5. 1843-ban Bezerédjnél. Hidján tartózkodván, ott súlyos betegségbe, valószínűleg tifuszba esik. Bezerédj Etelka ápolja önfeláldozó gondossággal, mig felépül. (lásd 2, 123 old.)
6. Az ötvenes években ő írta meg Bezerédj élet- és jellemrajzát Csen-gery Antal: „Magyar szónokok és státusférjak könyvé“-ben s ugyanő fogal-mazta hidjai sírja fölé, Bezerédj Etelka által állított emlékoszlop feliratát. (lásd 2, 435 old.)
7. lásd 2., 332 old.
8. lásd 2., 377 old.
9. lásd 2., 361 old. és a „Magyarság“ 1936. nov. 8-i számában „Vi-lágos“ c. közleményt.
10. lásd 1. alatt. 83 sz. Eredeti.
11. Vizsolyi Ákos: „Emlékbeszéd B. György felett“. Szekszárd. 1876.
12. „Üstökös“ 1875. nov. 13.
- 12/a. „Magyarság“ 1936. nov. 8. 24. old.
13. lásd 1. 84. sz. Eredeti.
14. lásd 2., 364, 365, 384, 401 old. és 11. alatt
- 15, 16. lásd 11.
17. „Vasárnapi Ujság“ 1875. 44. sz. Képe „az 1861 országgyűlés ve-zérei és főbb szónokai“ (Rohrer rajza) aláírású csoportképen, Szilágyi S.: „A magy. Nemzet története“ 1898. X. kötet 576—77. oldalain.
18. F. L. 41. sz. iratcsomó. Beszéd szó szerinti szövege.
19. „Országgyűlési árny és fényképek“ 1861. 13—14. old.
20. Bodnár I.: „Garay album“. Szekszárd. 1898.
21. „Pesti Napló“ 1875. 245. sz. és „Neues Pester Journal“ 1875. okt. 26.
22. „Magyarország és a Nagy Világ“. 1865. 4. sz.
23. lásd 1. 86. sz. Eredeti okirat.
24. „Wiener Zeitung“ 1865. aug. 11.
25. „Oesterreich. Lloyd“. 1865. aug. 16.
- 26, 27. Balla Antal: „A magy. országgyűlés története“. Budapest. 1927.
- 46, 58. old., továbbá Szilágyi S.: „A magy. nemzet tört.“ X. kötet, 636. old.
28. Balla Antal: „A magy. országgyűlés tört.“ Budapest. 1927. 49. old.
29. lásd 28. 50. old. és 27. Szilágyi S.: X. kötet, 637. old.
30. F. L. 21. sz. iratcsomó. Beszéd szó szerinti szövegével.
31. Zichy Antal: „Széchenyi I. naplói“ 1884. 433. old.
32. „Országgyűlési árny és fényképek“ 1866. 111—119. old.
33. Szilágyi S.: „A magy. nemzet története“ X. köt. 639. old.
34. lásd 33. 640. old.
35. lásd 1. 89. sz. Eredeti és F. L. M.

36. „Pester Lloyd“ 1867. febr. 9.
37. F. L. 19. sz. iratcsomó. E.
38. „Ung. Lloyd“ 1871. 59. sz.
39. „Szabad Sajtó“ 1873. febr. 18.
40. F. L. 19. sz. iratcsomó. Különlenyomat.
41. lásd 1., 91. sz. E. O.
42. „Neue Freie Presse“ 1874. márc. 21.
43. „Westung. Grenzbote“. 1874. márc. 22.
44. „Atheneum“ 1874. 13. sz.
45. „Magyar Politika“ 1874. május 3.
46. lásd 1., 92. sz. E. O.
47. „Magy. országgyűl. napló“ 1875. febr. 1.
48. „Pesti Napló“ 1875. okt. 26.
49. „Fővárosi Lapok“ 1875. okt. 26.
50. „Pester Lloyd“ 1875. okt. 26.
51. „Neues Pester Journal“ 1875. okt. 26.
52. „Vasárnapi Ujság“ 1875. okt. 31.
53. lásd: 11.
54. F. L. 13. sz. iratcsomó.
55. F. L. 21. sz. iratcsomó. E.
56. lásd: 55.
57. F. L. 20. sz. iratcsomó.

23. Beleházi és Ethrekarchai Bartal Pál.

(a 20. sz. a. György fia)

Született Pozsonyban 1825 évi január 10-én, meghalt Felső-Alapon, Fejér-megyében 1882. évi márc. 24-én. Felesége Bonyhádi Perczel Ilona, Perczel Sándor leánya, szül. Bonyhádon 1829. évi febr. 22-én, meghalt Budán 1866 évi jún. 20-án. Házasság Bonyhádon 1853. évi ápril. 19-én.

Elemi iskoláit Pozsonyban, a gimnázium első osztályát Magyar-Óváron, a többi osztályokat a bécsi Josefinumban végezte. 1842-től 1845-ig a bécsi Mária Terézia lovagi akadémia növendéke.¹ Mindvégig kitűnő tanuló, ki beszéli a német, francia, angol és olasz nyelvet. Diákkori naplójában írja, hogy anyja, Josefa 1828-ban bekövetkezett halála után ő és testvérei Kulcsár Tamásné, Bacsák Borbála gondozása alá kerültek, ki igen jó volt hozzájuk. Ugyanitt említi, hogy a Theresianumban 1837. májusában a „konyhai edények czineztetésének elmulasztása folytán epidémia tört ki“ (nyilván mérgezés), mitől 14 növen-

dék halt meg s ő maga is súlyos betegségbe esett. Továbbá, hogy 1837-ben volt először atyjával Faddon s akkor látta először a Balatont is „hazám egyik legmíveltebb részét.” Ugyancsak tovább, hogy 1837 november havában meghal báró Malonyay alkancellár, atyja nagy kedvelője, „ki egy egész évig azon szándékkal volt, unokaöccse mellőzésével, ki őt megbántotta, örökösévé nevezni ki. Kérdés? helyre fogja-e állítani Fortuna némberecske azon illetlenségi hibát, melyet itten, ilyen közel elsuhanás által követett el ellenem?”² 1837—38. évi vakációban beutazza Steierországot, Salzburgot és Münchent.³ 1845. szept. 9-től 1846. júl. 8-ig joggyakorlaton van Jankó Mihály pozsonyi alispán mellett s közben vármegyei tb. aljegyzővé is kineveztetik.⁴ 1846 május 21-én a fiumei magy. kir. kormányzáság szolgálatába lép, mint tb. fogalmazó gyakornok, 1847. júl. 23-án ugyanoda valóságos tb. fogalmazóvá nevezi ki a király.⁵ Atyjának 1848. év őszén való száműzetése hivatalából és kiutasítása Bécsből, Pál szépen indult carrièréjére is végzetes befolyással volt. 1849. április 14-én — óhaja ellenére — a kormányzóságtól a bécsi pénzügyminiszteriumba helyezik át,⁶ itt azonban nem kíván maradni s 1850 elején magyarországi szolgálattételre való beosztását kéri. Kérelmét a bécsi helytartóság 1850. április 7-ről kelt leiratában tudomásul és előjegyzésbe veszi,⁷ de megvalósítása folyton halasztást szenved. Ettől elkedvetlenedve, s valószínűen hazafias érzésből is, 1851-ben lemond állásáról, kilép az osztrák állami szolgálatból és Damazéra költözik. Innen gyakran jár le Faddra György bátyjához, aki akkoriban mint internált (49-es szereplése miatt) állandóan ott töltötte napjait. Így kerül közelebbi ismeretségbe sógornőjével, Perczel Ilonával, kit 1853-ban feleségül vesz. Ezután Pozsonyba megy lakni a Lőrincskapu utcai Motesiczky-féle házba, hol szülei is téli lakásukat tartották. A következő években atyjának damazéri és nadasdi birtokügyeit intézi, szerződések köt, földeket vesz, bérbeadást eszközöl, stb.

Pozsony megye 1861 évi márc. 23-i közgyűlésén törvényszéki táblabírónak választja meg,⁸ de ezen tisztségét a hamarosan újra érvényre jutó abszolutisztikus éra folytán, csak rövid ideig viseli.

Felesége és mostoha anyja, Vincencia között kezdettől fog-

va nem nagy az egyetértés s későbbben mind kevésbbé tudnak egymással kijönni, főleg „Vinci“ heves és uralomvágyó természete miatt. Ezért 1863 év elején családjával Budára költözik s ott Dísz tér 200 sz. alatt vesz lakást. Innen atyja alapi birtokának ügyeit intézi György bátyjával együtt, de emellett damazéri birtokügyekben is eljár. Atyjának 1865-ben bekövetkezett halála után örökli a damazéri és alapi birtokokat, de még másfél évig Budán marad s csak felesége halála után (ez a budai farkasréti temetőben nyugszik) 1867. elején költözik végleg Damazérra.⁹ 1877-ben betegeskedni kezd s ezért birtokainak kezelését Aurél fiára bízta, nyilván annál is inkább, mert a gazdálkodáshoz azelőtt sem volt sem különösebb kedve, sem megfelelő hozzáértése.

Nagyműveltségű, kitűnő modorú, szellemes, jókedvű, de kissé lágyszívű egyéniségének inkább megfelelt a társasági élet, amit — vagyoni helyzetének hátrányára is — erősen kultivált. Atyám elbeszélése szerint, majdnem mindig uton volt négyes fogatán s főleg a Dunántúlt járta be, hol nagyszámú ismerőseinél sokat vendégeskedett; közbe-közbe Alapra is betért, futólag utánanézni a gazdaságnak. Elválhatlan tajtékpipájával szájában (Damazéron szép pipa és csibuk gyűjteménye volt) rendszerint maga hajtott, bár nem volt jó kocsis. Ha a lovak valamitől megijedtek, hátra kiáltott kocsisának, hogy „fogd meg a gyeplőt!“ — maga pedig behunyta szemeit és a kocsi karfájába kapaszkodott. Hogy az emberek és járművek kellő respektussal és idejében kitérjenek kocsijának, rendszerint egy kürttel járt, melybe önmaga fújt bele.¹⁰

Társaságban mindenhol nagyon szerették jókedvűsége és szellemes beszédmodora miatt. Tréfásan szokta mondani: „Wir Bartals müssen doch recht gescheite Leute sein, da wir rechts und links von Schulmeisstem abstammen.“¹¹ (T. i. valamelyik Bacsák előd is az volt.)

Korán elhunyt felesége ép úgy mint gyermekei, különösen Béla, Pál és a szintén fiatalon elhalt Dezső iránt gyengéd és mélységes szeretettel viseltetett. Felesége halála után így ír Emilia sógornőjének: „Es ist eine traurige Pflicht, den Angehörigen das Hinscheiden eines lieben Wesens zu melden, doppelt traurig in meiner Lage, nachdem ich weiss, wie innig lieb

ihr meine arme Ilka hattet und wie treuherzig sie Euch, die ihr bei ihr die Mutterstelle vertratet, zugethan war . . . Die Arme starb nach unbeschreiblichen Leiden vorgestern um 5 Uhr Nachmittags, nachdem sie zwei Tage vorher mit den Sterbesacramenten versehen wurde und drei Tage vorher, nach Mitteilung ihrer letztwilligen Verfügungen — nachdem sie durch mich Abschied von Madre und Marie nahm — mir den Auftrag gab dir zu sagen, dass sie dich herzlich küssen lässt und dir innig Dank sagt für deine schwesterliche Liebe, zufolge welcher du dich ihren kleinen Kinder annahmst. Dank, unsäglichem Dank sage ich dir liebe Emilie in Ilkas Namen für alles Gute, was du uns in dieser Hinsicht gethan . . . Gott möge dir und euch allen, die ihr meiner Ilka so herzlich zugethan waret, fürs Gutherzigkeit reichlich vergelten . . . Sei so gut liebe Emilie, bestelle für die kleinen Buben Trauerkleider . . .“¹²

Egy későbbi, 1869. júl. 3-áról Damazérról kelt levelében, többek között ezeket írja: „Liebe gute Emilie! Sándor sógor schrieb mir, dass du so gut sein wirst Dezsike am 10-en nach Fadd zu führen . . . Habt Dank dafür, dass ihr gute Tanten mein armes Kind zu euch nahmet und für dasselbe warhaft mütterlich sorgtet . . . Seid überzeugt, . . . solange ich meiner Sinne bewahrt bin, euch diesen Dank immer bewahren werde.“¹³

Röviddel halála előtt, 1882. febr. 14-én Damazérról ír Béla fiának: „Kedves jó Bélám! Ide mellékelve küldöm a március havi apanageodat, egy pár sorral quietáld annak vételét. Mi türhetően megvagyunk, Aurél úgy látszik, nyugodtabb, — die junge Frau ist eine recht gescheidte kleine Person, hat nicht die geringste Ansprüche. Heuer hat sie etwas mehr Bälle in Pressburg — drei an der Zahl — mitgemacht, als notwendig war, no de sokba nem kerültek und warum sollte sie nicht tanzen. Pali dandy Pesten, adósságot sem csinált, de a bálok mellett, úgy látszik, egy kissé koplalt; haza is jön előbb, itt a pénzfogyatkozást helyre ütni. Éljen boldogul édes Bébim! Igaz szívű atyád Pál.“¹⁴

Nemsokára ezután ismét uton van a Dunántúlon. Március közepén érkezik, már beteges Alapra. Ekkor kedves tajtékpi-pája is eltörik. Innen írja márc. 17-én — és küldi a törött pipát is — életében utolsó levelét, Pál fiához Pestre: „Kedves

jó Pálom! Nemcsak egészségem törött össze, még szegény anyátok prezentje lett eltörve. Légy szives kedves Pálom valami dohányos pajtásodat megszólítani a végett, hogy megtudjad, ki a legjobb tajtékpipagyártó Pesten. Csináltasd meg és ő általa expediáltasd azt nekem ide Alapra. Ha ilyen pajtásod nem volna, szállítsd meg Hegedüst, vagy magát ennek miniszterét Szapáryt, ez is szereti a szivar s pipa dohányzást. Holnap hozatom másodszor Földvállról az Aesculapiust; szegény lábacskaím daganatja nem akar mulni semmit se; aztán nem tudok aludni se. Isten veled édes Pálom! Igaz szívű atyád Pál.”¹⁵

Nincs írás arról, hogy a kedvenc pipát a „legjobb pesti tajtékpipagyártó” szakértő keze meggyógyította-e, vagy sem, csak az bizonyos, hogy nagyatyám többé már nem gyönyörködhetett, kétségtelenül szép barnapirosra égett mivoltában. Az ő élete helyrehozhatlanul „összetört” pár nap múlva, szívszélhűdés következtében. S amennyire a rendelkezésemre álló, gyér számú adatból megállapíthatom, vele egy nemes szívű, szeretetreméltó, kedves, igazi magyar ur távozott el az örökkévalóságba. Az Etre-Karcsai családi sírboltban nyugszik.

Gyermekei :

1. Aurél, lásd 23/a. sz. alatt.
2. Béla, lásd 23/b. sz. alatt.
3. Dezső, lásd 23/c. sz. alatt.
4. Pál, lásd 23/d. sz. alatt.

Jegyzetek :

1. F. L. E. bizonyítványok.
- 2., 3. F. L. E.
- 4., 5., 6., 7. F. L. E. O.
8. Pozs. vm. 659. old.
9. F. L. E. bizonylatok.
10. Atyám, ill. Mikó Ferencné Bartal Ilona közlései.
11. F. L. Unokaöccse Bartal Ferenc levele.
- 12., 13., 14., 15. F. L. E. levelek.

23/a. Aurél.

(a 23. sz. a. Pál fia.)

Született Pozsonyban 1856 évi február 25-én, meghalt Damazér-Karcsán 1931 évi május 13-án. Felesége Farkashidai Molnár Mária született Stanisics-on (Bács-Bodrog megyében) 1864 évi január 2-án, meghalt Damazér-Karcsán 1926 évi január 16-án. Házasság Pozsonyban 1881 évi szept. 19-én.

Az első elemi osztályokat Pozsonyban, Török József, későbbi evangélikus superintendens tanítása mellett végzi, majd mikor szülei 1863-ban Budára költöznek, a piaristák budavári elemi iskolájába kerül s ezután az ottani főgimnáziumban járja az első osztályt.¹ A többi középiskolát a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban végzi, hol 1873 jul. 10-én tesz érettségi vizsgát.² „Harmincznégyen jelentkezünk érettségire — írja emlékirataiban —, a negyvenéves évfordulón, 1913-ban, még tizenheten jelentünk meg s ma 1930-ban már csak négyen vagyunk életben.“

A gimnázium után gazdasági pályára akar lépni, de atyja ezt ellenzi, mert „a megyei pályára és nagyatyja nyomdokaiba lépni, erkölcsi kötelessége“, s „igaz magyar nemesi altruisztikus gondolkodásával“ azon indokkal tagadja meg óhaját, hogy „neked az Isten nem azért adott jobb módot és hogy szellemi képességeiddel embertársaid közül kiemelkedhess, hogy ezt saját önös céljaidra használd fel, hanem azért, hogy tudásodat, munkaerődet embertársaid javára értékesítsd s a közösséget szolgál“. ³

Igy lesz a pozsonyi akadémián jogász. Tanárai közül különös elismeréssel említi Eckmayer Ágostont, Rentmeisster Antalt, Scheffer Vilmost és Fésűs Györgyöt.

1874 okt. 1-én mint másodéves jogász, önkéntesnek vonul be a 10. számú közös huszárezredhez, Móórra, ill. Bánhidára. Mikor századparancsnokánál, gr. Chorinskynál jelentkezik, ez annyira megőrül annak, hogy végre az ezredhez egy önkéntes is került (addig ugyanis még nem volt), hogy az altiszti iskola helyett nagy mulatságot rendez, cigányt hozat, minek következményekép „én a 18 éves gyerek a nehéz neszemélyi bortól teljesen eláztam és másnap Palkovics főorvos lakásán ébredtem

fel.“ „Ez volt katonai pályám szégyenletes kezdete.“ Századparancsnoka egyik első kérdése hozzá, hogy tud-e lovagolni, s mikor azt válaszolja, hogy igen és hogy Pozsonyban gr. Széchenyi Dénestől tanult, örömmel lepődik meg, mert akkoriban Széchenyit tartották a lovaglás nagymesterének. Saját lova „gyönyörű szép arabs pej kancza“.⁴

Novemberben káplárrá nevezik ki s ennek öröme ismét nagy dárídót csapnak, amikor „ősi huszár szokás szerint két káplár marokszíjjamat karddal apróra vágta s ezen aprólék bele lett főzve a gulyásba és azzal elfogyasztva“. Általában igen kellemesen és változatosan telnek önkéntesi napjai. Az önkéntesi év végén, a hadgyakorlaton mint járőrvezető, a leggyorsabban küldött jelentéseért Ő Felségétől dicséretet is kap.⁵

1875 decemberében gr. Eszterházy István főispán Pozsony vármegyéhez tiszteletbeli aljegyzőnek nevezi ki s „Bacsák Pál vaskeze alatt“ tanulja a közigazgatást. 1876 június 13-án az államtudományi, 1877 június 26-án a jogtudományi államvizsgát, szeptemberben pedig a tiszti vizsgát teszi le kitüntetéssel s október 1-én tart. hadnaggyá nevezik ki. 1901-ben lép ki a hadsereg kötelékéből.⁶

1877-ben atyja betegeskedni kezd s ezért nyáron a vizsgákra való készülés mellett a gazdasággal is kell foglalkoznia. Ez év őszén, mikor Pozsonyba készül, hogy végleg elhelyezkedjék a megyénél, atyja közli vele, hogy betegsége miatt nem képes birtokait tovább kezelni s kéri, hogy vegye át a gazdálkodást s mondjon le a megyei pályáról. „Nehéz szívvel engedtem kívánságának — írja — mert a megyei életet igen megszerettem, a gazdaságból pedig csak annyit tudtam, hogy vetnek, aratnak és csépelnek, s így igen nehéz feladat elé állított, minden előképzettség hiányában, 3000 hold gazdaságnak vezetésébe belevágni; — de mit tehettem mást!“ „Ujra tanulásba fogtam. Gondtalan fiatal életem 21 éves koromban megszakadt, s azóta meglett ferfit illető gondterhes életet kellett élnem. Csak az ifjú ambícióval telt erő bírta ki a sok fáradságot, melylyel a három megyében lévő gazdaságok vezetése járt“.⁷

A vármegyétől azonban mégsem szakad el egészen. Már 1879-ben tagja lesz a törvényhatósági bizottságnak, röviddel ezután a közigazgatási bizottságnak és állandó választmánynak

s majdnem minden ad hoc bizottságnak és küldöttségnek. Bacsák Lehel, a megyei lötenyésztési bizottság elnöke korán bevonja munkakörébe, így szerzi meg alapos lóismereteit, melyek folytán később a bizottság alelnöke, majd elnöke lesz.

Mindezen tagságai és tisztségei módot adnak neki a megye vezető egyéniségeivel és a minisztériumokkal is gyakori érintkezésre s így hamarosan bekapcsolódik a vármegye politikai életébe is. 1880 óta tagja az országos szabadelvű pártnak. 1887-ben a dunaszerdahelyi kerületben lép fel szabadelvű párti programmal. Ellenjelöltjei gr. Keglevich István és Krausz Lajos, gazdag pesti malomtulajdonos, ugyancsak szabadelvű pártiak. Krauszsal kerül pótválasztásba, de 50 szavazattal kisebbségben marad.⁸

Az 1892 évi választások előtt gr. Zichy József főispán ismét felkéri a jelöltség elfogadására, de ő nem akar vállalkozni s maga helyett gr. Pálffy-Daun Vilmost ajánlja, kit Bittó Aurél ellenzéki jelölttel szemben meg is választanak. A választás sikere elsősorban atyám akkor már nagy politikai befolyásának köszönhető a kerületben és az erélyes és céltudatos irányításnak, mellyel a választási küzdelmet vezette. Erre a választási harcra még magam is emlékszem némileg.

A következő választásokon, br. Bánffy Dezső kormánya idejében, 1895-ben, ő vezeti a híres, sok port felvert stomfai választást, hol Latkóczy Imre államtitkár volt a kormány jelöltje és elkeseredett küzdelem után meg is választatott. E miatt atyámnak nem egy megtámadtatásban — utóbb még mint képviselőnek az országgyűlésen is — volt része. Ugyanekkor a dunaszerdahelyi kerületben Erdélyi Sándor igazságügyminisztert választották meg, kit szintén hathatósan támogatott.

Szűkebb hazájának, a Csallóköz szigetnek gazdasági és közlekedési problémái fiatal kora óta foglalkoztatják. Látja, mennyire elmaradottan s a szó átvitt értelmében is mennyire „elszigetelten“ áll ez a nagy, két megyében fekvő terület, az ország többi vidékeivel szemben. Minden terményt és cikket tengelyen kell szállítani, vagy jobb esetben és persze csak tavasztól ősziig, az elég távoli hajóállomásokról, mert például a sziget közepén fekvő Dunaszerdahelytől a legközelebbi vasútállomás, Galantha, Pozsony vagy Komárom 35—50 kilométer

távolságra volt. Így születik meg agyában a csallóközi vasut létesítésének gondolata, melynek megvalósítása elsősorban az ő kezdeményezésének, fáradhatlan ösztönzésének, agitációjának érdeme. „Mikor 1880 telén himlőbe estem — írja — egy lázálmom volt. Azt álmodtam, hogy a himlőnek egy új gyógyítási módját találták fel és alkalmazták nálam. . . . Mindenféle tortúrán átmenve, végre egy épület igen magas tornyán jöttem ki gyógyultan s mikor körül néztem, láttam Damazért s a majorban egy hosszú gyári kéményt s közelében a vasutat. Ez az álmokép lebegett előttem és sarkalt a vasut ügyében való landadatlan tevékenységre”.⁹

Kezdetben csak keskenyvágányú vasut építéséről volt szó, amit ő igazi előrelátással, leghatározottabban ellenezett, úgy hogy végül mégis a rendes nyomtávú vasut építése lett elhatározva. „Nagy, igen nagy fáradozással járó munkálkodás után, 1896 augusztusban megnyílt vasutunk (egyelőre csak a Pozsony-Dunaszerdahelyi, néhány évvel később a Dunaszerdahely-Komáromi vonal is) s ezzel megvalósult lázálmom. A szeszgyár, hosszú kéményével már 1891-ben megépült Damazéron”.¹⁰

1895-ben komoly jelölt a pozsonyi főispánságra. Hogy akkor mégsem lett főispán, annak érdekes történetét emlékirataiban, a következőkben mondja el:¹¹ „Ez év őszén felkeresett Szalavszky Gyula (ki akkor trencsényi és egyúttal pozsonymegyei és pozsonyvárosi főispán is volt) és azon kijelentéssel, hogy őneki terhes lévén a három főispánság, Pozsony megyei és városi főispánságáról való lemondási szándékát közölte Bánffy miniszerelnökkel s egyúttal engem ajánlott utódjául, s most a miniszerelnök megbízásából kérdezi, hogy elfogadom-e a pozsonymegyei és városi főispánságot. Én erre kijelentettem, hogy kész vagyok elfogadni a főispánságot, de csak abban az esetben és azzal a feltétellel, hogy gr. Pálffy János (örökös pozsonyi főispán és a vármegye sőt az ország egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb főura) támogatását részemre biztosítja, amit Szalavszky meg is ígért és a grófnál való eljárását magára vállalta.”

„Pár napra rá Bánffy magához hivat, vele mindent megtárgyaltunk s másnap közölte velem, hogy a ministertanácsban keresztül ment a kinevezésem és a vonatkozó felterjesztés elment a kabinetirodához.”

„10—14 nappal később Bánffy táviratilag Budapestre hívott s ekkor közölte velem, hogy kinevezésem a kabinetirodától leérkezett, de egy kis baj van. Kezembe adta gr. Pálffy János levelét, melyben írja, hogy értesült arról, hogy Pozsony megyébe a kormány más főispánt akar kinevezni s miután azon nagy szolgálatok után, melyeket ő a kormánynak tett, elvárhatta volna, hogy az ő véleményét előzőleg kikérjék, ez pedig meg nem történt, ő a kinevezést, személyre való tekintet nélkül, magára nézve olyan mellőztetésnek tekinti a kormány részéről, mely miatt attól minden további támogatást megvon. Én erre kijelentettem, hogy miután feltételem az volt, hogy gr. Pálffy János támogatását részemre biztosítsák, ez pedig a levél szerint meg nem történt, én a kinevezést el nem fogadom s ráhagyom a nagy zavarban lévő miniszerelnökre, hogy miként bogozza ki az ügyet a királynál.“

„Gr. Pálffy János nekem később szemrehányást tett, hogy miért nem szóltam neki előzőleg. Én azonban a főispánságot nem kerestem, arra a miniszerelnök szólított fel, azért nem fordultam ő hozzá sem, de feltételem az ő támogatásának biztosítása volt, melyre nézve Szalavszky vállalta magára a kieszközlést. Hogy ez nem történt meg, annak oka nem voltam. Pálffyt láthatólag bántotta a dolog s azóta még jobban szívébe zárt, velem, külföldi tartózkodása alatt is állandó levelezésben állott, gyakran voltam vendége és összes szarvas és őzvadászatait rendelkezésemre bocsátotta.“

„Én annyira passionatus gazda voltam s nem kíváncsi voltam ki falusi otthonomból, hogy rövid múlt bosszankodás után egészen elfelejtettem a dolgot. Tehettem ezt annál könnyebben, mert életem ezen epizódjáról a kormánynon, gr. Pálffyn és Szalavszkyn kívül senki sem vett tudomást. A közügyekkel is épűgy foglalkoztam, mint előbb.“

Az 1896. évi millenáris hódoló felvonulásban, Pozsony vármegye banderiumában mint zászlóvivő vesz részt.

Az 1901. évi általános választások alkalmával br. Vay Dénes főispán, Széll Kálmán miniszerelnök ellenzése dacára, felkéri és rábeszéli a dunaszerdahelyi kerület jelöltségének válalására. Ellenjelöltje a néppárti Rajcsányi Gyula, kivel szemben, okt. 2-án 447 szótöbbséggel választják meg.¹²

Képviselősege alatt csak egy nagyobb beszédet mond, 1902 április 6-án, a közoktatásügyi tárca költségvetésénél s ebben a nemzetiségi vidékeken működő pánszláv érzelmű tanítók, papok és főleg káplánokra hívja fel a figyelmet. Jellemző, konkrét adatokat sorol fel az agitációs üzemlekről s nagy hátránynak tartja, hogy ezen papok és felekezeti tanítókkal szemben az államnak alig áll módjában valamit tenni és ilyen elemeket állásaikból eltávolítani. Javasolja a minster fegyelmi jogának a nem államsegélyes tanítókra való kiterjesztését. 1903 márc. 6-án személyes kérdésben szólal fel, mikor Rakovszky István megvádolja az 1895 évi stomfai választáson elkövetett erőszakosságok miatt. Ő a vádakat, melyek hazafias magyar szempontból semmikép sem állják meg helyüket, erőlesen visszautasítja.¹³

Széll Kálmánnak folytonos megalkuvásokban kimerülő politikájával, mely a véderőjavaslat ellen obstruáló ellenzék önbizalmát és harcmódorát csak erősíti, nem rokonszenvez tudatosan, s inkább a párt azon részével keres és talál bensőbb kapcsolatot, mely Khuen-Héderváry Károly és Tisza István grófok körül csoportosul. Részben innen kezdődik személyi és politikai barátsága előbbieken kívül, Lukács Lászlóval, Hieronymi Károllyal, Beöthy Lászlóval, br. Harkányi Jánossal, gr. Serényi Bélával, br. Ghillányi Imrével, gr. Zichy Jánossal, Balogh Jenővel, Sándor János és Némethy Károly államtitkárokkal és más akkori vezető politikusokkal. Mindezek közt kiemelkedik rendületlen ragaszkodása és hűsége Tisza Istvánhoz és politikájához.

De Tisza is nagyon kedveli őt, többször meglátogatja Pozsonyban, ő viszont Tiszát Geszten s ragaszkodását igaz barátsággal viszonzozza. Jellemző erre s egyuttal Tisza nagy elfoglaltságára is, 1914. január 23-ról irt levelének következő része: „... szerdától fogva Budapesten leszek s bármely napon rendelkezésemre állok. Ha olyankor akarsz velem beszélni, mikor nem zaklatnak, akkor várd meg amíg megbuktam. Egyelőre el kell annyi zaklatást tünnöm, amennyi 24 órába belefér, de azért mindig lesz időm a te számodra.”¹⁴

1903. dec. 12-én Tisza előterjesztésére a király Pozsony

vármegye és Pozsony szab. kir. város főispánjává nevezi ki.¹⁵ Kinevezését különösen a vármegye, de a város is szimpátiával fogadja. Megyei székhelyi beszédében a kormányzat lényegül az adminisztráció helyes irányítását jelöli meg, mely a bizalmat biztosítja, de az adminisztráció helyességéről csakis az adminisztrált közönségtől nyert információk alapján lehet meggyőződést szerezni. A jó közigazgatás alapfeltételét tehát a társadalom közreműködésében látja s a főispán feladatai legkiválóbbjának a társadalom tettehívását tartja. Kéri a törvényhatóságot és a vármegye közönségét, hogy legyen szigorú bírálója tetteinek, de részesítse támogatásban is. A városi közgyűlésen hangsúlyozza, hogy a város féltve őrzött autonóm jogait mindenkor tiszteletben kívánja tartani.¹⁶

1905. június 18-án lemond a Tisza-kormány, de ő, főként Pozsony város közönségének kívánságára, megmarad állásában a Fejérváry kormány alatt is, ezzel megkímélve a megyét és várost attól, hogy királyi biztos neveztesse ki élükre. Maradásáért más oldalról sok szemrehányással illették és egyesek a hazafiatlanság bélyegét is igyekeztek rásütni. A későbbi objektív kritika azonban elismerte, hogy „Bartal Aurél azáltal, hogy a Fejérváry kormány alatt is állásában maradt (vállalva a népszerűtlenség ódiumát is) sok bajtól kimélte meg a várost és a megyét.”¹⁷ Ugyanilyen értelemben nyilatkozott második főispáni beiktatása alkalmával gr. Zichy József is. (Lásd alább.)

1906. április 8-án, a Fejérváry kormány után, a koalíció jut uralomra s ekkor saját kérelmére felmentik állásától. Április 23-án távozik a megye és város éléről. A röviddel ezután kiírt általános választáson Pozsonyban lép fel pártonkívüli ellenzéki programmal, de a kormányjelölttel, Sziklaival szemben kisebbségben marad.¹⁸ Ezután Tiszával és párthiveivel együtt, ő is visszavonul az aktív politikai szerepléstől és főleg csak gazdasági téren, mint a megyei gazdasági egyesület elnöke fejt ki tevékenységet. Azonban továbbra is Pozsonyban lakik és csak a nyarakat tölti Damazéron.

A négy évig tartó tehetetlen és eredménytelen koalíciós uralmat, mely az országnak mérhetetlen, s különösen későbbi kihatásaiban katasztrófális károkat okozott, 1910. január 17-én

gr. Khuen-Héderváry Károly kormánya váltja fel s az új választás a nemzeti munkapárt (a régi szabadelvű párt utódja) óriási győzelmét eredményezi.

Khuen-Héderváry mindjárt kormányra lépésekor a földmivelésügyi államtitkárságot ajánlja fel atyámnak, de ő inkább a főispánságot választja. 1910. február 17-én nevezik ki ismét Pozsony vármegye és város főispánjává s ezen méltóságát több mint hét éven keresztül, a közbeeső Lukács-kormány alatt is, egészen a második Tisza-kormány bukásáig viseli.

Első főispánsága óta a vármegye és a város közönsége, nemcsak el nem feledte, de a személye iránti szeretet és nagyrabecsülés pártkülönbség nélkül nyilvánul meg, midőn a főispáni széket újra elfoglalja. Jellemző erre gr. Zichy Józsefnek, a megyei conservatív ellenzék nagytekintélyű vezérének beszéde a beiktató közgyűlésen, melyben többek közt a következőket mondja: „Mi, akik minden szélsőségtől gondosan óvakodva, a középúton haladunk, mi akik Deák Ferenc nagy művét főnntartani, de ezt a maga egészében végre is hajtva látni és nemzeti irányban fejleszteni óhajtjuk, mi, akik az általános, egyenlő és tán még titkos választójog elvének életbeléptetését, melyet nemcsak a szélső ellenzék, de a mostani kormány is programjába felvett, — a magyarság e hazabani hegemoniája sirjának tekintünk, mi nem viseltethetünk bizalommal a jelenlegi kormány irányában s azt nem támogathatjuk. A főispán úr személye iránt azonban a legőszintébb tisztelettel viseltetünk s legyen szabad ez alkalommal nem annyira a jövőbe, mint inkább a múltba egy pillantást vetni. Kevés ember van ugyanis, ki avval dicsekedhetik, hogy annyi érdemet szerzett Pozsony vármegye körül, mint Bartal Aurél, mert öt év előtti tapintatos, körültekintő és hazafias magatartása által megmentette a vármegyénket azon szerencsétlenségtől, hogy az akkori kormány holmi kormánybiztost küld nyakunkra; ezen sokak által akkoriban félreértett helyes magatartása, mérhetetlen szerencsétlenségtől, soká tartó keserűségtől mentett meg bennünket — ennek emléke sziveinkbe van vésve — ezt el nem fogjuk felejteni, de ép ezért elvárjuk a főispán úrtól azt, hogy jövőben is mindenkor ilyen jellemszilárdságot fog tanusítani . . .”²⁹

A városi közgyűlésen pedig Broly Tivadar polgármester kijelenti, hogy „ezzel az azóta nem változott rokonszenvvel fogadjuk ma itt körünkben és üdvözljük Méltóságodat hazafias tisztelettel és Méltóságod iránt való rokonszenvünkből folyó őszinte bizalommal”. „Azok a kötelékek, melyek már régóta fűznek minket Méltóságodhoz és Méltóságodat városunkhoz, ahol bölcsője ringott — és amelyek Méltóságod főispánságának ideje alatt még szorosabbra fűződtek — ezek a kötelékek az elmúlt, közel négy év alatt nem lazultak, nem is lazulhattak meg, mert hiszen Méltóságod ezen időköz alatt sem szűnt meg polgára lenni ennek a városnak. Állandóan itt lakott közöttünk, és nemcsak mint egyszerű lakója, de mint aki mindig volt, mint igaz polgára ennek a városnak”.²¹

Ugy első, mint különösen második főispánsága ideje alatt igen sokat tesz a vármegye és város érdekében. Mindig és mindenkinek rendelkezésére áll, ki kéréssel, panasszal, vagy észrevétellel elébe járul, s azokat nemcsak meghallgatja, de tőle telhetően honorálja is. A közigazgatás szabályszerű menetére szigorúan, de igazságosan, fáradságot nem ismerő, szinte túlzott lelkiismeretességgel ügyel fel s e téren van igazán elemében. Rendkívüli gyakorlati hozzáértéssel és érzékkel kezeli a közigazgatási kérdéseket s nem egyszer, ha úgy látja szükségesnek, közvetlenül is beleszól az ügyek intézésébe. E tekintetben kétségtelenül az akkori főispánok egyik legjobbjá volt. (A későbbiekéről nem is beszélve.)

1911-ben megírja, ill. összeállítja „Az elsőfokú közigazgatási hatósági feladatok foglalata” című, kérdések alakjában, hivatalvizsgálatok céljára szolgáló, sajnos, csak gépiratban maradt s több mint 500 oldalnyi terjedelmű munkáját, mely nézetem szerint olyan nagyértékű gyakorlati közigazgatási útmutató, hogy még ma is, az időközbeni változások és korrekciók alkalmazásával, megérdemelné, hogy kinyomatva minden közigazgatási tisztviselő asztalán helyet foglaljon.²²

Második főispánságának kimagasló eseménye és nagyrészen az ő fáradozásának érdeme 1912-ben, az újonnan felállítandó tudományegyetemek egyikének Pozsony város részére való biztosítása. (Az új egyetem 1914 őszén nyílt meg.)²³

1913 szeptember 29-én a vármegye közgyűlése „egyhan-

gúlag bizalmat és őszinte köszönetet szavaz neki a törvényhatóság érdekében éveken át kifejtett eredményes működéséért”.²⁴

Az 1914-ben kitört világháború súlyos feladatok elé állítja, mint egy nagy határszéli megye és város főispánját. A mozgósítás, gyűjtések, sorozások, hadifogolytáborok, rekvirálások, haditermény ügyek, azután a harctéri sebesültek elhelyezése és ápolása, később a rokkantügyek, mind megannyi nehéz probléma, melyek irányításában és gyakorlati megoldásában, hivatalt hatáskörén túlmenően is kiveszi részét, kormánya és a hadseregparancsnokság teljes megelégedésére. A gyűjtések, hadigondozás, sebesült és rokkantügyi kérdések megoldásában kitűnő segítőtársa, sok esetben kezdeményező, édesanyám, ki nek eme áldásos és nagyértékű közreműködésére alább még visszatérek.

A háború kitörése után, 1914 aug. 4-én a kormány a vármegye és város területére kormánybiztossá nevezi ki. Ezen megbízatása alól 1916 aug. 6-án mentik fel, amikor a király „buzgó és eredményes közhivatali működésével szerzett kiváló érdemei elismeréséül” a Szent István rend kiskeresztjét adományozza neki.²⁵

Hét éves főispánsága 1917 július 2-án ér véget (a Tisza kormány június 15-én mond le) s ezt megelőzően, június 11-én Pozsony város díszpolgárává választja meg, ezzel fejezve ki elismerését és háláját működéséért. (Nagyatyját, Györgyöt 1825-ben ugyancsak díszpolgárává választotta Pozsony.)²⁶

Akkor üresedik meg a dunaszerdahelyi választókerület, hol pártonkívüli programmal lép fel. Nagyszabású programbeszédet mond, melynek egyrészét tanulságul — ha ugyan a multból valaha is képes leend tanulni a magyar — indokoltnak tartom itt reprodukálni,²⁷ mert feltárja alapvető okait és előre veti árnyékát egy év múlva bekövetkezett nemzeti katasztrófánknak.

„Midőn 1901-ben a kerület bizalmából a képviselőházba jutottam — mondja —, ott dült az obstrukció a véderőjavaslat miatt, melyet az akkori ellenzék semmi szín alatt nem akart áteresztetni; ellenállásától remélve a kormány megbuktatását. Napokon át folyt a vita afelett, hogy miért van fekete selyemszál a kardbojtban és nem vörös és a magyar századnyelv követelése felett, — s két évi időpocsékolás után a Széll-kormány

e kérdés miatt csakugyan kénytelen volt lemondását benyújtani. Ugyanezen sors érte ugyancsak a véderő törvény miatt az utána jött Tisza-kormányt 1905-ben, amidőn az ellenzék állandó obstrukciója miatt kénytelen volt a házat feloszlatni és új választás elé vinni a kérdést. Az ellenzék hangzatos ígéretei által elkábított nemzet a választásnál az egyesült ellenzéki tábort juttatta többségre, mely egy évi vajudás után átvette a kormányzatot. Az 1905 évi választásokba az ellenzék az önálló vámterület, az önálló magyar bank, az önálló magyar hadsereg jelszavával ment bele, s amidőn a hatalomra jutott, a tigrisekből szelid birka lett, kikapcsolta programjából mindazt, ami ellenkezett a szabadelvű párt programjával, egyhangúlag megszavazta mindazon dolgokat, melyek miatt Széllt, Tiszát lehazáárulózta, megbuktatta. Mi félreállottunk, nehogy kormányzatuk esetleges sikertelenségéért minket okolhassanak. Nem tettünk egy szalmaszálat sem útjukba s mégis, ha a négy évi koalíciós kormányzat eredményét vizsgáljuk, arra a szomorú tapasztalatra jutunk, hogy a kormányzat, mely mögött állt, mint szereték hangoztatni, az egész nemzet, melyet nem akadályozott munkájában obstruáló ellenzék, az országra nézve teljesen meddő volt. Mindjárt kormányra jutásuk után megkezdődött a koncon való marakodás, a más véleményen levők üldözése s hogy a kormány az éhes gyomrokat kielégítse, kormányzata első évében 14000 új, felesleges hivatali állást szervezett. Nagy, világraszóló, nemzetboldogító vívmánynak nevezték, hogy az Ausztriával való gazdasági viszonyunkat szabályozó megállapodást, melyet eddig kiegyezésnek hívtunk, elkeresztelték szerződésnek s ezért a kvótát 2 százalékkal felemelték. Hogy mily drága e keresztelés a nemzetnek, az országnak, azt most már láthatjuk a háborús költségeknél. Ha ezeket 200 milliárdra tesszük, ezen szerződési keresztelés következtében 400 millióval viselünk több terhet, mint anélkül viseltünk volna.

A koalíciós kormányzat, mely a benne egyesült pártok elmentés nézeténél fogva már megalakulásakor magában hordta a sikertelenség csiráját, egy évi fennállás után ingadozni kezdett, s már 1909-ben eljutott csődjéhez. A hazáárulóknak bélyegzett Tiszát s a volt szabadelvű párt vezéreibereit hívták segítségre, hogy az ország kátyuba jutott szekerét onnét kimoz-

dítsák. Átvettük a kormányzást s a mámortól kijózanosodott nemzet hozsannával fogadta a hazaárulókat s az 1910 évi általános választásoknál soha nem várt többséggel juttatta a képviselőházba a nemzeti munkapárt híveit. A kormány szomorú helyzetet talált. Az állampénztár, melyben négy év előtt nagy pénzkészleteket hagyott hátra, teljesen üres volt úgy, hogy két éven át még a tanítók korpótlékait, az iskolák államsegélyét sem tudták kifizetni. Az államra nézve rendkívül káros szerződések halmaza kötötte meg kezét az új kormánynak, melyektől nehéz volt a szabadulás. Hogy csak egyet említsek, az úgynevezett ogulini vasut építése oly horribilis árért volt kiadva a kereskedelmi banknak, hogy az az első fenyegetésre 80 milliót engedett az építési összegből.

A legkényelmesebb az új kormányra nézve az lett volna, ha az ország állapotát, a koalíciós gazdálkodás szomorú eredményét nyilvánosságra hozza. De nem tette, mert ezzel tönkretette volna az ország hitelét. Azt hittük, hogy a koalíciós urak kudarcuk feletti szégyenükben csendben visszavonulnak és nem hallatnak magukról. Két évig így is volt, de ekkor látva, hogy részünkről bántódásuk nincs, újra kezdtek mozogni, a ház üléseiben zajongásukkal, durva közbeszólásaikkal adtak ismét életjelt magukról.

Ez időben mindinkább érezhető volt Európa államai, a központi hatalmak s az orosz-francia szövetség közti feszültség s a háború kitörése minden pillanatban várható volt. A kormány felelőssége tudatában beíerjesztette az új véderő javaslatot, mely a hadsereg modern fejlesztését célozta, nagyobb hitelt kért a tűzérség szaporítására, reorganizálására. A vérszemet kapott ellenzék ismét régi fegyveréhez, az obstrukcióhoz folyamodott és egy és fél éven át megakadályozta a többséget, hogy akaratát érvényesítse.

A Khuen-kormányt felváltotta Lukács kormánya és Tisza vállalta az oly fontos házelnöki tisztet. Miután józan argumentáció, alkudozás sikerre nem vezetett, erőszakkal, de amint a következmények mutatják, az ország érdeke, a haza létérdeke által igazolt erőszakkal keresztülvitte a véderőtörvényt, a házszabályrevíziót.

A világháború, melynek eljövételét mindenki s első sor-

ban a kormány előre látta, hamarabb kitört, mint várni lehetett, a lázas munka dacára sem készülhetett el hadseregünk teljes felszerelése. Belesodortattunk megfelelő ruházat, megfelelő számú ágyú nélkül a háborúba.

Kérdem hát ki felelős azon sok ezer magyar katona életéért, akik a hiányos felszerelés következtében pusztultak el a háború kezdetén? Ki felelős derék népfelkelőinkért, akik sötét ruhában ágyú nélkül mentek az ellenség elé, ki felelős azon 9000 családapáért, aki 12000-ból a csatatéren maradt. Ki felelős a háború végtelen hosszúra nyúlásáért? Ki felelős azon mérhetetlen károkért, melyeket el kell szenvednünk? Ki felelős azon milliárdokért, melyekkel a hadseregnek a háború alatt történt felszerelése többé került, mintha azt már békében megcsináltuk volna? Azok, akik hatalmi vágyból — hisz koalíciós uralmuk megmutatta, hogy ellenzékieskedésüknek egyéb célja nem volt — akadályozták a kormányokat a véderő fejlesztésében, felszerelésében. S a szabadelvű pártot legfeljebb az a szemrehányás illetheti, hogy miért nem követte el ezen erőszakot 10 évvel előbb.

Az elnöki erőszak meghozta annyiban gyümölcsét, hogy a parlament tanácskozásai nagyobb zavarok nélkül folyhattak s midőn kitört a háború, rendezett parlamenti viszonyok közt volt az ország. Ennek köszönhattuk, hogy e nehéz időkben — az általános választójog alapján létesült osztrák parlament munkaképtelen lévén — a monarchia túlsúlya Magyarországon volt. Tiszát dicsőítette mindenki, még az osztrákok is magukénak vindikálták. Ellenzékünk egy része irigy szemmel nézte Tisza emelkedését, megkezdte ellene aknamunkáját. Bécsben, sőt később a magyar parlamentben is azt kürtölték, hogy Ausztria és különösen Bécs összes lakossága azért szűkölködik élelmiszerekben, mert bár Magyarországon bőségben van minden, Tisza nem juttat nekik. Az üres gyomrot könnyű volt felizgatni, a bécsi nép hitt a magyarok által terjesztett híreknek, Tisza népszerűtlen lett, benne ellenségét látta.

Bécsben a cseh befolyás igyekezett ismét lábra kapni s Tiszában érvényesülésének legerősebb akadályát látván, szövetségesévé lett az ellenzéki magyar hazafiaknak. Hogy a kérdéseket felkavarják, az általános, titkos választójog kérdését

kezdtek feszegetni s hosszas intrikálással elérték, hogy Tiszának, dacára, hogy a képviselőház óriási többsége állott mögötte, le kellett mondani.

Az osztrák parlamentben történtek után csak vak, aki nem látja, hogy Tiszát nem a választójog kérdésében elfoglalt álláspontja, hanem a nemzeti létünket veszélyeztető cseh befolyás buktatta meg, mely befolyás érvényesülésének ellenszegült. Azért kellett megbuknia, mert nem akarta tűrni, hogy a velünk oly szoros kapcsolatban levő Ausztriában azok hatalomra jussanak, akik izgatásokkal megmételvezve a különben megbízható jó cseh katonákat, ezeket árulásra birták, nem akarta tűrni, hogy hatalomhoz jussanak azok, akiknek árulása sok százezer magyar katona életébe került.

S most jött a halottaiból újra feltámadt koalíció, — de rosszabb kiadásban. Akkor, amikor hazánk, de a monarchia érdeke is azt kívánná, hogy erős, tapasztalt kezekben legyen a kormány, midőn a békekötés nehéz feladatai várnak majd megoldásra, az ország kormánya a gyengeség, a bomlás magvát magában viselő szomorú emlékü koalíció kezébe került . . .“

„ . . . A kormány iránt azok után, amik eddig történtek, bizalommal nem lehetünk. A miniszterelnök bemutatkozása alkalmával hallgatással mellőzte azon beszédeket, melyek a csehek részéről az osztrák Reichsratban elhangzottak. Hallgatással mellőzte, hogy emez ellenünk intézett kirohanásokat, melyekben még magyar vármegyéknek Csehországhoz való csatolásáról is beszéltek, sem az osztrák parlament elnöke, sem miniszterelnöke vissza nem utasította. Csak midőn Tisza beszédében ezt kifogásolta, tett általános kijelentést.

Hogy ennek mennyi súlya volt, mutatják az osztrák parlamentben azóta történtek.

Az új kormány működését a hajdani koalíció mintájára kezdi. Hivatalokat szaporít, de már most nem alantas állásokat létesít, hanem mindjárt miniszterségeket. Hát annyi a felesleges pénzünk, hogy ilyenekre is telik ? . . .“

„ . . . Még egy dologra akarok kiterjeszkedni. ez az oly sokat emlegetett választójog kérdése.

Ezer év óta áll Magyarország, melynek lakossága különböző nyelvű népek keveréke, magyar uralom, magyar vezetés

alatt. A magyarság szláv és román gyűrűvel van körítve, s míg a szlávoknak, románoknak, szerbeknek van velük szomszédos anyanemzetük, melyhez csatlakozhatnak, mi egyedül állunk fajrokonok nélkül. Akarjuk-e, hogy magyarok maradjunk? Akarjuk-e, hogy e föld, melyet őseink vérrel szereztek, melynek földjét oly sok magyar vér, magyar elme és magyar munkáskéz termékenyítette, magyar maradjon? Ez a kérdés s ebből a szempontból kell törvényhozásunkat, egész politikánkat intézni!

A magyar, a magyar nemesség soha önző, elzárkózott nem volt. Liberális, demokratikus gondolkozású volt mindig. Meghagyta a nemzetiségek nyelvét, nem bántotta szokásait, mindenkit, aki erre érdemes volt, felemelt magához, senki előtt az utat el nem zárta. Hisz a nagy demokrata Vázsonyi nem ennek a liberalizmusnak, ennek a demokratizmusnak köszönheti-e, hogy ügyvéd, képviselő s most miniszter lehetett?

A világ meg nem áll, a világ kereke forog s aki elébe áll s forgását meg akarja akasztani, azt a kerék összetöri...”

„... A világnézet követeli a reformot, el nem zárkozhatunk előle, de ne szántunk egyszerre túlmélyen, mert ez megbosszulja magát. Menjünk el addig, ameddig állami létünk, államunk magyar voltának veszélyeztetése nélkül elmehetünk. Vonjuk be a törvényhozásba mindazon elemeket, melyek hazafiságában feltétlenül megbízhatunk, vonjuk be mindazokat, akikben megvan az erkölcsi és anyagi garancia arra nézve, hogy a rájuk ruházandó joggal élni tudnak s ezzel a nemzet rovására vissza nem élnek.

Nem fogadhatom el azt az érvet, hogy adjuk meg jutalmul a választójogot a harctéren küzdő katonáinknak. Hát csak azok a katonáink érdemelnek jutalmat, akiknek nincs választójoguk, a többi, a lényegesen nagyobb szám, akiknek választójoga megvan, ez nem szolgál rá a jutalmazásra? Vagy az, aki testi fogyatkozása miatt a harctérre nem mehetett, de itthon végez a háború sikerét biztosító munkát, az kizárassék a jutalmazásból? Nem uraim, ez nem igazság s ha így állítják elénk a dolgot, igenis kilátszik a lóláb, hogy a választójog kérdésének előretolásával csak a figyelmet akarják elterelni reánk nézve sokkal közelebb álló, fontosabb kérdésektől...”

Ezen beszéd volt kétségtelenül egyik legjelentősebb és legértékesebb közéleti megnyilatkozása.

A július 30-i választáson egyhangúlag választják meg képviselőnek.²⁸ A parlamentben a választójogi és közlekedési bizottság tagja, de egyébként szerepet nem visz.

Közszereplése alatt megyéjében és Pozsony városban sokféle intézménynek áll az élén. Elnöke a gazdasági egyesületnek, a lótenyésztési bizottságnak, a pozsonyi magyar közművelődési egyesületnek, a Vörös Kereszt egyesület pozsonyi választmányának, a várost szépítő egyletnek, a Somorja-Uszori vasutttársaságnak, a felsőcsallóközi Ármentesítő Társulatnak, társelnöke a Pozsony-Dunaszerdahelyi vasutttársaságnak, alelnöke a Pozsonyi Általános Takarékpénztárnak stb.

„Amikor a forradalom kitört és a régi magyar országgyűlés megszűnt, véget ért Bartal Aurél aktív politikai szereplése is, legalább is a multbéli értelemben. Az államfordulat után ugyanis egypárszor még előtérbe került Bartal Aurél, így midőn a csehszlovák rezsim a törvényhatósági bizottságok helyébe megyebizottságokat nevezett ki, Bartal Aurél is bekerült az új megyebizottságba és annak első ülésén, 1919. május 12-én a bizottság magyar tagjainak megbízásából ő terjesztette elő azt a nyilatkozatot, mely szerint a határok végleges megállapításáig a magyar törvényektől eltérő közigazgatási kormányintézkedéseket nem ismerik el törvényeseknek s a bizottságba való ki nevezésüket is csak fenntartással fogadják el. Az 1920 évi csehszlovákiai nemzetgyűlési választások előtt is Bartal Aurél hívta össze a megye magyar és német vezető férfait, hogy megbeszélje velük a választáson követendő taktikát“.²⁹

Ezután mindinkább visszavonul és csak ritkán hallat magáról. (Ezen időkben intéz két, de nem sok eredménnyel járt memorandumot a csehszlovák földmívelésügyi miniszterhez a szlovenszkói lótenyésztés emelése és a földhaszonberek szabályozása tárgyában.)³⁰

A változott helyzet és változott viszonyok, melyekbe gondolkozásánál, multjánál és koránál fogva beleilleszkedni és beletörődni sehogy sem tud, mind súlyosabban nehezednek lelkületére, amily mértékben távolodik el a jobb jövő lehetőségének reménye. Súlyosan érinti anyám 1926-ban bekövetkezett halála, valamint az is, hogy látja kortársait, barátait, volt munkatársait egymásután kidőlni maga körül s érzi, hogy lassanként

mindinkább magára marad. Lelkivilágát eléggé visszatükrözi az a cikke — utolsó megnyilatkozása a nyilvánosság részére — melyet a pozsonyi „Hiradó“ negyvenéves fennállása alkalmával, 1927 karácsonykor megjelent jubileumi száma részére ír „Mi volt bűne fajunknak?“ címmel. „Életemben sokat láttam és tapasztaltam — írja —, végigéltem azt a kort, amikor Magyarország az 1848 évi alkotásoknak az 1867-i kiegyezésben Deák Ferencz által a viszonyoknak megfelelő beállításának biztos alapján újra épülni kezdett, — részt vettem az építés munkájában, ha közreműködésem csak a téglahordó munkája volt is, — láttam az állam épületét mind magasabbra nőni, — de meg kellett érnem a hatalmas alkotásnak rombadöntését is. Lehet, hogy befujja a szél a sivataggá vált ország homokjával a romokat s majd talán évezredek múlva jön egy új kultúra, mely az egyiptomi síremlékek módjára kiássza homoksíkjából s csak a romok közt feltalálható emlékekből fog visszagondolni arra, hogy mily nagy értékű, nagy kulturájú nemzetet rombolt szét egy meggondolatlan, véres bosszút lihegő nemzedék.

S mi volt bűne fajunknak? Az, hogy becsületesen betartotta azt a szerződést, melyet 1867-ben uralkodójával s az annak uralma alatt lévő országokkal kötött, betartotta híven szövetségi kötelezettségét, — áldozott vért és vagyont tisztán altruista alapon, mert hisz a háborút nem kereste, nem indította meg, abból előnyt, hasznot nem várt és nem is várhatott, — határainak tágitása csak kárára lett volna. Ez az ország dolgozott, küzdött, nem azért a hatalomért, hogy azzal más nemzeteket leigázzon, hanem a hatalomért, hogy azzal az ország lakosainak jólétét, boldogságát biztosítsa, hogy honpolgárai faji, nemzetiségi, valláskülönbség nélkül elégedettek legyenek. Államjogi helyzetében Magyarország a világpolitikában önálló szerepet nem játszott. Állami ténykedése úgyszólván teljesen a belső politikai ténykedésre szorítkozott. Külellenségei a nyugati nagyhatalmak közt nem voltak és csak a világháborúban támadtak, amikor érezniök kellett a magyar karok sujtását. Bellellensége volt néhány kielégítetlen ambiciójú ember. Nemzetiiségi különbséget sem a nép közt, sem a hivatalos állások betöltése során nem ismertünk. Mindenki előtt egyformán nyitva volt minden pálya. Mind a minisztériumokban, mind a bíróságon

fel egész a legfelsőbbig voltak arányos számban a különböző nemzetiségekhez tartozók.

Ezek után nem tudom megérteni, hogy az új államalakulatban miért akarják egyesek a szlovákságot a magyarsággal szembeállítani, egymás ellenségévé tenni? Mi testvéri szeretetben éltünk együtt ezer éven át, hatalmi helyzetét a magyarság a más nyelvű lakosság rovására ki nem használta. Most fordult a sors kereke — mi magyarok kerültünk alulra.

A Karácsony a kereszténység engesztelő ünnepe, a béke anyala tér be a családokba. Legyen ez az ünnep a béke ünnepe a szlovákság és a magyarság között, szálljon a hála anyaga szívünkbe és éljünk együtt ezentul olyan békében és szeretetben, mint éltünk ezer esztendeig . . .“

Meg kell itt emlékeznem anyám háború alatti szerepléséről is. Ő ugyancsak pozsonymegyei régi nemes családból származott, mely a mátyusföldi Farkashida és Keresztur helységekben volt birtokos. Az 1725 évi nemesi összeíráskor a család tagjai a megyebeli nemesek lajstromában egy 1662-ben, nemes Farkashidai Molnár Mátyás részére kiadott nemesi tanúságlevél alapján vétettek fel.³¹

A háború alatt a megyei hadigondozás megteremtése és mindvégig kitűnő működése elsősorban anyám fáradhatatlan tevékenységének érdeme. A vármegyei Vörös Kereszt egyletnek ugyan atyám volt elnöke, de a tényleges vezetést és irányítást mindjárt a háború kezdetén anyám veszi a kezébe oly eredménnyel, hogy már 1914 szeptember havában 1066 ágy áll a harctérről jött sebesültek és betegek rendelkezésére. „Bartal Aurélné egészen elől volt ott — írja a Nyugatmagyarországi Hiradó — hol a nő munkájára, szavára és szívére van szükség. Ő a vezető tisztséget nem úgy értelmezi, hogy a nevével adja csak oda egy célra, hanem a munkát parancsoló első komoly perctől kezdve, minden erejével, éjjelt, nappalt együvé tevő fáradozással látott hozzá, hogy a megyében is megszervezze a Vörös Kereszt kórházait“.³² Ő kezdeményezi a megyében és városban az „Aranyat vasért“ mozgalmat, mely igen tekintélyes összeget juttat a haza oltárára; ő gondoskodik a harctéri katonák karácsonyi ajándékairól és, különösen az első télen, meleg ruhafelszereléséről. Ő kezdeményezi Szapáry Ilona

grófnővel együtt, a pozsonyi „Vashonvéd” felállítását, melyet a király képviselőjének jelenlétében, 1915 május 23-án lepleznek le.⁸³ (Jelenleg a szobor, mely Rigele A. pozsonyi szobrász alkotása, a damazéri kastély lépcsőházában van elhelyezve.) S végül a rokkantaknak megfelelő művégtagokkal s más protézisekkel való ellátása körül ő fejt ki az egész országban példadóan eredményes tevékenységet. Ezen ügyekben sokat levelez Tisza miniszterelnökkel, tudván, hogy ezen a nem előírásos, de közvetlen úton bírja a szükséges intézkedések keresztülvitelét leggyorsabban és leghatályosabban elérni. Tiszára pedig jellemző, hogy akkori rengeteg elfoglaltsága mellett is szakít magának időt a levelek megválaszolására, de nemcsak erre, hanem a méltányos és honorálható kérések teljesítésére is.⁸⁴

Anyám áldásos működésének számtalan bizonyítéka között ott szerepel a sok köszönő és hálálkodó levél, melyeket a sebesült, beteg vagy rokkant katonák írnak hozzá, „kiről úgy beszélnek a nyomorékok körébe, hogy bizonyosan az égből tévedt le az emberek közé . . .”⁸⁵

Álljon itt végül még néhány adat atyám magánéleti viszonyairól, egyéniségének jellemzésére.

Mikor Pál nagyatyám után 1882-ben testvéreivel megörökli a damazéri és felsőalapi birtokokat, azokat úgy osztják meg sorshúzás útján maguk között, hogy atyámnak Damazér, tartozékaival és a felinstruált alapi birtokból annak $\frac{1}{6}$ része, azaz cca. 360 hold jut. Kezdetben ő kezeli testvéreinek részeit is, de ez a „közös Wirtschaft” sok differenciára ad okot, úgy hogy e miatt Alapot 1888-ban közös elhatározással eladják Salamon Ádámnénak 350,000 forintért.⁸⁶ (A birtok, melyet szépapám 1860–63-ban cca 220,000 forintért vásárolt, tehát alig 25 évig volt a család kezén.) Atyám a reá eső vételár egy részét Damazéron mezőgazdasági szeszgyár építésére fordította.

Úgy az alapi, mint a damazéri gazdaságot nagy kedvvel és sok hozzáértéssel vezette, de nagy hibája volt, hogy a gazdaságot elsősorban úri passziónak, s csak másodsorban jövedelmet produkálni hivatott üzemnek tekintette. Szépen gazdálkodott, de drágán és nem rentábilisan. Sokféle, gyakran nem eléggé kipróbált újítást és befektetést eszközölt, melyek egyik-másika talán emelte is birtoka értékét, de jövedelem helyett

csak adósságot eredményezett. Ezért kénytelen volt 1900-ban birtokát — nem kis részben anyám unszolására is, ki jobban előre látta a további házi kezelés lehetetlenségét — bérbe adni s azt minden reménykedése ellenére sem tudta többé saját kezelésbe visszavenni.

Noha életének nagy részét politikai közpályán töltötte, mégis inkább volt közigazgatási ember, mint vérbeli politikus. A közigazgatásban azonban nagy és alapos tudású és ritka gyakorlati érzékkel bíró erő. A szorosabban vett politikai kérdések főleg csak városa és vármegyéje viszonylatában érdekelték és készítették tevékenységre, míg az országos politikának inkább csak szemlélője és bírálója maradt. Mikor utóbbiba aktív bekapcsolódni alkalmá nyílik, azt elutasítja magától, mert vármegyében és városában bírt elsőszéges pozícióját nem akarja felcserélni az országos kormányzat gépezetében egy bár szintén fontos, de kisebb és másoktól jobban függő kerék szerepével. Gondolkozására nézve konzervatív liberális volt, a magyar történelmi osztály nagy részének azon hibájával, mely liberáliszmusát a célkitűzésekben, konzervativizmusát az eszközök kiválasztásában és alkalmazásában vélte helyesen érvényesíteni. De talán épen ezen gyengéje tette őt a maga idejében kedvelté és vármegyében népszerűvé. Puritán egyénisége, önzetlen, becsületes törekvése és munkálkodása a közösség és az egyesek érdekében pedig biztosították számára azt az őszinte tiszteletet és szeretetet, mellyel a város és vármegye közönsége őt felekezeti és társadalmi különbség nélkül körülvette.

Életmódjában szerény és mértékletes, nem kedvelte a külsőségeket és formalitásokat. Kedvtelése a gazdálkodáson kívül tulajdonképen csak a ló és a vadászat volt. Hol pessimizmusra, hol optimizmusra hajló természete az emberek és események reális megítélésében sokszor megtévesztette. Családi tradicionális érzéke kevés volt, más Bartalokhoz hasonlóan, kik könnyen elfeledték az elődök befolyást, vagyont, tekintélyt szerző keserves munkáját, melynek gyümölcset ők, az utódok élvezték.

Mégis el kell ismerni és meg kell állapítani, hogy atyám közéleti szereplésével nevünknek — országos viszonylatban is — csak további tiszteletet, elismerést és nagyrabecsülést szerzett s ez olyan érdem, melyet a családtörténet megírójának, ha

szándékában nem külsőségek, hanem igazi lelki szükséglet, az elődök iránti tisztelet, hála és megbecsülés érzése vezeti, első-sorban kell figyelembe venni.

Gyermekei :

1. Aurél. Lásd 23/e. sz. alatt.
2. Tibor. Lásd 23/f. alatt.
3. Ilona. Szül. Damazér-Karcsán 1887 aug. 5-én, férje Bölöni Mikó Ferenc. Esküvő : Pozsonyban, 1911 okt. 31.
4. Ella. Szül. Damazér-Karcsán 1892 márc. 25-én, megh. u. o. 1894 jul. 28-án.
5. Erzsébet. Szül. Damazér-Karcsán 1896 szept. 22-én, férje ns. Feliczidesz Tibor. Esküvő : Budapesten, 1922 jul. 27.

Jegyzetek :

1. F. L. 29. sz. iratcsomó. Emlékirat-töredék. E.
2. Lásd : 1. E. O.
- 3—12. Lásd : 1. Emlékirat-töredék és E. O.
13. Magy. országgyűlés naplója, 1902, 1903.
14. Lásd : 1. E. levél.
15. Lásd : 1. E. O.
16. Nyugatmagy. Híradó, Pressburger Zeitung, Westung. Grenzbote.
- 17, 18. Prágai Magyar Hírlap, 1931 május 16.
19. Lásd : 1. E. O.
- 20, 21. Nyugatmagy. Híradó, 1910 márc. 2.
22. F. L. E. gépirat.
23. Nyugatmagy. Híradó, 1911 nov. 26, 1912 máj. 14, 15, jun. 26, 1913 febr. 25.
- 24, 25, 26. Lásd : 1. E. O.
27. Nyugatmagy. Híradó, 1917 jul. 17.
28. Lásd : 1. E. jegyzőkönyv.
29. Lásd : 17.
30. Lásd : 1. E. kéziratok.
31. F. L. 30. sz. iratcsomó. E. O.
- 32, 33. Nyugatmagy. Híradó, 1914 szept. 17 és 1915 május 24.
- 34, 35. Lásd : 31. E. levelek.
36. Lásd : 1. E. O.

23/b. Béla.

(a 23. sz. a. Pál fia)

Született Damazér-Karcsán 1857 évinovemberhó 20-án, meghalt Faddon 1917 évi április hó 25-én. Elemi iskoláit Budán, a középiskolát Pozsonyban a kir. kath. főgimnáziumban végezte s itt tett 1875 évi június 6-án érettségét.¹ Ezen év őszén, még mint kiskorú, örökli György nagybátyjától a faddi birtokot. A gimnázium után egyéves önkéntesnek vonul be a Frigyes Vilmosról nevezett 10. sz. csász. és kir. közös huszárezredhez. Az önkéntesi év letelte után aktiváltatja magát.

1876 november 1-én kadett, 1877 május 1-én hadnagy lesz.² Három évi szolgálat után a hadi iskola (K. u. K. Kriegsschule) elvégzésére határozza el magát s hogy teljesen a tanulásnak szentelhesse idejét, 1880 december 20-tól 1881 október 1-ig szabadságot vesz, melyet Damazéron folytonos tanulás között tölt el.³ Ezután Bécsbe megy és a Kriegsschule-ba vétetik fel, melyet 1883 őszéig kitűnő eredménnyel végez el. (Erre az időre esik az a borzalmas tűzkatasztrófa, melynek 1881 december 8-án a Ring-színház és benne közel 400 néző az előadás közben áldozatul esett. Neki is van jegye erre az előadásra, de a színházba indulás előtt váratlanul hivatalos rendelkezést kap, ezért nem megy az előadásra s így megmenekül.⁴)

1881 november 1-én főhadnaggyá nevezik ki,⁵ 1882 július 3-án a király a csász. és kir. kamarási méltóságot adományozza neki.⁶ 1883 november 1-én a vezérkarhoz osztják be,⁷ 1887 május 1-én I. oszt. vezérkari kapitánnyá lép elő⁸ s a közös hadügyminisztériumba vezénylik.

1889 április 15-én új beosztást kap Ferencz Ferdinánd főherceg mellé, mint szárnysegéd.⁹ A főherceggel Sopronban van állomáson s kíséretében nagyobb utazásokat tesz Németországban, Franciaországban és Oroszországban, hol Péterváron a cár is „parolázik“ vele.¹⁰ 1889 június 26-án megkapja a württembergi Koronarend tiszteletbeli lovagkeresztjét a koronával.¹¹ Ferenc Ferdinánd szolgálatából 1891 április 16-án mentik fel, mikor a főherceg ezüst emléktárgygyal ajándékozza meg.¹²

Ugyanekkor József főherceg udvartartásához vezénylik katonai tanárnak azon feladattal, hogy az ifjú József Ágost fő-

herceget „közvetlenül a katonai szolgálatra leendő bevonulása előtt és a bevonulásra előkészítse”.¹⁸ Mikor szolgálattételre jelentkezik, József főherceg Fiuméből a következő, sajátkezű levélben válaszol neki:¹⁴

Méltóságos Uram!

Legkiválóbb örömmel vettem folyó hó 20-ól kelt szives levelét, melyben 29-re jelentette bevonulását udvartartásomhoz.

Gyermekkori emlékeim fűznek ép úgy mint Önt egymáshoz és azon benső ragaszkodás, mely a' nagyatyák között létezett bizonyára fölélend az unokákban. Tőlem meg lehet győződve, hogy nekem oly szívhez járó működésében mindig szívből támogatandom.

Fiamnál a' becsületes, életre való ember alapja megvan vetve és előre biztos vagyok abban is, hogy Önnek keze alatt jó katona is lesz belőle.

Maradok a' legbensőbb bizodalommal
Fiumében 1891. április hó 24-én.

őszinte tisztelője
József főherczeg.

Ezen levél is bizonyosága ama jóságos, kegyes, mondhatni atyai bánásmódnak, melyet a közszeretben állott „Palatinus unoka” mindenkivel s alárendeltjeivel szemben is, mindenkor tanusított. József főherceg udvaránál töltött idejéből való az a ceruzával írt néhány kedves sor is, melyet tanítványa — a jelenlegi József főherceg tábornagy Ő Fensége — intézett hozzá.¹⁵

1891 október 19-én saját kérelmére felmentik az udvari szolgálat alól s ismét a hadügyminisztériumba rendelik be.¹⁶

1890 október 24-én Pozsonyban elhunyt nagynénje, özv. Bacsák Mihályné, Bartal Mária az atyjától örökölt, tehát Bartal eredetű vagyonát, mely 80000 forintot tett ki, nagyrésztben reá, kedvenc unokaöccsére hagyja. (De emellett „Marie Tante” gondoskodott többi unokaöccséről, így atyámról is, sőt még nekem — ki öt kis gyermek koromban talán egyszer láttam csupán — és testvéreimnek is hagyományozott kisebb legátumokat.¹⁷)

1893 február 1-én tartalékba helyezteti magát,¹⁸ Faddra költözik és átveszi birtoka kezelését. A faddi birtoknak már megöröklése is nem kevés anyagi gondot jelentett számára, mert a végrendelet értelmében általa, mint főörökös által záros határidő alatt kifizetendő nagyösszegű hagyományok, az amugy

is sok adósságot még tetemesen növelték. „Erzsi Tante“, a nagyon haszonélvezője, özvegysége alatt a legnagyobb takarékos-sággal élén, ugyan sokat törleszt a terhekből (lásd a 22. sz. a. életrajzot), de ez nem volna elégséges, ha nem állana rendelkezésére még annakidején mostoha nagyanyjának anyagi támogatása, később Marie Tante öröksége és még számottevő összeg abból a pénzből, ami Alap eladása folytán reá esett. (Lásd a 23/d. sz. a. életrajzot.)

Igy is csak pár év után, hogy Faddra kerül, jutnak anyagi viszonyai egyensúlyba, nem kis mértékben azon oknál fogva, hogy a nehézségek által el nem kedvetlenítve, szeretettel ragaszkodik birtokához és nem feledi nagyanyja és Mari nagy-nénje figyelmeztetését a „padre“-nak (nagyatyjának) egyik utolsó kívánságára, hogy t. i. szerzett vagyonának ezen legértékesebb, legbecsesebb részét a végsőkig kell tartaniok utódainak.¹⁹

Mint volt aktív katona, alig rendelkezik valamelyes mező-gazdasági hozzáértéssel, de nagy ambícióval és szorgalommal, rengeteg olvasással iparkodik pótolni a hiányokat. Kezdetben főleg mezőgazdasági, azután közigazgatási, közgazdasági, poli-tikai és történelmi munkákat olvas és tanulmányoz s a jelen-legi faddi könyvtár újabbkori részét képező, a magyarok mel-lett leginkább német, angol és francia művek, nagyrészt az ő beszerzései.

Csakhamar bekapcsolódik a vármegye közgazdasági, majd politikai életébe is.

Alighogy Faddon megtelepszik, bekövetkezik az a nagy árvíz-katasztrófa, mely az előző, 1891 március havi áradás kár-tevéseit is messze felülmul-ta. 1893 február 25-én ugyanis „a jeges árvíz a védtöltést a Szeniczey és Kovács birtokon két helyen mintegy 400 m. szélességben átszakította és az egész árteret elborította; sőt az ártérben is a víz oly magasra emel-kedett, hogy a faddi zsiliptól Galgócnyakig terjedő védtöltést nyolcz helyen áthágta és mintegy 800 m. szélességben kiszaki-totta. Ekkor még az állami útnak Dunaszentgyörgytől a Vettlei csárdáig terjedő szakaszának egy részét is áthágta az árvíz. Paks, Dunaszentgyörgy, Fadd és Gerjen községeknek összes ártéri területei víz alá kerültek és Gerjen községben a házak legnagyobb része össze is omlott“.²⁰

A Paks-Faddi Dunavédgát-társulat 1893 március 7-én tartott közgyűlése azon felirat megszerkesztésével megbízott bizottság tagjává választja, mely a földmivelésügyi minisztertől a Fajsz-Bajai dunaszakaszhárom évre tervezett szabályozásának soronkívüli, sürgős végrehajtását s ezáltal a februári árvízhez hasonló szerencsétlenségnek jövőben megakadályozását kéri. A nov. 16-i választmányi gyűlés ezen ügyben „Bartal Bélának a megfeszített szorgalommal teljesített szakértő munkájáért köszönetet szavazott”.²²

Közben, 1893 április 28-ikán a társulat, alelnökévé választja meg, s e tisztségét 1899 május 27-ig viseli, mikor betegsége miatt arról lemondani kényszerül.

Az ő kezdeményezésére indul meg 1894-ben a mozgalom a faddi és tolnai dunaágak eltöltésére. E végből Daróczy Tamás elnökkel együtt a földmivelésügyi miniszternél és más illetékes fórumoknál is eljár, érvel és fáradozik s ennek eredményeképp az eltöltési munkálatok 1895-ben megkezdődnek s 1897-ben befejezést nyerve, az azelőtt állandóan fenyegetett vidéket az árvízveszedelemtől mentesítik.²³

Ezekén kívül, alelnöksége alatt, célszerű kezdeményezéseivel, memorandumok szerkesztésével, ismételt közbenjárásával a társulat érdekében igen jelentős munkát fejt ki, amiért a választmány újólág köszönetet szavaz neki.

1897 dec. végével véglegesen kilép a hadsereg kötelékéből.²⁴

1898 márciusában a Tolnavármegyei Gazdasági Egyesület elnökévé választja meg.²⁵ A márc. 3-i gyűlésen nagyszabású székfoglaló beszédet mond, melyben a gazdasági válság okait és leküzdésének lehetőségeit — nemcsak hazai, de világ gazdasági vonatkozásban is — fejtegeti. Elnöki tisztségéről, időközben rosszabbodott gyomorbaja miatt 1899 febr. 15-én lemond, de a választmány, Sztankovánszky János indítványára, hivatkozva „a lemondó elnök ismert, széleskörű tudással párosult ügybuzgó tevékenységére, melylyel méltán képviselte gazdasági egyesületünket, istápolta és támogatta az agrár mozgalmakat”, egészségi állapotának mielőbbi javulását remélve, lemondása visszavonására kéri. Ő azonban — noha Darányi Ignác akkori földmiv. miniszter is 1899 márc. 10-ről hozzá intézett levelében nagy sajnálattal veszi a lemondását — ragaszkodik

e kényszerű elhatározásához, de azért később is mindenkor hathatós támogatója marad az egyesületnek.²⁶

1898 juniusban, ill. decemberben két röpiratot ír és ad ki „Utóhangok a vámértekezlethez” és „Utóhang az utóhanghoz” címmel.²⁷ (Tájékoztatóul itt meg kell említenem, hogy a monarchia két állama, Ausztria és Magyarország között fennállott és 1897 év végével lejáró vám és kereskedelmi szövetséget az akkori Bánffy Dezső-féle kormány, az osztrákoknak a kiegyezés körül támasztott új quotakövetelése miatt, kellő időben megújítani nem tudta. Ennélfogva Magyarország 1898 január elsejével — 1867 óta először — az önálló vámterület jogi állapotába jutott. A parlamenti többség, a függetlenségi párt józanabb elemeit is beleértve, ezen állapot de facto fenntartását annál kevésbé kívánta, mert tisztában volt vele, hogy az — teljesen előkészületlenül érvén az országot — milyen súlyos gazdasági válságnak lenne előidézője. Ezért a kormány még 1897 őszén törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, mely a két állam közötti gazdasági viszonyt 1898-ra a szabad forgalom alapján szabályozta. A provizoriumot a Ház, Apponyi Albert gr. támogató felszólalása után elfogadta s bizottságot küldött ki, mely 1898 juniusában az újra kötendő vám és kereskedelmi szerződés módoszatait tárgyalta. Ez volt az a vámértekeztet, mellyel az első röpirat foglalkozik. Az értekeztet azonban konkrét eredményre nem vezetett s ezért még a nyáron az osztrák és magyar kormányok Ischlben, I. Ferenc József császár és király nyaralóhelyén s valószínűleg az ő személyes elnöklete alatt tartott tanácskozáson megegyeztek abban, hogy a vámközösség tényleges állapotát fenntartják mindaddig, míg a törvényhozások másként nem intézkednek. Ez volt a híres „Ischli clausula”, mely tudomásra jutva, a függetlenségi oldalon nagy felzúdulást keltett. A függetlenségi párt, szövetkezve az Apponyi vezetése alatt álló nemzeti párttal, megindította a kormány ellen a legélesebb szóbeli s későbbben „technikai” obstrukciót is, melynek Bánffy Dezső br. és kormánya 1899 elején áldozatul is esett. Ezen obstrukció — az első, de sajnos nem utolsó — kihatásaival foglalkozik a második röpirat.)

Mindkét röpirat tartalma, nemcsak az akkori világgazdasági és pénzügyi helyzetnek statisztikai adatokon alapuló teljes

ismeretéről, de a helyzet reális és objektív megítélése mellett nagyfokú előrelátásról — miként több későbbi írása is — tesz tanuságot.

Természetesen híve a vámközösségnek s az önálló vámterületet Magyarországra nézve nemcsak hátrányosnak, de agrárius szempontból katasztrófálisnak tartja. (Azt hiszem, ma már — sajnos eső után — nincs józan magyar ember, ki ne adna neki ebben száz százalékgig igazat.) „A világ gazdasági fejlődésének jellege, már a jelenben is s méginkább a jövőben, a nagy terület, a nagy lakós szám” — mondja. „Nagy gazdasági területek, melyek határaikon belül olyan nagy quantum belproduktióval (őstermelés és iparral) bírnak, mely — még az export apadásánál is — képes az illető állam anyagcseréjét oly magas fokon tartani, hogy az illető állam nemcsak anyagi, hanem politikai önállóságát is megtarthassa.”

Felsorolja ezen szempont figyelembe vételével a nagy országokat, a német birodalmat, Franciaországot, Angliát, Amerikát s azután így folytatja :

„Helyezzük be most már ebbe a keretbe, melyben — akármerre nézünk — nagy, consolidált, fejlődő, ma már nem is nemzeti, hanem continentális és világhatalmakkal állunk szemben, melyek kis organisációkkal nem is alkusznak, hanem azoknak diktálnak ; helyezzük e világhatalmak közé egyrészt a mai monarchiát 42 millió lakosságával, — éppen nagysága folytán — javuló, relativ jó hitelével ; és másrészt — a szétválás után — akár Ausztriát egyedül, 24 millió lakójával, akár Magyarországot 18 millióval ; mindkettőt a különválás által megingott gazdasági stabilitással, kevesebb hitellel és nagyobb regievel : akkor azután világosan látjuk, hogy melyik út vezet az igazi gazdasági önállóság felé.”

„Mert még ha Magyarországra a politikai függetlenséget supponálhatjuk is, — de ezt is csak ideig óráig, mert gazdasági függetlenség nélkül politikai függetlenség nem tarthat soká : — várhatunk-e a mostani gazdasági önrendelkezésünk és 42 milliónyi piac által biztosított stabilitásnál jobb helyzetet, ha mint egy 18 milliós ország egy 60 milliónyi német vagy 120 milliónyi szláv organismussal állunk szemben.

A vámközösség megszűnte a magyar gazdaközönség szá-

mára a vámmentes consumensek számának 42 millióról 18 millióra való leszállítását, — tehát 24 millió vámmentes consumens elvesztét jelenti.

Mivel és mikor pótolja ezt a veszteséget az önálló vámterület regimeje; különösen akkor, mikor a krízisnek egész során átment mezőgazdaság további megterheltetést vagy megpróbáltatást elviselni képtelen?

Az agrariusok vezérférfiai feltették a kérdést; megmondták: Mi gazdák több terhet nem bírunk, mivel pótoljátok a vámmentes 24 millió consumens hiányát? Es ezen a punctum salienison átcúsúzott — valamennyi; feleletet rá senki sem adott.

Mindenki concedálta a szétválás káros következéseit, de mindenki úgy állította elé ezeket, mint átmeneti bajokat; arról, hogy mi közülünk, a mostani magyar gazdák közül hányan fogják megélni ezen átmenet végét, arról az önálló vámterület védői mind bölcsen hallgattak . . . .“

„Meg lesz tehát a kiegyezés, mert meg kell lennie.“

„De még ha nem is lenne meg — bármit hozzon a jövő — minden új alakulásnál legelső érdek a mezőgazdaság érdeke. Ez megvan, ez magyar, ez a mienk (a kisipart a mezőgazdasághoz számítom). Az industriánk — ugyan kezd lenni, de ami van, ha már magyarabb is, mint volt — nézzük az actiák birtokosait — nem a mienk.“

A második röpirat élesebb hangú, s nem egy találó, néha elég drasztikus, sokszor szellemes megállapítás olvasható benne.

Miután felsorolja a világpolitikai és gazdasági változásokat, más országok erőfeszítéseit és előrehaladását, kérdi:

„És mit tesz ilyen óriási sociális és közgazdasági változások közepette a mi nép souveraineink, a mi honatyáink napról-napra mostohábbá váló serege? Obstruál. Azaz csak egyik fele csinálja az obstructiót — a másik fele túri. Dolgozó Souverainek, henyelő parlamentek!

És melyik perczet választják erre?

Azt a pillanatot, mikor a gazdasági fellendülés lehetősége megvan (ha tán nem is egészen úgy, mint Crookes jövendőli, ki már 1933-ra calculálja a permanens tápanyag deficitet), az egész világ, tehát a magyar gazda számára is, s meg is marad, persze csak ott, hol nem oktalan időpocsékolás, nem a paragraphusok

együgyű kultusza, hanem realis munka segíti ki a csávából a gazdát.“

„Az egészet persze a szélbal vezeti; az az Isten tudja micsoda, melynek . . . . . obstrukcionális küzdelmei úgy viszonylanak a szabadságharcz küzdelmeihez, mint Kinizsi Jakab a Kinizsi Pálhoz!“

Kiszámítja pénzben, mekkora kárt okoz az országnak az obstrukció, de pusztán paragrafusoktól javulást nem remél, mert „a legszebb paragrafus is nullává nyaklik össze, ha nem támasztja a Mannlicher.“

Apponyi Albertet így jellemzi:

„Egy régi katona barátom, aki Apponyi beszédeit — persze csak a Pester Lloyd révén — élvezte, a Pester Lloydot a beszéd olvasása után mindig avval a mondattal tette le „Ein grosser Staatsmann dieser Apponyi“ és olvasott tovább. Négy-szer, ötször is hallottam tőle már ezt az „Ein grosser Staatsmann dieser Apponyi“-t, de mikor azután a hatodik beszédet elolvasta és nagy lelkesedéssel megint azt mondja: „Ein grosser Staatsmann dieser Apponyi“, akkor azután hozzám fordulva folytatja: „aber sagè mir, Du als Ungar musst es ja wissen — was will er denn eigentlich?“

„Tizenkét éve annak, hogy ez a derék német úriember ezt tőlem kérdezte és én még máig is adósa vagyok a felelettel.

Tudja mindenki, aki Apponyit, ha nem is követi, de tiszteli (mert sok ilyen ember van Magyarországon), hogy lehet hasznosabban, czélszerűbben politizálni, mint Apponyi; de önzetlenebbül nem.

És ez adja meg talán azon sympathiák kulcsát, melyek révén, daczára, hogy politikai programja tulajdonképen nincs, pártja aránylag kicsiny: politikai sulya mégis megmaradt.“

Egy igazi konzervatív párt lehetőségének alapját — bár kevés reménnyel — a néppártban látja:

„A néppárt aristokrata és egyházi elemei, a nemzeti párt gazda fractiója és a szélsőbal régi földesúri elemei, kikhez választóikat a magyar paraszt, sajnos már annyira megingott bizalma kötötte — ezek lehettek volna azok az elemek, melyek egységes vezetés mellett, normális nyugodt időkben képezhettek volna egy conservatív pártot.“

De mégis bízik a nemzet jövőjében és nem hiszi, hogy az egykönnyen elveszhetne :

„Nem bizony! Nemzet, mely oly kétségbe ejtő külviszonyok közt, folytonos háborúk, és öngyilkos testvérharczok után, annyi elkövetett ostobaság daczára ezer esztendeig fönn tudta tartani lételét, sőt az őt környező népek fölött uralmát, sőt ami még több : nálánál míveltebb népek sympathiáját ; — oly nemzet, mely más nemzettől, értem a németet, civilisatióját vette és veszi át folytonosan, a nélkül, hogy azon népbe olvadna ; sőt abból olvaszt magába, mondhatni abból regenerálja magát : az ilyen nemzetet nem kell félteni. Sok bolondot fog ez még tenni ; de kibírja. Relativ boldog helyzet őt el nem kényeztet ; mert ő a boldogabb helyzetet soká nem állja ; attól elbódul ; s nem nyugszik előbb, míg bajba nem keveri magát. A szerencsétlenséget aztán nyugton viseli, míg ismét szuszhoz jó.

Győzni, úgy mint akarna, s elbizakodottságában reméli is — nem fog. De — Isten úgy segítjen — elpusztulni sem.

Nem vagyok én tehát pessimista. Nem esem kétségbe a nemzet jövője iránt.

Hanem egy kissé skeptikus vagyok, mint oly nemzedék tagja, mely már egy lelkesült forradalom és több nagy frasisos reform-kormány bukását megélte. Azután az az én szörnyű hibám, hogy, mint aki nagyon kevés ideig voltam Debrecenben, nem a „collégium” szellemében növekedtem, sem a vármegei bölcseséget elég ideig nem szívhattam magamba : és így austriai, sőt európai, sőt emberiségi szemüvegen is nézem a hazai dolgokat ; minden nomád és cigány hajlamoktól mentten ; melyekben sokan a nemzeti jelleget gondolják rejleni.“

Az országgyűlés egyik házát sem tartja adott összetételében hasznos alkotásokra alkalmasnak. Ezért 1898 dec. 11-én indítványt terjeszt Tolnavármegye törvényhatósági bizottsága elé a népképviselő-reformja tárgyában. Indítványát ugyan tárgyalás előtt visszavonja, de az mégis említést érdemel, mert benne már akkor a mai összetételű felsőház életrehozását követeli. Indítványozza ugyanis, hogy „írjon fel Tolnavármegye a magas hormányhoz, illetve a képviselőházhoz az iránt, hogy a népképviselő-reformját — a legégetőbb gazdasági kérdések elintézése után — azonnal fogamatba vegye, különös tekintettel arra,

hogy egyrészt a főrendiház historicus része a magas vagyoni qualificatio nyűgétől megmentve, másrészt az egyes productiv osztályok, a tudomány, őstermelés, ipar, kereskedelem szervezett képviselőinek — a kezdődő aristocratiának — törvény útján adandó főrendiházi tagság behozatala által, igazi feladattára, a társadalmi és politikai ellenőrzésre ismét képessé válhasson; másrészt a jelen parlamentnek eredendő hibája, a produktiv osztályok és a választóik iránti felelősség tudatának teljes hiánya — ha szükséges — a régi nemességnek megadva volt utasítási és visszahívatási jognak korszerű fejlesztése által orvosoltassék . . . .”²⁸

1899-ben több vezércikket ír az osztrák „Vaterland”-ba a véderő, kiegyezés, közéletmezés és külpolitika kérdéseiről „Ein ungarischer Conservativer” pseudonym alatt.²⁹

1899-ben jut szorosabb kapcsolatba gr. Károlyi Sándor és gr. Zselénszky Róberttel, a magyar agrárérdekeltség e két vezéralakjával. Károlyi Sándorral sűrűn levelez. Ez sokat tart felle, nagy érdekléssel olvassa röpiratait és cikkeit s hosszabb polemizáló levelekben válaszol neki. Egyik hosszú levelében (1899 VI. 5) a szövetkezeti gondolattal kapcsolatban, ezt írja: „A kis emberek, a kis országok szövetkezésének korszaka ez a mostani, de az egyed sérthetlensége mellett” és a végén: „de látom, hogy ez már nem is levél, de dissertáció vagy hitvallomás lesz, mely választóim elé való.” Egy másik levélből (1901 IX. 30): „Ma átmeneti stádiumban vagyunk. A plutocratizmusnak azt a korszakát látjuk, midőn a manchesteri tudományt felforgatja és már látjuk a háttérben az államszocializmust.” „Az egymásra utaltság a Monarchiában oly erős, hogy azt kétségbe vonni nem lehet . . .” „Ez annyival inkább igaz, hogy amit te kedves Barátom! — a valutáról mondasz, alázatos nézetem szerint teljesen megfelelő.” „Ama hiedelemre jutok, hogy nekünk egy nagy állami kölcsönre van szükségünk, melylyel: 1. Ausztria és Magyarország egynémely elburkolt flottáns adóságát kiegyenlíthesse, 2. kell azonfelül mintegy fél milliárd a gyorstüzelő ágyúkra . . .” „Az aranyfizetések felvételére azért van szükség, hogy belássuk mi magyarok és osztrákok egyaránt, hogy most már csak aranykölcsönöket köthetünk s ha majd meglesz ez a kölcsön, beszüntetjük az aranyban fizetést és re-

fundáljuk a bank aranytartalékjait, mely tulajdonképen úgy sem más, mint hadi tartalék háború esetére.” „A Balkánnal szemben kedvező vámpolitikánknek 40 év óta kimondott célja az, hogy ezen országok a muszka hatalmi sphérából kivonassanak, a tényleges cél azonban, hogy az osztrák industriának kedvezményeket nyújtson. Ez a sorsa a deli magyar uszályhajónak, melyet az Ausztria vontatógőzös örökké maga után czipel. Ezzel szemben kell kovácsolnunk az érveket, amely munkában te vagy a mester és tőled kérünk tanácsot mindannyian . . .”³⁰

1902 év elején két indítványt ad be a Gazdaszövetséghez, a fedezetlen gabona határidősüzlet erélyes megrendszabályozása és a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés felmondása végett. A szövetség azonban az indítványokat, a kormány nehéz helyzete iránti opportunizmusból, nem tűzi napirendre, ami nagyon elkeseríti, főként mert a mellőzést az OMGE. vezetőinek tulajdonítja. Ennek hatása alatt bejelenti kilépését a Gazdaszövetségből és írja Károlyi Sándornak, többek közt, a következőket: „Nagyon kicsi úr vagyok, de hála Isten annyira még nem jutottam, hogy akár Forster, Rubinek és Szilassy urak tetszésétől, vagy Buday Barna úr jóváhagyásától tegyem azt függővé, mit tartok jónak az országra, mit nem; sokkal jobban ismerem a börzekérdés fontosságát, hogy abból, amit ez ügyben jónak tartok, bárki iránti tekintetből csak a legkevesebbet engedjek is. Ilyen agrarizmussal én nem azonosíthatom magamat.” „Mikor egy feljebbvalóm — a katonaságnál — szememre hányta, hogy egy udvari dologban nem voltam elég alkalmazkodó, azt mondtam neki: Exellenz! Ich diene Seiner Majestät ehrlich oder garnicht! Ahogy a királylyal, úgy vagyok a földdel is. Én nálam az agrarizmus nem pártpolitika, hanem nemesi kötelesség, mely abban a pillanatban kezdődött, mikor eleim — első településük kis helyét megszállva — vérük, fajuk, nemzetük sorsát a magyar földhöz kötötték s ezt a kötelességet én sem pártfegyelemnek, sem a Köztelek urai tetszésének nem rendelem alá”.³¹

Károlyi erre így válaszol (1902. VII. 6): „Kedves Béla! Sajnálom, hogy ki akarsz lépni a Gazdaszövetségből, de ellene nem érvelek, mert felteszem, hogy az hiába lenne . . .” „A Gazdaszövetséget nem kell kompromitálnod azzal, hogy azt az

OMGE ellen kijátszod. Ebbe én nem mehettem bele, míg az OMGE választmányában szívesen pártoltam volna indítványodat. Huszártikliket ne akarjál! Ennélfogva azt sem akarjad, hogy Széll ellen a parlamentben *most* csináljunk kitörést, mert ő benne most a lelket kell tartani, hogy erős legyen szemben Ausztriával. Nem látom idejét annak, hogy már most éleskedjünk bent a Házban, legalább *most még* törésre nem kell vinni a dolgokat . . .“

„Bach, az ő manchesteri és josephinistikus felfogásával kiirtotta a nemzet gerinczét képező középosztályt, hogy Magyarországot gyengítse. Művét folytatták azóta mindazok, kik kormányoztak bennünket. Ezt nem tették ugyan magyarfalás kedvéért, de félve a reakciótól, mely a középosztályból kiindulhatott volna. Azért tett a magyar szabadkőművesség mindent, ami a mult embereinek hatalmát csökkenti, míg ezen iránynak azok a bizonyos bécsi barátaink, gyűlölettől telten, leginkább örültek. Így lett az, hogy a régi középosztály eltűnt és már nem vezet, míg az új, mely azóta lett és galicziai bevándorlók között is toborzott, mert még csak kiaknázni tud és mercantil, még nem vezet.“

„Sajnálom, hogy te kedves Barátom, annyira vérmesen látod a helyzetet, türelmesség helyett *attaquera* fúvatnál s mind ezt velem szemben annyi keserőséggel mondod el, midőn én ép reád annyira tartok . . .“ „Isten veled, írdál mindenről újból, mielőbb . . .“⁸²

Ugy látszik azonban, hogy keserősége nem párolgott le gyorsan, mert ezután kapcsolata az országos gazdaszervezetekkel hosszabb időre megszakad s e helyett figyelmét közlekedésügyi problémák felé fordítja.

Messzetelektől éleslátással már évekkel előbb felismeri óriási hadászati és kereskedelmi hátrányát annak az állapotnak, hogy Budapestről lefelé, az országhatárig, hiányzik a Duna két partját állandóan összekapcsoló híd-összeköttetés. A kérdéstről tárgyal az érdekeltekkel s így születik meg — 1848 óta nem először, és a fennálló vasuti kapcsolatok figyelembevételével — a *Baja-Bátaszéki áthidalás* országos fontosságú eszméje.

Az ő kezdeményezésére 1898 október havában Baján országos értekezlet jön össze, melyen mint a Tolnamegyei Gaz-

dasági Egylet elnöke vesz részt és általános figyelmet keltő nagy beszédben indokolja az áthidalás fontosságát és szükségességét. A közérdeklődéssel találkozott megmozdulás után azonban néhány évig ismét nem történik semmi, míg 1902 augusztus 12-én Tolnavármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlése az ő indítványára, egyhangú lelkesedéssel elhatározza, hogy „a Baja-Bátaszéki vasuti híd kiépítése érdekében feliratot intéz a kereskedelmi miniszterhez és az összes érdekelt törvényhatóságokhoz, valamint kereskedelmi és iparkamarákhoz oly értelemben, hogy a híd kiépítésének költségei a beruházási kölcsönre vonatkozó törvényjavaslatba fölvétessenek; egyuttal pedig fölkéri a vármegye országos képviselőit, hogy a híd kiépítése érdekében a képviselőházban hathatósan közreműködjenek”.³⁸

Indítványát nagyszabású beszédben indokolja meg, melyet nemcsak értékes tartalma miatt, hanem mert ezen dunai áthidalás megvalósulása főként az ő önzetlen és szívós fáradozásának érdeme, s közéleti működésének kétségtelenül legkimagaslóbb eredménye, fontosabb részeiben szósz szerint ide iktatok:

„Nagyméltóságú Főispán Ur! Tisztelt Közgyűlés!

Engedjék meg, hogy a közép-dunai áthidalás ügyében beadott indítványomat megokolandó — rövid visszapillantást vessek ezen kérdés fejlődésére.

Tervbe volt véve ezen áthidalás már 1848 előtt is; hisz például Kossuth Lajos közlekedési politikája elsősorban nem a fővárosból kiinduló vonalakat, hanem az országnak a tengerrel való legrövidebb összeköttetését sürgette; benne volt 1867 után a kormány közlekedési programjában, hiszen 1872-ben a baja-bátaszéki híd már engedélyezve is volt s csak az 1873-i pénzügyi válság miatt maradt el.

Azóta — sajnos — elmúlt 30 esztendő: volt ideje, pénze és gondja az országnak arra, hogy a felső Dunán 3 hidat, Budapesten és környékén 7 hidat létesítsen; volt pénzünk arra, hogy építsünk egy 36 milliós parlament-palotát, de a Közép-Duna 360 kilométer hosszú budapest-zimonyi szakaszán nem épült semmi.

Ma is éppen úgy áll ezen Duna-szakasz, mint a népvándorlás idejében, ahogy azt a rómaiak, hunok, avarok, gepidák és honfoglaló első őseink találták; s ma is csak az az ősi komp

az egyetlen átkelési eszközünk, amelyet a rómaiak, kelták, avakok és honfoglaló őseink használtak — sőt mai állapotunk még rosszabb, mint a honfoglalás idejében! Hisz amig első őseink korában a komp egy modern forgalmi eszköz volt, a legjobb átkelési eszköz, amivel koruk rendelkezett, addig most a huszadik században, amikor acélhidakat épít az egész világ, tán még a kereskedelmi miniszter úr sem fogja egy olyan világfolyónál, mint a Duna, a kompokat a 20-ik századnak megfelelő modern átkelési eszközök közé sorolhatni.

Az egész világon hiába keresünk egy folyamatot, mely ezen legfontosabb szakaszán háromszázhatvan kilométer hosszúságban egyetlen helyen se lenne áthidalva.

Nincs a világon egy ország sem, amely az ország kellő közepén egy háromszázhatvan kilométer hosszú válaszfalat túrne meg, mely a nyugati és keleti résznek lehetetlenné teszi, hogy egymással megfelelőleg közlekedjen.

Nincs az egész ország vasuti hálózatában egy ahhoz hasonló curiosum, mint Bátaszéknél, hol négy vasuti vonal jön össze, három négyszög kilométerre, de nincs egymással összekötve; nincs egy olyan 1000 kilométer hosszú vasuti vonal, mely — mint minálunk Bátaszéken, egy 400 méteres hid híján — két külön darabba volna szakítva.

De nincsenek az egész világon olyan városok vagy megyék, s olyan lakosság, amely harminc éven át túrná az ilyen botrányos állapotokat.

Hány híddal volna — t. közgyűlés — ma a Közép-Duna áthidalva, ha Szegeden, Baján, Szabadkán, Pécsen, az Alföldön, a dunántúli megyékben — mondjuk angolok, németek vagy pláne amerikaiak laktának, egyszóval olyan emberek, akik jogos érdekeiket nemcsak megismerni, hanem azokat érvényesíteni is tudják.

Pedig nekünk ma a mostani nyomorúságunkban mindezen népekkel kell konkurrálnunk, terheink ugyanazok, csak közlekedési eszközeink mások; náluk acélhid — nálunk komp.

Nézzük most t. közgyűlés, hogy mik ezen áthidalás elmaradásának a következményei:

1. Az első az, hogy megyénk közlekedése észak felé, a fővárossal nem fejlődhetik ki a mostani vicinális mizériából,

mert a bátaszék-sárbogárdi vonal tovább fejlesztése addig, amíg erre a baja-bátaszéki áthidalás az impulsust meg nem adja, lehetetlen.

2. Megyénk egész keleti határán, Dunaföldvártól Bátaszékig a Duna, mint egy kínai fal zár el az Alföldtől, Baja, Szabadka, Szeged, Temesvár felé.

3. Budapesten át 240 — Zimonymak majd 400 kilométer kerülőre vagyunk nemcsak személy és teher, hanem még posta és távirtda forgalmunkkal is utalva.

4. Megyénk déli részeiben, hol úgy is oly nagy a kívándorlás, épen a bataszéki áthidalás megtagadása okozza, hogy a nép kellő kereset híján kivándorol; hiszen csak is a híd hiánya miatt nem értékesítheti a Pécs-Baranya-Tolnai kőszénvidék az Alföldön kőszénét s nem viheti kőanyagát bányáiból — a közeli s kőben szűkölködő Alföldre, mivel kerülő utakon ezeket haszonnal nem szállíthatja. Hány munkás találna ezen bányákban foglalkozást, ha azok fejlődése és exportja kelet felé a bátaszéki híd megtagadása által jogtalanul visszatartva nem lenne.

5. Exportunk a nyugat felé mindaddig drága és lassú marad, míg az Erdély-Szeged-Baja-Dombóvár-Csáktornyai vasutvonal a bajai híd hiánya folytán megszakítva marad s egy egyégesen szervezett, az egész országot Erdélytől nyugatig átszelő egységes s azért olcsó üzemű vonalba összekapcsolva nincs. Micsoda lendületet venne megyénk egész forgalma, ha Bátaszéknél a budapest-boszniai észak-déli világvonallal keresztezne az alföld-steyeri és schweizeri kelet-nyugati országos vasut vonalával.

Ugyanezen károkat szenved minden megye, minden város, mely a bajai áthidalás spharájához tartozik, tehát körülbelül 6 millió magyar, és területre nézve az országnak egy harmadrésze . . . .

. . . . Milliókba megy már csak a szénfogyasztás, waggonromlás, idő és regie többlet folytán az a kár, amelyet a közép-dunai áthidalás hiánya folytán szenvedünk, de még nagyobb és megmérhetetlen az a közgazdasági kár, amelyet — épen ez évben — kell az államvasutak hibás üzeme, hálózatának elhibázott túlczentralizációja folytán — a vidéknek, a gazdának s így az országnak is szenvedni.

S már ezekből az elpocsékolott milliókból is tizszer meg lehetett volna építeni a hazai hidat, mely négy-öt év alatt törlesztené költségeit. Nemcsak megyénkre, nemcsak az egész Alföldre, Bácskára, Baranyára és Fiuméra — hanem az egész országra is életkérdés az tehát, hogy e híd minél előbb kiépüljön . . . .

. . . . Azért tehát, tisztelt közgyűlés, én itt arra kérem Tolnavármegye országos képviselőit, hogy : ha először lépik át az új parlamenti palotának arany-oszlopos, márvány küszöbét, gondoljanak a mi kompjaink nyomoruságára — s valahányszor bemennek a fényes országházába, ne felejtsek el azt, hogy az ő új palotájuk fényét, pompáját megyéjük, a vidék s az ország pangásával, elmaradásával és nyomorával fizette ! . . . .

. . . . De nem oszthatom az igen t. állandó választmánynak azt a nézetét, hogy a miniszter úr egy későbbi kijelentése az első sajnálatos kijelentésének correcturáját képezi, sőt ellenkezőleg a miniszter úr azon kijelentése, hogy egy közuti hidat kaphatnak, de vasutit nem, nemcsak egy teljes erővel vissza-utasítandó elégtelen megoldást képezne, de örök időkre elodázná a ránk első sorban és egyedül kielégítő vasuti összeköttetés létesülését, sőt a mai curiosumnál még nevetségesebb állapotot teremtene, azt t. i., hogy két, egy folyam partjáig érő vasutvonalat nem egy vasuti híd, hanem egy közuti híd kötné össze.

Micsoda absurdum volna az, ha a bajai partig érő vonatkból a személyeket és árúkat négyszáz méternyire — egy közuti hídon szállítanánk, hogy ott azután Bátaszéken ismét vasuton tovább vihessük.

Ez a megoldás közlekedési politikánkat még nevetségesebb alakban tüntetné fel, mintha a híd egészen elmarad.

Súlyt kell tehát helyeznem így indítványom második pontjára, melyben az áthidalásnak a beruházási törvénybe való felvételét kérem.

Ha ezt az alkalmat önhibánkból elmulasztjuk, magunk leszünk okai, ha a mostani állapotok megmaradnak“. ⁸⁴

Ugyanezen közgyűlésen egy második — szintén általános helyesléssel elfogadott — indítványt is tesz, a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés felmondása tárgyában. ⁸⁵ (Az 1904 jan. 1-én lejáró, de 1903 jan. 1-én való fel nem mondás esetén

automatikusan tovább érvényben maradó szerződés alapján ugyanis Szerbia fél, ill. egyharmad vámtarifás „határforgalmi kedvezmény” címén saját, sőt más Balkán államok gabonafellegével is, továbbá marhájával elárasztotta a Monarchiát oly olcsó áron, mely a magyar mezőgazdáknak, különösen az állattenyésztőknek, óriási kárt okozott.)

A bátaszéki híd ügyében 1902 november 29-én Budapesten, az ő elnöklete alatt megtartott országos értekezlet, ugyancsak az ő vezetésével küldöttséget meneszt a kormányhoz, kitől határozott ígéretet kap a terv valóra váltására. Ezután a Baja-Bátaszéki áthidalás az 1904 március 21-én a képviselőház elé terjesztett investíciós javaslatba tényleg felvételre s a ház azt meg is szavazta. Az építés 1905-ben kezdetét véve, a híd 1907-ben elkészült s ugyanezen évben a forgalomnak átadott.

Az áthidalás kiküzdése és megvalósítása körül kifejtett fáradozásáért és önzetlen munkájáért 1903 január 7-én Baja város törvényhatósági bizottsága, 1903 február 5-én Pécs sz. kir. város törvényhatósági bizottsága, 1904 március 26-án a pécsi kereskedelmi és iparkamara, 1902 szeptember 21-én és 1904 október 4-én Fadd község képviselőtestülete szavaz neki jegyzőkönyvi köszönetet.³⁶

1903 év folyamán a Buday Barna szerkesztésében megjelenő agrár irányú napilapba, a „Hazánk”-ba ír több vezércikket, „Jó-e a kiegyezés?”, „Veszedelemes csiklandozás”, „A közidő”, „Mibe kerül az obstrukció métermázszánként?”, „Mikor mondjuk fel a szerb szerződést?” címekkel, mely „tanulmányok a szerző kiváló egyéniségére, bírálatának széles horizontjára, fejtegetéseinek mélységére való tekintettel széles körben feltűnést keltenek”.³⁷ „Mibe kerül az obstrukció?” című cikkét több fővárosi és vidéki politikai lap is átveszi, sőt a „Tolnavármegye” külön kiadásban hozza, „mert az a pár nap is, melylyel olvasóink Bartal Béla úr tanulmányához későbbben jutnának, veszteség lenne.”

Ezen cikkében az adatok egész sorával igazolja és megállapítja, hogy az obstrukció: 1. 30 esztendő keserves munkája árán megteremtett külföldi hitelünket teljesen megingatta, s ennek folytán a magyar értékpapírok és záloglevelek tömegesen áramlanak vissza a külföldről; 2. az új vámtarifa létrejöttének

megakadályozásával 1904-re elütötte a magyar gazdát az új tarifában biztosított nagyobb vámvédelemtől; 3. a szerb szerződés felmondásának megakadályozása folytán megfosztotta 1904 évi buzatermésünket 1—4 koronás métermázsánkénti többhaszontól; 4. az olasz borvámklausula kiküszöbölésének megakadályozásával bortermelőinket igen nagy mértékben megkárosította; 5. az ujoncozás és ennek folytán a kiszolgált harmadévesek hazabocsátásának megakadályozásával, 40000 tartalékos és póttartalékos behívására kényszeríti a hadügyi kormányt, ami ugyanannyi családfenntartó elvonását jelenti a termelő munkától. „Milliókra megy tehát az a kár, amit a budapesti „beszélő” Magyarország nekünk, a dolgozó Magyarország embereinek okozott”.³⁸

A lap a fejtegetésekhez, többek között, a következőket fűzi hozzá: „A jeles gazda és intensiv tudós alaposságával, kézzelfoghatóan tárja fel előttünk Bartal az obstrukciónak a magyar gazdatársadalom testén ütött sebeit, melyeket Bartha Miklósnak és a többi farizeusnak nemzeti köntösbe kendőzött legszebb frázisai sem lesznek képesek beheggeszteni. Bartal Béla, vármegyei közéletünk eme kitűnősége cikkelyének megírása fölér egy nagy hazafias cselekedet jelentőségével, . . . írásának igazságai nem maradhatnak okulás nélkül a multra és tanulság nélkül a jövőre”.³⁹

1903 októberében jelenik meg a „Pester Lloyd” 238—40-ik számaiban legjelentősegebb, nagyszabású tanulmánya „Zur Wehrfrage” címmel,⁴⁰ melyben a magyar obstrukció kártevéseiből kiindulva, rendkívüli tudással és tájékozottsággal, a statisztikai adatok egész tömegének felhasználásával, a múlt tanulságaira és a jövő fenyegető kilátásaira való, szinte látnoki erővel megnyilvánuló utalással tör lándzsát a hadsereg egységessége és megbonthatatlansága mellett. Ezen cikksorozata az egész Monarchiában feltűnést keltett és osztatlan helyesléssel találkozott mindazon igazi hazafiaknál itt és a Lajtán túl, kik a Monarchia nagyhatalmi állásának jelentőségét mérlegelni tudták.

Az osztrák „Urak Házá”-nak elnöke, Hg. Windisch-Graetz, a Ház 1903 december 12-iki ülésén a tanulmányt következőleg aposztrofálja: „Bei diesem Anlasse sei es mir erlaubt, noch auf eine andere Emanation, und zwar aus der allerneuesten

Zeit hinzuweisen, welche wohl den meisten der verehrten Herren auch nicht entgangen sein dürfte. Es ist dies eine Serie von Aufsätzen, von Herrn Béla von Bartal, welche im „Pester Lloyd“ zu Anfang Oktober dieses Jahres zur Veröffentlichung gelangt sind und in welchen der Verfasser vom ungarisch-patriotischen Standpunkte für die Beibehaltung der einheitlichen Organisation der gesamten Wehrkraft des Reiches in der wirkungsvollsten Weise eintritt“. ⁴¹

A cikksorozat I. Ferenc József császár és király kezeihez is eljut s az uralkodó teljes elismerését érdemli ki, amit báró Bolfras Arthur főhadsegéd, a király katonai irodájának főnöke alábbi levele bizonyít: ⁴²

M. K. S. M.

Wien, 11. Oktober 1903.

Euer Hochwohlgeboren!

Viele Jahre sind vergangen seit ich die letzte Begegnung mit Ihnen, geehrter Herr hatte; die besten Erinnerungen an unsere einstige Beziehungen, sind mir geblieben.

An letzteren soll dieses Schreiben anknüpfen, welches meinem ganz persönlichen . . . . entspringt, ihnen zu bekunden, wie ausserordentlich sympathisch es mich berührte, dass sie ihre gewandte und markante Feder in den Dienst der Wahrheit „Zur Wehrfrage“ gestellt haben. Mit lebhaftestem Interesse und aufrichtigem Beifall habe ich die Artikel gelesen, welche der Pester Lloyd kürzlich unter Angabe ihres geehrten Autornamens veröffentlichte, und herzlichst wünsche ich, dass Ihre so gediegenen Ausführungen die weiteste Verbreitung und Beachtung — gerade jetzt — in Ungarn finden möchten.

Noch könnte das herrliche Land aus seinem wüsten Traume wachgerufen werden — zu besserer Einsicht und damit sofort zu besseren Tagen und wahrer Prosperität!

Wer es ehrlich, wie Sie, mit seinem Vaterlande meint, der muss Ihnen so gerne beistimmen, wie ich, der stets warme Sympathie für Ungarn hegte. Nehmen Sie geehrter Herr, meine obigen Aufzeichnungen freundlich auf und lassen Sie mich derselben die ehrende Versicherung beifügen, das Ihre Emanation an *Allh. Stelle* vollste Beachtung und Würdigung fand.

Vielleicht führt Sie Ihr Weg wieder einmal hierher und dann auch zu einer Begegnung mit mir, was mich herzlichst freuen würde.

Mit wärmsten Wünschen für Ihr Wohlergehen, verbleibe
ich in vorzüglicher Hochachtung mit besten Grüßen
Euer Hochwohlgeboren ergebenster

Bolfras FML.

Cikkirói tevékenységét ezután is folytatja. 1910-ig a következő fontosabb közleményei jelennek meg: „A fehérvári bakák” („Az Ujság” 1904, 51. sz.); „Európai vámunió vagy izoláció” („Köztelek” 1905, 26, 27. sz.); „Budapest-Alexandria” („Az Ujság” 1906, 227. sz.); „L’ altra riva” („Pester Lloyd” 1906, 242. sz.); „Szerb sertés — magyar tulipán” („Állattenyészt. és tejgazd. Lapok” 1908, 12. sz.); „Közgazdasági teendőink” („Közérdek” 1908, 52. sz.); „Drágaság vagy szegénység” („Az Ujság” 1910, 197. sz.), — melyek mind értékes koncepciókat, sokszor megdöbbentő előrelátással megírt bírálatokat visznek a közvélemény elé.⁴³

Közben megint sűrűbben vesz részt az OMGE és a Gazd. Egyesületek Szövetségének — mint azok igazgatósági tagja — gyűlésein is.

1905-ben az OMGE által összehívott vámértekezleten mond több, nagyhatású beszédet s azok kiegészítéseképpen írja a már említett röpiratait; 1906 október havában a Gazdaszövetségben a szerb és román állatcsempészt teszi szóvá s ezen felszólalása Ausztriában, sőt Németországban is viszhangra talál.⁴⁴

1905-ben Tolnavármegye közgyűlésén a zsidó hitfelekezet önkormányzati jogának és a főrendi házban való képviseltetése érdekében tesz indítványt s a törvényhatóság ilyen értelemben fel is ír a kormányhoz. Az 1906 szept. 30-i közgyűlésen a gazdátársadalom szervezkedését és a gazdasági kamarák felállítástát sürgeti.⁴⁵

Erősen tradicionális érzése, az elődök iránti tisztelet és megbecsülés készteti arra, hogy családjá leszármazásával és történetével is foglalkozzák. Ebeli kutatásainak eredményéről egy igen érdekes és értékes genealogiai tanulmányban számol be a „Turul” folyóirat 1904 évi folyamában „A Karcsayak a 13-ik században” címmel. E tanulmány egyes adatait ezen munkámban is felhasználtam. Egy másik genealogiai cikket is ír a „Turul”-ban „A Margit legenda adatai” címmel.⁴⁶ Ezirányú munkásságát, mint időlegesen sok mást is, betegsége miatt kénytelen beszüntetni.

Az 1898 szept. 10-én Genfben meggyilkolt Erzsébet királyné emléke iránti kegyelete jeléül 1899-ben a faddi házzal szemben „Erzsébet liget”-et létesít s abban a boldogult királyné kitűnően sikerült bronz mellszobrát helyezi el. A szobor talapzatába illesztett márványtáblára nagybátyja, Bartal György 1867 évi nagy parlamenti beszédéből a következő idézetet vésette :

„A jövőnek titokfátyolát fellebbenteni, vagy embertársaink veséit vizsgálni — nem halandók feladata ; az egyet mégis mondhatom : hogy valamint keblem nem volna elég tág befogadni a hálának végtelenségét, mit éreznék, ha legkisebb érdemem lehetne abban, hogy a méltányos kiegyezést még netán gátló akadályok mindkét részről elhárítatván, a fejedelem szívéből fakadt és — kit a szépségnek, a szellem és kedély bájjainak hármass diadéme-je ékesít, hogy irántunk vonzalmával a multnak fájó emlékeit elhomályosítsa — szeretett Nagyasszonyunk szívében oly bűvös visszhangra talált bizalomnak isteni ígéje a megváltást áhító népek forró áldásai közt megtestesüljön ; ha képes leendtettem odaműködni, hogy szülőföldünk határa a közengeszteltség varázserejével újra megnyílják ama sokat szenvedett Hontalanok előtt, kik önérdeket nem, és szívüknek csupán egy cultusát : a hazáét ismervé . . . övéik karjaiba visszavágyódnak . . .”

(Én a szobrot 1930-ban, megfelelőbb környezetben, a parkban helyeztettem el.)

Sokoldalú közéleti és irodalmi tevékenysége mellett, gazdaságával is élénken törődik, azt folytonosan emeli, fejleszti, modernizálja. Az ő, inkább elméleti tudását szerencsésen egészíti ki e téren régi hű kasznárjának, Pleszky Antalnak nagy gyakorlati hozzáértése. A növénytermelés mellett korszerű gazdaságon álló, elsőrendű sertés tenyésztés, tehenészet, tenyészállat nevelés, lótenyésztés, hizlalás, borászat, dohánytermelés stb. van a birtokon, úgy, hogy annak jó hírneve állandóan fiatal gyakornokokat vonz oda, kik tudásukat gyarapítani kívánják. Sok technikai újítást is vezet be gépekben és berendezésekben, ezek azonban — nem mindig kipróbált dolgok lévén — gyakran nem válnak be.

Mint ember nem mindennapi, sok tekintetben különc, bizonyos helyzetekben félszegnek is mondható egyéniség volt.

Utóbbi sajátossága bizonyára összefüggött azon hibájával, hogy óriási tudása és gondolatgazdagsága dacára, előadásmódja meglehetősen rossz, pongyola és szabatoságot nélkülöző volt. E nélkül kétségtelenül magas közéleti polcok nyílhattak volna meg előtte, melyeken bizonyosan nagy hasznára lehetett volna nemzetének.

Mikor a híres „Zur Wehrfrage“ című cikksorozatát megírta, a főrendiház tagjává akarták — egyenesen a király óhajára — kinevezni, de ő kitért ezen megtiszteltetés elől, nyilván mert érezte, hogy mint szónok és debatter csalódást okozna.

Külsőleg zárkózott, nehezen felmelegedő, de valóságban jó, sőt lágyszívű alaptermészettel bírt s utóbbit nem mindig tudta a rideg külső mögé rejteni. Mindenkin segített, kit arra érdemesnek talált, nem egy jótékony alapítványt tett,⁴⁷ és a háború alatt igen sok falujabeli bevonult katonát és főleg azok családját támogatta, amiről nagyszámú hozzá intézett harctéri levél és kártya tesz tanuságot.⁴⁸

Megjelenésében és modorában, félszedsége dacára, kifejezetten „europaer“ typus, ki megszokta a legjobb körökben mozogni. Arcban és alakban is meglehetősen hasonlított VII. Edward angol királyhoz, kivel — miként azt nekem is nevetve említette — külföldön egyszer-másszor össze is tévesztették. Sokat utazott s Európának úgyszólván minden országát bejárta. Bécsben minden évben hosszabb időt töltött régi katona barátai-val s Velencébe is minden évben ellátogatott. Kitűnően birta írásban és szóban a német, francia és angol és tűrhetően az orosz és olasz nyelvet. Életmódjában szerény volt s nem kedvelte a külső flancot és parádét.

Faddra költözésekor a mostan György fiam lakását képező ház helyén állott s régen kasznár lakásul szolgált kis házban lakik s csak nagynénje „Erzsi tante“ halála után hurcolkodik át a nagy házba. Ez a nagynénje nagyon szerette őt s így nagyon jól megfértek egymással. Ugyancsak nagy kedvence volt Vincencia mostoha nagyanyjának, a „madre“-nak, de talán még jobban szívébe zárta másik nagynénje, özv. Bacsák Mihályné, Bartal Mária, a „Marie tante“. Mindkettőjükkel gyermekkora óta állandó kapcsolatban és levelezésben áll. Marie tante józan, éles ítélőképességgel párosult, igaz gondoskodásának és

szeretetének különösen megható — s talán még ma is megszívelhető — tanujelét adja 1888 aug. 11-ről hozzá írt levelében, mely így szól:⁴⁹

„Mein lieber, guter Béla! Wie Vieles hat sich in den letzten Jahren ereignet und verändert, das meine früheren Abschiedsbriefe werthlos macht und mich zwingt — umsomehr — da der Todesengel so oft an meine Thüre klopft, dir, ehe ich von hier scheide, meinen Abschiedsgruss und Segen zuzusenden.

Gott schütze dich und mache dich so glücklich, wie ich dich aus ganzer Seele zu sein wünsche.

Dir mein lieber Béla, hat das Schicksal eine grosse Aufgabe für das Leben beschieden. Der allmächtige gebe dir Kraft, Ausdauer und Geduld zur glücklichen Durchführung derselben. Ich meine die Erhaltung Fadd-s, die dir mein guter Béla wohl manche Sorge und Kummer bereiten wird; aber mit festem Willem und die höchste Sparsamkeit vielleicht doch -- als edles Werck — gelingen wird. Gott gebe seinen Segen dazu! Alap ist verkauft! — du musst nun trachten kleinweis von den Ersparnissen die Lasten zu tilgen, um das Schosskind, oder vom Schosskinde Grospapas — Fadd — soviel als möglich, zu retten.

Sei bei allem, was du unternimmst, vorsichtig und bedacht, thue nichts ohne dem Wissen der Legatare, damit du ja nicht in einen Prozess verwickelt werdest, und verlangt man etwas von dir, so sage Nichts zu, ohne eher Alles geprüft und einen Rechtskundigen befragt zu haben, damit dir ja kein Schade werde. Bacsák Pali und Bittó Béni werden beide als sehr geschickte und erfahrene Männer gerühmt, die du gewiss mit Vertrauen um Rath bitten könntest. Vergesse ja nicht, dass dein Papa, deine Erbschaft nur mit dem Beneficium inventarii für dich übernahm. Erlaube, dass ich dich darauf aufmerksam mache, dass bei Auszahlung der Legate immer gleich die Erbsteuer abgezogen werden muss, weil für diese der Universalerbe verantwortlich ist. Warscheinlich dürffte in deinem Erbsteuer-Zahlungsauftrag, die der Legatare auch schon mit eingerechnet worden sein; das muss untersucht werden. Da fällt mir eben ein, dass ich dich bitten muss, meinen armen väterlichen Verwandten, wie z. B. Imre Bácsi-s Nachkommen, Bar-

tal Rudi-s Töchtern, so wie Martisik-Lengyel Cornelia, ihre, von mir gelassenen Legate, so auch die der Armen von Szász, Légk und Karcsaszél und der zwei Netty-s, steuerfrei zukommen zu lassen.

Solltest du lieber Béla den Rath eines Rechtsfreundes bedürfen, so lobt man hier den Advocaten Lányi als unendlich ehrlich und geschickt, so auch dr. v. Umlauff, er soll aber, so geschickt er auch sei, ebenso horrende Spesen aufrechnen können.

Ehe ich diese Zeilen schliesse, muss ich dich — nachdem mir dein Wohl so sehr am Herzen liegt — dringend vor drei Dingen warnen: 1. Nachdem ich es mit jenen halte, die da sagen: „Kutya kutyával, béka békával“ — so bitte ich dich in deinem Stande zu bleiben. Unsere bescheidene Habe hält keinen Schritt mit dem der Aristocratie und der Umgang mit ihnen, wie so viele Beispiele zeigen, bringen uns den Ruin. 2-tens: Bleibe treu deinem Padre gegebenen Versprechen, nämlich nie gut zu stehen für Jemandem, sei es wer immer, der das Gutstehen verlangt. 3-tens: beschwöre ich dich — wenn auch je bessere Zeiten für dich bessere finanzielle Verhältnisse mit sich brächten — die Pferdepassion, die mir in deiner Kindheit schon Sorgen machte, nie zur wahren Leidenschaft über Hand nehmen zu lassen, denn der Sport ist ja ein arges Hasardspiel, dem so viele zu Opfer fielen und auch oft diese Passion mit dem Leben büssten.

Ich lasse dir mein lieber Béla, von meinem Vermögen Alles, was ich nach meinem Gewissen dir testiren kann, um die Ironie deiner Universalerbschaft einigermaßen zu lindern. Ich sterbe ruhig, denn ich habe ein jedes gegebene Versprechen gehalten; selbst mein Testament zeigt, dass ich den, von meinem unvergesslichen, angebetheten, teuren Vater ererbten Grundsätzen bis ins Grab treu blieb.

Nun lebe wohl mein lieber, guter Béla, sei glücklich und mache Ehre dem Nahmen deines edlen, angebetheten Grosspader! Grossmama, deren Hinscheiden wir beide innig und treu beweinen, hatte dich innig lieb, und setzte, bis zum letzten Athemzug, ihr ganzes Vertrauen in dich; so scheide ich auch

mit meinen Segenswünschen von dir, im Vertrauen, dass du meine wohlmeinenden Rathschläge gewiss nicht unbeachtet lassen wirst. Gott mit Euch Allen!

Nach einigen, mir nachgeweinten Tränen, gönne mir die ersehnte Ruhe an Seite meiner theuren Vorangegangenen und gedenke manchmal deiner unglücklichen, dich liebenden Marie Tante. (Pressburg, den 11/8. 1888.)“

Megyéjében általános tiszteletnek és közbecsülésnek örvendett, noha az első időkben a megyei uraknak azon része, mely akkor erősen liberális felfogású volt, konzervatív irányú szereplését nem jó szemmel nézte, ami időlegesen — tekintettel legönzettelenebb szándékaira — el is kedvetlenítette őt. Benső barátságot tartott fenn különösen a Bezerédj, Csapó és Visolyi családokkal, kiknél igen gyakori vendég volt. Közelebbi rokonságával kevesebbet érintkezett.

A világháború kitörése nagy aggodalomba ejtette, bár már jóval előre számolt annak bekövetkezetésével. A háború további alakulása, az újkori demokrácia, szocializmus és kommunizmus térfoglalása a „Hinterland“-ban, majd utóbb a frontokon is, a fokozódó gazdasági és ellátási nehézségek, rekvirálások stb. valósággal kétségbe ejtették, amit több, hozzám írt levele és szóbeli közlése is tanusít. Ekkor már gazdaságával is mind kevesebbet törődik és halála előtt pár hónappal a reménytelenség és tehetetlenség érzete teljesen urrá lesz felette. Hozzájárul depresszált lelkiállapotához régi intézőjének, Pleszky Antalnak mindinkább súlyosbodó, gyógyíthatatlan betegsége is. A sok szerencsétlen körülmény összejátszása adja kezébe 1917 április 25-én a pisztolyt, mellyel életét kioltotta. Előtte való napon még koszorút helyezett György nagybátyja sírjára, délután beteg intézőjét látogatta meg, s másnap reggel inasa holtan találta ágyában. Semmiféle levelet, mely tettének magyarázatául szolgálhatott volna, nem hagyott hátra.

Nagy, nemes, önzetlen, királyához és nemzetéhez hű lelkének földi maradványait — kívánsága szerint — a faddi temetőben, Bartal György és felesége hamvai mellé helyeztük nyugalomra, s innét 1937 nyarán szállítottuk át az új családi sírboltba.

Bodnár István a következő, minden szavában igaz, min-

den sorában az őszinte kegyelet és megbecsülés érzését kifejező nekrológban állított neki emléket:⁵⁰

„Bartal Béla.

Remegő kézzel írom le ezt a nagy nevet. Mert az volt. Tolnavármegyének díszje, dekoruma. Viselője hatalmas tudású, erős meggyőződésű, következetes, vas jellemű, elvei zászlója alatt haláláig kitartó — egész férfiú.

Ha Isten e név tulajdonosának az agyában felraktározott tudáshoz megadja a szárnyas szó hatalmát, a többi történetileg szereplő Bartalok országos híre övezi körül . . . Talán így jobban odaférkőzik a szívekhez ez az agyával érző ember, míg most, bár erős logikával, meggyőző okfejtéssel megírt cikkeiből, a vármegyei zöld asztalnál elmondott mindig tartalmas, velős, sőt a sok tudás súlyával szinte az agyra nehezedő beszédei révén általában okos embernek tartották, de még sem juthatott el az országos hírnév zenitjére, Felsőbb körökben azonban nagyon jól ismerték. Kormányváltások alkalmával magas polcokra is odaszánták, sőt, amint egyik szívéhez közelállott jó barátja hitelt érdemlőleg mondja, a meghalt öreg király figyelmét is magára vonta. A néhány évvel ezelőtt, a képviselőházban lezajlott nagy viták alkalmából, amikor a hadsereg ujja szervezéséről volt szó, a mi Bartalunk 2—3 cikket írt a Lloydban. Ezek annyira megtetszettek öreg királyunknak, Ferenc Józsefnek is, hogy Bolfrass útján külön levélben adta tudtul magas tetszését, hogy élvezettel olvasta a tartalmas cikket s melegen gratulált azok megírásáért.

Gondolkodásra, meggyőződésre nézve Bartal konzervatív volt. De csak a politikában. Mint közigazda, közigazdasági író hatalmas tettvággyal feszegette a haladás előre vivő kérdéseit. Sőt megvolt benne bizonyos jövőbe látó talentum. Ha visszagondolunk a lapunkban s a fővárosi sajtóban megjelent tartalmas cikkeire, szinte megdöbbennek utólag azok a szent igazságok, amelyeket ő hirdetett.

Látnoki szeme már évekkel ezelőtt keletre, délre volt irányítva. Nagy tudású agya a szeizmograf biztosságával előre jelezte a mai nagy földrengést, amikor a belgrád-szalónikii világforgalom jelentőségére hívta fel a közfigyelmet. Róma egy jeles fia Carthago lerombolását hangoztatta minduntalan, a mi

Bartalunk Bagdádöt, a világ kapuját és Szalonikit döngette nagyszabású vasuttermveivel, kemény ököllel erőszakolta azt a részt is, amely a nemcsak jogos világ-, de még a hazai forgalomtól is úgyszólván elzárt vármegyénket éltető levegőhöz juttassa. A Duna áthidalásának, a bátaszék-mohácsi, nekünk életet jelentő vasutnak tollal, szóval évtizedeken át ő volt a leghangosabb szószólója.

Talán mindezek a világot mozgó nagy kérdések okozták vesztét, homályosították el világos agya tisztán látását s adták kezébe a nemes életét kioltó gyilkos fegyvert. Imént említett jó barátja legalább így okolja meg végzetes tettét: Bartal politikájának alapja a konzervativizmus volt. (Ami nem csoda. Családi tradíciók sarkalták erre s mint vezérkari kapitány, Ferenc Ferdinánd katonai nevelője, Konrád barátja, sokáig élt a felsőbb környezetben.) S most, miután átlátta, hogy a háború fejlődése nem konzervatív irányban történik, ez őt különösen elkéséritte. Valamint az is, hogy ez az ország gazdaságilag alig lesz képes kiheverni azokat az anyagi nehézségeket, amelyeket a háború rája ró. De e mellett beteg is volt. Félt az operációtól. E nélkül pedig tudta, hogy szomorú jövőnek néz elébe. Az utóbbi időben roppant idegesség vett rajta erőt. De most vasárnap még ott volt Hidján ebéden, benső barátjánál Bezerédj Pál v. b. t. tanácsosnál, de reszkető kézzel, remegő hangon búcsúzott el tőle és a családtól. Akkor hiába keresték ennek az okát. Ma megfejtette a titokzatos talányt egy — ostoba golyó . . .

Az volt, ostoba, a legostobább. A legnemesebb szívet járta keresztül!

Bartal Béla egyike volt nemcsak a vármegye, de az ország legjobbainak. Nemes, jó lélek, áldozatkész, ki legutóbb a háborús játékonyság oltárára is marékka szórta a pénzt, az áldozatot.

Sok nemeset tervelt agya, mély érzésű szíve nyugodjék meg békén. Akit a háború iszonyata döbbsentett, kergetett a halálba, a majd elközelgő béke nagy napján találjon a hazáért halt hőssékel együtt pihenő helyet a nagy pantheonban, mindnyájunk, a nemzet szívében . . .

Mert mi a különbség köztük? Ki tagadhatja, hogy Bartal

a jóért, szépért, nemesért, a közügyekért, tehát a — hazáért élt? S az ilyen élet miben különbözik a — hősi haláltól?”

Jegyzetek :

- 1., 2. F. L. 26. sz. iratcsomó. E.
3. Hadi levéltár Budapest. K. u. K. Personal Verordn. Blatt.
4. Saját elbeszélése.
5. Lásd : 1.
6. F. L. 32. sz. iratcsomó. Oklevél külön tokban.
7. Lásd : 3.
8. Lásd : 1.
9. Lásd : 3.
10. Saját elbeszélése.
11. Lásd : 1. Ered. rendjel Faddon.
12. Ezüst kulacs a főherceg monogrammjával, Faddon.
13. Lásd : 1. József főherceg titkári hivatalának levele hozzám.
- 14., 15. F. L. 28. sz. iratcsomó. E.
16. Lásd : 3.
17. F. L. 35. sz. iratcsomó. E.
18. Lásd : 1. E. O.
19. Saját közlése, amihez én, e sorok írója hozzáteszem, hogy ugyan-
ezt kívánom utódaimtól.
- 20—23. F. L. 27. sz. iratcsomó.
24. Lásd : 1.
- 25., 26. F. L. 26. ill. 27. sz. iratcsomó. E. levél.
- 27—29. F. L. 27. sz. iratcsomó.
- 30—32. F. L. 28. sz. iratcsomó. E. levelek.
- 33—35. F. L. 27. sz. iratcsomó.
36. F. L. 28. sz. iratcsomó.
- 37—41. F. L. 27. sz. iratcsomó.
42. F. L. 28. sz. iratcsomó. E. levél.
- 43—46. F. L. 27. sz. iratcsomó.
- 47., 48. F. L. 28. sz. iratcsomó.
49. F. L. 28. sz. iratcsomó. E. levél.
50. F. L. 26. sz. iratcsomó.

23/c. Dezső.

(a 23. sz. a, Pál fia)

Született Damazérkarcsán 1858 évi november hó 26-án, meghalt ugyanott 1879 évi január hó 3-án.

Középiskoláit valószínűen Pozsonyban végezte, a jogot a pozsonyi jogakadémián hallgatta. Kis kora óta gyenge egész-

ségű volt s mint korán árvaságra jutott gyermek (édesanyját 8 éves korában vesztette el) sokat tartózkodott Faddon és Bonyhádon nagynénjeinél, kik közül különösen Perczel Emilia vette szeretetteljes pártfogásába és gondozásába. Valószínűen tüdőbajban halt meg, mint joghallgató. Bartal Ferenc nagybátyám említéséből tudom, hogy jókedvű fiatalember volt és kitűnő memóriájú, szenvedélyes kártyás. Egyéb adatot róla nem találtam.

23/d. Pál.

(a 23. sz. a. Pál fia)

Született Damazér-Karcsán 1861 évi január hó 19-én, meghalt ugyanott 1897 évi július hó 20-án. Középiskoláit a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban végzi, hol 1878 június 3-án tesz érettségit. Ezután a pozsonyi kir. jogakadémiára iratkozik be, onnét 1880-ban a győri akadémiára megy át s 1881—82-ben a budapesti tud. egyetem jogi fakultásának hallgatója. 1881 jan. 7-én Szilágyi Dezső vizsgáló bizottsági elnök előtt államtudományi, 1882 május 25-én pedig jogtudományi államvizsgát tesz. Közben, 1880—81-ben önkéntes az 5. sz. gróf Radeczky-huszárezredben. 1881 nov. 1-én hadnagy lesz s 1882 őszén, mint tartalékos hadnagy kilép a hadsereg kötelékéből. 1884 okt. 21-től 1886 máj. 24-ig joggyakorlaton van budapesti ügyvédek mellett, ill. a kir. Kuriánál és közben leteszi jogszigorlatait is 1884 dec. 17, 1885 ápr. 20 és 1885 nov. 7-én. 1885 nov. 25-én avatják jogtudorrá. Doktori felavatási értekezletének címe: „A jogi személy fogalma”. 1887 dec. 19-én tesz Budapesten ügyvédi vizsgát, de gyakorlatot nem folytat.¹

1882-ben örökli apja után a felsőalapi birtok 5/12-ed részét, ami igen tekintélyes jövedelmet biztosít számára.

Az alapi birtokot kezdetben Aurél bátyja kezeli, de a három tulajdonos-testvér között állandó ellentétek vannak a gazdálkodás módja, befektetések, elszámolások kérdéseiben. 1886-ban Pál veszi át a birtok kezelését, de sajnos minden hozzáértés nélkül. Igen könnyen veszi a dolgot, alig néz utána, Pestről dirigálja, inkább öletszerűen, mint céltudatosan, ami az atyám kezelése alatt szépen fejlődő gazdaság visszaesését ered-

ményezi. Ez persze ismét differenciákra vezet, úgy hogy 1888-ban — atyám ellenzése dacára — elkerülhetetlenné válik, a békesség kedvéért és anyagi okokból is, az alapi uradalom eladása. A birtokot Salamon Ádámné veszi meg 350000 forintért, melyből Pál és Béla nagybátyáimra egyenként 5/12-ed rész, atyámra, ki a damazéri birtokot örökölte, 2/12-ed rész jutott.² Pál azonban ekkorra már annyira el volt adósodva, hogy vagyonát nem sokáig élvezhette.

Már mint pesti jogász kedvelt tagja a társaságnak, jó lovas, vívó, korcsolyázó és táncos s egyike az elsőknek, kik az akkor divatba jött magas kerekű „velociped“-eken szaladgálnak — közfeltűnést keltve — Pest utcáin. (Emlékszem, hogy kis gyermekkoromban mondta nekem, hogy többek között azért is jobban szeret Pesten és Párisban és kevésbé Bécsben, mert előbbieik sík területe sokkal alkalmasabb a kerékpározásra.)

A jog elvégzése után Pesten telepszik meg, élénk részt vesz a társasági életben s a már kis korában passzióval és kétségtelen tehetséggel folytatott tájképfestészettel foglalkozik behatóbban. Sokat utazik, s a 80-as évek közepén hosszabb időt tölt Münchenben Wenglein festőprofesszor mellett, ki tehetségét felismerve, annak további fejlesztésére buzdítja. A kitartó, szívós munka útján való előreküzdés azonban bohém természetének nem felel meg.

Pesten hamarosan a löverseny, a kártya s méginkább a tőzsdejáték szenvedélye keríti hatalmába. Eleinte szerencsével játszik, tekintélyes nyereségekhez jut s ennek arányában költekező és könnyelmű életet folytat. Később azonban a szerencse elfordul tőle, súlyos adósságokba keveredik, amin György nagybátyja által ráhagyott s Béla testvére által 1888-ban kifizetett 20000 forint öröksége sem enyhít.³ 1890 év elején kapja kézhez az alapi birtok eladásából reá eső, közel 150000 forintot kitevő apai örökségét. Ennek egy részét legsürgősebb adósságai rendezésére fordítja, nagyobb részével új, még merészebb tőzsdei spekulációkba fog, a hazardőrök „dupla, vagy semmi“ mentalitásával, de olyan szerencsétlen kimenetellel, hogy néhány hónap alatt minden vagyonát elveszti. Akkori lelkiállapotára, de könnyelmű optimizmusára is jellemző az a levél, melyet 1890 szept. 6-án Béla testvéréhez ír:⁴

„Amitől legjobban félttem, az bekövetkezett. Erőm megtört, hogy magamra maradva tovább a sorssal küzdhetnék. Miután tehát oly ponton állok, amelyről csak idegen segéllyel lehet az erkölcsi, vagy anyagi haláltól megmenekülni, hozzád fordulok, mint aki tudom, temperamentumodnál fogva, kellő nyugodtsággal fogod megítélni a dolgokat, habár nagyon fáj nekem az is, hogy neked kellemetlen órákat kell e soraimmal okoznom.“

„Teszem ezt pedig azért, mert még a remény él bennem, hogy más viszonyok és más emberek közt, lemondva azon reményről, hogy elvesztett vagyonomat saját erőmből visszaszerzhetem, tisztességes keresettel fenntarthatom életemet.... Dehát még nem késő elhagyni ezen társadalmat és máshol, ahol nem nézik le a tisztességes munkát, új életet kezdeni. Hála Istennek tanultam eleget és az utóbbi időkben is eléggé gyarapítottam ismereteimet, de különösen tapasztaltam annyit, hogy ezzel felszerelve bátran nézhetek a jövő elé. Ami azonban legjobban fáj nekem, az az a tudat, hogy ezt körösztülviendő, hosszú időre, talán örökre el kell hagynom azokat, akik iránt, dacára a rideg külsőségeknek, mély szeretettel viseltetem: szegény jó Marie tantit, Aurélékat és kis gyermekeit és téged édes Bélám...“

„Annyira ugyan nem merek menni kérésemben, hogy te édes Bélám az udvarnál elfoglalt állásodnál fogva esetleg ott érvényesítenéd befolyásodat, hogy egy állást kaphatnék. Jól ismerem a Bartalok sajátságát, hogy kérni sehogys tudnak. Előbb merem azt remélni, hogy anyagilag interveniálni kész lész. ... Azt azonban kérve kérem tőled, hogy azt a szegényt ne tétesd meg velem, hogy Feri által fizetteted ki tartozásaimat.... Képzelheted, hogy most milyen könnyen érzem magam, mintha új ember lennék..“

„Még egyszer édes Bélám hallgasd meg kérésemet; ha segítsz Isten áldjon, ha nem, Isten megbocsát, én is azt teszem.“

Október 7-ről kelt levelében pedig így ír:⁵ „Ugy a pénzt, mint leveledet megkaptam és fogadd érte köszönetemet. Különösen leveledben tanusított és minden sorából kilátszó rokon-szenvedért. ... Projektumod a Münchenbe való menetel tekintetében igen helyes és én azt annál inkább megragadom, mert először, Münchenben a megélhetés a lehető legolcsóbb, továbbá, mert ott Wenglein volt professoromban oly jóakaróm van, ki

engem fel fog karolni, és mert azt hiszem, hogy szorgalom útján annyira vihetem, hogy megkeréshetem kenyeremet. Ugyis mióta visszavonultam a világtól, itt folyton festő atelier-ekben mászkáltam . . . .“

1891 elején ki is megy Münchenbe, hol azonban csak pár hónapig mared s innen Párisba költözik, mely várost már azelőtt is többször felkereste s ahol rajongásig szeretett lenni. A kis Hotel de France hatodik emeletén vesz szobát s ott lakik éveken keresztül, míg csak haza nem jön — meghalni. Vagyona maradványaiból, Marie tante és Béla testvére anyagi támogatásából él nagyon szerényen, közben festeget is, kisebb képeket ad el, de kevés sikerrel. Sorsát azonban panaszkodás nélkül tűri. Ritkán ír haza, főként csak Béla testvérének. Egyik karácsonyi levelében írja, hogy „az ünnepek közeledtével nem akarom elmulasztani, hogy ne adjak magamról életjelt. Egyrészt, hogy neked minden jót kívánjak és hogy kérjelek, hogy testvéri jóindulatodat irántam tovább is fenntartsd. Magamról nem sokat írhatok; egészségem most jó, de nyáron, valószínűleg a nagy hőség következtében, vérköpésem, melyet már egészen elfelejtettem, megújult. . . . Anyagilag most is csak úgy vagyok, mint eddig, de igényeim oly szerények, hogy elég jól megélek . . .“⁶

Bohémek társaságában, atelier-ekben, kávéházakban tölti napjait s ezen életmód mellett szív- és tüdőbaja mindinkább elhatalmasodik. 1897 május 4-én egy magyar barátja ír atyámnak s közli,⁷ hogy „szegény Pali nagyon beteg, már két hónapja, hogy szívbajával operál, tiz nap előtt az utcán is összeesett s most egészen odáig van“. Sürgős hazaszállítását ajánlja. Atyám Béla testvérével megállapodik abban, hogy hazahozzák. Mikor a hírt kapja, hogy testvérei otthon szívesen várják, meghatódottan és még mindig optimisztikusan válaszol Béla testvérének, május 25-ről:⁸ „Hogy mily hatással volt sürgönyöd rám és az a tudat, hogy haza mehetek, ezt abból láthatod, hogy bizony mint egy kis gyerek, sirtam. Elutazásomat pontosan meg fogom telegrafálni. . . . Mult csütörtöki attaque-om óta szépen javulok, s ha így tart, jövő hét elején nyugodtan utazhatom. Meg vagyok győződve, hogy két, három hét alatt annyira helyre jövök, hogy rám se lehet ismerni . . .“

Béla testvére Münchenig elébe utazik s június első napjaiban érkezik meg vele Damazér-ra. Jól emlékszem, mikor

hosszú évek után ismét megláttam, megdöbbsentem, mi lett a jótartású, vig kedélyű, szellemes, csinos emberből: összetört, beteg, fáradt roncs. Szegény végtelenül örült, mikor szülőhelyét újra maga előtt látta. Kezdetben — miután mozogni már nehezen birt — tolókoksin járta be a parkot és minden helyet, hova fiatalkori emlékei fűzték és — bizott gyógyulásában. De mi már tudtuk, az orvosok véleménye alapján, hogy napjai megvannak számlálva. Pár hét múlva a tolókocsit az ágy váltotta fel, s július 20-án, 36 éves korában az etrekarcsai sírbolt, mint örök nyugovóhely.

Pali nagybátyámra gyermekkoromból különösen jól és igaz kegyelettel emlékezem vissza. Ha meglátogatott Damazéron, évenként 2–3-szor, mindig nagy tömeg Kugler-bonbónnal s különleges szép játékokkal és képeskönyvekkel állított be. Bennünket, gyerekeket nagyon szeretett, ami elég rideg otthonunkban különösen jól esett. Sokat foglalkozott és játszott velünk, mesélt utazásairól, a nagy európai városok csodáiról, a villanyvilágításról és más előttünk ismeretlen, sőt titokzatos, de annál érdekesebb dolgokról.

Esze, tehetsége, megjelenése és vagyona, tehát mindene megvolt, ami megfelelő pozíciót biztosíthatott volna neki az életben, de könnyelmű természete, kitartás hiánya és főleg szerencsétlen játékszenvedélye, csak a társadalom jobb sorsra érdemes hajótörötteinek számát gyarapította vele.

Jegyzetek :

1. F. L. 29. sz. iratcsomó. E. OK., ill. a budapesti Tud. Egyetem és a budapesti kir. Tábla adatai.
2. Lásd: 1. 9. sz. iratcsomó.
3. Lásd: 1.
- 4–8. Lásd: 1. E. levelek.

23/e. Aurél.

(a 23/a. sz. a. Aurél fia)

(Önéletrajz).

Születtem Damazérkarcsán 1882 évi július hó 20-án. Feleségem reicheneggi báró Malkomes Juliska, Jeromos leánya, született Stajerlak-Aninán 1884 évi július hó 10-én. Házasság Budapesten, 1906 évi szeptember hó 24-én.

Az elemi iskolákat és a két első gimnáziumot otthon, magánúton, a többi alsó osztályt a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban, a felső osztályokat az evang. lyceumban végeztem, hol 1900 évi szept. 10-én tettem érettségi vizsgát.¹ 1900 őszén a berlini „Technische Hochschule“-ra iratkoztam be a géptani szakosztályra, de rövid idő múlva átléptem a vegyészeti osztályra, mert ezen tudományág sokkal jobban érdekelt. 1904 november hóban „Diplom-Ingenieur“-i oklevelet nyertem, melyet a budapesti József műegyetem 1906-ban honosított.² Berlini egyetemi éveim alatt Kielben tejgazdasági tanfolyamot is végeztem és a berlini tudományegyetemen és a mezőgazdasági főiskolán is hallgattam egyes tárgyakat. Több utazást is tettem Németország különböző részeiben, továbbá Svéd- és Norvégországban és Dániában. Tagja voltam a „Corps Pomerania“-nak, hol nagy ivásokkal egybekötött diákösszejöveleteken és mensurákon vettem részt. Életem ezen időszakára — eltekintve a nemritkán előfordult pénzhiánytól — csak kellemesen tudok visszaemlékezni.

A berlini műegyetem elvégzése után, 1904. őszén, Budapestre jöttem, a tudományegyetemre iratkoztam be és Than Károly tanár laboratóriumában dolgoztam. 1905 november 4-én itt doktori oklevelet szereztem.³ 1906 szeptember végén ismét Berlinbe mentem, hol 1907 szept. 1-ig az ottani műegyetem anorganikus tanszékén mint tanársegéd működtem.⁴

A vegytannal, mint tudománnyal, különösen a szerves chemiával nagy kedvvel foglalkoztam — e téren már némi önálló tudományos működést is fejtettem ki addig —, de ipari üzemnél elhelyezkedni, mint azt atyám óhajtott, a pozsonyi dinamit gyárnál, nem volt kedvem. A kizárólagosan tudományos munkálkodásra, ami hosszabb ideig semmiféle megélhetési lehetőséget nem nyújtott volna, nem lévén módom, végül is állami szolgálatra határoztam el magamat. 1907 augusztus 19-én a kereskedelmi minisztérium kötelékébe tartozó kir. szabadalmi bírósághoz albiróvá neveztek ki,⁵ s ugyanott 1914 április 17-én biróvá léptem elő.⁶

1917 április 25-én elhalt Béla nagybátyám után örököltem a faddi birtokot, melynek kezelését át kellett vennem, miután annak bérbeadására magamat rászánni nem tudtam. 1918 tavaszán családommal le is költöztem Faddra.

Ez a változás nehéz feladat elé állított. A birtok már a háború alatt meglehetősen elhanyagolt állapotba jutott. én viszont gazdasági tudással és hozzáértéssel alig rendelkeztem, bár talán ez sem sokat segített volna a mind súlyosabbá váló általános helyzet által előállott bajok leküzdésére. Mindenesetre a saját tapasztalatlanságom kárán kellett tanulnom s ezért súlyos tandíjakat fizetnem, de később ez mégis hasznomra vált.

Kezdetben sem Faddot, sem Tolnavármegyét nem kedveltem. A demokrata, sőt prolimentalitású és úrgyűlölő nagy falu — mely határozottan alföldi jellegű — egyenesen ellen-szenves volt nekem, az embereket nem ismertem s talán ezért túlságosan is rossz véleménnyel voltam róluk. A csallóközitől teljesen eltérő, sok tekintetben primitivebb viszonyokat, felfogást, gondolkozásmódot alig birtam megszokni. Az idők folyamán azonban, ahogy munkám eredményei mutatkoztak, lassanként mindinkább megszerettem új lakóhelyemet, valahogy a népet is megszoktam, megkedveltem a vármegyét s különösen a megyei földbirtokos családokat, úgy hogy most már évek óta igazi otthonomnak tekintem és érzem Faddot és Tolnamegyét és már régóta végleg lemondtam arról, hogy valaha is Damazéra költözzem vissza.

Faddra jövetelünk után pár hónap múlva, 1918 október végén bekövetkezett a frontösszeomlás, melyet nyomon követte az „őszirózsás“ Károlyi-forradalom és Tisza István meggyilkolása. Bár az előbbrelátóknak nem jöttek egészen váratlanul ezek a szörnyűségek, mégis senki sem készült fel rájuk és senki sem tett komoly kísérletet megakadályozásukra. Mindenkin teljes lelki apáthia lett úrrá, mintha fejbe ütötték volna s az egész nemzet mint tehetetlen birkanyáj tűrte, hogy hazaáruló gazemberek, gyilkosok és népsöpredék akaratnélküli vak eszközévé aljasodjon. A meggyilkolt Tisza utolsó szavai: „Ennek így kellett lenni!“, szomorú viszhangra találtak a porba hullott nemzet teljes életnegációjában.

Magam is lelkileg egészen megtörve, úgyszólván gondolkozásra képtelenül állottam hónapokig az események közepette s csak amikor Károlyi az uralmat átjásztotta Kun Béla kezére s elkövetkezett Magyarországra a legszégyenteljesebb és leg-szörnyűbb állapot, a kommunizmus, kezdtünk újra eszmélni,

gondolkozni és tanácskozni, hogy mitévők legyünk, hogy a nemzetet — ha még lehet — a teljes megsemmisüléstől megmentsük.

Az ezután következő időkről, a kommunizmus bukásáig, számot adnak — bár csak nagyon hézagosan — akkori feljegyzéseim, a következőkben :

1919. első hónapjaiban többször érintkeztem és tárgyaltam Budapesten és Bécsben az akkor létesülő ellenforradalmi körökkel s az a terv alakult ki, hogy legcélszerűbb volna az ellenforradalmat a megszállott Dél-Dunántúlon megszervezni s ehhez a szerb kormány hozzájárulását s lehetőleg aktív támogatását is bizonyos politikai és gazdasági rekompenzációk ellenében megszerezni. Némi összeköttetésekkel rendelkezvén, oda — többek között az akkori szerb belügyminisztert, Pribicevicset is elég jól ismertem — én vállaltam a kezdeményezést. Május 9-én uszályhajón jöttem le Pestről, a nyílt Dunán csónakon mentem ki a partra a dokomlási erdészlak közelébe s ott a főerdésznél töltöttem az éjszakát. Másnap feleségem és kis György fiam, Németh Mihály inasommal oda jöttek s tőlük elbúcsúzva. inasommal együtt 10-én éjjel csónakon leveztünk Bajára, észrevétlenül átjutva a közbeeső vörös demarkációs vonalon. Baján az érseki főerdészhez mentem s azután jelentkeztem a szerb állomásparancsnoknál s előadtam jövelelem célját. Ez elég előzékenyen fogadott, csupán ismétlőpisztolyomat vette el, melyet azonban későbbben, amikor már mint a szegedi nemzeti kormány hivatalosan elismert kiküldöttje kerestem fel, ismét visszaadott.

Telefonon érintkezésbe léptünk a belgrádi kormánnyal, de a válasz az volt, hogy egyelőre ne jöjjek személyesen, hanem írásban terjesszem elő a tervet. Ez megtörtént. Néhány nap múlva a bajaí parancsnok átkísértetett — már inkább mint foglyot — Szabadkára azzal a közléssel, hogy ott fogom megkapni a belgrádi választ. Szabadkán az állomásparancsnok — egy volt vezérkari ezredesünk — kihallgatott, nemcsak ridegen, de komiszul viselkedett velem s azután internáltatott a város egyik szállodájában. Gunyosan jegyezte meg, hogy ez részemre igen nagy kedvezmény, mert tulajdonképen Pozerovác-ra kellene hogy eskortáltasson a kazamattákba. Noha szobámat és minden lépésemet a szállóban két szuronyos baka őrizte, mégis

Rátvay Imre őrnagy módot talált hozzám bejutni és a bécsi ellenforradalmi Comitétól (Bethlen Istvánéktól) nekem értékes üzeneteket közvetíteni. Így értesültem az aradi, illetve szegedi ellenforradalmi mozgalom állásáról is. Körülbelül tíz nap múlva felkeresett az állomásparancsnok s most már barátságosabb hangon közölte a távollevő Pasics miniszterelnököt helyettesítő Pribicsevics belügyminiszter üzenetét, hogy előterjesztéseimet figyelemre méltóknak találták, de még nem aktuálisak. Közölte, hogy Aradon ellenforradalmi alakulat létesült, ajánlotta, menjek oda s beszéljem meg azokkal is a tervet annál is inkább, mert vonakodásom esetén kénytelen volna engem a legközelebbi vörös demarkációs vonalra kikísértetni. Érthető, hogy ajánlatát elfogadtam. Egy eléggé szimpatikus századost adott mellém kísérendőül Horgosig, kivel útközben összebarátkozva, sikerült lebeszelnem azon szándékáról, hogy Horgoson a vonatkísérő francia tisztnek átadjon s így esetleg újra letartóztatásba jussak. Horgostól kezdve igyekeztünk is magunkat inasommal minél kevésbé észrevehetővé tenni a vonaton, Szeged-Rókuson a kiszállással ellenkező oldalon leugorva, a sötétségben eloldalogtunk a töltés mellett s mikor már elég messze voltunk az állomástól, futólépésben vettünk irányt a város felé. Elképzelhető, micsoda megnyugvással és boldogsággal töltött el, mikor megláttam az első magyar tiszti járőrt nemzeti színű kokárdával. Rátvay Imre üresen álló lakására mentünk, kinek háziasszonya már tudott jövetelemről. Másnap csaknem az egész napot ágyban kellett töltenem, míg egyetlen és útközben nagyon elnyűtt nadrágomat egy kis foltozó szabó félig-meddig viselhető állapotba hozta. Szegedre május utolsó napjaiban érkeztem. Már akkor ott volt a Makóról jött kis magyar fegyveres erő, főleg csendőrök, s máshonnét is érkeztek mind sűrűbben, magyar tisztek.

Kelemen Béla volt főispán már szervezte az „ABC”-t (Anti Bolsevista Comité). Vele azonnal érintkezésbe léptem s ő közölte, hogy Károlyi Gyula és társai pár nap múlva Szegeden lesznek. Ezért én is ott maradtam. Röviddel ezután megjött Gömbös Gyula, kivel ott ösmerkedtem meg, 28-án megjött Károlyi Gyula és a többi urak, kikkel szintén azonnal felvettem az érintkezést. Károlynak előadtam a tervet s eddig tett lépé-

seimet, de eleinte nem nagy érdeklődést tanúsított s úgy lát-tam, akkor még inkább francia irányban orientálódott. Bár már Aradon is volt valami kormány féle, mégis az első nemzeti kormány Károlyi Gyulával az élén Szegeden alakult meg május 31-én. Egy-két nap múlva Károlynál fontos megbeszélés volt, melyen én is részt vettem s ekkor lett eldöntve Horthy Miklós meghívása hadügyminiszternek. Hogy ez megtörtént, nem hall-gathatom el, jóérzésben az én állásfoglalásomnak tulajdonítható. Horthy maga csak későbbben tudott Szegedre jönni. A június 6-i minisztertanács Károlyi előterjesztésére engemet Tolnamegye, gr. Somsich Lászlót Somogy megye főispán-kormánybiztosává nevezett ki.⁷ (Kelemen Béla megjegyzése: „Bizony a mai vi-szonyok között nagyon nehéz dolog megállapítani, hogy az ilyen kinevezéseknél olyan érdemes egyénekre esik-e a választásunk, kik a mostani válságos viszonyok között megfelelőek lesznek és helytállni fognak“.⁸) Ugyanezen minisztertanácson terjesztette elő Károlyi a dunántúli ellenforradalmi szervezkedésre vonat-kozó javaslatomat is. Mikor Károlyi a kinevezést velem közölte, megjegyeztem, hogy ezt még túl korainak tartom, de ő nagyon bizott a francia támogatásban és abban, hogy mielőbb mehe-tünk haza. Tudvalevőleg a megszálló francia haderők parancs-noka, de Lobit tábornok s főleg szegedi exponensei Charpy és különösen Gondrecourt tábornok város kormányzó, folytonos halogatással húzták az időt és nehezítették a magyar fegyveres erő gyarapodását. Ehez képest az én eredeti tervem bizonyos módosításokkal, nevezetesen a magyar haderőnek hajókon a Tiszán le s azután a Dunán fel Mohács-Bátaszék vonalra szál-lítása és a megszállott Dunántúlon való felfejlődése stb., mind több megértésre talált. Károlyi és Horthy ez ügyben érintkezésbe léptek Belgráddal, minek következtében engemet június közepe táján kiküldöttek oda a lehetőségek felől tárgyalni. Ekkor csak egyedül mentem egy francia „összekötő“ tiszt kíséretében, ki nyilván megfigyelőnek jött a szegedi francia parancsnok meg-bízásából. Pribicsevsics belügyminiszterhez mentünk, ki régi ismerősöm volt s vele a hadügyminiszterhez, kinek nevére nem emlékezem. A szerbek mindent ígértek, rövid időn belül kilá-tásba helyezve hajóteret, vasuti szállító eszközt, sőt bizonyos felszerelést is. Közben Pribicsevsics félre vont, figyelmeztetve a

franciák megbizhatatlanságára és hangsúlyozva az ő készségüket. Károlyi és Horthy igen örültek jelentésemnek, de én nem ítélt meg a helyzetet oly optimisztikusan. Tényleg multak a napok és semmi sem történt. Közben szerb részről az a figyelemzés jött, hogy a megszállott Dunántúlon a mozgalom előkészítése céljából jó lenne Pécsre egy kormány megbízottat küldeni. Erre Károlyi a nemzeti kormány képviselőjében engemet küldött oda s egyúttal a kormány július 10-én megbízott Somogy, Baranya és Zala vármegyék meg nem szállott területein a kormánybiztosi teendők ideiglenes ellátásával.⁹ Ekkor a szerb megszállta területeken már mindenütt szabadon mozoghattam, sőt úgy a magyar kormány, mint a szerb katonai hatóság nyílt parancsaival zsebemben, bárhol mozdonyok, járgányok állottak rendelkezésemre. Pécsre érve Csollak-Antics állomásparancsnokkal és a szerb polgári hatóságokkal, Pandurovics Vlatislav főispánnal és Raics Svetislav alispánnal felvettem az érintkezést, és eléggé türhető együttműködést teremtettem. A cisztercita rendházban laktam, hol az apát lakosztályát bocsátották előzékenyen rendelkezésemre. Időközben Károlyi Gyula a sok huzavonától elkedvetlenedve s talán egy baloldali irányzat felülkerekedése folytán is, július 5-én lemondott s helyét P. Ábrahám Dezső foglalta el, ki július 14-én engem is felmentett minden megbízatásom alól.¹⁰ Ha jól emlékszem, Nádossy Eleknek. vagy Svastics Nándornak adott megbízást. Mikor ez a szerb hatóságoknak tudomására jutott, Csollak-Antics és Pandurovics Pécsen kijelentették kormányuk megbízásából, hogy mással nem hajlandók együtt dolgozni, csak velem. Erre deputáció jött Pécsről Szegedre, Nádossy, Batsinszky, Perczel, Hegyi és még mások és Ábrahám figyelmét felhívták a helyzetre, mire ő kényszeredett bocsánatkérések között 18-án újra kinevezett kormánybiztosnak a régi területekre, augusztus 1-én pedig a Dunántúl szerb megszállta részére kormánybiztosi hatáskörrel is felruházott kormányképviselővé igen messzemenő hatalmi körrel.¹¹ Még előbbi kinevezésem idejében megkért, menjek le még egyszer Belgrádba az átvonulás újólagos fixírozására, amit Horthy is — akkor már fővezér — nagyon a lelkemre kötött. Inkább az ő kedvéért vállalkoztam a dologra s Belicska Sándorral, ki akkor hadügyminiszter volt és Balla Aladárral, Ábrahám ke-

belbarátjával le is mentünk. Eredményt csak annyiban értünk el, hogy a szerb kormány a hajók rendelkezésre bocsátását újólag megígérte és ezen felül konkrét utasításokat adott a pécsi katonai és polgári hatóságoknak, az odaérkező magyar haderőknek, szegedi kormánynak és a Magyarországról mind nagyobb tömegben özönlő menekülteknek elosztására, elhelyezésére, élelmezésére, felszerelésére stb. vonatkozóan. Szegeden Belicskával együtt referáltunk Horthynak és Ábrahámnak a dolgokról, azután én visszamentem Pécsre s a Dunántúlon maradtam egészen haza jövetelünkig, augusztus 3-ig. Pécsi működésem alatt jó megértést tudtam teremteni a katonai és polgári hatóságokkal, pontos hírszolgálatot létesítettem Szegedre, mely végig kifogástalanul működött, továbbá a meg nem szállott magyar területekre is, melynek egy részébe közben a románok bevonultak és Budapestet is megszállták. Rendkívül sok menekültet segítettem át a vörös vonalon s továbbítottam Szegedre, vagy elhelyeztem Baranya megye megfelelő pontjain. Ez úgy történt, hogy az alispáni hivatalban minden délelőtt „szemle” volt, oda hozták az éjj folyamán a demarkációs vonalon átlépett és a szerb járőrök által összeszedett, vagy önként jelentkezett menekülteket. Ezeket kivallattuk, kiválogattuk, a gyanúsakat internáltuk, a többieket megfelelő helyekre továbbítottam. Utóbbiakból került ki az a szép számú és naponként változó társaság, melyet a Nádor szálló éttermében fenntartott hosszú asztalomnál ebédre vendégül láttam s mely társaság nem egy tagja hihetetlen étvágyról tett tanuságot. Velem volt persze az egész pécsi „vezérkar”, Perczel D., Innzelt testvérek, Kovács A., Svastics N., Thyosich, Görgy J., stb. Az utolsó időben a szegedi kormány tudtával tárgyaltam Belgráddal, hogy a vörös uralom várható bukása után Magyarországon a kormányzóságot József főherceg vegye át. A szerbeknek nagyon tetszett ez a gondolat és azt javasolták, hogy József főherceg jöjjön át a megszállt Dunántúlra, hol megillető tiszteletben és messzemenő támogatásban részesülne és lehetővé tétetnék, hogy a magyar katonai és polgári nemzeti erők az ő vezetésével vonulhassanak be Magyarországra. Érintkezést kerestem és találtam az akkor Alcsuton tartózkodó főherceggel, aki az átjövételre vonatkozó propozíciómát elfogadta. Átjövetelének ideje és helye

már elő volt készítve. Ez július utolsó napjaiban lehetett, mikor egyszerre szerb részről frontváltás állott be. Csollak-Antics ezredes és Pandurovics főispánt Belgrádba citálták, kik onnét visszajöve magukhoz kérték s közölték, hogy tudomást szereztek arról, hogy a magyarországi ellenforradalmi tényezők (nyilván József főherceg) a románokkal folytatnak tárgyalásokat, ezzel elárulják a szerb barátságot s ez minden eddig köztünk fennállott megállapodást halomra döntött. Semmi tekintetben nem áll módjukban bennünket tovább támogatni. Én a hírt rögtön továbbítottam Szegedre Horthynak, hol azonban már szintén tudhattak a dologról, mert kaptam a választ, hogy Ábrahám lemondott, a nemzeti hadsereg kieroszakolta Szegedről való távozását, illetve útban van Halas irányában a Dunántúlra. Horthy és Teleki repülőgépen már el is távoztak Szegedről. Én is készüljek haladéktalanul minden összeszedhető emberrel a Magyarországra való bevonulásra. Miután a szerb parancsnok részéről bizonyos garanciákat birtam kiforszírozni (melyek azonban nem lettek mind betartva), sikerült, ha jól emlékszem, aug. 1 és 3-ika között a megszállt Dunántúlon elhelyezett embereim nagy részével, volt tisztekkel, civilekkel, mindenféle rendű és rangú menekültekkel kisebb csoportokban, nagyrészt bántatlanul visszatérni Magyarországra.¹²

Én Innzelt István ezredessel, Perczel Dezsővel s néhány más úrral — gondolom augusztus 2-ikán jöttem át kocsikon Pécsváradon keresztül Bonyhádra, onnét Szekszárdra, hol az időközben József főherceg vezetése alatt alakult budapesti kormány nevében és megbízásából a hatalmat Tolna és Baranya megyék meg nem szállott területeire átvettem s erélyesen fogtam neki a rendcsinálásnak. A megyei rémuralom exponáltabb vezetőit, csupa elvetemült, gyilkos kommunistát sikerült nagy részben összefogatni és megérdemelt bűnhődésükhöz juttatni. Többször voltam Horthynál Siófokon, kinek nagyobb szabású tervet terjesztettem elő, miként lehetne gazdasági rekompenzációk ellenében a nemzeti hadsereget hadifelszereléssel ellátni, magát a hadsereget megfelelő létszámmra emelni s ezzel megszálló ellenségeink bizonytalan és zavaros helyzetét kihasználva a megszállott területek nagy részét megtisztítani s így az elkövetkezendő béketárgyalásokra nekünk kedvezőbb faite a

complite-t teremteni. Előterjesztéseim és sürgetéseim, sajnos, ellenkező áramlatok érvényesülése folytán nem tudtak megvalósulni — ma már határozottan állíthatom — az ország nagy és talán soha jóvá nem tehető kárára. Ez a tapasztalat és hogy rendcsinálási törekvésem elé — ami persze nem történetelt keztyűs kézzel — Budapestről mind több akadályt gördítettek, meglehetősen elkedvetlenített s ezért szeptember 20-án beadtam állásomról való lemondásomat. A kormány, Beniczky Ödön akkori belügyminiszter előterjesztésére, szeptember 22.-én mentett fel.¹³

Ellenforradalmi barátaimmal ezután is fenntartottam a szoros kapcsolatot. Az ország jövőjének s a nemzeti irányú újrépítésnek egyedüli biztosítékát és lehetőségét a katonai alapon álló, diktatórikus, nemzeti irányú kormányzatban láttam, aminek akkoriban — azóta soha vissza nem tért — rendkívül kedvező előfeltételei megvoltak. Ezért elleneztem a nemzetgyűlési választások kiírását és megtartását, utánuk pedig minden személyes befolyással igyekeztem rábeszélni Horthyt, hogy ne vállalja a kormányzóságot, hanem maradjon meg fővezérnek. Utolsó pillanatig úgy látszott, hogy ez sikerülni is fog. A választást megelőző éjjel egy részét is Horthynál. Gellért szállóbeli lakásán töltöttem, minden lehetőséget átbeszélve vele s bár száz százalékgig meggyőzni nem tudtam, mégis azzal a reménységgel távoztam, hogy másnap nem lesz kormányzóválasztás. Reggel 10 órakor újra beszéltem vele telefonon, még mindig nem tudta mi tévő legyen. Végeredményben mégis elment az országházba — jó félórai késéssel — s megtörtént a választás s ezzel — nézetem szerint — meg volt pecsételve Csonka-Magyarország szomorú sorsa hosszú időre.

Ezután bizonyos alakulatok létesítésével próbáltunk politikai barátaimmal együtt, az új helyzet által adott út irányán változtatni, de kevés sikerrel.

Mikor ezt láttam és azt is, hogy a nemzet útja mind radikálisabban balfelé kanyarodik el, a forradalom előtti állapot, az úgynevezett jogfolytonosság visszaállításában véltem megtalálhatni az egyedüli eszközt ennek megakadályozására. Ekkor kezdeményeztem több elvbarátommal (Csekolics Iván, Zichy János és Aladár, Hunyady József, Jankovich Endre, Ká-

rolyi József, Pallavicini György, stb.) a legitimista szervezkedést, mely a „Magyar Szent Korona Szövetség“ és a „Nemzeti Összetartás“ társaskör létesülését eredményezte. A mozgalom jól indult, de figyelmeztetésem és ellenzésem dacára kizárólag társadalmi alapon folyt a szervezkedés, ami már magában hordta a sikertelenség és céltévesztés valószínűségét. Tényleg az akció az évek folyamán mindinkább ellaposodott, s végül teljesen passiv, érzelmi és emlékkultusszá zsugorodott össze. Így, látva a mozgalom céltalanságát, abból is kikapcsolódtam. Ezután már csak figyelője lettem a politika eseményeinek s ezen nem változtatott az a keserű felismerés sem, hogy az évek folyamán, a ki nem használt lehetőségekre való figyelmeztetésem, javaslataim semmibe vevésének káros következményei, mennyire beigazolódtak.

Beigazolódtott különösen az a felfogásom, hogy a legsúlyosabb helyzetekben gyakran nincs más megoldás, mint a tojást — Kolumbus szerint — csúcsára állítani, amihez ilyenkor kétségtelenül sok bátorság, meggyőződéses hit, előrelátás és felelősségérzet szükséges. Azonban a feladatot úgy megoldani, hogy a tojás is épen maradjon, tartalmából se veszítsen és a demokrácia szürke abroszán se essék folt tőle, mégsem lehet. Alapvető, nagy kérdéseket eldönteni akarni a jóllakott kecske és a megmaradó káposzta elve alapján, hiábavaló energiapazarlás csupán. Mégis kormányaink és politikai pártjaink főtévékenysége, mind a mai napig, sajnos ebben az eredménytelen zsonglőrködésben merül ki.

Változatlan meggyőződésem, hogy a történelmi nemzet létérdekeit csak a haladás eszközeinek a reakció észszerű célkitűzései szolgálatába állításával lehet tartósabban védelmezni, minden más elgondolás, bármennyire „okos“ is akar az lenni, előbb-utóbb, de feltétlen bizonyossággal a burkolt kommunizmus rendszeréhez vezet. Tudom, hogy kevesen osztják ezt a felfogásomat, a nagy többség látni nem akar, még akkor sem, mikor a következményeket saját bőrén érzi. Egy ízben a legilletékesebb tényezővel beszélgettem erről a kérdéstről, ki ezt mondta: „Igazad lehet, talán jó, talán hasznosabb volna a nemzetnek ebben az irányban haladnia, de most az lehetetlen és fejjel a falnak nem mehetünk.“ „Amit áttörhetetlen falnak vélsz — válaszoltam —

az legtöbb esetben falat imitáló vékony papír csupán, s ha átszakítanád, magad lennél legjobban meglepve, mekkora ürességet találnál mögötte.”

1934. elején Gömbös Gyula felkért, hogy vállaljam a Tolna megyei főispánságot. Hosszabb megfontolás és Keresztes-Fischer Ferenc akkori belügyminiszterrel való átbeszélés után vállalkoztam a dologra, de határozott kikötéseim voltak több tekintetben, melyekhez ragaszkodnom kellett, eredményes működésem biztosítására. Az ügy húzódott, a hír kipattant, nagy ijedelmet okozva bizonyos körökben, akik ezután a maguk részéről mindent megtettek a megvalósulás megakadályozására. Én nem sokat törődtem ezen aknamunkákkal — hiszen részemről a megbízás vállalása csak áldozatot jelentett — s így nem is bántam, mikor Gömbös a nehézségekre hivatkozva ad acta tette a dolgot.¹⁴

1931. dec. 22.-én Tolnavármegye törvényhatósági bizottsága örökös tagjává választott meg.

Az aktív politikából való kikapcsolódásom után figyelmeimet és munkaerőmet fokozottan a faddi gazdaságom és otthonom kezelésére, fejlesztésére és szépítésére fordítottam. Hiszen volt kiért dolgozni, volt kiért a jövőt megalapozni és biztosítani: itt volt a felnövekedő, kiváló tulajdonságokkal rendelkező, drága egyetlen fiam, büszkeségem, reménységem, életcélom, az én Györgyöm.

A faddi házat már 1922—23-ban lényegesen megnagyobbítottam és teljesen modernizáltam, később, 1930—31-ben felépült fiam lakása a „György ház”, s most, 1937. nyarán készült el — építkezéseim szomorú befejezéséül — az új családi sírbolt a kertben. Az elsőik között voltam — talán a legelső — kik Horthy kormányzónak vitézi telket ajánlottak fel.¹⁵ E célra 1920-ban 25 k. holdat adtam a györgymajori birtokból. Közvetlen a kommunizmus után, 1919 őszén, a családom és mellettem híven kitartott alkalmazottaimnak 20 k. hold szántót juttattam. Az 1924-ben megkezdődött és 1926. okt. 1-én nálam befejeződött „földreform”-nak nevezett állami akció rám nézve különösen súlyos veszteséggel járt. Vagyonváltság címén 185 k. holdat, megváltás és házhely csereterület címén 38 k. holdat — csupa szántót — vettek el tőlem végérvényesen s a

megváltott területek ellenértékét részben még ma sem kaptam meg. A földreform folytán tehát — hozzászámítva a fennebbi önként leadott területeket is, — a faddi birtok 268 k. hold szántó-föld területtel lett kevesebb. Ezt a kárt tetézte az 1924. évi katasztrófális termés, az ugyanekkor, átmenet nélkül rendkívül magasra és aránytalanul („progressív”) felemelt közterhek súlya és az egyidőben érezhetővé vált gazdasági válság. Mégis sikerült ezen igen nehéz időket — melyek alatt sok földbirtokos társam többé-kevésbbé tönkrement — nemcsak kihevernem, de előrelátással és az üzem idejében való racionalizálásával a világgazdasági krízis nehéz éveit is nagyobb baj nélkül megusznom. Az utánuk következett nyugodtabb és kedvezőbb korszakban gazdaságom teljesen rendbe jött és a talajművelés és állattenyésztés erős fejlesztésével, sok újítás, javítás eszközölésével és folytonos karbantartással, értékben növekedett s rentabilitása fokozódott. Ebben számottevő érdeme van az 1927. jan. 1-én szolgálatomba lépett, derék, hűséges intézőmnek, Szigethy Antalnak. A gazdasági krízis következtében, 1926. őszén bérbeadott Béla- és Erzsébet-majorok közül utóbbit 1933-ban saját kezelésbe vettem vissza s Béla-majornak (azelőtt Magyaros puszta, mely Béla nagybátyám emlékére lett 1918-ban róla elnevezve) 1938-ban leendő házikezelésbe vételére is megtörténtek az előkészületek.

Életem folyamán némi irodalmi tevékenységet is fejtettem ki. Első cikkem még gimnazista koromban, 1898-ban látott napvilágot a „Vadászlap”-ban. 1905—1915. években sok szacikk jelent meg tőlem a „Magyar Chemiai Folyóirat”, a „Vegyipar”, „Vegyészeti Lapok”, „A Szesz”, „Természettudományi Közlöny”, „Chemiker Zeitung”, „Zeitschrift für Anorganische Chemie”, „Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft”, „Liebigs Annalen der Chemie” folyóiratokban, továbbá vadászati útleírások és szacikkek a „Vadászlap”, „Természet”, „Wild und Hund”, „Jagd und Wild”, stb. folyóiratokban, a „Köztelek”-ben, végül az utóbbi években néhány politikai és közgazdasági közlemény a „Tolnamegyei Ujság” és „Tolnamegyei Nemzedék”-ben. 1909-ben egy könyvem is megjelent „Szerves készítmények előállítása” címmel a Természettudományi Társulat kiadásában.¹⁶

Még 1935-ben elhatároztam, hogy a Ferdinánd király által szépatyámnak adományozott faddi és hencsei birtokok adományozásának — melynek nevezetessége, hogy az utolsó közvetlen királyi donatio volt Magyarországon — századik évfordulóját, 1937. június 15.-ét, nagy ünnepséggel fogjuk megülni. Ekkorra terveztem ezen családtörténeti munka kiadását is.

Feleségem hűséges segítő társam volt életem munkájában, a háztartás és életfenntartás gondjaiban, György fiam felnevelésében, ápolásában, gondozásában és a kommunizmus alatt Faddon visszamaradva és nagy kockázatot vállalva bátran kitartott és mentette a menthetőt. És különösen osztozott velem a György fiunk iránt érzett aggódó, mégis boldogító, végtelen szeretetben.

Én pedig látva munkám eredményeit s látva fiamnak minden irányban való szép fejlődését és érezve az évről-évre fokozódó és tudatosabbá váló ragaszkodását, végtelen bizalmát, szeretetét és barátságát irányomban, erős bizakodással — talán túlságos önbizalommal — mentem előre életem útján. Szerettem az életet és életküzdelmet, s bár alapjában mindig a magam külön utain jártam, mégis teljes mértékben tudtam élvezni az élet nyújtotta nagyobb és apróbb örömeiket. Szerettem a természetet, az utazást, a vadászást, a budapesti életet, a jókedvű társaságot, de szerettem a komoly munkát is és nagyon tudtam örülni az eredményeknek. És mindennekfelett szerettem egyetlen igazi életcélomat, György fiamat. Megelégedett voltam, boldog voltam és tele életkedvvel tekintettem a jövőbe.

*

Körülbelül ezekkel a szavakkal akartam befejezni annak idején, a már csaknem kész önéletrajzomat, abban az elmúlt és valószínűtlenül szép korszakában életemnek, mikor túlzás nélkül mondhattam, hogy „megelégedett voltam, boldog voltam és tele életkedvvel tekintettem a jövőbe.”

Mert ez a szép időszak visszavonhatatlanul és örökre lezárult. Lezárult 1936. augusztus 16.-án délután félnégy óra körül, mikor egyetlen György fiam, a paks-kölesdi országúton motorkerékpárján összeütközött egy kocsival és a helyszínén azonnal meghalt. Györgyöm meghalt! Meghalt életének tavaszán, 23 éves korában, teljes fiatal erejében, végtelen életszeretete

teljében, váratlan borzalmassággal, — meghalt és vele halt meg az én boldogságom, reménységem, életcélom, minden, minden, amiért addig olyan szép, olyan jó volt élni.

Azóta végtelen üresség, bánat, szomorúság költözött be az azelőtt oly kedves vidám faddi otthonba és az én és szegény Juliska összetört szívébe. Kiegett lélekkel, kábult aggyal, vak szemekkel állok teljes sötétségben s nem tudom merre, hova ? Az ördögien gonosz végzet mindent elvett tőlem, életem értelmét, életmunkám célját, jövőt, boldogságot, mindent. Mert mindez ő volt nekem, az én „jó öreg kutyám“, a fiam, a vérem, egyetlen igaz barátom, napsugaram, örömem, az én drága Györgyöm, akit oly végtelenül szerettem ! És újra és újra felszakad agyonkínzott lelkemből a kétségbeesett feljajdulás : Györgyöm, édes egyetlen Györgyöm, miért mentél el, és miért hagytál itt !? „Napsugár“ György, oh mond — miért !?

Jegyzetek :

1—7. F. L. 33 sz. iratcsomó, E. Ok.

8. Kelemen Béla : „Adatok a szegedi ellenforradalom stb, történetéhez“ 1923. 241—243. old.

9—11. F. L., 33 sz. iratcsomó, E. Ok.

12. Kozma Miklós : „Az összeomlás 1918—19“, 314, 334, 349, 403 oldal. stb.

13. F. L., 33 sz. iratcsomó, E. O.

14. F. L., 38 sz. iratcsomó, E. levelek.

15. F. L., 33 sz. iratcsomó, E. O.

16. F. L., 36 sz. iratcsomó.

Gyermeke :

1. György. Lásd a 23/g sz. alatt.

23/f. Tibor.

(a 23/a. sz. a. Aurél fia).

Született Damazér-karcsán 1885. évi április hó 6.-án, meghalt Pozsonyban 1904. évi április hó 13.-án. Elemi iskoláit otthon, ill. velem együtt Gellében, Leszkay Sándor káplán, későbbi nagy-magyar esperes vezetése alatt, az első gimnáziumot ugyan-

csak otthon, magán úton, a másodikat Pozsonyban a kir. kath. főgimnáziumban, a többi az ev. lyceumban végezte, hol 1903-ban tett érettségi. Ezután a magyar-óvári gazdasági akadémiára iratkozik be, honnét azonban már 1904. év elején távozik. „Oly sok dolog történt utolsó levelem óta — írja hozzám Pozsonyból, 1904 márc. 25-ről kelt, sajnós „utolsó” levelében — oly nagy változások állottak be az én életemben is, melyek talán egész jövőmet más irányba terelik és amelyek téged bizonyára érdekelnek. Óvárt, mint multkori levelemben is írtam, végérvényesen elhagytam. Volt pár száz forint adósságom, melyeket papa csak azon feltétellel fizetett ki, ha eljövök, meg egészségemnek sem tett jót az ottani levegő. Most tehát körülbelül másfél hónapja itt jogászskodom és élek természetesen rettentő szolidul és június elején már az első alapvizsgát is leteszem . . .”¹

Ezen levele elküldése után — melyben még vizsga és egyéb tervekről is ír — alig két héttel, már nem volt az élők sorában. Egy önmaga ellen irányított pisztolygolyó oltotta ki életét. Végzetes tettének oka — előttem legalább — ismeretlen, mert úgy tudom, levelet nem hagyott hátra. Egészségi állapota feletti aggodalma — bár tudomásom szerint komoly baja nem volt, — szerelmi csalódás, vagy az elég rideg családi viszonyok érzése² adták-e kezébe a fegyvert, vagy talán az akkori időkben más fiatal embereknel is tapasztalt, az étellel való megküzdésre nem termett lelki mentalitás ? — nem lehet tudni.

Szegény felejthetetlen öcsém végtelenül kedves, jólelkű, érzékeny szívű, de nagyon intelligens és jókedvű fiú volt. Hirtelen mérge ép oly hamar párolgott el, mint ahogy jött, sírás és nevetés gyorsan váltakoztak nála. Kedves, mosolygó fekete szemeit most is magam előtt látom. Engemet nemcsak szeretett, de a hároméves korkülönbség folytán, nagy respektussal is volt „nézeteim és tapasztaltságom” iránt.

Igaz fájdalommal emlékezem rá vissza, régi, többnyire közös csinytevéseinkre, iskolai és vakációs életünk szomorú és víg eseményeire, a táncórákra és még sok más közös élményre, melyeket akkor oly jelentőségeseknek tartottunk. Végtelen kár, hogy fiatal s reményekre jogosító élete oly korán és oly tragikus módon zárult le.

Jegyzetek:

1. F. L. E. levél.
2. F. L. E. hozzám írt levél 1902 XI. 22-ről.

23/g. György, a „Napsugár“.

(a 23/e. sz. a. Aurél fia).

Huszonhárom életév az embernél általában nem elég arra, hogy pozitív munkaeredmények és alkotások jelezhessék földi pályáját s ezáltal életrajz írására alapot szolgáltatasson. Mégis, ha valakiben annyi kiváló adottság, annyi értékes ígéret lakott, mint az oly ifjan, s oly tragikus módon elhunyt György fiamban, akkor meggyőződéseim szerint érdeme van rá, hogy ne csupán megemlítve, de néhány oldalon jellemezve is helyet foglaljon — szomorú záradékkal — családtörténetünk ezen fejezetében.

Született Budapesten 1913 évi szeptember hó 3-án, meghalt a Paks-Kölesdi törvényhat. út 22770 méteres szakaszán, motorszerencsétlenség folytán, 1936 évi augusztus hó 16-án délután fél négy órakor.

Elemi iskoláit és a gimnáziumot Faddon, magánuton végezte s 1931 évi jun. 15-én tett érettségi vizsgát Pesten a Fáy-gimnáziumban. Ezután a budapesti tud. egyetem közgazdasági karának mezőgazdasági osztályára iratkozott be s ezt végezve, 1935 évi jun. 21-én mezőgazdai oklevelet szerzett. Az egyetem elvégzése után több hónapig gyakornokoskodott a tolnamegyei majsai béruradalomban s 1936 tavaszától a mezőgazdasági doktorátusra készült, melyet azon év végére szándékozott megszerezni.

Tanulmányaiban mindvégig becsületes törekvés, éles és könnyű felfogás és ritka kötelességtudás jellemezte, s minden vizsgáját és szigorlatait igen jó eredménnyel tette le. Bár ezen idők alatt több, igen súlyos, hónapokig tartó betegségen (autószerencsétlenség, perforált vakbélgyulladás, tüdőgyulladás) ment át, soha évet nem mulasztott s az egyetemen is — csupán néhány társával — az elsők között volt, kik nem egészen négy év alatt végeztek.

Élénk esze minden iránt érdeklődést keltett benne s szinte túlzottan sokoldalú tehetségei a legkülönbözőbb irányokban foglalkoztatták lelkületét és fizikumát. A gyermekkorából maradt indiántörténetei, filmdarabjai, novellái, versei, a későbbi bibliografiai, egyptologiai, mezőgazdasági feljegyzései, sokszor terjedelmes írásai, útinaplói, Fadd régi története, önéletrajza, stb. mind ennek bizonyítékai. Igen tehetségesen festett és rajzolt, művészi érzékkel fényképezett és készített fametszeteket, melyek néhányra meg is jelent és jutalomdíjban is részesült. Foglalkozott csillagászzal, nagyon szerette a jó könyveket, aminek tanúsága változatos és érdekes kis könyvtára, a sok szeretettel, ízlése szerint berendezett és általa nagyon kedvelt faddi legényotthonában. A faddi könyvtárszoba berendezését is ő tervezte, a könyveket nagyrészt ő rendezte, a fűzőtteket ő köttette s legénylakásán kívül legszivesebben és legtöbbet itt időzött. Szegény nem egyszer mondta felcsillanó szemekkel: „Tudja Apu, itt nagyon sokat fogok még tartózkodni életemben”.

Igen jó hallása, ritmus és zeneérzéke elsőrendű és szenvedélyes táncost nevelt belőle. Imádta a jazzt, különösen annak újabb, komolyabb, nehezebb válfaját. A fúvós hangszerek voltak kedvencei, s miután hibás balkeze miatt a saxofon nála figyelembe nem jöhetett, a pisztont választotta hangszeréül s ebben több évi szorgalmas tanulás után annyira vitte, hogy közepes zenekarban már közreműködhetett volna. Sokszor tréfáltam vele, hogy ha minden kötél szakad, ebből a mesterségből is megélhet. A motorozáson kívül a pisztonfúvás volt legkedvesebb szórakozása. Ha itthon volt, esténként, vacsora után kiült háza elé pisztonozni s nekem a nagy házban, a terraszon vagy a szobában, íróasztalomnál ülve, olyan jóleső, megnyugtató érzés volt őt hallgatni. A pisztonon kívül igen tehetségesen kezelte az u. n. éneklő fűrészt, a jazzdobot és a szájharmónikát, mely utóbbit, hogy mindig kéznél legyen, többnyire a zsebében hordta. (Most is vele van, halotti ruhája zsebében, a koporsójában.)

Kitűnő és kitartó uszó volt, valóságos vízi ember s igen kedvelte a napozást a vízparton; büszke volt rá, mikor szép barnára lesült. Elég jól, bár nem nagy passzióval vadászott, elsőrendűen lőtt pisztollyal és nagy hévvel és ambícióval kezdett neki a sielésnek.

De mindenekfelett szerette, egyenesen imádta a motorke-rékpárt és a motorozást. Ez volt fiatal életében a kíváncsiságok csúcspontja. A gépet mint élőlényt kezelte és becézte, s nem egyszer mondta, hogy nincsen semmi, se nő, se szerelem, ami felérne az ő „hűséges Basájával”. Szinte áhitatos szeretettel és bizalommal volt a gép iránt. Csonka balkeze ellenére, kitűnő, biztos, rutinos, de vakmerő vezető volt, mert a félelmet nem ismerte s mert annyi halálos betegsége és baleseten átmenve, nem is hitte, hogy végzetes baj érheti. Bár végtelenül szerette az életet és szeretett élni, fiatalos és a korszellemben gyökerező mentalitásával nem tudta felismerni az élet pótolhatatlanságát és értékét. Nem egyszer tette előttem azt a meggondolatlan, s utánna meg is bánt kijelentést, hogy: „Meghalni Apu, az semmi, s ha meg kell halni, nem kívánhatnék magamnak szebb halált, mint a motor nyergében halni meg!” Több versenyen vett részt s a kisebbeken kívül 1935 és 36-ban végigfutotta az 1200 km-es frontharcos turát s mindakétszer az első között végzett. A turákba bekapcsolt mecsekhegyi gyorsasági versenyekben az abszolút rekordot haláláig ő tartotta. Pedig versenyzői képessége csak kibontakozóban volt. Fiatal kora dacára közismert volt róla a versenyeken a szabályokkal és ellenfeleivel szembeni mindig abszolút korrekt, gentlemanlike magatartása. A motorozás gyönyöreiről mindig rajongva beszélt s azokkal soha betelni nem tudott. Az autóvezetést sokkal kevésbé kedvelte s nem is volt benne valami kiváló.

Rövid életében igen súlyos testi betegségeket kellett végigszemlédnie. 1926 febr. 27-én, alig 13 éves korában érte az autószerencsétlenség — a kocsit én vezettem —, melynél koponya-alapi törést, kulcscsont és bordatörést, fején, jobb lábán és különösen bal kezén harmadfokú égési sebeket szenvedett. Sérüléseibe majdnem belepusztult, hónapokig feküdt és lábbadozott s bal kezén csak a kézfej egyrésze és a szintén erősen sérült és keveset mozgatható hüvelykúja maradt meg. Kimondhatatlan kínokat állt ki, de jajszó nélkül, erős férfit megszégyenítő önuralommal tűrte azokat, különösen én előttem. És noha én voltam — mint vezető — a balesetnek s így keze megcsonkulásának is okozója, se akkor, se később soha nem panaszkodott, talán még gondolatban sem e miatt, sőt ő vizsgált en-

gemet s igyekezett lelkiismeretfurdalásaimat enyhíteni. Életszeretetét, jókedvét, bizalmát nem vesztette el és szívós akarással és kitartással egy-két év alatt odáig vitte, hogy nemcsak önállóan öltözködni, de majdnem minden egyebet is tudott csinálni, amit normális ép kezű ember tud és nem volt rászorulva senki segítségére. Ezen magatartása sok szónál tisztábban jellemzi csodálatosan nagy belső lelki értékét s irántam érzett oly mérvű szeretetét, hogy azt megfelelően viszonzni sohasem tudhattam. (De sokszor gondoltam erre, mindig olyan meghatottsággal, s mégis olyan büszkén és boldogan és ilyenkor magamban alázattal borultam le az ő lelki nagysága előtt.)

Alighogy valamelyest talpra állt, ugyanazon év szept. 3-án, épen születése napján, vakbélgyulladást kapott, mely, mire konstátálták, már perforált. Felvittük Pestre, Ádám tanár azonnal megoperálta, de utána majdnem reménytelennek látta állapotát. Hála Istennek, mégis meggyógyult, bár utóbb még egy operációnak kellett magát alávetni. 1932-ben, mint egyetemi hallgató, tüdőgyulladásra esett át, 1934-ben mandulaoperáción. Mindig hősiesen viselkedett, a műtétektől egyáltalán nem félt s a szervezete végül is mindig diadalmaskodott. Erős, izmos, egészséges, kitűnő alakú és tartású, rendkívül csinos, férfias arcú fiatal emberré fejlődött, de szép nagy kék szemei és mosolya megtartották gyerekes-bájos kifejezésüket.

Mindenki, aki ismerte, szerette és kedvelte őt s azt hiszem ellensége nem is volt. Ahová mosolygó, ragyogó arcával belépett, oda magával hozta a derűt, jókedvet, kacagást, örömet. Rendelkezett a sors azon ritka adományával, mely a közkedveltségben jut kifejezésre. Ezt nemcsak a maga körében, de az alatta állók részéről is százszázalékig elérte varázslatos lényével és azzal, hogy mindenkihez, a legegyszerűbb emberhez és idegenhez is, ha összekerült vele, volt közvetlen, barátságos szava. Találóan mondja róla az emlékére készült imalap egyik mondata: „Lelkét szemében hordta, kacagó évei meleg sugárban szórták szeretetét azokra, kikkel találkozott“. Elmulását a legkisebb ember a faluban ép úgy gyászolta és fájlalta, mint barátai és ismerősei.

Ő maga a társaságbeli összejövetelektől a lokálokig, a baráti körtől a kis női ismerősökig mindenütt és mindig jól és

otthonosan érezte magát. De azért egyedül is nagyszerűen megvolt s kicsi kora óta mindig talált magának valami foglalatosságot és nemcsak hogy az „unalom” szót nem ismerte, de soha sem volt elég hosszú neki a nap és tele tervekkel, programokkal, mindig sietett.

Nagyon szeretett utazgatni, utóbb persze főleg motoron, végtelenül tudta élvezni ennél a korlátlan lehetőségeket és kedélyes kampirozásokat és már hónapokkal előbb boldogan és gondosan tervezgetett. Velem nagyobb utat tett 10 éves korában Németországba, később érettségije után Párisba, hova mindig visszavágyott, azután autón Ausztriába, majd Északolaszországba és Schweizba és 1935 nyarán Bassola Zoltán, volt kedves tanárjával motoron Ausztriába. Ezenkívül ismételten bejárta keresztül-kasul Magyarországot, különösen gyakran és előszeretettel a Balaton vidékét, volt Csehszlovákiában és néhányszor Bécsben is. De bár mindenhol szeretett lenni és mindenhol szerették őt, mégis legjobban kedvelte faddi otthonát és megható volt látni boldogságát, mikor hosszabb távollét után haza jöhetett. Alig két héttel halála előtt mondta egy leányismerősének: „Jöjjön csak el hozzánk, majd meglátja, milyen szép és kedves Fadd!”

Hozzám és édesanyjához mélyen fakadó, bensőséges szeretet és vonzalom kapcsolta, mely azonban ment volt mindenmű osztatativ hangosságtól, hizelgéstől és tapadósságtól. Irányomban végtelen bizalom, teljes nyíltság és korához mérten nagyfokú megértés jellemezte, s ezért nemcsak határtalanul szeretett fiamat, legnagyobb büszkeségemet, de egyetlen és legjobb leghívebb, legmegértőbb barátomat is láttam és találtam meg benne. Ahogy felserdült, mind többet voltunk együtt, mind több közös érdekű körülmény kapcsolt össze és mint két igazi jó barát, mint két szerető testvér — én úgyszólván hozzá fiatalodva — jártuk együtt az élet gyönyörű útját. Ezen bensőséges, apa és fiú között eléggé ritka viszonyunk dacára sohasem feledkezett meg apja iránti köteles tiszteletről s végeredményben bár sokszor nehezen, alávetette magát akaratomnak, megérve, hogy annak egyedüli indítóoka iránta való végtelen szeretetem.

Egyéniségének helyes jellemzésére nehéz megfelelő szavakat találni. Nagyon ráillik, bár távolról sem átfogó az a meg-

állapítás, amit nem régen egy német lapban az angolokról olvastam: „Der Engländer hat keinen Hintergedanken, er nützt den Freund nicht aus und unterminiert nicht den Feind, er hat kein Wort für Schadenfreude, für Grosstuererei, für Anpumpen, für Gimpel, er ist stets dienstbereit, gutgläubig und ein Kavalier“. Ez volt Györgyöm, 23 éves korának szertelenségei és kiforratlansága dacára: talpig úr. Ezen fogalom határain belül azonban százszázalékig a mai kor gyermeke, kinek a sors rövid életet szabott. Megnyilvánult ez ritka szellemi fejlettségében, sokoldalúságában, élet, munka és sportszeretetében, a sokszor kapkodásig menő lázas sietésében, a megélések halmozásában, fájdalomtűrésében és életének nem féltésében. Nem egyszer hallottam tőle a kijelentést, motorral és versenyzéssel kapcsolatban: „Szív kell hozzá! Akinek nincs szíve, ne üljön nyeregbe!“ Pedig végtelenül szerette az életet és teljes boldogságát találta benne. Halála előtt való este mondotta Hidvégen: „Azt hiszem, én vagyok a legboldogabb ember a földön, úgy szeretek élni és olyan szépnek találom az életet!“

Mentalitását találóan rajzolja meg az a megható és igaz nekrológ is, mely a „Tolnamegyei Ujság“ 1936 aug. 26-i számában jelent meg róla s mely többek közt ezeket mondja:

„ . . . . Egyszer, mikor a Kaszinóban szemben ültem magával és beszélgetésünk közben elnézegettem férfias szép arcát, mindig mosolygó kék szemét és gyors, nyugtalan ütemű szavai ott kergetőztek közöttünk az asztal fölött és sokszor bele-bele-robogtak az én feltóduló gondolataim közé, mintha fürge, szapora szavai is ilyen haláliramú gépen jártak volna, akkor éreztem először, hogy maga Gyurika ennek az áramvonalas, beteg rohanású életnek a gyermeke. Akkor beszéltünk is erről . . . . Legutoljára pedig akkor, mikor ott a „Bartal sarkon“ leállította előttünk azt a dohogó motort és úgy támaszkodott rá annak kormányára, mint ahogyan a kis gyermek az ő háromkerekű játékkerékpárjára, olyan biztonságosan, olyan hittel, olyan szeretettel, hogy hiszen ez mind csak játék, ártatlan kis szaladgálás, veszélytelen kedvtelés és nem értette meg, hogy ez a félelem nélkül való hit, ebben a lélektelen szörnyetegben való fanatikus megbízás a katasztrófák kezdete.“

Egyénisége, jelleme, kvalitásai, testi és lelki tulajdonságai

egyaránt predesztinálták arra, hogy hasznos, közkedvelt és valószínűleg kiemelkedő tagja legyen majdan a társadalomnak, dísze és értéke legyen az újabb családfának és felvirágoztatója nemzetségének. De a Mindenható másként akarta, nekem pedig, a sors többszöri komoly figyelmeztetése dacára, nem volt erőm, sem képességem, hogy életem ezen egyetlen igazi kincsét megtarthassam az életnek. Ahogy rövidre szabott földi pályáján sietett, mindig sietett, úgy vágatott, rohanva vágatott a végzetes augusztus 16-án, mosolygó arccal és feltartóztatatlanul a halál karjai közé. S az a halál, mely annyszor leselkedett rá életében, most véglegesen magához ragadta és egy pillanat alatt megdermesztette az ő drága, meleg, csupa érzés, csupa lélek, csupa szív életét. A „Basa” mély dübörgése, az ő fülének a legkedvesebb zene, kísérte az örökkévalóságba.

Napsugár volt Ő, mely megjelent a mi szürke földi életünkben, melegséggel, fénnel, ragyogással, boldogsággal töltve meg azt 23 éven keresztül. Aztán egyszerre elment, döbbenetes váratlansággal, maga után kietlen sötétséget, szíveinkben egy élet reményeinek, célkitűzéseinek, boldogságának romhalmazát hagyván hátra. Visszament oda, ahonnét eljött, vissza minden földi élet örök forrásához, vissza a Naphoz.

Keveset élt, de szépen élt és úgy halt meg, ahogy kívánta: a vágató, dübörgő gép nyergében.

„ . . . Gépparipa. Izmos titán . . .

Nyergében halni mulni — tán

A kor romantikája lesz . . .

Hisz halálvágyók kora ez

És kerítő ez a hatás!

A lét ma vészes vágatás.”

(Vécsey L.)

Aldott emléke benne él szívünkben és élni fog, míg szívünk egyet is dobban!

IV.

**Előneveink
és családi nevünk eredete.**

A „Beleházi” előnév az 1243-ban először említett Buzad de Karcha egyik unokájától, Belétől ered. Bele fia Mihály fia Pál, 1421-ben „Paulus filius Michaelis de Beleháza” néven neveztetik. Ezen Pál fia Mihály, 1455-ben mint „Michael filius Pauli de Beleháza”, de úgy is mint „filius Pauli de Berky” van említve, a Beleháza praediumban létezett „Berky” dülő után, mely birtokrészről ilyen elnevezéssel, még szépapám is többször tesz említést a 19-ik század elejéről fennmaradt írásaiban.¹ Családunk ezen ága, kihalásáig, váltakozva, néha együttesen is, használja a „Bele”, „Berky”, „Beleházi”, „Beleháza-Karchai”, „Belekarchai” neveket.

Az „Ethrekarchai” előnév, a Bartal ágon okmányilag elsőül kimutatható őszünk, „Petrus Barthol de Ethrekarcha”² után illet meg, kinek utódai a Beleházi ággal 1550-ben történt egybekapcsolódásuk óta, ezt az előnevet a „Beleházi” előnévvel váltakozva, egészen szépatyám idejéig folytonosan használták, míg szépatyám és utódai csak a „Beleházi” praedicatumot írták a nevük elé. Az 1675-ben Etrekarcsára adományt nyert György, mindkét előnévvel, mint „Beleházi és Ethrekarchai Barthol György” van megnevezve és az 1807-ben a pozsonyi kir. Tábla által kiadott okiratban a család, mint „Familia Bartal de Belleháza et Ethrekarcha” szerepel.³ Az általam betervezett bizonyítékok alapján a magy. kir. belügyminiszter 1937. évi szept. 3-án 46.224/1936. II. sz. alatt kiadott igazoló okiratában, a Beleházi előnéven kívül az Ethrekarchai előnév használatát is igazolta.⁴

Családi nevünket illetően kétségtelenül megállapítható, hogy az a latin „Bartholomeus” keresztnévből származik s ennek népies magyarosítása. A karcsai Bartalok nevének eredete — mert „Bartol”, ill. „Bortol” keresztnévet már IV. Béla királynak a türuli (türóci) monostort alapító, 1251. év július 15-ről kelt ok-

levelében találtam említve⁵ — nagy bizonyossággal az egyházkarcsai „Ecclaesia Bartholomei Apostoli” nevére vezethető viszsza, mely plébánia és templom, ezen a néven, IV. Béla királynak Ethuruh és fiai részére 1248-ban kiadott oklevelében szerepel először.⁶ A templom közelében, a mai Egyházkarcsa határában feküdt a már 1377-ben említett⁷ „Barthal-Karcha” nevű település, ill. falu. Karchai Remigius Comes Fiának, Bartholomeusnak unokái, Raphael és Bartholomeus — filii Elyae de Karcha — 1341-ben megosztásra került atyai öröksége, a „villa circa Ecclaesiam beati Bartholomei”-ből, a villa Dyaky”-ből (Dyak-Karcha) és az „Ecclaesia beati Bartholomei” feletti kegyúri jogból állott,⁸ alig kétséges tehát, hogy Barthal-Karcha Remigius Comes tulajdona volt s nevét annak fia, Bartholomeus-tól nyerte.

A Bartholomeus—Bartal név azonosságát bizonyítja, hogy a nevet a 15-ik században, a 16-ik század közepéig többnyire „Barthol”-nak, azután a 17-ik század végéig, egyes esetekben még később is, „Barthal”-nak írják, ami nyomatékosan utal a Bartholomeus eredetre. Továbbá, hogy Csallóközben még a mult század közepe táján is Bertalant népiesen Bartalnak mondták és péld. a szt. bertalannapi karcsai vásárt is „Bartali vásárnak” hívták.⁹

A középkorban, az 1262-ben szerepelt Remigius fia Bartholomeus¹⁰ után, a pozsonymegyei Csallóközben, a következő sorrendben találkozunk a Bartal névvel:

1291-ben említetik Latus comes (ki 1243-ban szerepel mint karchai birtokos) fia Barnabas, padányi birtokos fivére „Bartal.”¹¹ 1302 febr. 15.-én a pozsonyi káptalan előtt, „Bortol filius Luce” és Franciscus filius Beke, Luche-i birtokrészüket Chugud fiának, Andrásnak előrikítik.¹² (Luche a mai Nagy- és Kis-Lucs helyén, tehát közvetlenül a Karcsák mellett feküdt.) 1302. május 19.-én személyesen megjelennek a pozsonyi káptalan előtt „Michael filius Zolouca et Bortoleus” az ő rokona, hozomány és járulékok kiadása iránt.¹³ 1307 márc. 5.-én a pozsonyi káptalan előtt személyesen megjelennek „Joannes filius Iwanka, dictus Cheuz de Saap, pro se et pro omnibus cognatis suis, ex una parte; Bartal filius Myke de cognatione eiusdem Joannis ex altera...” 1322 jul. 6-án a káptalan jelenti,

hogy előtte Taro István, keresztfiának, Pál fia Jánosnak, egy szigetet visszabocsát; a határjárók, ill. tanuk között szerepel, közelebbi meghatározás nélkül, Bartal.¹⁵ (Átírva a káptalan 1394. évi, júl. 8.-i oklevelébe). 1322. júl. 19.-én szerepel a pozsonyi káptalan előtt mint tanu Paulus filius Bortal.¹⁶ (Valószínűleg az előzővel azonos). 1322-ben szerepel a káptalan előtt Dominicus de Abony és testvére, kiknek birtokával szomszédos birtokosok „Laurentius et Jacobus Borthol.”¹⁷ 1332-ben megjelenik a káptalan előtt „Michael filius Barthol, filii Lenger” nővérével Katalinnal, utóbbi leánynegyedének kiadása végett.¹⁸ 1439-ben „Nobilis Domina Consors Michaelis de Kyslistas” legyentejedi iktatásánál ellentmondanak „Nicolaus filius Barthol és Blasius filius Barthol, dicti Legyentejed.”¹⁹ 1459-ben a káptalan előtt karchai birtokra vonatkozó osztályos egyességet kötnek Joannes filius Michaelis de Gutakarcha, Thomas filius Mathiae de dicta Gutakarcha „ac Blasius Barthol de Lidertejed pro Michael, filius ejusdem Mathiae.”²⁰ 1444-ben a káptalan előtt szerepel Benedictus filius Barthol de Bodofalva,²¹ 1471-ben Antonius Barthol de Vajka.²² 1479-ben Mátyás király 6 hold földet ad nemesi adományban „Petrus filius Barthol de Várkony”-nak.²³ 1493-ban közös birtokügyben szerepelnek „Gregorius filius Blasii Veg de Nagyhaban ac Stephanus filius alterius Gregorii Barthol, Petrus filius Michaelis, Egidius filius Bartholomei in Possessionibus Nadvar, Choukar-Paka.”²⁴ 1520-ban szerepel Dercsikán (Gyocsoka) Paulus et Damian, filii Petri Barthol.²⁵

Mindezen itt felsorolt Bartalok és a mi családunk között vérségi kapcsolat okmányilag nem mutatható ki, bár az 1459. évi okirat tartalma arra enged következtetni, hogy a legyentejedi (lidértejedi) Bartalok, nevezetesen Miklós és Balázs, a Karsákról származtak el.

A mi Bartal elődeinkről legelőször 1511-ben történik említés. Ebben az évben kiadott pozsonyi káptalani okiratban szerepel „Nicolaus Barthol de Ethrekarcha” és ennek atyja „Petrus Barthol de Ethrekarcha.”²⁶ Ezen Petrus apja igen valószínűn „Bartholomeus de Ethrekarcha,” „Marok (March) de Ethrekarcha” fia volt.²⁷ Nicolaus fia Volfgangiusban, felesége Helena, Beleházi Berky András nővére révén, 1550-ben jut kapcsolatba a Beleházi ág a Bartal ággal.²⁸ Ettől fogva Ethrekar-

chai Volffgangius Beleházinak is neveztetik. Volffgangiusszal fia Mihály és ennek fia György „de Beleháza, ill. de Beleházakarcha“, György fia, ismét György „de Beleháza et Ethrekarcha“ és György utódai „Barthal alias Beleházy“ néven említetnek. György szépunokája Ferenc, csak mint „Ethrekarchai“, fia Miklós (dédatyám) mint „Beleházi és Ethrekarchai“ szerepel, míg szépapám megint csak a Beleházi előnevet használja.

A Bartal névvel kapcsolatban legenda is maradt fenn, mely Dercsika (1386-ban Gyurchuka) község alapítására vonatkozik.²⁹ A hagyomány szerint Mátyás király, ki nagyon szeretett Csallóközben vadászni, egy ízben, a mocsaras, ingoványos vidéken nagyon elfáradt s Eröss György nevű lovásza előtt bosszankodását fejezte ki afelett, hogy ezen az ingoványos területen, lóháton oly nehéz a vadászat. Lovásza erre megkérte, hogy hát adjon neki ebből a földterületből annyit, amennyit ő az alatt az idő alatt lóháton megkerül, míg a király rövid vadászebedjét elkölti. A király beleegyezett kedvelt lovásza kívánságába és hogy nyargalását ellenőrizhesse, a környezetében levőkkel gyorsan halmot emeltetett a síkságon, hol mézből és kenyérből álló rövid ebédjét elköltötte. Azóta a halmot is Mézeshalomnak nevezik. Eröss György pedig lóra pattant és elszáguldott. Utközben elszabdalta vörös színű palástját és darabjait eldobálva, ezzel jelezte útját. Ebéd végeztével már a királynál volt és bejárta vele a belovagolt területet, mire a király csodálkozva a terület nagyságán, e szókra fakadt: „György sok a’!“ De azért ígérete szerint a területet átengedte neki. György itt letelepedett és hét családdal alapította a községet, melyet Györgysokának nevezett el. Az alapító hét család volt: Az Eröss, Zemes, Bartal, Fekete, Katona, Vida és Zakal család.

Az a régi tapasztalás, hogy a legtöbb hagyomány, nem pusztán a nép fantáziája alkotta mese, hanem valami történelmi ténybeli alapra vezethető vissza, ezen legenda eredetét illetően is bebizonyítható. A pozsonyi káptalan oklevéltárában találtam rá II. Mátyás királynak Bécsben, 1609-ben, szt. Sebestyén ünnepe előtt kelt adománylevelére,³⁰ mely szerint „Giorsoka, alias Giorchika“ birtokot (possessiot) nova donatio gyanánt adományozza „Simonis Szemes, Martinus Zakal, Petrus Zemes, Gregorius Eröss, Georgius et Gregorius Barthal, Paulus Vida, Michael Farkos, Simonis et Petrus Abraham, Georgius

et Emericus Palffy, Thomas et Jacobus Balas et Joannes filius quond. Laurentius Katona, alias Giorka" — dercsikai nemeseknek s őket birtokba iktatni és az iktatáshoz „Gregorius Berky de Baar, filius Georgius Zabo de eadem Baar, vel Paulus Bitto de Saarosfalva, vel Georgius Csehfalvay, aut Benedictus Lukach de Ethrekarcha, aut Stephanus de Zerdahal" — mint királyi embereket kiküldeni rendeli. Az iktatás ellentmondás nélkül meg is történik s azon a káptalant Andreas Caroll de Vasvar, Praelatus majoris ac Abbatius de Zalavar képviseli.

Ha az itt felsorolt neveket a hagyományban szerepeltekkel összehasonlítjuk, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a legenda alapját ezen adománylevél képezte. És könnyen érthető, hogy a legendában a nép, adományozóul, II. Mátyás helyett, a sokkal kedveltebb és ösmertebb Hollós Mátyást tette meg.

Jegyzetek :

1. F. L. szépatyám ered. feljegyzései.
2. C. P. Ind. P. Prot. 1. Folio 301.
3. F. L. E. O. 1805-ből és B. cs. (L) 73. sz. E. O.
4. Lásd VII. fejezet 6 sz.
5. H. Okl. 18 sz.
6. Árp. Okm. II. 206 sz. és B. Comm. II. Mant. IV. és VII. fejezet 10. sz. a.
- 7—8. B. cs. (L). 9 sz. és 6 sz. H. m.-ok.
9. B. Comm. II. Mant. IV. jegyzet.
10. Árp. Okm. XI. 363 sz. és B. cs. (L). 3 sz. H. m.
11. F. C. D. VI/I. 171 old.
12. Anj. Okm. I. 24 sz.
13. Kn. M. E. Stryg. II. 543 sz. és C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 22. No. 11.
14. Kn. M. E. Stryg. II. 615 sz.
15. Anj. Okm. II. 25 sz.
16. D-C. M. E. Stryg. III. 36 sz.
17. C. P. Ind. C. Caps. 14, Fasc. 1A. No. 1.
18. B. cs. (L). 5 sz. M.
19. C. P. Ind. C. Caps. 3. Fasc. 6. No. 10.
20. B. cs. (L). 14 sz. E. O. és M.
- 21—25. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 2. No. 24. és Caps. 28. Fasc. 5. No. 26 és Caps. 3. Fasc. 3. No. 25. és Caps. 4. Fasc. 1. No. 14. és Caps. 2. Fasc. 8. No. 13.
26. C. P. Ind. P. Prot. 1. Folio 301.
27. Lásd III. fejezet 10 sz. alatt.
28. B. cs. (L). 75 sz. H. m. és VII. fejezet 12 sz. a.
29. Pozs. vm. 51 old.
30. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 8. No. 16. (Fénymásolata F. lev-tárban.)

V.

Családi címerünk eredete.

A rokon Karchai törzseknél középkori címeradományozásról csak két esetben tudunk.

Zsigmond király, első ősünktől, Karchai Buzadtól származott Egyházas- vagy László-Karchai ágbeli „Török”-nek nevezett Pálnak, Lászlókarchai Balázs fiának és testvéreinek és rokonainak — „fidelis noster dilectus Paulus, dictus Török, filius Blasii de Lászlókarcha . . . . . sibi et per eum Stephano filio Nicolai, Michaeli filio Andreae et Jacobo filii Ladislai, fratribus et consanguineis suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus. . .” 1418 évi febr. 7-én Constancban nemesi címet adományoz. A címer kék pajzsban balra forduló oroszlánfőt mutat, haránt átütve egy egyenes, aranymarkolatú, vértől csepegő pallos által; sisakdísz a pajzsalak, hol az oroszlánfő a kék-arany pajzstaróba látszik harapni.¹

A másik címet ugyancsak Zsigmond király adományozta Karchai Péternek és atyjának Balázsnak, ki Andrástól származott, valamint osztályos atyafiainak, Genchi Gergelynek és Jánosnak 1434 évi márc. 12-én Baselban.² A megadományozott Péter az Ethuruhtól eredő Etrekarchai törzs leszármazottja volt, s atyja András került a Héderváryak szolgálatába mint „castellanus”, Péter pedig Héderváry György kíséretében járt Baselben, hol a Németországban tett hűséges szolgálatok jutalmazásul kapta a kitüntetést. Péter őse a ma élő etrekarchai Lukács családnak.³

Az adományozást megörökítő címerlevél így szól: „Sigismundus, Dei gratie Romanorum Imperator . . . etc. etc. . . Rex, tibi fideli nostro Petro, filio Blasii, filii Andreae de Karcha . . . tibi et per te, praefato Blasio patri, nec non Gregorio filio Johannis de Gench ac Johanni filio Ladislai de praedicta Gench, fratribus condivisionalibus tuis, tuisque et ipsorum heredibus et posteritatibus universis, hec arma sive signum armorum, que in

principio seu capite presentium litterarum nostrarum appropriatis coloribus arte pictoris figurata sunt et depicta, animo deliberato et ex certa nostre Majestatis scientia dedimus et contulimus, imo ex habendantiori plenitudine nostre singularis gratie concedimus et praesentibus elargimur . . .“

A címeres levél felső bal sarkán, a szöveg élén van a kifestett címerkép, mely balra dőlt címerpajzs mezejében balra néző griffet tüntet fel, hullámos kék talajon. A pajzs csúcsán előre nyúló orrú csőrsisak van elhelyezve, kék és veres takarókkal. E felett oromdíszül a címer griffje áll. A griff teste veres, szárnyai kékek, karmai és csőre pedig ezüst. A címerkép vörös keretbe van foglalva, melyen belül egy vörös vonal látható díszítésekkel.

Csoma József megjegyzi, hogy „a Karchay címer (úgy mint más, Zsigmond idejéből való címerek is) nemes egyszerűségükkel mintegy folytatását képezik az előző század klasszikus szépségű heraldikájának“.⁴

A címeres levél a m. kir. Orsz. Levéltárban, etrekarcsai Lukács József családi letétjében van elhelyezve.

Létezik még egy másik, a Karchai-félével csaknem azonos rajzú és alakú, de más színezésű címer is, melyet a Kökényesi (később Szentbalázsi Szele) család kapott 1428-ban szintén Zsigmond királytól. Ezen címernél a pajzs ezüst, az arany koronából kiemelkedő griff teste kék, szárnyai veresek, karmai, nyelve arany. Ezen címerrel kapcsolatban dr. Boncz Ödön azt írja, hogy „a címerkép feltűnően hasonlít a hat évvel később Baselben Karchay Péternek adományozott címerhez, melynek alap gondolatául szolgálhatott. . . Rám a Karchay címer azt a benyomást kelti, mintha annak kiállításánál a címerfestő elé mintául a Kökényesi címert tették volna. . . Arra kell gondolnunk, hogy a Karchay címer szándékosan készült a Kökényesi címer után, akár rokonság, akár más valamely szoros vonatkozás kapcsán“.⁵

Minthogy a rokon karchai ágakra nézve, a fennebb említett két címeradományon kívül, nincs dokumentum, megállapíthatjuk, hogy sem a Beleháziak, sem a Bartalok címeradományban nem részesültek.

Az a címer, melyet családunkban kimutathatólag már szép-

apám és annak atyja Miklós óta állandóan használunk, rajzban és alakban teljesen azonos a Karchai Péter-féle címerrel, csupán azzal a különbséggel, hogy míg utóbbinál csörsisak, amannál rostélysisak van alkalmazva. Színeikben azonban eltérők. U. i. a mienknél a kék pajzsban, zöld halmokból emelkedő griff teste és szárnya arany, karmai és nyelve veresek, a pajzs csúcsán lévő fekete-arany rostélysisakon ötágú arany korona s ezen oromdíszül a címerpajzs griffje áll, s a pajzstakarók színe veres-arany, kék-ezüst.

Ezen színbeli eltérés dacára kétségtelen, hogy családunk tulajdonképpen a Karchai Péter címerét használja és használta már régóta, s igen valószínű, hogy ez az „eltulajdonítás” nem a Beleházi, hanem a Bartal ág részéről történt, bár nem állapítható meg, hogy mikor. Ugyanis a középkor vége felé, de nyilván már előbb is, Bartal elődeink „de Ethrekarcha” neveztetnek, Etrekarcsán élnek s ezért nagyon lehetséges — bár okmányilag ez sem mutatható ki — hogy az ősi törzsi kapcsolaton kívül közvetlen vérségi, leszármazási kapcsolatban is állottak a címerszerző Ethrekarchai Karchai Péterrel, s ez alapon jogot formáltak és érvényesítettek címerére is.

Az a szokás, hogy donatios ősnemes családok — mint a miénk is — más, elsősorban vérrokon családok címerét vették át és használták, nem volt ritka eset, hanem igen gyakori.

Hogy mennyiben volt ezen „címerátvétel” uzuális és jogosult, arra nézve idézem Csoma József „A magyar heraldika korszakai” című munkájának 111—113. lapjain olvasható következő részleteket: „A mohácsi vész előtt armalissal való nemesítés csak legritkábban, alig egy-két esetben fordult elő, a többi címeradományt mind régi, több százados nemes nyerte. De mi volt ezen kétszázados (1326—1526-ig tartó) címeradományozási korban kiosztott 3—400 címer az összes ősi nemesség nagy számához képest? Így maradt az ősi nemességnek legszámosabb része címer nélkül. . . . Ez ősi nemességre tehát előállott az a kényszerhelyzet, hogy önként felvett címerekkel kellett pótolnia az elmulasztottakat. Apránként, szórványosan, észrevétlenül, csaknem a 19-ik század elejéig. . . . Némelyek egyes vérrokon családok címereit vették fel azon hitben, hogy a közeli atyafiság közös címer viselésére is feljogosítja őket.

Igy használta a felsőgechei Gechey család a vele vérrokon Buzlay családnak Zsigmond király által adományozott címerét, a Gilétfyek Sárosmegyében a Dessewffyék címerét, a villai Pribékek és iványi Feketék a Thybayakét, a Kórossy, Prileszky, Turchányi, Kosztolányi és Vályak, mint Divék nemzetségből származók, ezen nemzetség címerét . . . stb. Ez úton előállott címerekből lassanként minden ősnemes ellátta családját címerrel; az uzus szentesítette, senki sem ellenőrizte, sem kifogásolta, s az lassanként a család jogos attributumává erősödött“.

Szépapám a 19-ik század elején címerpecsétjében függőlegesen álló pajzsot használt,⁶ később ő és utódai visszatértek a dült pajzshoz, ami heraldikailag is a helyes ábrázolás középkorbeli címereknél. Erre nézve Csoma J. fent hivatkozott munkájának 56. és 57. lapjain a következőket mondja: „Mivel magyarázható meg a középkori címerpajzsok dült helyzete, különösen az élő heraldika, a pajzsok tényleges használata korában? Azzal, hogy egy teljes címerhez hozzáképzelték a lovagot is, kinek fején volt a sisak a sisakdísszel, s balkarján, a kar hajlását követve, függött a pajzs, mellyel felső testét védelmezte. . . . A pajzs és sisak ezen (dült) helyzete a Zsigmond-kori címerleveleknél is (az előbbi időkből) hagyományszerűen fennmaradt, de idők folyamán feledésbe ment az elhelyezés oka“.

Lényegileg ugyanazt a felfogást vallja az Orsz. Levéltár nagytudású levéltárnok-genealogusa, Föglein Antal is.

Címerünknek családunk által való, egy évszázadot meghaladó folytonos és háborítatlan használatát Pozsony vármegye 1913 évi ápril. 24.-ről kelt levelével igazolta⁷ és a használat jogosságát a magy. kir. belügyminiszter 1937 szept. 3-ikán 46.224/1936. II. sz. alatt kiadott igazoló okiratában is megerősítette.⁸

Az Orsz. Levéltár nemesi osztálya által ezen belügyminiszteri igazoláshoz adott címerleírás a következő: „Dült, egyenes oldalú, csücskös talpu pajzs kék mezejében hármassal zöld halom középsőjéből kinövő, balra fordult (arany) griff, első lábait ragadozásra nyújtva. A pajzsra helyezett, balra fordult koronás nyílt lovagsisak díszbe a pajzsbeli griff. A takarók színe jobbról veres-arany, balról kék-ezüst“.

A címerszerző Karchay Péter leszármazása a következő⁹:

Ethuruh 1240—53.

Petrus 1249—89.

Salamon 1356.

Stephanus 1356.

Andreas 1375.

Balasius 1421—23.

(Andich de Karcha, Castellanus de Hedrehwar)

Petrus 1434—39.

(Címerszerző)

Jegyzetek :

1. T. X. 28—29 old. és XIII. 38—39 old.
2. T. XVI. 143—44 old.
3. T. L. 32—34 old.
4. Csoma J. „A magyar heraldika korszakai.” 62 old.
5. T. XVII. 110 oldal.
- 6-7. F. L. E. O. és ezen munka VII. fejezet 5 sz.
8. F. L. és ezen munka VII. fejezet 6 sz.
9. Kempelen B.: „Magyar nemes családok” V. köt. 368 old.

VI.

Leszármazási táblázatok.

- I—VI. A legközelebbi rokon Karchai törzsek (Bele- Beled- Beleháza- Egyházas- László- Dyak- Bartal- Damasa- Ethre- Karchaiak) a 13-ik és 14-ik században.
- VII. A Beleházi ág és Bartal ág leszármazása és összekapcsolódása 1421-től 1682-ig.
- VIII. Barthal alias Beleházy Mihály (György fia)ága cca. 1650-től.
- IX. Barthal alias Beleházy András (György fia)ága cca. 1650-től.
- X. Barthal alias Beleházy János (György fia)ága cca. 1650-től.
- XI. Barthal alias Beleházy Péter (György fia)ága cca. 1650-től, Bartal Miklósig.
- XII. Bartal György (Miklós fia)ága.
- XIII. Bartal László (Miklós fia)ága.
- XIV. Bartal Imre (Miklós fia)ága.
- XV. Pozsonymegyei Csallóközben Bartal néven szerepeltek (a karcsaiak kivételével) töredékes leszármazási adatai a 17-ik század végéig.

Buzad törzse :

?

Comes Gregorius²
de Bele-Karcha
1260—70.

Comites Bereth-
seg, Luca, Hees⁷
Dubur rokonai
1247

?

Nicolaus²¹
de Belyekarcha
1381.

Basilleus ³ 1243—62.	Belud ⁴ 1282—98.	Comes Dubur ⁵ m. sz.	Benedictus ⁶
Bele ⁸ 1307. (Beleházi ág)	Petrus ⁹ 1307.	Stephpus ¹⁰ 1295—1315. Judex Cur. Com. (Beledkarchai ág)	Eustah ¹¹ 1307.
Dionisius ¹² 1338—48.	Michael ¹³ 1347.	Petrus ¹⁴ 1347—52.	Ladislaus ¹⁶ An de Egyhá- zaskarcha 1347. (Egy †1352 előtt Blas
Thomas ²² sacerdos 1377—93.	Joannes ²⁸ 1379.	Bele ²⁵ 1347.	Jacobus ²⁷ de Egyhá- zaskarcha Pa 1377—1418. Tö (1418 ban de L c. ns. lev. kar kap). 14 (1418
	Paulus ²⁴ filius Mi- chaelis de Beleháza Homo reg. (l. VII. tábl.)	Joannes ¹⁶ de Beled- karcha 1347—73. Elisabeth ²⁶ 1373. Joannes Karchay de Egyhá- zas-Kar- cha filius Nicolai	

<i>Fratres et Consanguineos</i>				
Ladislaus ¹⁶ de Egyhá- zaskarcha 1347. †1352 előtt	Andreas ¹⁷	Joannes ¹⁸ † 1377.	Paulus ¹⁹ de Egyhá- előtt zaskarcha 1377.	Joannes ²⁰ 1377—1400. nus ²¹ 1377.
Jacobus ²⁷ de Egyhá- zaskarcha 1377—1418. (1418 ban de László- c. ns. lev. karcha kap). 1418.	Blasius ²⁸	Andreas ²⁹ 1377.	Nicolaus ³⁰ 1377—1400.	Stepha- nus ³¹ 1377.
	Paulus Török ³² 1418.	Michael ³³ 1418.	Stepha- nus ³⁴ 1418.	

(1418-ban cím. nemesi lev. kapnak.)

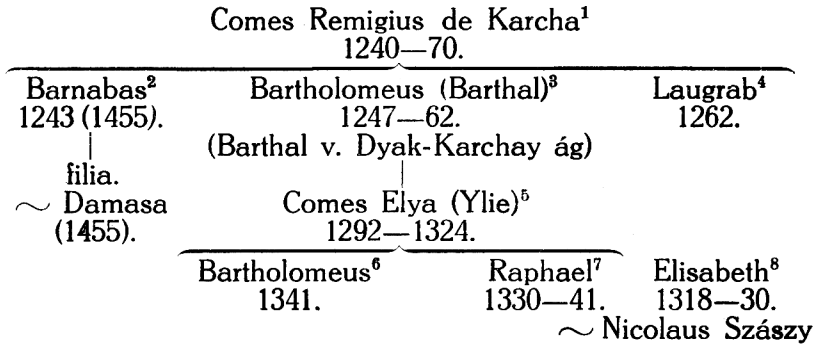
1–16. és 22–26. Lásd ezen munka III. fejezetében. — 21. 1381. Pozs. vm. 51 old. — 17–20. és 27–34. 1377. B. cs. (L.) 9. sz. Gara M. nádor ítéletlevele. H. m. 1400. B. cs. (L.) 10. sz. H. m. 1418. T. X. 28–29. old. és XIII. 38–39. old.

II.

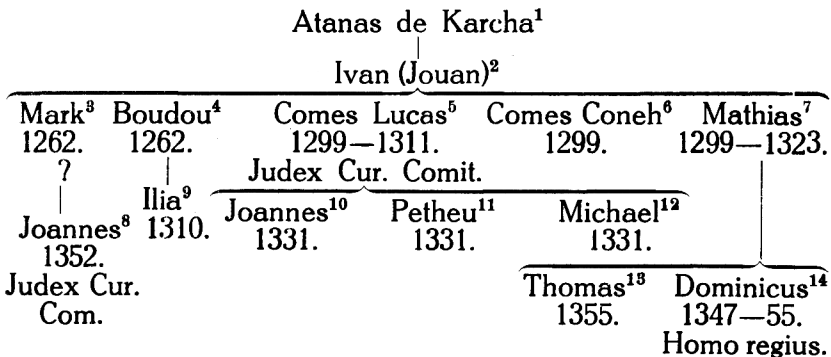
Remigius törzse :

1—4. 1240. IV. 22. Árp. Okm. XI. 312 sz. és Bp. E. K. k. E. O.; 1243. H. Okm. VII. 25 sz.; 1247. B. Comm. II. Mant. VII. és C. P. Oklt. E. O.; 1255. X. 2. H. Okm. VII. 42. sz. és B. cs. (L.) 1 sz. E. O.; 1256. XI. 6. Árp. Okm. XI. 425 sz. és Bp. E. K. k. E. O.; 1262. Árp. Okm. XI. 363 sz. és B. cs. (L.) 3 sz. H. m.: 1260—70. H. Okm. III. 14 sz. jegyzet. — 2. (1455) B. cs. (L.) 73 sz. H. m. — 5. 1298. H. Okl. 155 sz. és O. L. K. O. Mon. Poson. Fasc. 47. No. 5.; 1308 (?). C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 10. No. 15.; 1323. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 10. No. 13.; 1324. III. 24. D-C. M. E. Stryg. III. 77. sz. — 6, 7, 8. 1330. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 10. No. 14. (Elisabeth megölt fiáért kiegyezik Raphaellel); 1341. O. L. Ind. C. T. IV. 5003. 1752. AA. melléklet. — 8. 1318. Anj. Okm. I. 421 sz

III.

Atanas törzse :

1, 2. 1255. X. 2. H. Okm. VII. 42 sz. és B. cs. (L.) 1. sz. E. O. — 3, 4. 1262. Árp. Okm. XI. 363 sz. és B. cs. (L.) 3 sz. H. m. — 5, 6, 7. 1299. B.

cs. (L.) sz. ; 1308--1311. Anj. Okm. I. 141 sz. és 201 sz. ; 1323. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 10. No. 13. ; 8. 1352. Anj. Okm. V. 626 sz. — 9. 1310. Kn. M. E. Stryg. II. 688 sz. — 10, 11, 12. 1331. Anj. Okm. II. 450 sz. — 13, 14. 1347. X. 19. D-C. M. E. Stryg. III. 846 sz.; 1355. C. P. Ind. C. Caps. 28. Fasc. 1. No. 27.

IV.

Bodo törzse :

Bodo de Karcha¹

Heym (Hegun)²
1255.

Benedictus³
1329.

Nicolaus⁴
1343—47.

Homo palatinalis

Joannes⁵
1373.

1, 2. 1255. X. 2. H. Okm. VII. 42 sz. és B. cs. (L.) 1 sz. E. O. — 3. 1329. Anj. Okm. II. 393 sz. — 4. 1343. VI. 21. D-C. M. E. Stryg. III. 662 sz.; 1347. Z. O. II. 187 sz. — 5. 1373. B. cs. (L.) 8 sz. E. O.

V.

Zolougus törzse :

Zolougus¹

Damasa²
1255.

(Damasa-Karchay ág)

Joannes³
1299.

1, 2. 1255. X. 2. H. Okm. VII. 42 sz. és B. cs. (L.) E. O. 1 sz. — 2. 1299. B. cs. (L.) 7 sz.

VI.

Ethuruh törzse :

Ethuruh de Karcha ¹ 1240—54.				Nicolaus de Ethrekarcha ¹¹	
Simeon ² 1248.	Petrus ³ 1249—79.	Seraphin ⁴ 1248—52.	Dominicus ⁵ (?)	Joannes ¹² ~ Dominica de Királyfiakarcha	
	Salomon ⁶ 1329—56.	Stephanus ⁷ 1329.		Petrus ¹³ 1287.	Nicolaus ¹⁴ 1287.
	Stephanus ⁸ 1356.				
Michael ⁹ 1375.	Andreas ¹⁰ 1375.				

Ethuruh cognatusai :¹⁵

	Sebéé (Chobey) 1340—53	—	Cheka 1253
	Othus 1243—53		
Mamley	Mortunus (Moramus) 1240—53	—	Joannes
	Jacobus 1240—53	—	Bodo 1253
	Elias 1240—53		
Sylvester	Orsag 1240—53	—	Ebed 1253
	Othmar 1240—53	—	Joachim
	Clemens 1240—53	—	Joannes 1253
	Texe 1240—53	—	Dobech 1253
			Zolunta — Yurk

1—8. B. Comm. II. Mant. I, IV, V. és Árp. Okm. II. 160 és 193 sz. — 8, 1340. D-C. M. E. Stryg. III. 538 sz. — 9—10. Lukács József letétje az O. L.-ban. 48 sz. — 11—14. B. cs. (L). 4 sz. M. — 15. B. Comm. II. Mant. I, IV, V. — 1—15. Kempelen B.: „Magyar nemes Családok“ V. 368 old.

A Beleházi ág és Bartal ág leszármazásai

Paulus filius Michaelis de Beleháza (l. I. tábl.) et Jacobus (?) Homo regius. 1421.						N. 1455.
Michael filius Pauli de Beleháza, alias de Berky Homo regius. 1455.						
Franciscus (1529).		Stephanus (1512). (Barbara Berthaly)		Laurentius (1541).		
Berky de Beleháza, alias Bele de Belekarcha						
Albertus 1529.	Benedictus Barthal, alias Bele de Beleházakarcha. 1529, 41, 51. (Barbara)			Michael Bele de Belekarcha 1516, 29 (41). (Margareta Erdewhaty)		
Benedictus Barthal alias Bele 1551. (Anna).	Thomas Barthal alias Bele de Beleháza 1553—92. Donatalista Rudolfi II. 1580.		Antonius	Joannes	Andreas Helena Homo regius Beleháza	
		Berky de 1541—55.				
Joannes 1617, (35) (Anna Csorba)		Nicolaus 1610.	Agatha (Paulus Ivan)	Margaretha (Blas. Görch)	Katharina Magdalena	
Barbara Beleházy-Barthal 1639—57. (1. Michael Erdős) (2. Steph. Kürthössy)						

Zárjel közötti évszámok posthumus adatok.

sa és összekapcsolódása 1421-től 1682-ig :

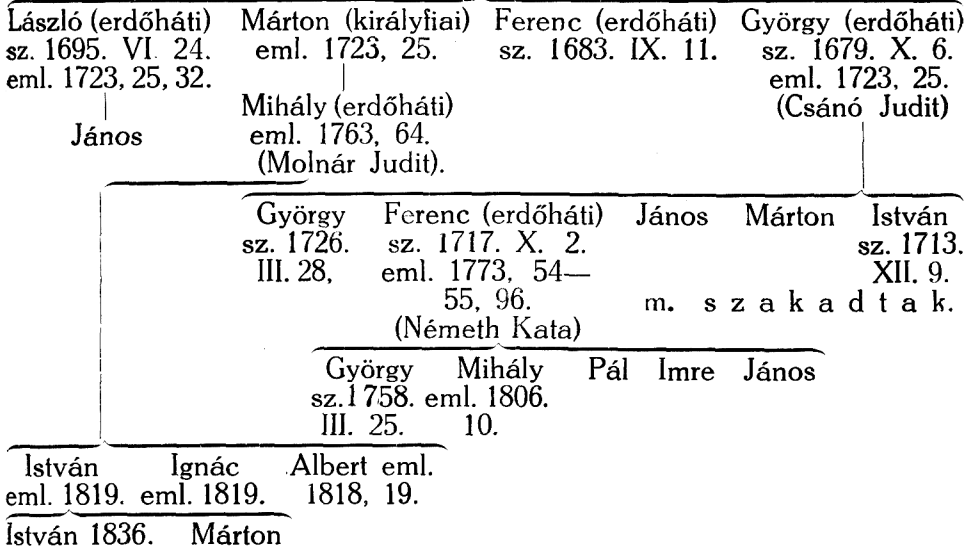
Marok (March) de Ethrekarcha				
nob. Bartholomeus de Ethrekarcha				
Ursula (1. Thom. Orlé)		?		
(2. Petr. de Baczháza)		Petrus Barthol de Ethrekarcha sz. 1450 körül		
Nicolaus Barthol de Ethrekarcha 1511–46. (Elisabeth)		Thomas Barthol de Ethrekarcha 1525.		
Volffgangius Barthol de Ethre- karcha et de Beleháza 1550–69, (92). (Helena Berky de Beleháza)		Thomas Barthol ex Királyfiakarcha sz. 1512 körül, 1592. (Elisabeth Erdős)		
		Gregorius 1554.	Jacobus 1554.	Blasius 1554.
		Margareta (Steph. Dömény) 1617.		
Gregorius Lazarus Michael Anastasia Ursula Barthal de Beleháza, alias de Beleházakarcha 1550, 79, 80, (1602). Donatalista Rudolphi II. 1580.				
Adalbertus ?	Georgius Barthal de Beleháza 1602–62.	Lazarus	Helena (Martinus Vargha).	Prisca (Abraham Erdeős).
Laurentius Bar- thal de Beleháza 1623.	Georgius Barthal de Beleháza et Ethrekarcha 1650–82. Donatalista Leopoldi I. 1675. (Barbara Görch).			
Michael Barthal alias Beleházy. (I. VIII. táblázatot)	Andreas Barthal alias Beleházy. (I. IX. táblázatot)	Johannes Barthal alias Beleházy. (I. X. táblázatot)	Petrus Barthal alias Beleházy. (I. XI. táblázatot)	

VIII.

Barthal alias Beleházy Mihály (György fia) ága:

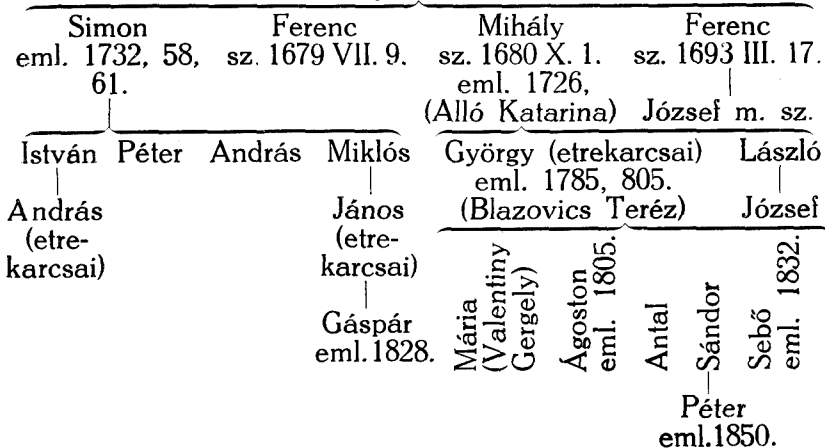
Mihály (erdőháti)
megh. 1697 előtt
(Szalay Erzsébet)

IX.

Barthal alias Beleházy András (György fia) ága:

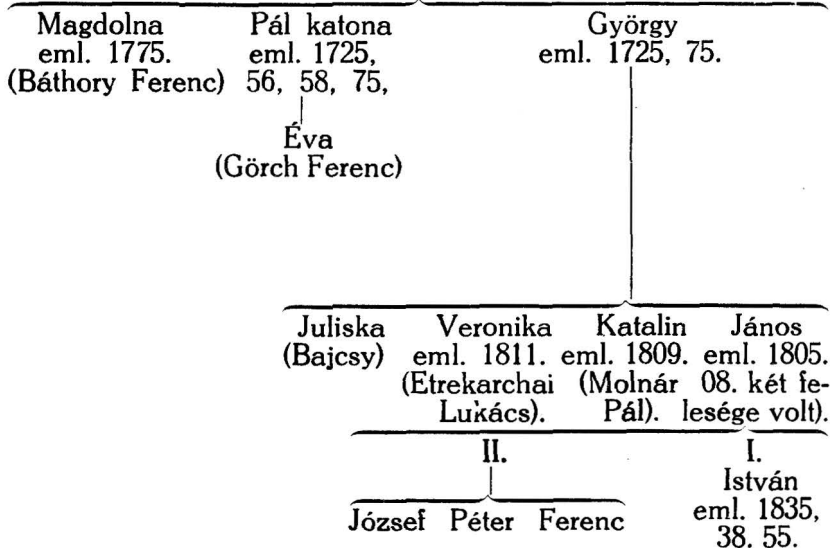
András (etrekarcasai)
eml. 1725.
(Matey Magdolna)

X.

Barthal alias Beleházy János (György fia) ága :

János (etrekarcasai)
sz. cca. 1652-ben.
Mint tanu 1701-ben 39, 1736-ban 75 éves. Ő írta át 1719-ben
az 1580 évi adománylevelet. Eml. 1688, 97, 1718, 23, 25, 32-ben.
(Bulcsuházi Bölcs Katalin, később Bugár Györgyné).

XI.

Barthal alias Beleházy Péter (György fia) ága:

Péter (etrekarcasai)

sz. 1650—60 körül, megh. 1725 IX. 8.

(Almássy Katalin)

István sz. 1683 körül megh. 1743. III. 21. (Fitos Erzsébet)	Imre (hódosi) eml. 1725, 32, 43. (Takách Katalin)	János (etrekarcasai) sz. 1692. VI. 23. eml. 1725, 32, 43, 51.	Gergely, György, Ilona hármaskikrek sz. 1698. IV. 20. Gergely eml. 1720, 25, 32. Gergely fe- leség Farkas v. Fazekas Erzsé, ki még 1777-ben is élt). M. sz.
	János (hódosi) sz. 1724. VIII. 20. eml. sz. 1727. 1754, 55, 56. IX. 2.	Péter (hódosi) sz. 1727. IX. 2.	
	Péter eml. 1777. megh. 1804 előtt.	Ferenc (király- fiai) eml. 1778, 88, 96, 804. (Kelemen Rozália).	Péter (dercsi- kai) eml. 1754- 55, 80. ekkor már nem élt.
	Imre (etrekarcasai) eml. 1812.	Péter (etrekarcasai) eml. 1812.	István (etrekarcasai) iskolamester eml. 1754—55, 63, 67, 88. 91-ben már nem élt. (Pozneczký Zsuzs.).
	Terézia eml. 1812.	Ágoston József eml. 1812.	József katona megh. 1828. előtt
Judit sz. 1730.	Zsuzsanna (Lukács) Márton).	Mihály eml. 1744, 55, 88. (Sebők Erzsébet).	Ferenc sz. 1721. X. 2. mh. 1783. VII. 8. (Kultsár Éva).
		György eml. 1778, 88, 96. M. sz.	Péter (damazéri) eml. 1754—55, 74, 76, 80, 95. (Nagy Katalin). M. sz.
		Miklós sz. 1758. II. 4. mh. 1793. VI. 25. (Kajdacsy Katalin).	
	György (szépapám) (L. XII. tábl.)	László (L. XIII. táblázat).	Imre (L. XIV. táblázat).
			Erzsébet

sz. 1785. IV. 24. m.
(I. Benefai Bacsák Josef)

Nep. János sz. 1817. III. 20. megh. 1898. VII. 4. (Olgyay Olgyay Erzsébet)		György sz. 1820. IX. 22. megh. 1875. X. 26. (Bonyhádi Perczel Erzsébet)	
Teréz sz. 1843. II. 22. † 1923. I. 15. (Sárosfai Bittó Kálmán)	Lajos sz. 1844. VI. 25. † 1895. I. 26. (Bossányi Bos- sányi Horten.)	Josefa sz. 1846. I. 25. † 1930. V. 9. (Sárosfai Bittó Béni)	György sz. 1848. IV. 23. † 1922. VII. 22. (Gesell Paula)
Olga sz. 1878. X. 9. (Rényi br. Scharicz György)	Ervin sz. 1885. VIII. 6. † 1906. III. 23.	György sz. 1877. III. 8. † 1899. III. 18.	Zoltán sz. 1880. X. 18. † 1903. IX. 30.
	János sz. 1879. V. 16. (Lenk Márta) Kálmán sz. 1905. VI. 14.	Ilona sz. 1880. VIII. 12. (Sárosfai Bittó Sándor)	Mária sz. 1887. II. 2.

Aurél
sz. 1856. II. 25.
† 1931. V. 13.
(Farkashidai
Molnár Mária)

Aurél sz. 1882. VII. 20. (Reicheneggi br. Malcomes Julia)	Tibor sz. 1885. IV. 6. † 1904. IV. 13.	Ilona sz. 1887. VIII. 5. (Bölöni Mikó Ferenc)
György sz. 1913. IX. 3. † 1936. VIII. 16.		

II.

örögy ága:

örögy
megh. 1865. IX. 20.
a, II. Bacsák Vincencia)

Mária sz. 1822. IX. 8. megh. 1890. X. 24. (Benefai Bacsák Mihály)		Pál sz. 1825. I. 10. megh. 1882. III. 24. (Bonyhádi Perczel Ilona)	
Kálmán sz. 1849. IX. 27. † 1926. IX. 3. (Föbörethei Krast- senics Elvria)	Erzsébet sz. 1852. X. 13. † 1937. IV. 26. (Eözbeghi Nagy Ignác)	Ferenc sz. 1875. VI. 5. † 1927. IV. 17. (Ómoraviczai Imrédy Mária)	
Kálmán sz. 1890. † 1891.	Andor sz. 1886. XII. 25. (Báji Patay Elza)	Dénes sz. 1888 † 1918 Iván sz. 1892. II. 26. (Uhrovich Erna)	Mária sz. 1893. X. 5. (Kund Elemér)
Ferenc sz. 1915. II. 15.	Katalin sz. 1922. IV. 7. † 1933. I. 4.	Dénes sz. 1925. III. 7.	Éva sz. 1937. VII. 6.
Béla sz. 1857. XI. 20. † 1917. IV. 25.	Dezső sz. 1858. XI. 26. † 1879. I. 3.	Pál sz. 1861. I. 19. † 1897. VII. 20.	Ilona meghalt kis korában
Ella sz. 1892. III. 25. † 1897. VII. 25.	Erzsébet sz. 1896. IX. 22. (ns. Felicidesz Tibor)		

XIII.

Bartal László ága :

László sz. 1791. III. 1, megh. 1840. X. 15.
(Kapfer Anna)

Aladár † még egy fiú)	Antal sz. 1816. VI. 13., megh. 1816. VI. 14.
Ida (Hegedűs László)	János sz. 1817. V. 16., megh. 1895. (Komáromy Anna)
Emma † 1881.	Károly, sz. 1818. XI. 18., megh. ? (Gyer- tyánffy Klótild)
Aurél † még egy fiú †	Gábor, sz. 1820. IV. 28., megh. ? (Gyenes Eszter)
László sz. 1855. † 1918.	László, sz. 1821. XI. 22., megh. 1906. I. 31
Károly sz. 1868. †	József, sz. 1823. X. 22. megh., 1886. XI. 12. (Felesége?)
István sz. 1869. †	Antal, sz. 1825. IV. 4., megh. 1875.
György sz. 1874. †	Juliska, sz. 1827. I. 27., megh. párnapos korában.
Etelka sz. 1874. †	Ignác, sz. 1828. VIII. 25., megh. párnapos korában.
Margit	Pál, sz. 1830. I. 10., megh. 1881. (I. Bauer Betty) (II. Bauer Ida)
Viktória	Anna, sz. 1832. II. 27., megh. 1893. (Gyenes Márton)
Vilma	Rudolf, sz. 1833. VIII. 14., megh. 1909. II. 9. (Tomalovszka Mária)
Janka	Juliana, sz. 1836. IV. 27., megh. 1867.
	Mária, sz. 1838. VI. 16., megh. ? (Kará- csanyi Imre)
Sarolta sz. 1865. XII. 1. (Fekete György)	Szilárd sz. 1867. IV. 17. megh. 1912. XII. 24.
Ilona sz. 1868. X. 25. megh. 1929. V. 29. (Baj- záth Sándor)	Géza sz. 1871. VI. sz. 1880. III. 13. 1. megh. 1934. III. 1. (MüllerPaula)
Olga sz. 1880. III. 13.	

XIV.

Bartal Imre ága :

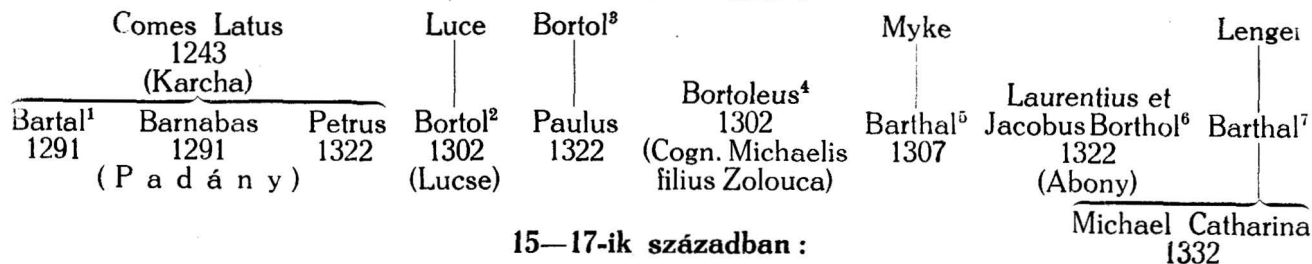
Imre sz. 1791 III. 1. megh. ? (Kardos Angelika)					
Erzsébet sz. 1819 XI. 9. † 1891 XII. 31. (Morockarchai Hervay Sándor)	Katalin sz. 1822 IX. 26. (Nagybudafai Vermes Antal)	József sz. 1825 II. 11. † 1897 III. (Bartalos Rozália)	Julianna sz. 1829 I. 26. † 1887 VIII. 15. (Morockarchai Juhász Mihály)	Lajos-Lőrinc sz. 1832 VIII. 31. Emma (Vörös Ferenc)	Terézia (Ollétejedi Ollé Florián) Nelli
Julianna sz. 1855 VI. 16. (Mergl Jakab)	Gyula sz. 1853 XII. 22.	István sz. 1849 XII. 19. † 1910 VII. 21. (Málík Erzsébet)	Móricz sz. 1863 IX. 7. † 1907. (Mészáros Rozália)		
István sz. 1885 VI. 16. (Sarang Anna)		József sz. 1886 XI. 27. (Nyéki Méhes Etelka)	Zoltán sz. 1888.	Kálmán	Károly
Lóránd sz. 1911 VI. 10.					Rozália (Halmos Kálmán)
György sz. 1925 X. 11.		Zsuzsanna sz. 1929 IX. 23.			

XV.

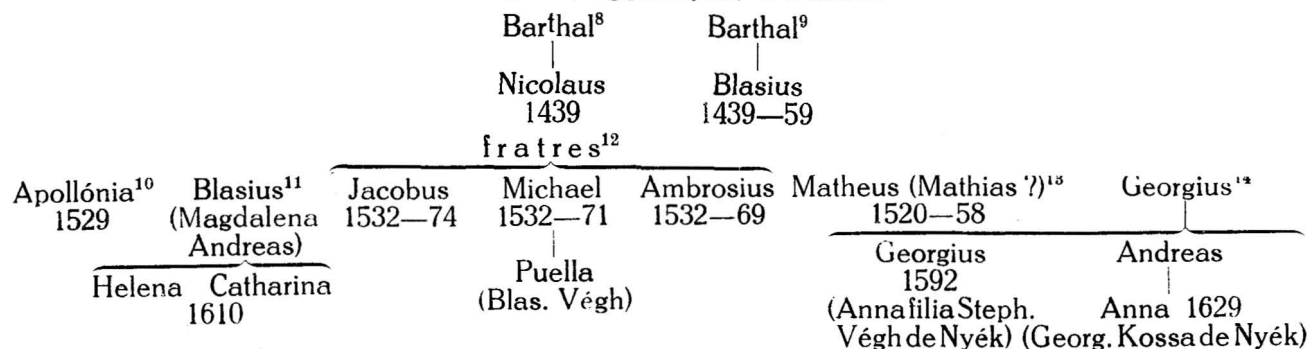
Pozsonymegyei Csallóközben Bartal néven szerepeltek (karcsaiak kivételével)
 töredékes leszármazási adatai a 17-ik század végéig :

13—14-ik században :

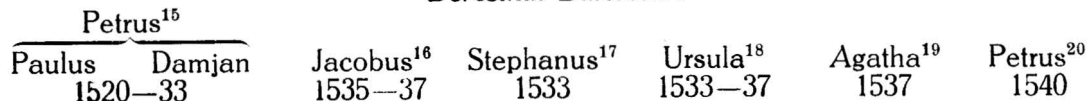

15—17-ik században :

Lidértejedi (Legyentejedi) Bartalok :

Dercsikai Bartalok :

Andreas ²¹ 1617, megh. 1629 előtt		fratres		Gregorius ²²			fratres	
Andreas ²¹ 1635—37 (Margareta Zách)	Benedictus ²² 1609	Georgius ²³ 1609—65	Elisabeth ²⁴ 1665 (Georg. Nagy vidua)	Helena 1650	Catharina 1650	Ursula 1650	Petrus ²⁶ 1636—37 (Elisab. Pánczél)	Prisca ²⁷ 1636—86 (Joh. Fekete)
Gregorius ²⁸ 1637—65		Juditha ²⁹ 1660—65	Catharina ³⁰ 1660—65	Elisabeth ³¹ 1665	Stepanus ³² 1660	Michael Stephanus ³⁸ sz. cca. 1665		

Egyéb helyeken említett Bartalok:

Bartal de Bodafalva ³⁴	Barthal de Várkony ³⁵	Georgius ³⁶
Benedictus 1444	Petrus 1479 (Kisudvarnok)	Stephanus 1493 (Nadvar Chukarpaka)
Elisabeth ³⁸ 1601—2 (Caspar Iványi vidua) (Alsó Baka)	Antonius (Andreas?) ³⁹ (Catharina Nagy)	Franciscus ⁴⁰ 1673 Baczfalva (Margareta Szilassy)
	Georgius sz. 1675 X. 21 (Abony)	Susanna
		Andreas ⁴¹ 1702 (Bacsfalva)

1. F. C. D. VI/I. 171 old. — 2. Anj. Okm. L. 24 sz. — 3. D-C. M. E. Stryg. III. 36 sz. — 4—5. Kn. M. E. Stryg. II. 543 sz. és 615 sz. — 6. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 1A. No. 1. — 7. B. cs. (L). 5. sz. — 8. C. P. Ind. C. Caps. 3. Fasc. 6. No. 10. — 9. L. 8. jegyzet a. és B. cs. (L). 14 sz. — 10. C. P. Ind. P. Prot. 5. Folio 183. — 11. C. P. Ind. C. Caps. 3. Fasc. 6. No. 17. — 12. C. P. Ind. P. Prot. 5. Folio 311, Prot. 13. Folio 203, 86—87, Prot. 16. Folio 14. Prot. 16. Folio 168. Prot. 17. Folio 49, 53. Prot. 18. Folio 139, 74, 82. — 13. C. P. Ind. C. Caps. 29. Fasc. 1. No. 17. és Ind. P. Prot. 6. Folio 163. — 14. C. P. Ind. P. Prot. 24. Folio 97. (Fénymásolata F. Itárban) és C. P. Ind. C. Caps. 4. Fasc. 1. No. 14. — 15. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 8. No. 13. (Fénymásolata F. Itárban). — 16—19. C. P. Ind. P. Prot. 5. Folio 322, 475, 476. — 20. C. P. Ind. P. Prot. 6. Folio 41. — 21. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 8. No. 8. (Fénymásolata F. Itárban) és O. L. Pozs. vm. E. I. 65 old. és Capit. Jauriens. Prot. 8. Folio 223. — 22—24. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 8. No. 16. (Fénymásolata F. Itárban) és Capit. Jauriens. Prot. 12. Folio 237. — 25. C. P. Ind. C. Caps. 2. Fasc. 8. No. 16. — 26—27. C. P. Ind. P. Prot. 33. Folio 136. és Capit. Jauriens. Prot. 8. Folio 223. és O. L. Pozs. vm. E. 66 old. — 28—32. Lásd 26—27. jegyzet a. és C. P. Ind. P. Prot. 38. Folio 231. — 33. felbakai Plébánia anyakönyvéből. — 34—35. C. P. Ind. C. Caps. 14. Fasc. 2. No. 24. és Caps. 3. Fasc. 3. No. 25. és Ind. P. Prot. 5. Folio 322. — 36. C. P. Ind. C. Caps. 4. Fasc. 1. No. 14. — 37. C. P. Ind. C. Caps. 38. Fasc. 5. No. 26 — 38. Capit. Jauriens. Prot. 6. Folio 116. — 39. Dunaszerdahelyi plébánia anyakönyve I. 15 old. — 40. C. P. Ind. P. Prot. 13. Folio 187. — 41. C. P. Ind. C. Caps. 1. Fasc. 4. No. 6.

VII.

Függelék.

1. Bartal Károly kérelme Pozsony vármegyéhez nemesség igazolása végett :

Tekintetes Nemes Vármegye ! Néhai boldogult Beleházi Bartal Miklós három figyermekének, ú. m. György, Imre és László, ezen utóbbika László tudni illik, e Nemes Megye kebeléből elszármazván Nemes Veszprém Megyébe Vanyolára, később onnét Vaszarra s itt mint községi jegyző az (és) szerinti keresztelek szerint nyolcz figyermeket, névszerint János, Károly, Gábor, László, József, Antal, Pál és Rudolfot nemzett, s miután atyánk a boldogabb létre átköltözött, hogy szétoszlott nyolcz fia nemességével tisztába lehessen, alázatosan könyörgöm a Nemes Vármegye színe előtt, kegyeskedjen kétségbe nem vonható nemességünkről hiteles bizonyítványát mind a nyolcz testvér név szerinti bejegyzésével kiadni. Alázatos tisztelettel maradván a Tekintetes Nemes Vármegyének, Pozsony szept. 5. 1843. alázatos szolgája Beleházi Bartal Károly h. ügyész s. k. testvérei nevében is.

*

Bizonyítom, hogy e másolat a Pozsonyvármegye levéltárában A-XIII. 85. jelzet alatt őrzött eredeti kérvénnyel megegyező. Pozsony, 1910. június 9. Spalovszky Gyula vm. levéltáros s. k. (L. S.)

2. Pozsony vármegye nemességi igazolása :

Kivonat Pozsonyvármegye 1843. évi közgyűlési jegyzőkönyvéből : Az 1843 esztendei Szent Mihály hava 4, s következő napjain Tekintetes Nemes Pozsony vármegyének ugyanazon nevű szabad királyi városában, All-Ispány Petőcz György

úrnak Elnöksége alatt közgyűlés tartatván, s azon (stb) (656 l.) 1113. : A nemesi Tanulevél kiadatásáért folyamodó néhai Bartal László maradékinak nemességéről a kívánt tanulevél következő tartalommal rendeltetett kiadatni : Mi Pozsony Vármegye stb., akkoron kebelünkbeli Szabad Királyi Pozsony városunkban lakó Bartal Károly a végett esedezett előttünk, hogy mind Magának, mind pedig más idegen Megyékben megtelepedett testvéreinek, jelesül Jánosnak, Gábornak, Lászlónak, Józsefnek, Antalnak, Pálnak és Rudolfnak részére, nehogy Nemességük idő jártával kétségbe vétéődjön, Nemességökről szóló hiteles Tanulevelünket kiadatni méltóztatnánk, kinek igazságos kérését elfogadván, ezennel bizonyítjuk, hogy miután a folyamodók a köztudománynál fogva, Megyénkben kebelezt *Beleházi pusztában és Etre Karcsai helységben ősi adományos javakkal bíró tősgyökeres nemeseknek elismertetnének*, a nemesi jogokkal való folytonos élésük, valamint a folyamodók atyjának, Bartal Lászlónak Nemes Veszprém Vármegyébe lett általköltözése szinte a köz tudománynál fogva, minden kérdésén felül való volna, nem lévén továbbá a folyamodóknak, nevezett Bartal Lászlótól való származása, úgy szinte a nemesi gyakorlatban való létele iránt a legkevesebb kétség is, ez e részt a Megye Köz Ügyészének se lévén legkevesebb észrevétele, a folyamodó Bartal Károly és ennek János, Gábor, László, József, Antal, Pál és Rudolf testvérei részére kiadatni rendeltük a minden kétségen kívül való Nemességökről szóló, a Megyénk hiteles petsétjével meg erősített Nemesi Tanu levelünket, a köz Igazság úgy hozván magával.

*

Bizonyítom, hogy e kivonat a Pozsonyvármegye levéltárában őrzött eredeti 1843 évi közgyűlési jegyzőkönyv vonatkozó részével összhangzó. Pozsony, 1910 június 9. Spalovszky Gyula vm. levéltárnok s. k. (L. S.)

3. Pozsony vármegye előnévhasználati igazolása :

Pozsony vármegye

Alispánja

9030/1910 szám.

Bizonyságlevél.

Pozsony vármegye közönsége nevében bizonyítom, hogy vármegyénk közgyűlése az 1823 évi augusztus hó 4-ikén tartott tisztújító széken a vonatkozó eredeti jegyzőkönyv tanúsága szerint „beleházi Bartal Györgyöt (született 1785 évben Füssön) az első alispáni hivatalra“, — az 1825 évi augusztus hó 17.-ki rendes gyűlésen pedig, ugyancsak a vonatkozó jegyzőkönyv tanúsága szerint szintazon „beleházi Bartal György első alispánt“ vármegyénk országgyűlési követévé választotta meg.

Eme Bartal Györgynek egyik fia, az 1817 évben pozsony-vármegyei Olgya községben született János, vármegyénk táblabírája, utóbb az 1848 évi közgyűlési jegyzőkönyvünk 404/405 száma alatt olvasható határozat szerint, az előző országgyűlésen szintén vármegyénk követe volt.

A vármegyénk közéletében kiváló szerepett vitt eme két férfiú, Bartal Dénes cs. és kir. 5. sz. gróf Radetzky huszárezredbeli hadnagy úrnak nagyatyja, illetve dédatyja.

Bizonyítom továbbá, hogy a vármegyénkbeli ősrégi Bartal-család a még most is birtokukban levő Beleháza jószággrészről vett „beleházi“ előnevet — a levéltárunkban található számos bizonyíték szerint — legalább is 1814 év óta nyilvánosan, minden ellenkezés nélkül, háborítatlanul használta és használja.

Pozsonyban, 1910 évi június hó 18-ikán.

Petőcz Jenő alispán s. k. (L. S.)

4. A Magy. Kir. Belügyminiszter nemességi és előnévhasználati igazolása 1912-ből :

B. M. 67938/1912. I/A.

A magy. kir. Belügyministerium a rendelkezésre álló és folyamodók által bemutatott hiteles adatok alapján ezennel ta-

nusítja, hogy az 1886 évben született dr. Bartal Andor cs. és kir. tartalékos huszáraszázlós, ethrekarcsai-, az 1888 évben született Bartal Dénes, cs. és kir. huszárhadnagy, komáromi-, valamint az 1892 évben született Bartal Iván gazdasági akadémiai hallgató, keszthelyi lakosoknak magyar nemessége és a Beleházi nemesi előnév használatához való jogosultsága igazolva van.

Budapest, 1912. szept. 28-ikán.

A Miniszter helyett :
N. N.
államtitkár.

5. Pozsony vármegye címerhasználati igazolása :

Pozsonyvármegye

Levéltára

800/1913.

Bizonyítvány.

Pozsonyvármegye alulírott levéltárnoka bizonyítja, hogy az itt látható címerkép hű másolata ama pecsétlenyomatnak, mely a pozsonyvármegyei nemes *Beleházi Bartal* családból való Bartal György, vármegyénk akkori második főjegyzőjének sajátkezű („Beleházi Bartal György”) aláírása mellett, az általa a vármegye Karai és Rendeinek 1816 évi Pünkösöd hava 11-ikén tartott közgyűléséről felvett jegyzőkönyvből egyidőben kiadott hiteles kivonaton — amely Bognár Sándor és több testvérének a megyebeli nemesek közé való iktatásáról szól — és eredetiben vármegyénk levéltárában „A XIII. 55” jelzet alatt őriztetik, vörös viaszba nyomva található.

Leírása a következő : Egyenes pajzsban hármassal ágaskodó, balra fordult griff, mellső karjai ragadozásra nyújtva, farka hátsó lábai közé hajtva. A pajzsra helyezett nyílt sisak koronáján a pajzsbelivel egyező griff, növekvőn. Jobbról-balról foszlánydísz. Színjelzés nincs.

Hasonló címeres pecsétlenyomat a vármegye levéltárában

őrzött hiteles okmányokon, a Beleházi Bartal család tagjainak aláírása mellett különböző időkből, ismételve előfordul.

Pozsony, 1913. ápril 24. Spalovszky Gyula vm. levéltárnok s. k. (L. S.)

6. A Magy. Kir. Belügyminiszter oklevelei a család ősi magyar nemessége, előnevei és címere elismeréséről :

I.

M. kir. belügyminiszter.

46.224/1936. II. szám.

Bizonyítvány.

A rendelkezésemre álló hiteles adatok alapján ezennel megállapítom, hogy a Pozsony vármegyei Erdőhátdamazérkarcsa községben 1882. évi július hó 20. napján született dr. BARTAL AURÉL-PÁL-LAJOS földbirtokos, faddi lakos ősi magyar nemességét, az „Etrekarcsai és Beleházi” kettős előnév és az alábbi családi címer használatához való jogát igazolta :

Egyenes oldalú, csücskös talpú, dült pajzs kék mezejében hármás zöld halom középsőjéből kinövő balra fordult arany griff, első lábait ragadozásra nyújtja. A pajzson lévő balra fordított koronás nyílt lovagsisak dísz : a pajzsbeli griff. A sisak takarója : jobbról vörös-arany ; balról kék-ezüst.

Budapest, 1937. évi szeptember hó 3-án.

A miniszter rendeletéből :

L. S.

CSUPOR s. k.

miniszteri osztályfőnök.

II.

46.224/1936. II. B. M. szám.

M. kir. Belügyminiszter.

A rendelkezésemre álló hiteles adatok alapján ezennel

megállapítom, hogy a fenti címer a Pozsony vármegyei Erdőhát-damazérkarcsa községben 1882. évi július hó 20-án született dr. *Etrekarcsai és Beleházi Bartal Aurél-Pál-Lajos* földbirtokos, faddi lakosnak a nemesi címere.

Budapest, 1937. évi szeptember hó 3-án.

A miniszter rendeletéből :

L. S. CSUPOR s. k.
miniszteri osztályfőnök.

III.

Az Orsz. Levéltár, mint véleményező hatóság, előterjesztése :

997/1936. O. L. sz.

A Pozsony vármegyében törzsökös, s a genealogiai irodalomban is ismertetett (Turul 1908. 175 ; Magy. Nemzets. Zsebkönyv 50.) *Bartal* család nemessége a folyamodó csatolmányai-ból, valamint az Országos Levéltár (első sorban az itt letétként őrzött *családi levéltár*) irataiból minden kétséget kizáróan megállapítható s e nemesség (a „Beleházi“ előnév használatához való jogosultsággal együtt) Bartal Andor, Dénes és Iván édes testvérek (a folyamodó másodunokatestvérei) esetében 67938/912. I. a. büm. sz. alatt már elismertetett.

A családnak eredetileg *Etrekarcsán* volt ősi jószágá. 1550-ben azonban Beleházi *Berky* András, királyi szolgálatba lép-vén, minthogy gyermekei nem voltak, *beleházi kuriáját* átadta nővérének, *Berky Ilonának*, s az ő férjének *Etrekarcsai Bartal Farkasnak* és gyermekeinek, köztük *Mihálynak* (Családi levéltár : egy 1812 évi hiteles átirat). E Bartal Mihály 1580-ban új adományt nyert a *beleházi kuriára* (csal. ltár. 1719 évi káptalani átirat). A család — bár Mihály utódai továbbra is *Etrekarcsán* laktak — az 1550 évi birtokszerzés óta többnyire nem az „*Etrekarcsai*“, hanem a „*Beleházi*“ előnevet használta, később pedig némelykor a „*Beleháza Karcsai*“, illetve az „*Etrekarcsai és Beleházi*“ kettős előnevet írta a neve elé.

Bartal Mihály fia volt *György (I)*, aki öccsével, Lázárral együtt 1602-ben elzalogosítja több *etrekarcasai jószág* részét (Csal.

ltár 1602 évi okl.). Egy 1662 évi tanuvallomás szerint e Bartal György, etrekarcsai lakós 80 év körüli idős embernek mondatik, tehát 80 évnél idősebb is lehetett (Orsz. Lev. 4-3775 No. 23. mell.) és így 1590 előtt kellett születnie.

Pozsony vármegye 1671—73 évi nemeseinek jegyzékében (Csal. ltár 1832 évi iratcsomó) szintén előfordul egy Bartal György. Ez azonban — már a nagy időbeli eltolódás miatt is — aligha lehet azonos az előbb említett Bartal (I) Györggyel. Ellenben egy személynek vehető avval a Bartal Györggyel, aki egy 1670 évi investigatio alkalmával, mint ugyancsak etrekarcsai lakós, 50 évesnek mondatik (Orsz. Lev. 4-5962. No. 21. mell.), tehát 1620 körül születhetett s így a család leszármazásában a következő íz volt. Ugyanő 1675 jun. 4-ikén, neje Geörcz Borbála révén, adományhoz jut a Geörcz család javaiban is Etrekarcsán (Csal. lev. társ.). Ugyanő 1682-ben egy etrekarcsai zálogbirtokon kötelezettséget vállal, melynek még ugyanazon évben már a fia, Bartal Péter tesz eleget.

Hogy ez a *Bartal György II.* nemcsak a szóban levő család tagja, hanem a leszármazásban a következő íz, tehát György I-nek fia volt, egy későbbi, 1824 július 16-iki oklevél igazolja (L. mell.), mely szerint ekkor György II-nek egy késői utóda és kétségtelen leszármazója, Beleházi Bartal György III., a több mint kétszáz éves (Bartal György I. és Lázár-féle) zálogügyletet rendezi.

Bartal Péter (György II. fia) egyébként megemlíttetik Pozsony vármegye 1697 évi nemesi összeírásában is, mint etrekarcsai lakós (csal. ltár 1832 évi cs.) és egy 1720 évi beiktatáson, ugyancsak Etrekarcsán (Csal. ltár.).

Fia István (A.) mell.), aki 1725-ben Pozsony vármegye nemességvizsgálata alkalmával osztályos atyaiságával együtt a fent említett 1675 évi jun. 4-i adománylevéllel igazolta nemességét (Orsz. Lev. Investig. nob. C. Poson. D. O. lap). Meghalt Etrekarcsán 1743. márc. 21. (2.) mell.)

Az ő fia *Ferenc*, akitől a további leszármazás a folyamodóig már *anyakönyvi kivonatokkal igazolt*.

A fentiek alapján úgy vélem, hogy a folyamodó dr. Bartal Aurél—Pál—Lajos *ősi magyar nemessége* elismerhető.

Az előnévre vonatkozólag véleményem a következő :

Minthogy a szóbanforgó családnak kétségtelenül meg van a jogalapja mind az „Etrekarcsai“, mind a „Beleházi“ előnév használatához, folyamodó felmenői pedig 1848 előtt mindkét előnevet nemcsak külön-külön, hanem mint kettős („Etrekarcsai és Beleházi“) előnevet is *valóban* használták (péld. 1805-ben és 1807-ben), ennél fogva a folyamodónak az „Etrekarcsai és Beleházi“ kettős előnév használatához való jogát elismerhetőnek tartom.

Ami folyamodó címerét illeti : minthogy a *nagybátyja Bartal Béla, ősfáján igazolt címerrel megegyező címeres pecsétet használt a folyamodó igazolt szépatyja Bartal György III. is egy 1824 évi (L.) alatt eredetiben csatolt) okiraton s ugyanezt a címet mutatja a folyamodó által eredetiben közvetlenül az Országos Levéltárnak bemutatott régi családi pecsétnyomó is, a folyamodó családi címeréül Bartal Bélának már igazolt fenti címere elismerhető volna az alábbi leírás szerint :*

„Egyenes oldalú, csücskös talpú dült pajzs kék mezejében hármassal zöld halom középsőjéből kinövő balra fordult (arany) griff, első lábait ragadozásra nyújtva. A pajzsra helyezett, balra fordult koronás nyílt lovagsisak díszbe a pajzsbeli griff. A takarók színe jobbról veres-arany, balról kék-ezüst.“

A folyamodó által két példányban bemutatott színes címerrajz e leírásnak megfelelően, a címerrajzok egyike az igazoló záradékkal ellátva a folyamodónak, a záradék másolatával ellátott másik rajz az igazolt címerek gyűjteményében leendő elhelyezés végett az Országos Levéltárnak volna kiadandó.

A folyamodó iratait személyesen kívánja átvenni.

Budapest, 1937. július 8.-án.

A főigazgató helyett :
 Ányos Lajos s. k.
 országos főlevéltárnok.

7. IV. Béla király 1240-ben kiadott megerősítő oklevele az Ethuruh és Mogor nemzetségek részére* :

Bela Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Chroatiae, Ramae,

* Az itt közölt oklevelek latin nyelvű szövegei az eredeti illetve átirat oklevél-szövegek szó- és betűszerinti másolatai.

997/1936. O. L. sz.

A folyamodó csatolmányai, az Országos Levéltárban letétként őrzött családi levéltár, valamint az Országos Levéltár iratai alapján egybeállított leszármazás:

Beleházi Berky Lőrinc
(O. L. 4—5003. — DDD. mell.)
neje: Erdőháti Margit

Beleházi Berky alias Belekarcasai Bele Mihály
(O. L. 4—5003. — DDD. m.)
1516-ban egy beiktatáson mint szomszédos birto-
kos szerepel (családi ltár: 1516.)
1529-ben Belekarcsaan nemesi jószágga van.
(családi ltár. 1812 évi kápt. kiadm.)

Beleházi Berky alias Belekarchai Bele Ilona
András (férje Barthal Farkas)
1529-ben atyjával együtt mint nemesi
birtok tulajdonosa (családi ltár. 1812. évi
kápt. kiadm. átirva). 1541-ben nagyanyja
leánygyede tárgyában megegyezik (O. L.
4—5003. — DDD. m.) 1541-ben a beleházi
jószággrésszel kapcsolatban mint „Michaelis
Bele alias Berky cognominati de dicta Be-
leháza” fia szerepel (O. L. 4—5003. —
OO. m.) 1550-ben Beleházán levő kuriáját
átadja sógorának, Beleházi Barthol Farkas-
nak és ez utóbbi nejének, aki az ő nő-
vére volt (családi ltár. 1812 évi kápt. ki-
adm.-ban átirva).

Beleházi és Ethrekarcsai Barthol György I. L.
* 1580—1590 között

Egy 1662 évi tanuvallomásban ethrekarcsai lakosnak és 80 év
körülnék mondatik (O. L. 4—3775. No. 23). Egy 1602 évi kápt.
okl. szerint Mihály fia (családi ltár: 1812 évi átirat). 1602-ben
(Beleházkarcsai Barthaly néven) elzálogosít Ethrekarcsán több
jószággrészt (családi ltár, 1602)

Bartal György II. (szül. 1620 körül)

Pozsony vm. 1671 évi nemeseinek jegyzékében Bartal György
(csal. ltár). Egy 1670 évi investig. alkalm. 50 évesnek monda-
tik (O. L. 4—5962. No. 21.) 1682-ben Ethrekarcsán zálogbirto-
káért kötelezettséget vállal, amelyet még ugyanazon évben fia
rendez (csal. ltár). 1675 Ethrekarcsán Donatioban részesül (csal.
ltár. 1675.) Neje: Geörcz Borbála

András[^]János[^]Bartal alias Beleházy Péter[^]Mihály[^]

1682-ben mint az Ethrekarcsán lakó Bartal György fia atyja zá-
logüggyét rendezi (csal. ltár. 1682). 1697-ben Pozsony vm. össze-
írásában Ethrekarcsán (csal. ltár). 1720-ban beiktatása Ethrekar-
csán (csal. ltár. 1811. és 1832. átirat)
neje: Almássy Katalin¹

Bartal István[^] (szül. 1683 körül)

Egy személynek vehető azzal a Bartal Istvánnal, aki Pozsony vm.
1725 évi investigatióján mint ethrekarcsai lakos az 1675 évi do-
natiós levéllel igazolta nemességét (O. L. Investig. nob. C. Poson.

Ethrekarcsai Barthol Péter

(O. L. Bartal csal. ltár. 1812 évi hiteles
káptalani kiadm.)

Ethrekarcsai (Barthol) Barthol Miklós
1513-ban kelt káptalani kiadmányban mint Ethre-
karcsai Barthol Péter fia szerepel.
(családi ltár. 1812 évi kápt. kiadm. átirva)

Ethrekarcsai majd Beleházi (Barthol) Barthol
Farkas

1550-ben fiaival együtt megszerzi a beleházi kuriát
sógorától, Beleházi Berky Andrásától (családi ltár:
1812 évi kápt. kiadm.-ban átirva); 1569-ben mint
ethrekarcsai lakos jelen van egy beiktatáson Ki-
rályiakarcsaan mint szomszédos birtokos (csal. ltár);
1592-ben egy tanuvallomás szerint ethrekarcsai ne-
mesember és Barthol Miklós fia (családi ltár. 1812
kiadm.)

neje: Berky Ilona (Beleházi Berky András nővére)

Lázár (1550)	Beleházi Barthol (Barthol) Mihály (Beleházi Mihály néven is, 1580)	Gergely (1550)
-----------------	--	-------------------

1550-ben atyjával és fivéreivel együtt anyai nagy-
bátyjától megszerzi a beleházi kuriát (családi ltár:
1812 évi kápt. kiadm. átirva); 1580-ban új ado-
mányt nyer a beleházkarcsai kuriára (családi ltár:
1719 évi átirat); Egy 1592 évi tanuvallomás szerint
Barthol Farkas ethrekarcsai nemesember fia (csa-
ládi ltár: 1812 évi átirat). 1602-ben néhai.

Lázár¹

Egy 1602 évi kápt. okl. szerint Mihály
fia (csal. ltár: 1812 évi átirat; O. L.
4—3775. No. 23. mell.) 160². fivérével
együtt elzálogosít több ethrekarcsai
jószággrészt (csal. ltár)

<p>Bartal Ferenc^{4ARCFG} (Bartal Béla ösfáján ő a legfelső ős) * 1721 október 2. Ethrekarcsa (Dunaszerdahelyi pléb.) Pozsony vm. 1754 évi összeírásában a birtokos nemesek közt.^b 1777-ben atyjaiával osztályt tesz az ethrekarcsai javakban.^c Neje : Kulcsár Eva.^{6G} Esk.: 1748 jan. 14. (Egyházkarcsai pléb.)</p>	<p>Péter^c 1777-ben osztály- egyezs. köt az ethrekarcsai javakban</p>	<p>Zsuzsánna⁸ Ethrekarcsa f.: Lukács Márton esk.: 1736 IV. 28. (Egyházkarcsai pléb.)</p>
---	--	--

Bartal Miklós^{AFG}
* 1758 febr. 4. Etrekarcsa (Egyházkarcsai pléb.)
„Beleházi” előnévvel.^J
1779 évi útleveleiben birtokos nemesi család sarjaként említetik.^D
1778 évi iskolai bizonyítványban „Nobilis”.^E
neje: Kajdacsy Katalin († 1826 ápril. 13. 69 éves korában, mint
Beleházi Bartal Miklósné Ethrekarcsán)⁹ esk.: 1783 aug. 24. Füs-
sön (plébánia) mint füssi iskolamester a völegény „nemes”

<p>Bartal György III.^{AFGJ} * 1785 ápr. 24. Füss (plébánia)¹⁰ az apa „nemes” „Beleházi” előnévvel.^{GHJLM} 1804-ben egyezség az atyafiakkal.^F 1805-ben atyafiával osztályt tesz az ethrekarcsai javak- ban és ezen alkalommal közös ösüket, György I-et „Etrekarcsai és Beleházi” előnevevel említik.^A 1816-ban Pozsony vm. főjegyzője, 1823-ban első alispánja, 1825-ben országgyűl. követe.^{HJ} 1838-ban nagyanyja (Kulcsár-féle) javaiban osztozik.^G 1824-ben a még öse, B. György I. és testvére, Lázár által 1602-ben elzálogosított ethrekarcsai javak ügyében egyezséget köt.^L neje: Bacsák Jozefa¹¹ esk.: 1814 jun. 29. Nagymagyar (plébánia) (a völegény „Tekintetes” és 29 éves)</p>	<p>Imre^J * 1787 jun. 15. * 1788 jun. 16. Komárom-Füss (pléb.) 844/912. O. L. sz.</p>	<p>Klára * 1791 márc. 1.¹² (Komárom) Füss (plébán.) Átköltözik Veszprém vm.-be Vanyolára, majd Vaszarra, ahol közs. jegyző (844/912. O. L. sz.)</p>
---	--	---

János^{JK} Károly^{JK} Gábor^{JK} László^{JK} József^{JK} Antal^{JK} Pál^{JK} Rudolf^{JK}
mint a Beleháza pusztán és Etrekarcsa helységben ősi
adományos javakkal bíró tősgyökeres nemes család sar-
jai Pozsony vm.-től 1843. szept. 4. Testimon. kapnak.

<p>János^{IM} * 1817 márc. 20. Olgya (844/912. O. L.) Pozsony vm. táblabírája és ország- gyűlési követe neje : Olgyay Erzsébet (844/912. O. L.)</p> <hr/> <p>Ferenc-Pál * 1857 jun. 5. Etrekarcsán (844/912. O. L.) földbirtokos honv. huszárhadnagy neje : Imrédy Mária</p>	<p>Pál¹⁸ * 1825 január 10 Pozsony (pléb.) az apa „alispán” „Beleházi” előnévvel¹⁴ † 1882 márc. 24. Etrekarcsán, 57 éves korában mint földbirtokos.¹⁵ neje : Bonyhádi Perczel Ilona esk.: 1853 április 19. Bonyhád.¹⁴ A völegény pozsonyi születésű, „Spectab. Dominus” — „de Beleháza” és „ex Etrekarcsa” származású, 26 éves</p> <hr/> <p>Aurél-György-Sándor¹⁶ * 1856 február 25. Pozsony a gyermek keresztatyja idősebb Bartal György consiliarius birtokos n : Molnár Irma-Malvin-Anna-Eugenia¹⁷ esk.: 1881 szept. 19. Pozsony (pléb.) a völegény pozsonyi születésű, 25 éves szülei neve bejegyezve</p> <hr/> <p>Béla mint Bartal Ferenc és Kulcsár Éva dédunokája ösfán igazolt 1883</p>
--	---

Aurél-Pál-Lajos¹⁸
* 1882 jul. 20. Damazér-Karcsa (Egyházkarcsai pléb.)
a folyamodó, faddi birtokos
n : Malcomes Julia-Gizella-Cecilia¹⁹
esk.: 1906 szept. 24. Budapest (belvárosi pléb.)

György²⁰
* 1913 szept. 3. Budapest (II. ker. áll. any.)
† 1936 aug. 16. Faddon

<p>Andor-Ferenc- János-Lipót^M * 1886 XII. 26 Kis-Lucson tart. huszár zászlós</p>	<p>Dénes-József- Ferenc^M * 1888 XI. 13 Kis-Lucson cs. és kir. huszárhadnagy</p>	<p>Iván-Kornél- Béla^M * 1892 II. 26 Kis-Lucson</p>
---	--	---

Serviae, Galliciae, Lodomeriae Cumaniaeque Rex omnibus Christi fidelibus praesentem paginam inspecturis salutem et omne bonum. Ad notitiam universarum harum tenore volumus pervenire, quod cum post adeptum Domino propitio regni sceptrum statum et iura castrorum nostrorum, quae non solum confusa et inordinata quorundam antecessorum nostrorum temporibus diminutionem receperant, sed in praejudicium Coronae Regiae pene penitus fuerant annullata, studio reformaremus diligenti, volentes omnimodam removeere confusionem sicut eos, qui postpositis pro sua voluntate servitiis debitis, libertatis sibi titulum usurpant, sic eorum numerum et nomina, qui antiqui et veri Jobbagiones Sancti Regis inventi fuerant, ne ipsorum libertati posset in aliquo derogari generationes placuit designare. In Comitatu itaque Posoniensi de generatione Ethuruh sunt decem mansiones, quarum nomina Sebéé, Othus, Mortunus, Jacobus, Elias, Orsag, Othmar, Ethuruh, Clemens et Texe. Item de generatione Mogor sunt duodecim mansiones, quorum nomina Andreas, Endres, Bank, Batha, Chuth, Uros, Saul, Balach, Dyonisius, Symoun, Karachun, Chekenel. Ut igitur omnis scrupulus de ipsorum statu et libertate obtenta ab antiquo removeatur in posterum, nec possit successu temporum ab aliquo retractari in firmiorem rei memoriam praesentes eisdem literas nostras concessimus duplicis sigilli nostri munimine perempniter roboratas. Datum in castro Suorun per manus Magistri Benedicti Praepositi Budensis aulae nostrae Subcancellarii anno gratiae M.CC.XL. Kal. Junii regni autem nostri anno quinto.

8. IV. Béla király 1255-ben kiadott, a pozsonyi káptalan 1243. évi iktató levelét megerősítő oklevele :

Bela, dei gracia Hungar — — D — — acie Crouacie Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanieque Rex, uniuersis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis, salutem in omnium saluatore. Solet a principe confirmari, quod juste dignoscitur esse factum, ne id quod ordinatum fuerat, processu temporum in irritum reuocetur. Ad uniuersorum igitur noticiam tenore presencium uolumus pervenire, quod cum Juan filius Atanas, Heym

filius Bodun, et Bartholomeus filius Remigy, a Damasa filio Zolougoz quandam partem terrae Karcha que Mortunus filij Johannis fuerat, repeteret iudicio coram nobis, utpote indebite occupatam, idem Damasa respondit ex aduerso quod illam terram socrus sua relicta uidelicet dicti Mortunus pro dote sua, et coniunx sua filia eiusdem Mortunus pro quarta sua fuissent iuris ordine consecute et super assercione sua, litteras Posoniensis Capituli nobis exhibuit sub hac forma. Uniuersum Capitulum Posoniensis ecclesie, ad quos presentes littere peruenierint, oraciones in domino. vniuersitati uestre notum facimus, quod accedens ad nostram presenciam Barnabas de uilla Karasha citasset eum pro dote sua ad presenciam Striginiensis Archiepiscopi domini Stephani. tandem dominus Archiepiscopus commisisset causam comiti Tyburcio determinandam. qui adiudicasset predictae mulieri satisfieri, tandem coram nobis dedit predictus Barnabas prenotate domine pro dote sua hoc est pro quinquaginta marcis et pro quarta parte filie eiusdem domine de terra predicti Mortunus quatuordecim iugera que arari possunt. Item dedit de silua quod continet duo iugera. Item dedit octo iugera de feneto et de pascuis boum. Item dedit de arundineto, et de paludibus que sunt infra predictam terram. Item dedit unum seruum nomine Holmey. Conterminalium vero predictae terre in quorum presencia hec solucio facta est hec sunt nomina. Remig, Mortunus, Paul, Degu, Basilleus filius Buzad, qui dicitur fuisse pristaldus et comes latus. Item statuerunt sub pena decem marcarum, quod nullus eorum esset ausus infringere predictam compositionem. dicta uero domina predictam terram cum suis pertinencijs et prenominatum seruum dedit coram nobis et coram prenominalis uiris filie sue et genero suo nomine Damasa inperpetuum possidendum. Ista solucio et donacio facta est tempore regis Bele. Nos uero ad instantiam utriusque partis dedimus litteras nostras ad recordacionem huius facti sigillo nostro roboratas. Anno Domini Mmo. CCmo. XLmn. tercio. Perlectis igitur illis litteris constitit nobis, quod dictus Damasius ipsam terram in pace ab annis duodecim tenuisset. Quas cum iidem Juan, Heym et Bartholomeus dixissent nullatenus esse falsas, quia a tanto temporis spacio, licet iidem presentes fuissent, factum dicte terre sub silencio transierunt,

nominatum Damasium ab impetitione ipsorum sentencialiter duximus absoluendum in perpetuam firmitatem litteras Capituli predictas, presentibus confirmantes, et sigilli nostri duplicis munimine roborantes. Datum per manus magistri Smaragdi Alben-sis ecclesie electi Aule nostre vicecancellarij dilecti et fidelis nostri. Anno domini Millesimo. Ducentesimo. Quinquagesimo quinto. Sexto nonas Octobris. Regni autem nostri Anno vicesimo.

9. Roland nádor 1253-ban kiadott ítéletlevele az Ethuruh nemzetség és a karchai várnépek között lefolyt perdöntő párbajt követő határjárásról :

Nos Rolandus Palatinus, et Comes Poseniensis, omnibus praesentes Litteras inspecturis duximus significandum, quod cum Ethuruh, et Seraphin filius eiusdem Arazag filius Sylvestri, Ebed filius eiusdem Arazag, Joachimus, et Joannes filii Othmari, Jurk filius Zolounta, Dobeck et Otk filii Clementis, Cheka filius Choby, Moramus filius Mamley, una cum filio suo Joanne, ac Bodo filius Jacobi de Villa Karcsa, Jobagiones Castri Poseniensis convenissent coram nobis Wogyam filium Syda. Quencer Clericum, Kemam filium Kenes, Jacobum filium Machow, Joancam filium Elyae, Mauritium filium Michaelis, et suos Cognatos de Villa Karcsa, et de alia Villa Karcsa Fyntur Fenies, Tukam, Mezam, Chipper Joculatorem et Cognatos eorundem, Populos videlicet Castri Poseniensis, proponebant taliter contra ipsos. Quod terram eorum Jure haereditario possessam, metis antiquis undique distinctam, ad unum aratrum sufficientem in terra arabili cum prato, et foeneto eandem terram respicientibus videlicet occupando detinerent. Proponebant etiam, quod in alio loco, in pratis, et aquis ad ipsos Castrenses pertinentibus tertia pars deberet esse de Jure haereditario eorundem, quam partem possidere non possent, ipsis Castrensibus eorum jure ipsorum uti non permittentibus. Contra quos iidem Castrenses resistebant dicentes : quod haec omnia semper fuissent, et esse debeant ex jure ipsorum et a temporibus antiquis pacifice possedissent, nec aliquid communitalis cum ipsis haberent. Nos igitur propositionibus Partium auditis, sicut ordo postulabat Ju-

diciarius, Partibus productionem Testium indiximus, ut more Testium Idoneorum, veritate rei comperta totius Litis falsitatem potuissemus extirpare. Postmodum cum in Termino per nos assignato Testes a Partibus satis idonei fuissent producti, neutra Pars ipsam Causam in specie sacramenti voluit dedici, et terminari. Unde oportuit nos judicare taliter, ut ambae Partes Pugiles inexamatos debeant producere in nostra praesentia. Et cum in die Duelli Partibus assignato, Pugiles ab utraque Parte positi fuissent in Area Certaminis, nec probis viris mediantibus pax aliquo modo inter Partes reformari potuisset Pugiles ad invicem se opposuerunt, Judicio summi Judicis se committentes. Quibus utrinque decertantibus, Pugil Ethuruh et suorum Cognatorum Jobagionum Castri in ipsa area pugnando praevaluit. Pugile Populorum Castri supradictorum penitus deficiente, et succumbente. Nos igitur sicut decebat Judicem mittendo Praestaldum nostrum Babul de villa Bechul una cum homine Capituli Poseniensis Crachyno sacerdote sancti Petri de Galla, et duobus Jobagionibus Castri Beryno majore Praeconum, et Bolch filio Mathiae de Sur, praecepimus ut terra superius expressa, et tertia pars pratorum, et aquarum similiter quibus actio vertebatur est certis metis in Jus Ethuruh, et suorum Cognatorum statuatur perpetuum. Qui ad nos redeuntes retulerunt in praesentia omnium Jobagionum Castri, ac aliorum, ut omnia Prata illa, et aquas cum funiculis mensurando juridicis, in tres partes divisissent, quarum duas dixerunt reliquisse Castrensibus saepedictis, libera et voluntaria eorum Castrensi electione, Tertiam vero partem pariter cum Terra unius atrati, sicut superius expressum est, assignaverunt in perpetuum Ethuruh et suorum Cognatorum istis metis distinguendo. Quarum prima incipit a duabus metis antiquis iuxta viam, quae ducit ad villam Karcha Abrahae filii Delus Comitum terrae Sauli contiguatam, a parte aquilonis, a parte vero meridionis vicina est terrae Castrensi de Karcha. Inde tendit versus orientem, et ibi sunt duae metae terrae. Inde tendit versus orientem ad quattuor metas terras, quae sunt iuxta terram Sauli, hinc ascendit ad quemdam rivulum, qui est in terra Sauli, ubi sunt quattuor metae terrae; iuxta eundem rivulum vadit ad finem eiusdem rivuli, ubi conterminatur aquae Lapos Er dictae, et ubi sunt quattuor metae. Hinc tendit

iuxta eandem aquam versus orientem, ubi sunt quinque metae. Inde iuxta eandem aquam itur versus orientem ad pontem — — Inde versus villam Karcha Abrahae filii Sebus et ibi exit de villa, ubi sunt tres metae. Et iuxta dictam villam Abrahae tendit versus occidentem iuxta quoddam fossatum, ubi sunt duae metae, inde ascendit ad stagnum, quod dicitur Agto — — — et per idem stagnum iuxta dictas metas transit versus Septemtrionem, ubi sunt duae metae. Inde tendit ad duas metas terreas. Hinc ascendit parum versus Septemtrionem iuxta magnam viam, ubi sunt duae metae. Hinc — flectitur versus Septemtrionem, ubi sunt duae metae, hinc venit ad metas priores de quibus incipit. Item Prata, et aquae his ordinibus inchoantur, prima meta incipit iuxta terram, quam Dominus Rex eidem Ethuruh contulit, ubi in Prato est una meta. Hinc autem itur per Paludem Kech ad duas metas. Hinc de Kech flectitur versus meridiem per quoddam foenetum, et ibi sunt duae metae. Hinc venit ad Stagnum Barcs, cuius aquae puritas, quae Gyolcs dicitur in vulgari respicit Ethuruh et suos Cognatos. Hinc itur versus meridiem, ubi iuxta magnam viam sunt duae metae, et transeundo ipsam viam venit ad duas metas. Hinc transeundo Stagnum vadit ad quandam Insulam ubi sunt duae metae. Hinc transit per Nogto, et tendit ad tres metas angulares, quae distinguunt inter terram Populorum, Gyurgsuka terram Castrensiū de Karcha, et terram Ethuruh, ac suorum Cognatorum. Hinc transiens Nogto versus Septemtrionem, itur ad Stagnum Megeto ubi versus Gurgsuka sunt duae metae. Hinc versus Septemtrionem venit ad quamdam Insulam, ubi sunt tres metae angulares, quae distinguunt ipsam terram, a terra Buzad, et Populorum de Gurgsuka. Inde vadit ad Stagnum Barcs, quod respicit Buzad praedictum. Terra vero a parte inferiori eiusdem Stagni remanet de jure Ethuruh et suorum Cognatorum. Inde tendit ad unum angulum, et de Angulo ad Stagnum Acto, ubi conterminatur Prato Ponse. Inde versus aquilonem ad Stagnum Aloan, et ibi sunt tres metae ubi conterminatur Gictae et Poule et aquam Kech, totaliter respicit Ethuruh et suos Cognatos. Hinc itur iuxta Kech ad Stagnum Curloustho, ubi sunt duae metae, et ibi separatur a Terra Gicte, et sic terminatur. Ut igitur Ethuruh, et sui Cognati per Castrenses saepius dictos de

caetero non possint defraudari in Jure suo coram nobis legitime obtento, Litteras praesentes ad memoriam facti, sigillo nostro munitas duximus eis concedendas. Datum Posonii in Festo Beati Gregorii Papae, Anno Domini Millesimo Ducentesimo quinquagesimo Tertio.

10. I. Lajos király 1356-ban kiadott oklevele, melyben az 1248. évi, 1253. évi és 1279. évi királyi okleveleket megerősíti :

Ludovicus Dei gratia Hungariae Dalmatiae Croatiae Ramae Serviae Galliciae Lodomeriae Comaniae Bulgariaeque Rex Princeps Salernitanus et honoris montis Sancti Angeli Dominus. Omnibus Christi fidelibus praesentibus et futuris praesentium notitiam habituris salutem in omnium Salvatore. Sicut ad Regiam pertinet Excellentiam unicuique promeritis condigna dare beneficia meritorum, sic a suis praedecessoribus rite praestita et donata muniminis beneficio renovando debet confirmare ut ea per renovationis titulum obtineat futuris in temporibus immobile perseverantiae firmamentum. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Stephanus filius Salomonis, filii Petri, filii Ethuruch Jobagio castri nostri Posoniensis ad nostram accedens praesentiam exhibuit nobis Privilegium quondam Domini Ladislai Regis Hungariae Praedecessoris nostri super collatione cujusdam terrae Castri Karchan vocitate facta confectas in se continentes et confirmatorias tenoris infrascripti supplicans Nostrae Maiestati humiliter et devote, ut dictum Privilegium praedicti Domini Ladislai Regis acceptare, ratificare, et pro eodem suisque haeredibus nostro dignaremur privilegio confirmare. Cujus tenor talis est. Ladislaus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae Bulgariaeque Rex. Omnibus Xti fidelibus tam praesentibus, quam futuris praesens scriptum inspecturis salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Petrus filius Ethuruh de Jobagionibus Castri Posoniensis ducens originem ad nostram accedens praesentiam exhibuit nobis privilegium Serenissimi Principis Domini Belae felicitis recordationis Regis avi

Nostri charissimi supercollatione cujusdam terrae castri Karchan vocate per eundem Dominum Regem sibi et suis fratribus facta confectas petens cum instantia ut idem ratificare et nostro dignaremur privilegio confirmare. cujus quidem tenor talis est. Bela Dei gratia Hungariae Dalmatiae Croatiae Ramae Serviae Galliciae Lodomeriae Comaniaeque Rex universis praesentem paginam inspecturis salutem in salutis largitore. Justis petentium desideriis Principis animum inclinari et ordo Juris et vigor exigit rationis dummodo, quod petitur justitiae non obviet nec juri praejudicet alieno. Hinc est, quod Ethuruh Jobagio Castri Poseniensis de Karchan, una cum filiis suis Simone, Seraphino, Petro a nobis postulavit instanter, ut assignationem cujusdam terrae suae nomine Karchan per Dyonisium quondam Palatinum Comitem Poseniensem ex nostro Mandato factam vacuae omnino secundum tenorem literarum patentium ipsius Dionisii Comitis nostro dignaremur privilegio confirmare. Quarum siquidem literarum Dionisii Comitis tenor talis est. Dionisius Palatinus et Comes Poseniensis. Omnibus praesentes literas inpecturis salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod cum Ethuruh Jobagio Castri Poseniensis una cum filiis suis nobis saepius fuisset conquestus, quod terra ejus per inundationem aquarum fuisset occupata, nec utiliter posset castro deservire, sicut deberet, Nos de — — quamdam terram castri Karchan — vocitatam — — — — — per eundem Ivan- cam Curialem Comitem nostrum percepimus — — — Prima meta incipit juxta stagnum, quod Zarazfuen dicitur — — — — — — — — — hinc eundo ad quatuor — — hinc vadit juxta terram — quam per transiens vadit ad quatuor metas — — hinc vadit iterum ad sex metas et separatur et vadit — — — — hinc vadit ad magnam viam, quae ducit ad Ecclesiam Bartholomaei Apostoli ad quatuor metas, quas pertransiens vadit iuxta quamdam viam ad quatuor metas, hinc autem vadit ad aliam — viam, quam pertransiens tendit ad quatuor metas, hinc progreditur ad quoddam stagnum, quod Agtou dicitur ad quatuor metas, quod pertransiens vadit ad tres metas juxta illud idem stagnum, hinc vadit ad quoddam pratum quod Kech dicitur ad tres metas, quod pertransiens vadit ad tria loca, ubi sunt sex metae juxta illud idem pratum Kech, hinc vadit ad quandam terram, quae

Borsousag dicitur, quam pertransiens progreditur ad tres metas et separatur a terra dictorum hominum Vogya et Kencz, hinc vadit juxta stagnum Busousag juxta terram Thomae et Guthae ad duas metas et progreditur usque ad quoddam stagnum, quod Kerehtou dicitur iterum ad duas metas et vadit ad fontem Vich quem pertransiens vadit ad tres metas terrae eorundem haereditariae, hinc progreditur et vadit ad tres metas usque ad stagnum Barch ad Uchtus et inde inter Ud vornicorum Luche et terram Guthae et Thomae nomine Corcha vadit ad stagnum Barch ad meridionalem partem usque stagnum Zelestou, ubi sunt duae metae et hinc progreditur ad fontem Vich supradictum et haereditarium eorum et inde per tres metas transeundo in tribus locis revertitur ad Zarazluven, unde prima meta fuerat progressa et sic metae ipsius terrae terminantur. Et ut ipsius rei series robur firmitatis obtinere valeat usque ad praesentiam posterorum literas nostras eisdem contulimus duplicis sigilli nostri patrocino roboratas. Datum anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo quadrag. octavo. In super ad majorem nostrae collationis evidentiam literas Rolandi Palatini et Comitum Psoniensis dilecti et fidelis nostri postremo obtentas idem Ethuruh exhibuit, hanc seriem continentes : Nos Rolandus Palatinus Et Comes Psoniensis omnibus duximus significandum, quod Ethuruh Jobagio Castri Psoniensis ad nos accedens literas Dionisii Palatini Praedecessoris nobis praesentavit sub hac forma, quod cum terra sua propria per aquae inundationem fuisset ocupata et annullata, per mandatum Domini Regis et respectu necessitatis suae quamdam terram Castri Corchan nomine vocatam sibi et suis filiis Dominico (?) Seraphino et Petro contulisset, et eandem terram per Ivancam Curialem Comitum suum Psoniensem et Jobagiones ejusdem Castri fecisset assignari ad duo aratra sufficientem, cujus terrae metae in literis ejusdem Dionisii Comitum expressae continentur. Nos igitur praedictum — — ad serviendum castro utiles esse considerantes et ipsam Donationem fuisse competentem, terram superius notatam eidem Ethuruh et suis filiis jure perpetuo reliquimus possidendam. Et ne ipse Ethuruh et filii seu eorum posterius super facto terrae illius possint molestari aut inquietari praesentes literas sigillo nostro munitas in memoriam — Datum Po.

sonii in Octavis Purificationis gloriosae virginis anno gratiae M.CC.xlmo nono. Nos igitur justis ipsorum precibus inclinati quia negari non — licite — — — collationem — Regio Mandato factam secundum continentiam literarum dilectorum et fidelium nostrorum superius expressorum, ad perpetuam rei stabilitatem eisdem et per ipsos suis haeredibus haeredumque successoribus duximus nostro privilegio confirmandam. ut igitur praesens confirmatio robur obtineat perpetuae firmitatis — literas praesentes in testimonium duplicis sigilli nostri munimine fecimus roborari. Datum anno Dominicae incarnationis M.CC.lmo.ttio. decimo octavo Kalendas May regni autem nostri anno decimo octavo. Nos igitur justis petitionibus dicti Petri in hac parte indicati praedictum privilegium ipsius Domini Belae non rasm, non mutilatum, non cancellatum non in aliqua sui parte vitiatum ratum habentes et acceptum et de verbo ad verbum insertum praesentibus confirmamus duplicis sigilli nostri munimine roborando volentes ut ipsam terram Karchan tam idem Petrus et sui haeredes, quam filii Fratrum ipsius absque inquietatione cujuslibet perpetuo possidere valeant et tenere. Datum per manus Venerabilis viri Magistri Nicolai aulae nostrae Vice Cancellarii dilecti et fidelis nostri Anno Domini M.CC.LXX. nono regni autem nostri anno septimo. Nos itaque humillimis supplicationibus praedicti Stephani Nostrae Maiestati porrectis favorabili pietate exauditis praedictum privilegium ipsius Dni. Ladislai Regis videntes ipsum non abrasum non cancellatum nec in aliqua sui parte vitiatum de verbo ad verbum praesentibus insertum quoad omnes sui continentias acceptamus, ratificamus, et probamus ipsumque pro eodem Petro et suis haeredibus Regia auctoritate perpetuo confirmamus. Sine praejudicio juris alieni. In cujus rei memoriam, perpetuamque firmitatem praesentes concessimus literas nostras privilegiales duplicis et autentici Sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus Venerab. in Christo Patris Dni. Nicol. Episc. Eclae. Zagrab. Aulae nostrae Vice Cancellarii dilecti et fidelis nostri Ao. Dni. M. CCCLVI. quinto Kal. Februarii regni autem nostri anno quinto decimo. Venerbus in Xto. Patribus et Dominis Nicolao Strigoniensi, Colocensi Sede vacante et Dominico Spalatensi Archiepiscopis, Nicolao Agriensi Andrea Transylvano. Demetrio Va-

radiensi Thoma Chanadien. Nicolao Quinqueelesi. Johane Vespemse. Coloma. Jauriensi. Mich. Vaciensi. Fratribus Stepha. Nitriensi. Thoma Syrmien. Bosnensi Sede vacante et Blasio Tininensi Eppis Eclas Dei feliciter gubtibus. Magnificis viris Nic. Palno et Jud. Cuman. Nicolao Konth Vajvoda Trslno et Com. de Zounok. Cykon Magro Tavern. nostror. C. Nic. de Zeech Jud. Curiae nostrae. Nic. de Machou et Nicolao totius Slavovae et Cro. Banis Leukus Dapif. et Pinceharnar. Dion. Agazon. et Thoma Jan. noorum Mgris ac Simone filio Mauriti Comite Poson. aliisque quam pluribus regni nostri Cottus tenentibus et honores.

11. Miklós nádor 1352-ben kiadott ítéletlevele családunk 1347—52 években lefolytatott örökösödési osztályperében:

Nos Nicolaus Regni Hungariae Palatinus, et Judex Cumanorum, memoriae comendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod in Congregatione nostra Generali universitatis Nobilium Posoniensis et Mosoniensis Comitatum Feria secunda proxima ante festum Ascensionis Domini Anno ejusdem 1347 in Civitate Posoniensi celebrata, Ladislaus filius Eustachii de Karcha de medio aliorum personaliter exurgendo, prout per litteras nostras in eadem congregatione nostra emanatas informabamur contra Dionisium Filium Belie, et Petrum Filium Stephani de eadem Karcha tunc personaliter adhaerentes, proposuerat tali modo: quod ipse cum eisdem Dionisio, et Petro in una esset possessionaria divisione, unum ab eisdem scire voluerat, et audire, utrum ipsi eundem cum ipsis in una divisione possessionaria fore judicarent nec ne? Tandem nos ipsam Causam volentibus eisdem partibus, et petentibus ad Octavas Festi Nativitatis B. Johannis Baptistae attunc proxime venturas, in Budam sub forma fiendae pacis duxeramus prorogandam, a quibus quidem Octavis festi Nativitatis B. Johannis Baptistae ipsa causa diversis dilationum cautelis interventibus, mediantibus litteris Nostris prorogatoriis exinde confectis pro eo, quia Belie filius Petri filii Stephani dictum Dionysium filium Belie mortuum existere, et eundem Petrum abs-

que potentialitate Johannis Fratris sui uterini, ac Michaelis Fratris ipsius Dionisii in praemissis respondere non posse allegarat ad 8-vas Festi Beati Georgii Martiris proxime praeteritas extiterat prorogata; ipsis itaque 8-vis Festi Beati Georgii Martiris adhaerentibus praedictus Ladislaus Nobilis de Karcza, ad Nostram personaliter accedens praesentiam juxta praemissam suam primariam propositionem ex parte dictorum Petri et Joannis filiorum Stephani, ac Michaelis Fratris ipsius Dionisii Filii Belie judicium, et justitiam sibi dari postulaverat, aequitatem — quibus perceptis Petrus, et Johannes Filii Stephani, et Michael Frater dicti Dionisii personaliter exurgendo responderant isto modo: quod ipsi praeter possessionariam eorum portionem in dicta possessione Karcza vocata habitam, plures portiones possessionarias sibi emptionis titulo pertinentes, in eadem possessione Karcza teneret, et in possessione eadem possiderent, et si ipse Ladislaus Filius Eustachii, exceptis possessionariis portionibus emptitiis ab ipsis plures portiones possessionarias per ipsos conservaret et possideret, — ipsi ad dandam — possessionariam divisionem — Ordine mediante prompti essent, et parati, quia avi eorum inter se per modum aequalis divisionis, ad triplices lineales Cognationes separati extitissent, ex quibus unus nomine Dubur sine haerede decessit, ipsoque Dubur ab hac luce decesso, portio sua possessionaria titulo emtionis, de consensu proximorum et Cognatorum suorum in manus eorum devenisset, et dicta portio possessionaria dicti Dubur titulo emtionis in manus ipsorum devenit, ibidem in instanti ad suae allegationis evidentius documentum Literas Capituli Ecclesiae Psoniensis privilegiales in Anno Domini 1332 emanatas, tenorem aliarum litterarum dicti Capituli Psoniensis privilegialium sub Anno Domini 1247 confectarum de verbo in verbum in se continentes Nobis demonstravit seriem — exprimentes. Quod Comite — ab una parte, Beretszegh, Hees et Luka ex altera coram dicto Capitulo Psoniensi personaliter constitutis, idem Comes Berethszeg Luka et Hees fuissent confessi, quod quidam Cognatus eorum nomine Dubur ad viam universae carnis sine haerede decessisset, et terra ipsius Dubur Comitis in Dominium Comitis Bereczk cum cognatis suis praenotatis remansisset, ipse autem Comes Bereczk cum caeteris cognatis suis Luka, et Hees

terram praenotatam sufficientem ad 40-ta jugera ex Consilio
 Comitis Buzad de Karcza sedecim marcis vendidisset, cum om-
 nibus suis utilitatibus et pertinentiis possidendam Comite Re-
 migh cum Filio suo Bartholomaeo coram dicto Capitulo astante,
 praedictae possionariae venditioni Consensum praebente et as-
 sensum; Quibus quidem litteris praenotati Capituli Poseniensis
 privilegialibus exhibitis, et earum tenoribus intellectis praeallegatus
 Ladislaus, Filius Eustachii in contrarium litterarum prae-
 dictarum Privilegialium ipsius Capituli Poseniensis per dictos
 filios Stephani et Michaellem Fratrem Dionisii exhibitarum primo
 Literas praeallegati Capituli Privilegiales in Anno Domini 1307
 emanatas tenorem litterarum patentium Hermanni Comitis Po-
 sonien. in eodem anno confectarum de verbo ad verbum in se
 declarantes et transcribentes nobis presentaverat, in quibus
 habebatur: quod cum inter Belee et Petrum Fratrem suum
 ab una, item Eustachium Filium Benedicti cognatum eorum
 parte ex altera super quadam possessione Karcza vocata lis,
 et Contentionis materia suscitata fuisset, et diutius coram eodem
 Comite Hermano ventilata ad ultimum vero per arbitrariam or-
 dinacionem proborum et Nobilium virorum in eisdem Literis
 patentibus ipsius Comitis Hermani nominatim contentorum taliter
 concordassent, quod ipsi totam possessionem eorum in duas
 partes cum omnibus suis utilitatibus, et pertinentiis universis,
 ac Jobagionibus in illa possessione constitutis divisissent, unam
 partem ejusdem ipsis Belee et Petro relinquendo, aliam vero
 partem ipsius ipse Eustachius sibi reservando; Ita videlicet,
 quod ante omnia idem Belee et Petrus septem jugera terrae
 ejusdem Eustachio in divisionem dare assignare tenentur, nihi-
 lominus tamen si dictus Belee super aliqua particula terrae
 dictae possessionis sua Instrumenta ostendere posset, seu ex-
 hibere, tunc illa particula terrae sibi ante omnia remaneret, idem
 — Lras praescripti Capituli Poseniensis protestationales sub Ao
 Dni 1307 idest Millesimo Tercentesimo Septimo confectas nobis
 exhibuerat inter caetera declarantes: quod Eustachius Filius
 Benedicti de Karcza in ipsius Capituli accedens praesentiam
 per modum protestationis eidem significasset: quod Belee, Pe-
 trus, et Stephanus Filii Belyud de eadem, cognati sui quadraginta
 jam jugera terrarum Dubur Belee, ipsum haereditate contingentia

cum omnibus utilitatibus suis, ultra divisionem inter ipsos existentia contra Deum et ejus Justitiam recepissent — — — protestatur. Quibus quidem litteris praetacti Capituli Posonien — Privilegialibus imo protestatorialibus exhibitis, et partibus suo modo explicatis, praedictus Ladislaus Filius Eustachii objecerat isto modo: quod praedicti Filii Stephanus et Michael Frater dicti Dionisii — ipsam particulam Terrae emptitiam, plures particulas terrae in dicta possessione Karcza vocata tenerent et possiderent, de quibus ut praemittitur divisionem habere vellet congruentem aequitate superaccedente. Verum quia praedicti Filii Stephanus et Michael Frater dicti Dionisii partes — — eorum possessionarias sibi emtionis titulo pertinentes se habere allegarunt, et hoc mediantibus Lris dicti Capituli Posonien. Privilegialibus comprobarant, dictam etiam Possessionariam portionem eorum, excepta dicta possessionaria portione emptitia dicti Dubur avi eorum, cum eodem Ladislao dividere velle retulerunt — — — dictam possessionariam portionem emptitiam dicti Dubur avi sui per praedictum — partem suum, in quadam sua concordia mediantibus literis praedicti Hermani Comitis Posoniensis facta, eisdem Belee et Petro resignatam, plures possorias portiones in dicta possessione Karcza eosdem filios Stephanum et Michaellem fratrem Dionisii — interse quamvis comuniter requirere et dividere velle declarabant, Nobisque et Regni Nobilibus tunc in judicio Nobiscum adhaerentibus in eo, utrum dictae portiones possoriae in dicta possessione Karcza vocata apud eundem Ladislaum filium Eustachii — — — Dionisii perennaliter habeant, vel quali ipsorum de eisdem — — portionibus — et certitudo aliqua absque rescita veritate praemissorum inter partes praenotatas Judicium et Justitiam — — facere — — — nobiscum in Judicio assidentibus — judicantes quod — nostri infra declarandi — Capituli praenotati — Festo Beati Jacobi Apostoli tunc venturo ad faciem praedictae possionis Karcza vocatae vicinis et commetaneis — — convocatis et praesentibus — vel eorum legitimis procuratoribus praesentibus accedendo praedictas duas possessionarias portiones in dicta possessione Karcza vocata habitas, excepta dicta possessionaria portione emptitia dicti Dubur in eadem possessione existente, reambularent per veras suas metas, et antiquas, facta et ipsa

reambulatione — — absque scupulo cujuslibet falsitatis videant et diligenter conspiciant, si dictae duae possessionariae portiones, excepta dicta possessionaria portione dicti Dubur emptitia, apud eosdem Ladislaum filium Eustachii et filios Stephanum et Michaellem aequaliter et integra existerent nec ne? etsi dictae residuae possessionariae portiones, excepta dicta possessionaria portione dicti Dubur emptitia, apud eosdem aequaliter et integraliter inventae fuerint, tunc uni cuique parti suam possessionariam portionem, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis statuerant, atque relinquunt perpetuo possidendam. Si vero dictam possessionariam portionem dicti Ladislai in dicta possessione Karcza vocata existentem apud ipsum aequaliter cum dicta possessionaria portione eorum filiorum Stephani et Michaelis, excepta dicta portione possessionaria emptitia, non invenerint, et aliqua particula terrae ex eadem frustrarentur, tunc de possessionaria portione dictorum filiorum Stephani et Michaelis haereditaria, excepta dicta portione possessionaria emptitia, coaequantur. Quibus coaequantis unicuique parti suam possessionariam portionem signis metalibus ab aliis suis partibus distinguendo, et separando cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis statuerent et relinquerent perpetuo possidendam tenendam pariter et habendam salvis Juribus alienis. Exhibitis itaque — praefacto Capitulo Ecclesiae Posoniensis eorum amicitiam literatorie petierat reverenter, ut ipsorum mitterent homines pro utrisque partibus fidedignos, quibus praesentibus Petrus filius Andreae de Erdewhatkarcza, aut Michael filius Nicolai de Ech aut Dionisius filius Balazy de Karcza pro parte dicti Ladislai Actoris, item Belee filius Petri de Gungh vel Nicolaus filius Jacobi aut Mathias filius Eustachij de Zerdahel pro parte praedictorum filiorum Stephani et Michaelis in Causam attractorum aliis absentibus homines — et nostri. in praedictis iudiciis Festi Beati Jacobi Apostoli accedendo — ad faciem possessionis Karcza praenotatae omniaque praemissa, et singula praemissorum exequenda Juris ordine mediante, et ab hinc ipsius possessionariae reambulationis revisionis coaequationis, et statutionis seriem prout fuerit oportunum, ad 8-vas Fest. Beat. Regis Stephani atunc proxime affuturas per idem Capitulum nobis rescribi petieramus. Ipsi itaque Octavis Festi Beati Ste-

phani Reg. advenientibus praefatus Michael filius Belie personalliter, pro ipso vero Petro Filio Stephani de Karcza Nicolaus filius Jacobi de eadem Karcza cum litteris procuratoriis saepius dicti Capituli ad Nostram accedentes praesentiam praedictum Ladislaum filium Eustachii Actorem medio tempore viam universae carnis ingressum extitisse allegantes litteras clausas praefati Capituli Poseniensis super praemissis nobis rescriptionales tenoris infra declarandi Nobis praesentarunt petentes Nos humiliter cum instantia, ut praedictas litteras ipsius Capituli Poseniensis statutorias de verbo ad verbum Nostris literis patentibus inseri ipsamque coaequationem et statutionem possessionariam acceptare Nostrarumque literarum patentium patrocinio confirmare dignaremur: Quarum tenor talis est. Magnifico et potenti Viro, Domino Nicolao Regni Hung. Palatino et Judici Cumanorum Domino et Amico ipsorum Honorandissimo Capitulum Ecclesiae Poseniensis Orationes salutares cum amicitia plenior: noverit Vestrae Magnitudinis amicitia Literas vestrae adjudicationis modum et formam continentes pro Ladislao filio Eustachii de Karcza contra Dionisium filium Belie, et Petrum filium Stephani de eadem nos amicabilem cum omni honore recepissemus, quas sub impressione Capitis sigilli nostri Vestrae Magnificentiae remisimus in specie, quibus visis et perlectis cum Mathia filio Eustachii de Zerdahel homine vestro pro parte praedictorum Dionisii Filii Belie et Petri filii Stephani in Causam attractorum Magistrum Joannem Jacobum socium et Canonicum Nostrum ad ea peragenda, quae in ipsis litteris Vestris continebantur pro Testimonio transmississe, qui demum ad nos reversi Nobis retulerunt in hunc modum: quod ipsi in quindenis Fest. B. Jacobi Apostoli proxime tunc praeteritis ad faciem praedictae possessionis Karcza vocatae accessissent, et praesentibus vicinis et commetaneis eandem reambulassent, reambulataque licet praedictus Ladislaus filius Eustachij Actor viam Universae carnis ingressus exstisset, tamen — — suos unum locum sessionalem cum 35 jugeribus terrarum invenissent apud Dionisium filium Belie, et Petrum filium Stephani similiter cum uno loco sessionali undecim jugera terrarum reperta exstissent, excepta tamen possessionaria portione Dubur vocata emptitia, quas in duas partes coaequales divisissent. Insuper unicuique parti suam Cu-

riam seu sessionem, ita suam terram cum 23 iugeribus Terrarum statuissent perpetuo possidendam tenendam pariter et habendam. Datum in Festo B. Bartholomaei Apli Anno Dni 1352. Nos igitur Justis, et juri consonis petitionibus ipsorum Michaelis filii Belie, et Nicolai Procuratoris praefati Petri Filii Stephani benigne inclinati praescriptas litteras ipsius Capituli Posoniensis super praemissis nobis rescriptionales de verbo ad verbum transcribi, praesentibusque Nris patentibus litteris inseri facientes praeallegatam Divisionalem coaequationem et statutionem possessionariam in Litteris praelibati Capituli Ecclesiae Posoniensis. Nobis modo praemisso reportatam acceptamus, approbantes, ad perpetualemque praetactarum Divisionalis coaequationis et statutionis possessionariae stabilitatem ipsis Michaeli filio Belie et Petro filio Stephani psentes nostras patentes literas duximus concedendas. Datum Budae Sedecimo die Octavarum Festi B. Regis Stephani praedictarum Anno Domini 1352 superius annotato.

Ezen oklevél magyar fordítása a következő :

Mi Miklós, Magyarország nádora és a kunok bírása tudára adjuk jelen levelünk során mindazoknak, akiket illet, hogy egyetemes kongregációnkban, melyet Pozsony és Moson vármegyék nemesei számára 1347-ik esztendőben, áldozó csütörtök előtti hétfőn, Pozsony városában tartottunk, Karchai Eustach fia László a többiek közül személyesen felemelkedvén, amint mi ugyanazon kongregációnkban kibocsátott levelünkből értesültünk, ugyanazon Karchai Belie fia Dénes, továbbá István fia Péter ellen, akik személyesen jelen voltak, a következőket adta elő : hogy ő ugyanezzel a Dénessel és Péterrel közösen birtokosok és csak egyet szeretne tőlük megtudni és hallani, hogy őt közös birtoklónak ismerik-e el, vagy nem ? Mi aztán ezt az ügyet a feleknek akaratóból és kérésére Keresztelő Szt. János születésének az oktaváján Budára elhalasztottuk a leendő kibékülés reményében, viszont erről a dátumról, mivel különböző halasztási okok jöttek közbe, a mi perhalasztó levelünkkel azon okból, hogy István fiának Péternek fia Belie az említett Dénest, Belienek a fiát, meghaltnak jelentette és azt mondta, hogy az illető Péter testvérének Jánosnak és Dénes

testvérének Mihálynak meghatalmazása nélkül nem adhat vász-
laszt, a tárgyalás Szt. György ünnepének az oktávájára halasz-
tódott el; tehát Szt. György vértanunak az oktávája eljövén,
az előbb említett László, nobilis de Karcha, mi elénk járulva
személyesen, az előbb említett első kérdés értelmében István
fiainak Péternek és Jánosnak, valamint Belie fia Dénes testvé-
rének Mihálynak nevében ítéletet és méltányos igazságot kért
szolgáltatni, — ezeket hallván István fiai Péter és János és az
említett Dénesnek testvére Mihály személyesen felemelkedvén,
ilyen módon válaszoltak: hogy ők a mondott Karcza nevű bir-
tokon levő birtokrészükön kívül ugyanabban a Karczában őket
vásárlás útján megillető több birtokrésznek vannak a tulajdo-
nában és birtokolnak ugyanott és ha Eustach fia László a vá-
sárolt birtokrészek kivételével, tőlük több birtokrészt szerezne
és birna — ők ennek a birtokrésznek — megadására a jog ér-
telmében hajlandók és készen lennének, mivel az ő nagyatyjaik
egymás között egyenlő birtokosztály révén egyeztek meg és ők
harmadági rokonság címén osztottak széjjel, — ezek közül
az egyik, akinek Dubur a neve, örökös nélkül mult ki, és ami-
kor kimult, az ő birtokrésze vétel útján, a legközelebbi roko-
noknak az egyetértésével, az ő kezeikbe került, és az említett
birtokrésze az említett Duburnak az ő tulajdon kezükbe jutott
vásárlás útján, és ezért a tanuvallomások bizonyosabbá téte-
lére és bizonyítéku bemutatatták nekünk a pozsonyi egyház kápt-
alanjának kiváltságlevelét, melyet 1332-ben adtak ki és amely
az említett pozsonyi káptalan más kiváltságlevelét, amely 1247-
ből származik, szórul-szóra tartalmazza, a következőkben: Hogy
Comite — egyik részről, Beretszegh, Hees és Luca a másik
részről a pozsonyi káptalan előtt személyesen megjelenvén,
ugyanezen Comes Beretszegh, Luca és Hees azt a vallomást
tették, hogy egy bizonyos rokonuk, akinek a neve Dubur, min-
den testnek útján, örökös nélkül meghalt, és ennek a Dubur
Comesnek a földje Bereczk Comesnek és előbb említett rokonai-
nak birtokába ment át, maga pedig Bereczk Comes többi roko-
naival, Lucaval és Heesszel ezt a jelzett földet, mely 40 holdra
rug, Karczai Buzad Comes tanácsára 16 márkáért eladta min-
den használati jogával és tartozékával, Comes Remigh és fia
Bartholomeus a káptalan előtt jelen lévén és a mondott birtok-

eladáshoz beleegyezését és hozzájárulását adva; miután az előbb említett pozsonyi káptalan kiváltságlevelét bemutatták és ennek tartalmát megértették, az előbb említett Eustach fia László a pozsonyi káptalan előbb említett kiváltságlevelével szemben, melyet István fiai és Mihály, Dénesnek a testvére mutattak be, bemutatta nekünk az említett káptalannak 1307-ik évi kiváltságlevelét, amely Hermann pozsonyi Comesnek ugyanabban az évben kiadott levelét tartalmazza és írja át szóról-szóra, s amelynek tartalma ez: hogy midőn egyrészt Bele és ennek testvére Péter, másfelől Benedek fia Eustach az ő rokonuk közt egy Karcza nevű birtok felett per támadt és viszálykodás keletkezett és az ügy ugyanazon Hermann Comes előtt hosszabb ideig folyt, végre azután ugyanezen pápens-levelében névszerint is felsorolt egyeztető bírák méltányos ítéletére úgy egyeztek meg, hogy ők az egész birtokrészt minden haszonélvezettel, tartozékaival és a birtokon lévő jobbágysággal együtt két részre osztják, ennek egyik részét magának Belenek és Péternék hagyván, a másik részt pedig Eustach tartván meg magának, még pedig úgy, hogy mindenekelőtt ugyanaz a Bele és Péter ennek a földnek 7 holdját tartoznak Eustachnak birtokrészéül átadni, épen úgy azonban, hogy ha az előbb említett Belee néhány birtokrészre vonatkozólag okmányokat tud felmutatni, akkor az a birtokrész mindenek előtt neki marad meg, ugyanez a — az előbb említett pozsonyi káptalan 1307-ből származó tiltakozó oklevelét mutatta be nekünk, amely többek közt ezeket tartalmazza: hogy Karczai Benedek fia Eustach a káptalan elé járulva, tiltakozásul kijelentette: hogy Karczai Belud fiai Belie, Péter és István, az ő rokonai, Belee Duburnak földjéből 40 holdat, amely pedig örökség folytán őt illette meg mindennemű járulékaival, és köztük osztályra nem került, Isten és annak igazságossága ellen, elvettek — — — ő ez ellen tiltakozik. Miután az előbb említett pozsonyi káptalannak a kiváltságlevelét és a tiltakozó levelét bemutatták és magyarázták, akkor Eustach fia László a következő módon tett ellenvetést: hogy Istvánnak említett fiai és Mihály, Dénes testvére — ezen vásárolt birtok részen kívül az említett Karcza nevű birtokon több birtokrészt birnak, melyből, mint azt már jeleztük, birtokosztályt akar a méltányosságuknak megfelelően. Mivel azonban István

említett fiai és Mihály, Dénesnek testvére azt állították, hogy ezek a — — birtokrészek őket vásárlás útján illették meg és ezt az említett pozsonyi káptalan kiváltságos levelének felmutatásával bizonyították az ő birtokrészüket, kivéve azt, amit az említett Duburtól vásárlás útján szereztek, ugyanazon Lászlóval elosztani hajlandóknak mutatkoztak, — — — ősüknek, az említett Duburnak vásárolt birtok részét, mely az említett atyjuk által, Hermann pozsonyi Comesnek levelében kifejezett egyezség értelmében Belenek és Péternek hagyatott, több birtok részt az említett Karcza birtokban István fiai és Dénesnek testvére Mihály — egymás között, mintegy közösen szétosztani és igényelni kijelentették és nekünk és az ország nemeseinek, kik akkor a bíróságon velünk együtt voltak, arra vonatkozóan, vajjon az említett birtokrészek a mondott Karcza birtokban Eustach fiánál Lászlónál — — — Dénesnek (testvére Mihály) örökösen birja, vagy közülük valakinek — — — birtokában — és valami bizonyosság az elmondottaknak megismert igazsága nélkül, az említett felek között ítéletet és igazságot tenni — — nekünk és a velünk bíróságon ülőknek — úgy ítélvén hogy — az alább jelölendő — a mondott káptalannak — a most jövő Szt. Jakab ünnepén az említett Karcza birtok színhelyére a szomszédok és határbirtokosok — — összehívatván és jelenlétén, vagy azok törvényes képviselői (a hiányos rész valószínű értelme : a nádor azt az ítéletet hozta, állapítsa meg a káptalan embere, hogy jogos-e a kérés, vagy nem, azaz van-e vásárolt birtokrész) az említett két birtokrészre a mondott Karcza birtokban, kivonulván, kivéve Duburnak vásárlás útján szerzett birtokrészét járják be az igaz és régi határokat és a határjárás megtörténvén — — minden hamisságnak elkerülésével nézzék meg és szorgalmasan tekintsék meg, vajjon a mondott két birtokrész, kivéve Duburnak vásárolt birtokát, az Eustach fiánál Lászlónál és István fiainál és Mihálynál egyenlő arányokban vannak-e, vagy sem ? és ha a mondott többi birtokok, kivéve Dubur vásárolt birtokát, ezeknél egyenlően találtnak, akkor minden egyes félnek az ő birtokrészét az összes haszonélvezettel és tartozékokkal együtt iktassák, illetve hagyják meg örök birtoklásra. Ha pedig Lászlónak mondott birtokrészét Karcza birtokban, István fiainak és Mihálynak a birtokrészével

együtt egyenlőknek nem találják, és azok abból más részeket is bitorolni látszanak, akkor István említett fiainak és Mihálynak örökölt birtokából, kivéve a vásárolt részt, igazságos kiegyenlítést csináljanak. Amikor pedig ezt a kiegyenlítést elvégezték, mindegyik fél saját birtokát határjelekkel a másik féltől elválasztván és minden haszonélvezettel és járulékaival együtt meghatározván, iktassák be, illetve hagyják birtokában örök birtoklásra és élvezésre, minden idegen jogot épségben tartván. Tehát ezeket az okleveleket bemutatván — az említett pozsonyi káptalannak az ő barátságát írásban tisztelettel nyilvánítva, kérte, hogy küldjenek ki mind két fél számára megbízható embereket, akiknek jelenlétében Péter, András de Erdewhatkarcza fia, vagy Mihály, Miklós de Ech fia, vagy Dénes, Balázs de Karcha fia az említett László felperes részéről, valamint Beele, Péter de Gungh fia, vagy Miklós, Jakab fia, vagy Mátyás, Eustach de Zerdahel fia, az említett István fiai és Mihály, mint alperesek részéről, a többiek távolléte esetében is — mint a mi embe-reink is — Szt. Jakab apostolnak — kivonulván a mondott Karcza birtok színhelyére és az összes előre bocsátott dolgokat a jogrend értelmében hajtsák végre és azután ennek a birtokjárásnak, felülvizsgálásnak, kiegyenlítésnek és beiktatásnak a sorát, amint az szükséges lesz, Szt. István ünnepének oktávjára nekünk a káptalan által megiratni kértük. Szt. István király mondott oktávjára eljövén, a mondott Belie fia Mihály személyesen, Karczai István fiának Péternek nevében pedig Miklós, Jakabnak fia ugyanazon Karczáról, az említett káptalan ügyvédvalló levelével elénkbe járulván kijelentették, hogy Eustach fia László, felperes közben meghalt, és a pozsonyi káptalannak zárt oklevelét az előbb elmondott dolgokról előttünk bemutatták, kérvén bennünket alázattal, hogy a pozsonyi káptalan említett iktató levelét, levelünkben szóról-szóra átírni és az ottani birtokkiegyenlítést és beiktatást jóváhagyni és levelünknek a bizonyosságával megerősíteni méltóztassunk. Ennek tartalma a következő: Nagyságos és Méltóságos Miklós Urnak, Magyarország Nádorának és a kunok birájának, Uruknek és igen tisztelt Barátjuknak, a pozsonyi káptalan üdvözlét és barátságát! Tudja meg Nagyságod, hogy mi bírói végzését Karczai Eustach fia László számára, ugyanazon Karczai Belie fia

Dénes és István fia Péter ellen, baráti tisztelettel fogadtuk, amelyet is pecsétképünk fejének lenyomásával, Nagyságodnak visszaküldtünk eredetiben, és ezt látván és elolvassván, Mátyással, Eustach de Zerdahel fiával, a Ti embertekkel, mint Belie fiának Dénesnek és István fiának Péternek, alpereseknek a kiküldöttjévé együtt János Jakab mestert, kanonok társunkat azoknak a végrehajtására, melyek a ti leveletekben foglaltattak, bizonyoságképen kiküldtük, s ezek végül hozzánk visszatérvén, nekünk a következőket jelentették: hogy ők szent Jakab ünnepének 15-ik napján a mondott Kárcza birtok színhelyére kimentek s jelen lévén a szomszédok és határbirtokosok, azt körül járták és ámbár Eustach fia László felperes, közben meghalt, mégis — — egyik birtok helyén 35 hold földet találtak Dénesnél, Belie fiánál, és hasonlóképen István fiánál, Péternél, egy birtokhelyen 11 hold föld találtatott, kivéve Duburnak a vásárolt birtokát, mely földeket két egyenlő részben osztottuk széjjel. Azonfelül mindegyik félnek a saját kuriáját 23 hold földdel iktattunk be örök birtoklásra és élvezésre. Kelt az 1352-ik esztendőben, szent Bartholomeus apostol ünnepén. Mi tehát Belie fiának Mihálynak és István fiának Péternek, Miklós nevű procurátora kérésére kegyesen hajolván, a pozsonyi káptalan említett leveleit az előre bocsátott dolgokról szóról-szóra átírni és jelen levelünkbe iktatni elrendelvén, az említett birtokkiegyenlítést és iktatást, amelyet a pozsonyi káptalan leveleiben nekünk jelentett, elfogadjuk, helyeseljük és az említett birtokkiegyenlítésnek és beiktatásnak örök emlékére Belie fiának Mihálynak és István fiának Péternek jelen nyílt levelünket adtuk ki. Kelt Budán, szent István király oktavájának 16-ik napján a fentebb megjelölt 1352-ik esztendőben.

12. A pozsonyi káptalan 1550. évi oklevele, melyben Beleházi Berky András átruházza beleházi kuriáját és birtokát Ethrekarchai és Beleházi Barthol Volffgangiusra:

Nos Capitulum Ecclesiae Psoniensis memoriae commendamus per praesentes, quod Nobilis Andreas Berky de Beleháza coram nobis personaliter constitutus onera et quaelibet

gravamina Fratrum, Sororum propinquorum et Consanguineorum suorum et aliorum etiam quorumlibet, quos praesens negotium tangere seu concernere videretur Super se Ipsum assumens sponte et libere est confessus et retulit in hunc modum : Quod quia Ipse in animo suo deliberasset de Domo et Curia Sua Nobilitari discedere ad Servitia fidelia aut Sacra Regiae Majestatis, aut alicujus Magnatis, vel Egregii, propterea Domum, seu Curiam suam Nobilitarem in praedicta Possessione Beleháza vocata in Comitatu Poseniensi existentem habita, cum triginta duabus terris Arabilibus, aliumque terris cultis et incultis, Agris, Pratis, pascuis, nemoribus, Sylvis, foenetis et pratis, aquis, aquarumque, cursibus, piscinis, piscaturis, molendinis, locisque Molendinorum, Vineis, Vinearumque, Promonthoriis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum integritatibus quovis Nominis vocabulo vocitatis de Jure et ab Antiquo ad Ipsam Domum seu Curiam Nobilitarem spectantibus et pertinere debentibus Notitibus Volffgango Barthal de dicta Beleháza et Domina Elena Sorori Suae Consorti videlicet praefati Volffgangi Barthal et Lazaro, Michaeli, Gregorio filiis, Anastasiae, et Ursulae Filiabus Ipsorum Volffgangi et Elenae, haeredibusque et posteritatibus eorundem, Item Agathae, Margarethae, Catharinae et Magdalenae Filiabus Suis propriis Haeredibusque et Posteritatibus eorundem universis inscripsisset et obligasset, imo inscripsit et obligavit, tenendam, possidendam pariter et habendam, nullum Jus, nullamque Juris et Dominii proprietatem Sibi Ipsi reliquens, sed totum et omne Jus, omnemque Juris et Dominii proprietatem praefatae Domus seu Curiae Nobilitaris pertinentiisque ejus in praefatos Volffgangum Barthal et Elenam Consortem Suam, atque Lazarum, Michaellem, Gregorium filios, Anastasiam et Ursulam Filias, haeredesque et Posteritates Ipsorum universos, ac Agatham, Margaretham, Catharinam et Magdalenam filias Suas, proprias, ipsorumque Haeredes et Posteritates universos transtulisset pleno Jure cum effectu assumens praeterea praefatos Volffgangum, Elenam, Lazarum, Michaellem, Gregorium, Anastasiam, Ursulam, Agatham, Margaretham, Catharinam et Magdalenam in pacifico et quieto Dominio praefatae Domus seu Curiae Nobilitaris pertinentiisque ejus, contra quosvis legitimos Impetitores, Causidicos et Acto-

res tueri protegere et defendere propriis suis laboribus et expensis, tali tamen conditione adjecta. Quod praefata Domina Elena Soror sua, tamquam Legittima Tutrix praenominatas Agatham, Margaretham, Catharinam et Magdalenam filias suas educare, fovere, tenere, atque in Matrimonium elocare eo honore, quo filias suas proprias debeat et teneatur harum Nostrarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum die Dominico Letare, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo.

13. II. Rudolf király 1580-ban kiadott — a pozsonyi káptalan által 1719-ben átírt — új adomány levele Beleháza-Karchára :

Nos Capitulum Ecclesiae Posoniensis Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis : Quod Nobilis Joannes Bartal nostram personaliter veniens in Praesentiam exhibuerit et praesentaverit nobis quasdam Litteras Introductorias et Statutorias super una integra Domo seu Curia Nobilitari in Possessione Beleháza karcha Comitatu Posoniensi existente habita Pro Parte et ad Instantiam Nobilium Thomae et Michaelis de Beleháza de Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octuagesimo ex hocce Capitulo nostro emanatas, ac ob temporis diuturnitatem et vicissitudines utcumque laceras : Petendo nos debita cum Instantia humillime quatenus Nos easdem de verbo ad Verbum transumi et transcribi facientes in Transumpto Litterarumstrarum eidem extradere vellemus ; Prout exhibuit et praesentavit nobis hujusmodi sub tenore : Reverendissimo Domino Stephano Radetio Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopo Ecclesiae Agriensis etc. Domino eorum Colendissimo ; Capitulum Ecclesiae Posoniensis Oratorum Suffragia Summa cum Obsequii Promtitude. Vestra noverit Reverendissima Dominatis nos Litteras ejusdem Introductorias et Statutorias pro parte et in Personis Thomae et Michaelis de Beleháza confectas et emanatas, nobisque preceptoriae sonantes et directas honore et reverentia quibus dignarit recepisse in haec Verba : Stephanus Radetius Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Ecclesiae Agriensis ac Perpetuus Comes Comita-

tus Hevesiensis, nec non Sacratissimi Principis ac Domini Domini Rudolphi Secundi Dei Gratia Electi Romanorum Imperatoris, semper Augusti . . . etc. Consiliarius ac per Hungariam Locumtenens etc. Honorabili Capitulo Ecclesiae Posoniensis Salutem cum favore! Quum nos cum ad nonnullorum custantem Petitionem apud nos propterae factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus Servitiis Nobilium Thomae et Michaelis de Beleháza, quae ipsi Sacrae primum Regni Coronae et deinde praefatae quoque Caesarae et Regiae Majestati Domino nostro clementissimo pro Locorum et temporum veritate juxta possibilitatis eorum exigentiam fideliter exhibuisse et impendisse dicuntur, ac in posterum quoque sese exhibere et impondere velle pollicentur, totalem unam integram Domum seu Curiam nobilitarem in Possessio Beleházakarchya vocata, in Comitatu Posoniensi existens habitam, in cujus quieto et pacifico Dominio iidem Majores et Progenitores eorum universos ab antiquo, perstitisse et sese etiam de praesenti persistere, Literasque et Literalia Instrumenta superinde sufficientia habuisse, sed ea casu quodam malo a sese utcunque deperdita et abalienata esse, in parte vero exstare asserunt; Totum item et omne Jus Regium, si quod sua Majestas in praenotata Domo seu Curia Nobilitari in praedicta Possessione Beleházakarchya, ac annotato Comitatu Posoniensi existens habita etiam aliter qualitercunque Causis Viis Modis et rationibus conaerreret Majestatem, simul cum cunctis ejusdem Utilitatibus et Pertinentiis quibuslibet memoratia Thomae et Michaelis de Beleháza, ipsorumque Haeredibus et Posteritatibus Universis, Authoritate praefatae Caesarae et Regiae Majestatis, qua in praesenti Suae Majestatis Absentia ab hoc Regno de Gratirosa Ejusdem Annuentia pleno Jure fungimur, vigore aliarum Literarum nostrarum, Donationalium superinde emanatarum praemissis sic ut praefertur stantibus et se habentibus Jure perpetus et irrevocabiler Novae Donationis Titulo dederimus, donaverimus et contulerimus, velimusque eosdem ipsorumque Haeredes et Posteritates eorum universos in Dominium ejusdem Curiae Nobilitaris dictique Juris Regii in eadem habiti per Regium et Vestrum Homines legitime introduci facere. Super quo Vos harum Serie hortamur et requirimus ac nihilominus praescripta Authoritate Imperatoria et

Regia, qua fungimur, Vobis committimus et mandamus, quatenus Vestrum mittatis Hominem Vestro pro Testimonio fidedignum, quo praesente Nicolaus Olgyay, vel Paulus Erdős, aut Jacobus Ivan, autque Joannes Bölcs aliis absentibus Homo Regius per nos ad in specialiter transmissus ad faciem praedicta Possessionis Beleházkarchya, consequenter praenotatae Curiae Nobilitaris in eadem habita, statuatque eandem et idem eisdem ipsorumque Haeredibus et Posteritatibus eorum universis, simul cum cunctis ejusdem Utilitatibus et Pertinentiis quibuslibet praemissae Nostrae Donationis et Juris Regii Titulis ipsis incumbendum, perpetus possidendum, si non fuerit contradictum, Contradictores vero, si qui fuerint, evocet eos contra annotatos Thomam et Michaellem Beleházy in Curiam Regiam, Nostram scilicet in Praesentiam ad Terminum Competentem, rationem Contradictionis eorum reddituros efficacem. Et posthac hujusmodi Introductionis et Statutionis Seriem simul cum Contradictorum et evocatorum si qui fuerint, vicinorum item et Commetaneorum, qui praemissae Statutioni intererunt, Nominibus, Terminoque assignato, ut fuerit expediens nobis suo modo fideliter rescribatis secus non facturi. Datum Posonii Sedecim Die Mensis Maii Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octuagesimo.

Nos itaque Commissis et Postulatis Vestrae Reverendissimae Dominationis in omnibus satisfacere volentes, prout tene-mur, ac juxta Commissionem Vestrae Reverendissimae Dominationis, una cum Nobili Nicolao Olgyay Homine Regio, per Vestram Reverendissimam Dominationem ad id specialiter trans-misso unum ex nobis, videlicet Honorabilem Magistrum Georgium Reczer de Vienna Socium et Cóncanonicum nostrum nostro pro Testimonio fidedignum ad praemissa fideliter exequenda duximus destinandum. Quitandem exinde ipsa Executione ad nos reversi, nobis fidelem ipsorum Executionis Seriem sub Jura-mento in Generalo Decreto contento conformiter retulerunt hoc Modo: Quomodo ipsi in Festo Beati Medardi Episcopi et confessoris ad facies praedicta Possessionis Beleházkarchya consequentur que praenotatae Curiae Nobilitaris in eadem Pos-sessione habitae Vicinis et Commetaneis ejusdem universis si-gnanter Nobilibus Paulo Erdöss, Jacobo similiter Erdöss, alias

Zabo vocato, Jacobo Ivan, Paulo Ivan Seniore de Királyfiakarchya, Petro Kozman, Ladislao Palóczy, Ambrosio Nagy de Erdőhátkarcha, Joanne Fabyan, Leonardo Mathias de Solymos, Blasio Georch de Ettrekarcha, Possessoribus Commetaneis inibi legitime convocatis accessissent, dumque idem Homo Regius praesente ibidem Testimonio Nostro statuere, eandemque et idem eisdem ipsorumque Haeredibus et Posteritatibus universis, simul cum cunctis ejusdem Utilitatibus et Pertinentiis quibuslibet, praemissae Vestrae Reverendissimae Dominationis Donationis et Juris Regii Titulis ipsis incumbens perpetus possidens voluisset, nullo tunc nec primo, nec secundo die Contradictore apparente, feria tamen sexta proxima post praescriptum Festum Beati Medardi Episcopi hoc est, tertio die ipsius Introductionis Nobilis Andreas Syivo, Colonus Egregii Georgii Somogy in Possessione Amadékartha commorans, in praefati Georgii Somogy Domini videlicet sui et Domina Elisabethae, Consortis ejusdem Nominibus praemissae Statutioni, quantum ad mediam Curiam Nobilitarem attinuisset, Contradictionis velamine obviisset; ob quam quidem Contradictoriam Inhibitionem praefatum Georgium Somogy ac Dominam Elisabetham Consortem ejusdem medio dicti Andreae Syivo contra annotatos Thomam et Michaellem Beleházy in Curiam Regiam Vestrae Reverendissimae Donationis scilicet in Praesentiam ad Terminum Competentem rationem eorum Contradictionis reddituros, efficacem idem Homo Regius praesente dicto Nostro Testimonio evocasset. Et sic nos hujusmodi Introductionis et Statutionis Seriem simul cum Contradictorum et evocatorum, Vicinorumque et Commetaneorum Nominibus, qui praemissae Statutioni interfuerint, Terminusque assignato ut fuit expediens Vestrae Reverendissimae Dominationi fideliter rescripsimus. Datum decimo Septimo diei Introductionis et Statutionis praemissarum; anno Domini suprascripto. --- Nos itaque justa et legitima antelati Egregii Joannis Bartal Petitione exaudita pariter et admissa, praeinsertas Literas Statutorias ut praemisum est, ob diuturnitatem temporis ut cumque laceras, de cetero vero non abrasas, non cancellatas aut vitiatas, sed omni prorsus vitio et Suspicionem carentes de Verbo ad Verbum sine diminutione et augmento aliquali Tenoribus earundem transcriptis in Transumpto prae-

sentium Literarum nostrarum sub Sigillo nostro Capitulari usitato et authentico Jurium ejusdem futura pro Cautela necessarias extradandas esse duximus et concedas communi suadente Justitia. Datum ipsa Dominica Secunda post Pentecostes Anno Domini Millesimo Septingentesimo decimo nono. Lecta. (L. S.)

Ezen oklevél magyar fordítása a következő :

Mi, a pozsonyi egyház káptalanja tudtára adjuk jelen levelünkkel mindenkinek, akiket illet : Hogy nemes Bartal János személyesen elénkbe jöven, felmutatott előttünk bizonyos birtokbavezető és statuáló oklevelet egy egész nemesi házról, vagyis kuriáról, mely Beleháza karcha birtokon, Pozsony vármegyében van, mely oklevelet Tamás és Mihály de Beleháza nemeseknek a részére és kérésére ez a káptalan állított ki az Urnak 1580-adik esztendejében és amely az idők régisége és viszontagsága miatt eléggé meg volt rongálódva, kérvén minket illő tisztelettel és alázattal, miszerint mi azt szóról-szóra átírjuk és levelünknek átíratában neki kiadjuk. Amit bemutatott nekünk, annak tartalma a következő : Főtisztelendő Radetius István Urnak, Isten és az apostoli Szék kegyelméből az egri egyház püspökének, igen tisztelendő Urának, a pozsonyi káptalan hódolatuk kifejezését, legkészebb engedelmességünkkel. Tudja meg Főtisztelendő Uraságod, hogy mi Főtisztelendőséged bevezető és beiktató levelét, melyek Tamás és Mihály de Beleháza részére voltak kiállítva és nekünk parancs formájában szóltak, illő tisztelettel és hódolattal fogadtuk a következő szöveg szerint : Radetius István, Isten és az apostoli Szék kegyelméből az egri egyház püspöke és Heves vármegye örökös főispánja, valamint legszentebb Urunknak, II. Rudolfinak, Isten kegyelméből választott örökké fenséges római Császárnak, stb. tanácsosa és Magyarország helytartója, stb. a tisztelendő pozsonyi káptalannak üdvözlétét és kegyelmét ! Mivel mi egyrészt némelyeknek nálunk tett közbenjárására, másrészt pedig meggondolván és megfontolván Tamás és Mihály de Beleháza nemeseknek hűséges szolgálatait, melyeket ők első sorban az ország Szent Koronájának és azután az említett Császári és Királyi Felségnek, legkegyelmesebb Urunknak kü-

lönböző helyeken és időben tehetségükhöz képest köztudomás szerint teljesítettek és jövőben is teljesíteni fogadnak, egy egész nemesi kúriát, mely Beleházakarchya birtokon Pozsony vármegyében fekszik, s melynek, tanuskodásuk szerint, nyugodt és békés birtokában összes őseik régi időtől fogva voltak és maguk is jelenleg vannak, és amelyről megfelelő oklevelek és okleveles bizonyítékaik is voltak, de azok valamely eset, vagy baj folytán valamiképen elvesztek és elkallódtak, valamint az összes királyi jogot, ha valami ilyet Ő Felsége a mondott beleházai birtokon, az említett Pozsony megyében levő kuriában birna, vagy valamely okból Ő Felségét ilyen megilletné, együtt az összes haszonélvezeteivel és tartozékaival az említett Tamás és Mihály de Beleháza nemeseknek, az ő örökösöknek és összes utódjaiknak, az említett Császári és Királyi Felség tekintélyével, amelyet Ő Felségének az országból való jelenlegi távollétében, az Ő engedelmével, teljes joggal képviselünk, egy másik adománylevelünk során, melyet erről kiállítottunk, feltéve, ha minden úgy van, ahogy nekünk jelentették, örök joggal és visszavonhatatlanul új adomány címén adtuk, és adományoztuk, és úgy akarjuk, hogy ők és örökösök és utódjaik a mondott nemesi kuriának és a benne rejlő királyi jognak a birtokában a Király és a Ti emberetek által szabályszerűen bevezetessenek, azért titeket jelen levelünk során felszólítunk és megkeresünk, sőt az említett császári és királyi hatalomnál fogva, melyet élvezünk, Nektek meghagyjuk és megparancsoljuk, miszerint küldjétek ki tanubizonyságra megbízható emberteket akinek jelenlétében Olgyay Miklós, vagy Erdős Pál, vagy Iván Jakab, vagy pedig Bölcs János, mint királyi ember, akit ez alkalommal kiküldtünk, mások távolléte esetén is, a mondott Beleháza birtoknak és következésképpen az említett nemesi kuriának színhelyén iktassák be azt nekik és az összes utódjaiknak és maradékaiknak az összes haszonélvezetekkel és tartozékokkal együtt az említett adományunknak és a királyi jognak értelmében, örök birtoklásra, ha nem lesz ellenmondás, az ellenmondókat pedig, ha ilyenek lesznek, idézze az említett Tamás és Mihály de Beleháza ellen a királyi Curiába, a mi jelenlétünk bírósága elé a megfelelő terminusra, hogy ott ellenmondásuk okát adják. És ezen bevezetésnek és iktatásnak so-

rát, valamint az ellenmondóknak és megidézetteknek, ha ilyenek lesznek, úgyszintén a szomszédoknak és határbirtokosoknak, akik az említett beiktatáson jelen lesznek, a neveit és a kijelölt terminust, ami megfelelő lesz, nekünk annak módja szerint hiven írjátok meg, másképp nem cselekedvén. Kelt Pozsonyban, május 16-ikán, az Ur 1580-ik esztendejében. Mi tehát Főtisztelendő Uraságod parancsának és felszólításának mindenben eleget akarván tenni, amint hogy kötelességünk is, és Főtisztelendő Uraságod megbízása szerint nemes Olgyay Miklós, mint királyi emberrel együtt, akit Főtisztelendő Uraságod ez alkalommal kiküldött, egyet a miénk közül, nevezetesen a Bécsből származott Főtisztelendő Reczer György mestert, kanonok társunkat, mint hitelt érdemlő személyt, az előrebocsátott dolgok végrehajtására kiküldendőnek véltük. Ezek végre hozzánk visszatérvén, eljárásuk sorát, az országgyűlési végzésben megállapított eskü alatt, egyhangúan így adták elő: Miszerint ők szent Medárd püspök és hitvalló ünnepén (jún. 8.) az említett Beleházakarchya birtok és következésképen az említett nemesi kúria színhelyére mentek, összegyűjtvén szabályszerűen a szomszédokat és határbirtokosokat, nevezetesen nemes Erdős Pált, úgyszintén Erdős Jakabot, kit Zabónak is hívnak, Iván Jakabot, Királyfiakarchai id. Iván Pált, Kozman Pétert, Pálóczy Lászlót, Erdőhátkarchai Nagy Ambrust, Fábíán Jánost, Solymosi Mátyás Lénárdot, Ethrekarchai Georch Balázst, mint határos birtokosokat és midőn ugyanaz a királyi ember a mi kiküldöttünk jelenlétében azt a kuriát nekik és az ő utódaiknak és maradékaiknak az összes haszonélvezetekkel és tartozékokkal együtt, Főtisztelendő Uraságod adománya és a királyi jog címén örök birtoklásul iktatni akarta, akkor sem az első, sem a második napon nem jelentkezett ellenmondó, azonban az említett Medárd püspök ünnepe utáni pénteken, vagyis az iktatás harmadik napján Syvó András nemes, nemes Somoghy György bérője, aki Amadékharcha birtokon lakós, az említett Somoghy Györgynek, az ő urának és ennek feleségének Erzsébet asszonynak a nevében az említett iktatásnak, az említett kuria fele részét illetően, ellenmondott, amely ellenmondás miatt az említett Somoghy Györgyöt és feleségét Erzsébet asszonyt a mondott Syvó András útján, fennebb említett Tamás

és Mihály de Beleháza ellen a királyi Curiába, Főtisztelendő Uraságod jelenléte elé a megfelelő terminusra, az említett királyi ember a mi bizonyosságunk jelenlétében megidézte, hogy ott ellenmondásuknak tényleges okát adják. És így mi ennek a beiktatásnak és bevezetésnek a sorát az ellenmondóknak és megidézetteknek, a szomszédoknak és határbirtokosoknak nevével együtt, akik a beiktatáson jelen voltak és a kijelölt terminussal együtt, amint az megállapított, Főtisztelendő Uraságodnak hűségesen megírtuk. Kelt az említett bevezetésnek és beiktatásnak 17-ik napján, az Urnak fent írt esztendejében. — Mi tehát az említett nemes Bartal Jánosnak jogos és törvényes kérését meghallgatván, az elsőben átirított beiktató levelet, mely az idők régisége miatt bizonyos fokig meg volt rongálva, azonban nem volt javítva, sem érvénytelenítve, vagy megsemmisítve, hanem minden hibától és gyanútól mentes, szóról-szóra, minden megcsonkítás, vagy hozzátétel nélkül szövegében átirván jelen levelünk folyamán szokott és érvényes káptalani pecsétünk alatt, az ő jogainak leendő biztosítására kiadtuk és átengedtük, engedvén az általános igazságnak. Kelt Pünkösöd utáni második vasárnapon, az Urnak 1719-ik esztendejében. — Összeolvastatott. (P. H.)

14. A pozsonyi káptalan 1602. évi oklevele, melyben Beleháza-Karchai Barthol György és Lázár etrekarcsai birtokrészeket zálogosítanak el :

Nos Capitulum Ecclesiae Posoniensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Nobiles Georgius et Lazarus Filii Nobilis quondam Michaelis Barthol de Beleháza Karcha, coram Nobis personaliter constituti, oneribus et quibuslibet gravaminibus Nobilium Adalberti Fratris et Dominae Helenae consortis agilis Martini Vargha, ac Puellae Priscaae sororum ipsorum carnalium aliorum etiam universorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum quos videlicet subscriptum tangeret et concernere posset negotium, quomodolibet in futurum ultro et per omnia supra se se assumptis et lavatis sana et exacte intra se deliberatione

praehabita, sponte et libere confessi sunt pariter et retulerunt in hunc modum. Quomodo ipsi pro certis quibusdam arduis et inevitabilibus ipsorum necessitatibus ipsos summe urgentibus evitandis potissimum vero fame et caritate annonae, ex sterilitate proxime praetaritorum annorum subsecutis totales portiones ipsorum possessionarias in Possessione Ethre Karcha vocitata in Comitatu Poseniensi existente habitas, quartam videlicet partem unius Curiae Nobilitaris in contigua vicinitate Nobilis Benedicti Karchay nec non Quandam Particulam ex Juribus condam Simonis Balogh eisdem fatentibus cedentem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilium cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, rubetis, dumetis, salicetis, arundinetis, cataractis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad easdem de jure et ab antiquo spectare et pertinere debentibus. Quarum quidem terrarum arabilium primum et medium jugerum in Kerekthofeolin inter terras arabiles nobilium Martini et Alberti Gheorch. Secundum medium jugerum in Kerekthofarkon, inter terras arabiles Martini Gheorch et condam Thomae Barthal, cum inferiori fine ad lacum Barch protenduntur. Tertium medium jugerum in Általba, inter terras arabiles nobilis condam Joannis Lukach et Balthazari Ghal. Quartum in Luchealath, inter terras arabiles nobilium Martini Georch et Nicolai Cheorgheo. Quintum integrum jugerum in eodem Luchealath, inter terras arabiles Balthazari Ghal et Joannes Georch. Sextum medium jugerum in Sewthetgiolh, inter terras arabiles nobilium Benedicti Karchay et alterius Benedicti Thibalch. Octavum integrum jugerum infra dictam possessionem Ethre-Karcha, inter terras nobilium Blasii Georch et Benedicti Karchay. Nonum, decimum et undecimum in Mesterfeolde, locis praedictis in territorio et intra veras metas dictae possessionis Ethrekarcha adjacerent. Nobili Benedicto Karchay de dicta Ethre-Karcha, ac filio ejusdem Joanni, illo autem e vivis sublato nobili etiam Dminae Barbarae consorti ac Euphrosynae, Annae, Barbarae et Catharinae filiabus suis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis usque ad

spacium nonaginta novem annorum integrorum a dato Praesentium computando in et pro centum flor. hungar. per ipsos fatentes a praefato Benedicto Karchay plene levatis et realiter perceptis coram nobis titulo pignoris per manus dedissent, vendissent et inscripsissent. Ita tamen ut expletis praedictis nonaginta novem annis, depositisque per eosdem fatentes aut haeredes et posteritates eorundem annotato Benedicti Karchay suisque haeredibus et posteritatibus universis praescriptis centum florenis hungar. idem Benedictus Karchay suique haeredes et posteritates universae praetacta bona praenominatis fatentibus ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis absque omni uris strepitu remittere et resignare debeant et teneantur. Praeterea eidem fatentes portionem quoque ipsorum possessionariam in dicta possessione Ethre-Karcha ex juribus condam Nicolai Mehedes eisdem cedentem praefato Benedicto Karchay ac filio, haeredibusque et posteritatibus ejusdem universis pro floren. septem hungar. jure perpetuo ac irrevocabili dedissent, vendissent et contulissent per manusque tradidissent et assignassent, prout dederunt, vendiderunt et inscripserunt coram nobis tenendam, possidendam pariter et habendam. Hoc etiam addito quod si medio tempore praefatus Benedictus Karchay, suique haeredes et posteritates in facie praedictorum bonorum inipignorationum aliqua aedificia externi curaverint, extunc valorem seu praetium eorum aedificiorum juxta condignam aestimationem certorum proborum virorum praefati fatentes ipsorumque haeredes et posteritates eidem Benedicto Karchay eiusque haeredibus et posteritatibus universis tempore redemptionis praetactorum bonorum refundare et persolvere tenebuntur. Assumpserunt nihilominus memorati Georgius et Lazarus Barthaly fatentes praelibatum Benedictum Karchay, suosque haeredes et posteritates universas in quieto et pacifico Dominio praetactorum bonorum, contra quosuis legitimos impetitores causidicos et actores propriis suis curis laboris et expensis tueri protegere et defensam conservare, — nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum quinta proxima post Festum Beati Bartholomei Apostoli Anno Domini millesimo sexcentesimo secundo. (L. S.)

**15. I. Lipót király 1675. évben kiadott új adomány levele
Ethrekarchára :**

Nos Leopoldus Dei Gratia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Marchio Moraviae, Dux Luxemburgae et Theckae, Princeps Sveviae, Domes Hapsburgi, Tirolis, Ferrati, Kiburgi et Goritiae, etc. : Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem, nostrae propterea factam Majestati, tam vero moti pietate et singulari clementia benignitateque nostra Regia, qua erga Nobiles Dominas Elisabetham, Mathaei Szabó filiam vero Egregii quondam Martini filii Gregorii filii quondam Elyae Görcz, alteram Elisabetham, Petri Kelemen et Barbaram, Georgii Bartal fidelium nostrorum Egregiorum Conthorales, filias autem Egregii quondam Joannis, filii antelati Gregorii, filii dicti olim Eliae Görcz — — — totalem et integram unam Curiam Nobilitarem in Possessione Etrekarcza, Insulaque Csallokeoz et Comitatu Psoniensi existentem habitam in cujus certae partis quieto usu et pacifico dominio eadem Elisabetha, altera similiter Elisabetha et Barbara Görcz maiores et progenitores suas inde ab antiquo semper perperstitisse et se nunc quoquae reliqua etiam eiusdem Curiae Nobilitaris partibus per mortem et sine utriusque — — — decesum Egregii quondam Georgii, filii Lucae, filii praerecensiti olim Eliae Görcz fratris earundem generationalis ex vi sanguinis ad sese devolutis et cendescensis per sistere assererunt: Totum item et omne per nostrum Regium siquod in praespecificata Curia Nobilitari in praecitata Possessione Etrekarcza, Insulaque Csallóköz et Comitatu Psoniensi jam fatis existens habita, etiam aliter, qualitercunque habitarentur aut eadem nostram ex quibuscumque causis viis modis et rationibus concerneret Majestatem simul cum cunctis eiusdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris utpote arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, foenitibus, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque, promontoriis, hortis, pomariis,

aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumque, clausuris et aquarum decursibus, molandinis et earundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus ad eandemque Curiam Nobilitarem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus praemissis sic ut praefertur stantibus, sequae habentibus aesi, vel in quantum eadem Curia Nobilitaris ad aliquam Ecclesiam, vel Arcem aut Praedium nostrum, non pertineret in rata quidem eiusdem Curiae Nobilitaris memoratae Elisabethae filiae Prae-recensiti quondam Martini Görcz in reliqua vero medietatibus antelatis similiter Elisabethae et Barbarae filiabus attacti quondam Joannis aequae Görcz fratris nempe praerepetiti Martini Görcz, carnalis et uterini earundemque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis novae nostrae donationis titulo dedimus, donavimus et contulimus imo damus, donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum possidendum pariter et habendum Salvo jure alieno potissimum vero Ecclesiarum Dei Harum nostrarum vigore et testimonio literarum, quas in formam Privilegii nostri redigi faciemus dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Thomae Pálffy ab Erdőd, Episcopi Ecclesiae Nitriensis locique et Comitatus eiusdem supremi ac perpetui Comitatus Consiliarii nostri et per Regnum nostrum Hungariae Aulae nostrae Cancellarii in Castro nostro Laxemburgh Die quarta Mensis Junii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septingentesimo Quinto. Regnorum nostrorum Romani decimo septimo Hungariae et reliquarum vigesimo Bohemiae vero Anno decimo nono. Leopoldus m. p. Thomas Pálffy de Erdőd m. p. Stephanus Orban m. p.

16. A m. kir. Országos Levéltárban elhelyezett, Beleházi és Ethrekarchai Bartal család levéltárának leltára :

(Leltárba vette 1936 április havában Bartal Aurél és
dr. Bottló Béla.)

1. 1255. IV. Béla király oklevele ; benne átírva az 1243 évi oklevél. (E. O.)

2. 1256—90. IV. Béla és IV. László királyok oklevelei. (M.)
(Eredetiek az Olgyay-levéltárban).
3. 1262, Comes Ivan de Karcha fiai, Márk és Boudou, Comes Remigius de Karcha fiaival, Laucrab és Bartholomeusszal az Árky erdőre nézve egyezséget kötnek. (H. m.)
4. 1287. Peteu de Királyfiakarcha fia Osvald fia Petrus, birtokot cserél Nicolaus de Igrichkarcha fia Johannes fiai, Petrus és Nicolausszal. (M.)
5. 1332. Michael filius Barthal, filii Lenger, Katalin nővérével megjelenik a pozsonyi káptalan előtt utóbbi leánynegyedének kiadása végett. (M.)
6. 1341. Osztálylevél Raphael filius Eliae, filii Bartholomaei és Bartholomaeus, Raphael testvére, nobiles de Karcha között. (H. m.)
7. 1349. Giléfi Miklós nádor előtt 1347—52-ben lefolyt osztályperben, Damasa fia János birtoka tárgyában 1347-ben kiadott és ebbe átírt, 1299-ben kelt oklevelek. (E. O. megromgálva.)
8. 1373. Johannes filius Stephani de Beledkarcha leánynegyedet ad ki. (E. O. és két M.)
9. 1377. Gara Miklós nádor ítéletlevele. (H. m.)
10. 1400. Nicolaus filius Stephani de Egyházaskarcha osztályt kér Stephanus filius Johannis, Johannes et Michael filii Andreae et Jacobus filius Ladislai de dicta Egyházaskarchai-akkal. (H. m.)
11. 1419. Leírás Fadd régi történetéről a F.C.D.V. és X/6-ból. (M.)
12. 1455. Novadonatio Michael de Guthakarcha fia Joannes részére V. László királytól. (M.)
13. 1459. Karcha környékének határieírása. (M. csonka.)
14. 1459. Karchára vonatkozó osztályegyezség Johannes filius Michaelis de Guthakarcha, Thomas filius Mathiae de dicta Guthakarcha és Blasius Barthal de Lidértejed között. (E. O. és M.)
15. 1515. Nobiles puella Scholastica, Thomae Jakabfia de Királyfiakarcha és Martha, Andreae Istvánfi filia, Ulászló király által fíusíttatnak. (E. O. és M.)
16. 1516. Scholastica beiktatása Damasa-telkébe ; szomszéd Michael Bele de Belekarcha. (E. O.)

17. 1516. A pozsonyi káptalan átírja az előbbi két oklevelet. (E. O. és M.)
18. 1530 (?) Beleházi Bartal István főkapitány jószágot zálogosít el. (M.)
19. 1538. Nadasdi (alsóbakai) határleírás. (M.)
20. 1569. Zórád György és Erdős Benedek királyfiakarchai iktatása ; a határjárásnál említett szomszédok Barthal Tamás de Királyfiakarcha és Barthal Volffgangius de Beleháza. (M.)
21. 1570. Oklevél töredék. (M.)
22. 1574. Oklevéltöredék a 15 sz. a. Scholastikára vonatkozó. (E.O.)
23. XVI. század végéről kelt oklevél, Miksa császár átírata. (E.O. csonka.)
24. 1602, Barthal György és Lázár záloglevele. (E. O. és M.)
25. 1607. Perirat, nagyon megrongált. (E. O.)
26. 1614. Kultsár Barbara fassiója ; töredék. (E. O.)
27. 1614. Pozsony vármegyei gyűlés határozata jobbágyokról. (E. O.)
28. 1619. Kultsárokra vonatkozó irat. (M.)
29. 1623. Beleházi Barthal Lőrinc záloglevele. (H. m.)
30. 1625. Beleházy János özvegye, ns. Csorba Anna kifogást emel. (M.)
31. 1633. Koller család hitelesített címeres levele. (E. O.)
32. 1675. I. Lipót császár és király adománylevele Ethrekarchai Barthal György és társai részére. (E. O. és M.)
33. 1682. Ethrekarchai Barthal György egyezséget köt és fia Péter kielégít. (H. m.)
34. 1699. Curia elzálogosítása Eklén, ns. Zamfir Jánosnak ; hiányzik a zálogosító aláírása. (E. O.)
35. XVII. század. Kultsárokra vonatkozó irat. (M.)
36. XVII. század. Töredék. (E. O.)
37. 1714. Damazérkarchai Erdős György testamentuma. (E. O.)
38. 1719. II. Rudolf királynak 1580-ban Tamás és Mihály de Beleháza részére kiadott új-adomány levelének átírása. [E. O.]
39. 1719. Fitos Lőrinc záloglevele királyfiakarchai birtokrészről ; hátlapján záradékkal. (E. O.)
40. 1722. Kultsár János, Mihály és Sebestyén Alsóbakára vonatkozó fassiója. (E. O. és M.)

41. 1723. szept. 1. Osztálylevél Dercsikai ns. Csóka Péterné, ns. Bartal Kata asszony és Ethrekercai ns. Bartal Péter, András, János és néhai Mihály maradéki, u. m. György, Márton és László, vérszerint való osztályos atyafiai között etrekarcai, beházi és erdőhátkarcai, atyai és anyai jószágokra nézve. (E. O.)
42. 1725. Az 1725. évi pozsonymegyei, etrekarcai nemesi összeírás kivonata. (H. m.)
43. 1726. Kultsárok pere Bartal Mihály és neje, Alló Katarina és mások ellen. (E. O.)
44. 1732. Kultsár per ítéletlevele. (H. m.)
45. 1735. Nyomtatvány.
46. 1738. VI. Károly király új-adomány levele Kultsároknak Albakára. (E. O. és M.)
47. 1739. Határjárási jegyzőkönyv Kultsárok részére Al- és Felbakáról. (E. O.)
48. 1746. Kultsárok Ekel községi (Komárom m.) birtokára vonatkozó irat. (H. m.)
49. 1740--44. Perirat Sághy István fiai contra Bobol Mihály és Kultsár Mihály perben. (E. O.)
50. 1747. Orbán Mihály és György és társai osztálypere. (E. O.)
51. 1747. Kultsár Sebestyén pere Olgyay Erzsébet ellen. (H. m.)
52. 1750. Mária Terézia királynő ítéletlevele Kultsárok részére, Ekel-i birtok tárgyában. (E. O.)
53. 1751. Kultsár—Németh perirat. (E. O.)
54. 1753. Kultsárok egymás közötti pere : 89—91 old. Dercsikai Bartal János zálogba veszi 1688-ban Németh Mátyás birtokrészét ; 104 old. Ethrekarchai Barthal Ferenc mint tanu cca. 40 éves ; 1751 nov. 25-én az összehívottak között említve nob. Franciscus Barthal de Ethrekarcha. (E. O.)
55. 1753. Pozsonyi káptalan hitelesített okmánymásolatokat ad ki Barthal István, Ferenc és Simon személyes kérésére : 1533—44-ben említve Nicolaus Barthal ; 1602-ben Georgius et Lazarus Barthal Beházai földeket zálogosítanak el Görch Péter és Istvánnak. (E. O.)
56. 1754. Kultsárok pere egymás közt. (E. O.)
57. 1764. Kultsárok pere többek ellen. (E. O.)
58. 1765. Ambrus és Vasdinyei Vass családok pere Kultsárok ellen Fel- és Albaka birtokok miatt. (H. m.)

59. 1770. Bartal Istvánné, Kultsár Judit és társai pere más Kultsárok ellen. (E. O.)
60. 1772. Pozsonyi káptalan okleveleket hitelesít Kultsár György részére. (E. O.)
61. 1773. Pozsonyi káptalan Klobusiczky Antal részére hiteles oklevélmásolatokat ad ki két füzetben. (E. O.)
62. 1773. Pozsonyi káptalan Klobusiczky részére 3 oklevelet ad ki átiratban : 1617-ben mint szomszéd említettik nobilis Andreas Barthall senior et nobilis Georgius Bartaly ; 1655-ben Beleházy Barbara, néhai Beleházy Tamás fiának, néhai Beleházy Jánosnak leánya elzálogosít. (H. m.)
63. 1774. Klobusiczkyakra és Damazér-ra vonatkozó 5 drb. irat. (H. m.)
64. 1774. Mária Terézia királynő adománylevele Klobusiczky Antalnak, Damazér-karcsára. (E. O.)
65. 1774. Pozsonyi káptalan Klobusiczky Antalnak hitelesített okleveleket ad ki 5 füzetben : I. füzetben : említettik Georgius et Martinus Barthall, Joannes Barthall in nomine fratris sui, Emerici aequae Barthall, 1744-ben Joannes et Paulus Barthall de Ethrekarcha, Georgius et Stephanus Barthall de Erdőhátkarcsa ; II. füzetben : 1774-ben Franciscus senior et junior Michael, omnes Barthall, paraformiter compossessores in modo facto praediolo Beleháza, továbbá Franciscus et Petrus Barthall filii Elisabethae Fitos, továbbá Michael et Stephanus Barthall ; III. füzetben : Ursula, filia nobilis quondam Thomae Barthall. (H. m.)
66. 1780. Klobusiczkyak pere Bartal Péter, István, Mihály és Ferenc ellen ; benne produkáltatik IV. Béla király 1255. évi és Giléffi Miklós nádor 1347—52 évi oklevele. (E. O.)
67. 1781. Bartal Péter záloglevele. (E. O.)
68. 1785. Klobusiczkyak pere Bartal Péter és társai ellen. (E. O.)
69. 1788. Bartal Ferenc özvegye elzálogosít Ethrekarchai Nemes Bartal Mihálynak és hitvesének Molnár Juditnak. (E.O.)
70. 1795. Klobusiczky Antal pere Bartal Péter, István és Mihály ellen : 42—43 oldalakon a pozsonyi káptalan 1554 évi oklevele Barthall Tamásné, Erdős Erzsébet és gyermekei, Gergely, Jakab, Balázs és Margit zálogügyletéről. (H. m.)

71. 1796. Klobusiczky Antal egyezsége Bartalokkal. (M.)
72. 1799. Kardos Imre felesége, Bacsák Magdolna halálakor felvett leltár királyfiakarcsai birtokról. (M.)
73. 1807. A pesti kir. Tábla által kiadott hiteles oklevélmásolatok a Beleházi és Ethrekarchai Bartal család származásáról. (H. m.)
74. 1811. Bartal Ferenc és Pál által 1758 jún. 19-ikén Gönczöl Péter és Márton ellen indított per iratának Pozsony megye által kiadott hiteles másolata ; benne Barthol alias Beleházy János és Péternek 1720 évi iktatása etrekarcasai birtokba. (H. m.)
75. 1812. Pozsonyi káptalan hitelesített okmánymásolatai : 1. 1307 évi osztályper Benedek fia Eustach és Belud fiai Bele és Péter között ; 2. Ethrekarchai Barthol Péter fia Miklós 1513 évi tanuvallomása ; 3. 1529-ben Belekarchai Bele Albert elzalogosít Belekarchai Bele Mihály és fiai-nak ; 4. 1550-ben Beleházi Berky András átruházza beleházi curiáját és birtokát Barthol Farkasra ; 1592-ben tanukihallgatások Hideghéten a Bartal család leszármazására és a Bele—Bartal név használatára vonatkozóan. (H. m.)
76. 1822. Pozsony városának diszpolgári oklevele Bartal György alispán részére. (E. O.)
77. 1832. Bartal Ferenc, Pál és Simon, és Gönczöl Péter és Márton között 1755—1799 közt lefolytatott per végzésének kivonata. (H. m.)
78. 1832. Pozsony vármegyében, Etrekarcsán 1725 évben esz-közölt nemesi összeírás kivonata. (H. m.)
79. 1835. A damazérkarcsai donatio becsárának, 38465 forintnak részletezése. (E. O.)
80. 1835. I. 21. V. Ferdinand király adománylevele Bartal György részére, Damazérkarcsára. (E. O.)
81. 1842. ifj. Bartal György ügyvédi oklevele. (E. O.)
82. 1848. ifj. Bartal György pincehelyi mandatura. (E. O.)
83. 1849. V. 10. ifj. Bartal György kinevezése Debrecenben pénzügyministeriumi osztályfőnökké. (E. O.)
84. 1850. VII. 30. Hadbíróági bizonylat ifj. Bartal György ellen folytatott hadbíróági eljárás beszüntetéséről. (E. O.)

85. 1859. Id. Bartal György két levele György fiához.
86. 1865. VIII. 15. ifj. Bartal György kinevezése a m. kir. Helytartótanács első elnökhelyettesévé és Majláth György kancellár értesítése. (E. O.)
87. 1865. ifj. Bartal György két levele felesége, Perczel Erzsébethez. (E.)
88. 1866. IV. 14. Deák Ferenc levele Ifj. Bartal Györgyhez. (E.)
89. 1867. II. 13. ifj. Bartal György felmentése a Helytartótanács elnökhelyettesi állásától. (E. O.)
90. 1867. Pauler Tivadar emlékbeszéde id. Bartal György felett. (Nyomtatvány).
91. 1874. II. 21. ifj. Bartal György ministeri kinevezése. (E. O.)
92. 1875. III. 2. ifj. Bartal György ministeri felmentése. (E. O.)
93. XIX. század. Extractus registri nobilium de anno 1671—73 inclusive és de anno 1697. (H. m.) Továbbá az 1725 évi nemesi összeírás kivonata.

Genealógiák :

1. Possessio Erdőhátkarcha.
2. Genealogia Somogyiana.
3. Genealogia Mathiae Karchay.
4. Genealogia Saghyana.
5. Genealogia Buzad (Bartal Páltól.)
- 6, 7. Genealogia Bartal 1602-ig és 1602-től 1830-ig (id. Bartal Györgytől).
8. Genealogia Görchiana.
9. Genealogia Bartal 1602-től.
10. Genealogia Kultsár (2 drb.)
11. Győri és pozsonyi alispánok névsora.

Elenchusok :

1. Ad historiam possessionis Karcha.
2. Erdősöknek Damazérkarcsára vonatkozó jogait igazoló iratok elenchusa.
3. Görch, Kultsár és Lukách családokra vonatkozó pozsonyi káptalani iratok elenchusa.
4. Bartal családra vonatkozó győri káptalani iratok elenchusa.

5. Lukách Gábornál 1815-ben volt iratok elenchusa.
6. Hideghéthy nemzetség régi leveleinek kivonása.

17. A Magy. Tud. Akadémia levelestárában elhelyezett Beleházi és Ethrekarchai Bartal család letétjének leltára :

(Leltárba vette 1836 április havában Bartal Aurél.)

I. I r a t o k :

a) Egyes darabok.

1. 1810. Pozsony vármegye tisztujító levele id Bartal György alispánná választásáról.
2. 1818. id. Bartal György ipának, Bacsák Vendelnek levele leányához.
3. 1830. 8 darab hivatalos irat gr. Reviczky Ádámtól és Szögyény Lászlótól.
4. 1831. Majláth György levelei.
5. 1832. Német nyelvű levél gr. Reviczkyhez.
6. 1843. br. Eötvös József levele.
7. 1846. gr. Teleki József levele.
8. 1847. gr. Dessewffy Emil conservativ körlevele.
9. 1847. 7 levél gr. Reviczky Ádámtól.
10. 1847. gr. Apponyi György cancellár két levele.
11. 1847. Szögyény László levele erdélyi dolgokban.
12. 1848. István nádor köszönő levele.
13. 1848. id. Bartal György hivataloskodására vonatkozó adatok a külügyminisztériumból.
14. 1848. Hg. Windischgraetz fővezér engedély levele id. Bartal György részére.
15. 1848. Utipassus, proklamatio, vizsgálati iratok (id. B. György).
16. 1848. Csiba Ferenc gazdatiszt levele id. B. Györgyhez a faddi donatio 1848 évi állapotáról.
17. 1860—61. Szögyény László 3 levele kiegyezési ügyekben.
18. 1861. ifj. Majláth György levele id. Bartal Györgyhez.
19. 1861. id. B. György levele fiához, ifj. Györgyhez országgyűlési beszéde alkalmából.
20. — — Pauler Tivadar 4 levele id. Bartal Györgyhez.

21. — — id. Bartal György hivatalos működésére vonatkozó diplomák, jegyzőkönyvek, gr. Reviczky Ádám és Majláth György levelei.
22. 1861. ifj. Bartal György névnapi felköszöntője atyjához.
23. 1861. ifj. Bartal György levele atyjához az 1861 évi országgyűlés hangulatáról.
24. — — ifj. Bartal György nyílt levele a dévai választókhoz.
25. 1848. Nyugta ifj. Bartal György és Bezerédj István elkobzott vadászfegyvereiről.
26. 1848. Nyugta ifj. Bartal György részére a beszolgáltatott ezüstműkről.
27. 1849. ifj. Bartal György és Bezerédj István Passierschein-ja a debreceni országgyűlésre.
28. 1867. Országgyűlési részvétnyilatkozat ifj. Bartal Györgyhez lábtörése alkalmából.

b) Bekötött iratok.

29. id. B. György akadémiai diplomája, Toldy Ferenc levelével.
30. Biografia a Jogtud. Értekező részére.
31. ifj. Bartal György levele atyjához, Deák Ferenchez való viszonyáról.
32. Deák Ferenc levele id. Bartal Györgyhez.
33. Több levél Majláth Györgytől és Pauler Tivadartól id. Bartal Györgyhez.

II. Nyomtatványok:

34. 1830. id. Bartal György alispán és nádori ítélőmester bucsúbeszéde a pozsonyvármegyei Karok és Rendekhez, a bécsi Kancelláriához való kineveztetése alkalmából.
35. — — id. Bartal György: „Parthus és hun-magyar Scythákról”. (Bekötött kézirat és nyomtatvány.)
36. 1858. Pauler Tivadar: id. Bartal György életrajza. Törvénykezési lapok 1858. 41, 42, 43. szám.
37. 1861. febr. 15. ifj. Bartal György országgyűlési beszéde.
38. 1873. ifj. Bartal György emlékbeszéde Sztankovánszky Imre felett.
39. 1876. Visolyi Gusztáv emlékbeszéde ifj. Bartal György felett.
40. — — Néhány kisebb nyomtatvány, 1848-as proklamációk, stb. és egy fénykép id. Bartal Györgyről.

18. Faddi családi levéltárunk leltára :
(Összeállította Bartal Aurél 1935—37-ben.)

Iratcsomó : *Bartal György (Miklós fia) :*

- 1—6. Birtokszerzési iratok, zálog- és adóslevelek Pozsony megyéből.
7. Zálog- és adóslevelek Bartaloktól.
8. Adókönyvek, számlák, nyugták.
9. Felsőalapi birtok-iratok.
10. Damazéri kastély-építési költségvetések, számlák. Egyházkarcsai templom építése.
11. Festetich-per iratai. Faddi közbirtokosság. Faddi gazd. számadások.
12. Nekrológok. Hagyatéki ügyek. Személyére vonatkozó jelentős írások. Hozzá intézett levelek.
13. Faddi jobbágymegváltás.
14. Faddi és hencsei donatio.
15. Füssi ügyek. Viczay családnak adott arany-kölcsön. Báró Malonyai ügyek.
16. Pozsonyi káptalani okiratok és egyéb szerződések.
17. I. felesége Benefai Bacsák Jozefa és II. felesége Bacsák Vincencia.
18. Fogalmazványai és levelei.
- 19—22. *Bartal György (György fia) és felesége Bonyhádi Perczel Erzsébet.*
23. *Bartal János (György fia) és leszármazói.*
24. *Bartal Pál (György fia) és felesége Bonyhádi Perczel Ilona.*
25. *Bacsák Mihály és felesége Bartal Mária (György leánya).*
- 26—28. *Bartal Béla (Pál fia).*
29. *Bartal Aurél és testvére Pál (Pál fiai).*
30. *Bartal Aurélné, Farkashidai Molnár Mária.*
31. *Bartal Péter és István (György, donatalista Leopoldi 1675. fia és unokája). — Bartal Ferenc (István fia) és felesége Kulchárkarchai Kultsár Éva. — Bartal Miklós (Ferenc fia). — Kultsár Tamás és felesége Benefai Bacsák Borbála. — Bartal László és Imre (Miklós fiai) és leszármazóik.*
32. *Bartal Béla : Kamarási iratok.*

33—38. *Bartal Aurél (Aurél fia).*

39. *Jegyzetek, fogalmazványok, leszármazási táblázatok, pozsonyi káptalani Index-kivonatok családtörténeti munkához.*

40. *Leszármazásra vonatkozó anyakönyvi kivonatok, keresztlevelek.*

*

Okiratokról felvett negatívok és fénymásolatok. Bartal Béla kamarási családfája. A m. kir. belügyminiszter 1937 évben kiadott igazoló diplomája. Különféle diplomák.

*

Bartal György (Aurél fia) hátramaradt írásai, 1—30-ig számozott iratcsomókba rendezve, külön fülkében elhelyezve.

Helyesbítések és sajtóhibák :

A 30 old. 4-ik és 5-ik sorban, — 33 old. 8-ik sorban, — 38 old. 2-ik bekezdés 8-ik és 15-ik sorban, — 47 old. alulról 4-ik sorban, — 58 old. 3-ik és alulról 6-ik sorban, — 59 old. 2-ik bekezdés 10-ik sorban, — 61 old. utolsó sorban, — 64 old. 3-ik és 4-ik sorban, — 73 old. 3-ik bekezdés 1-ső sorban, — 78 old. alulról 12-ik sorban, — 103 old. alulról 4-ik és 8-ik sorban, — 239 old. 3-ik bekezdés 9-ik sorban, — 240 old. 3-ik bekezdés 1-ső sorban — található nemesi előnevek *kis* kezdőbetűi helyére *nagy* kezdőbetűk teendők.

27 old. utolsóelőtti sorban „1240 ből“ helyett „1240-ből“ olvasandó.

57 old. 2-ik sorban „Ferenc fiának Jánosnak“ helyett „Ferenc fiának Albertnek“ olvasandó.

63 old. 3-ik bekezd. 7-ik sorban „1664-ből“ helyett „1564-ből“ olvasandó.

77 old. 1-ső sorban „1740 évi“ helyett „1730 évi“ olvasandó.

77 old. utolsó bekezd. 5-ik sorban „Istvánnal“ helyett „Istvánnak“ olvasandó.

81 old. utolsó bekezd. 4-ik sorban „1838 évi“ helyett „1837 évi“ olvasandó.

81 old. utolsó bekezd. 8-ik sorban „1872 forintért“ helyett „7872 forintért“ olvasandó.

90 old. 3-ik bekezd. 2-ik sorban „hivatalkodása“ helyett „hivataloskodása“ olvasandó.

97 old. 2-ik bekezd. 3-ik sorban „1851“ helyett „1861“ olvasandó.

101 old. 1-ső bekezd. 7-ik sorban „Capitaliumque“ után „facio“ teendő.

102 old. 2-ik bekezd. 13-ik sorban „47“ helyett „37“ olvasandó.

- 106 old. cím elé „20/a“ teendő.
- 113 old. 2-ik sorban „1814“ helyett „1841“ olvasandó.
- 135 old. 1-ső kezd. 12-ik sorban „szált“ helyett „szállt“ olvasandó.
- 138 old. 9-ik sorban „1869-i“ helyett „1869. máj. 22-i“ olvasandó.
- 175 old. 6-ik sorban „20-ól“ helyett „20-ról“ olvasandó.
- 185 old. 3-ik bekezd. 1-ső sorban „le“ helyett „el“ olvasandó.
- 205 old. 6-ik sorban „mared“ helyett „marad“ olvasandó.
- 205 old. 13-ik sorban utolsóelőtti szó után pont teendő.
- 206 old. alulról 2-ik sorban „július hó 10-én“ helyett „július hó 19-én“ olvasandó.
- 232 old. utolsó sorban „ex altera“ helyett „ex altera¹⁴“ teendő.
- 234 old. 1-ső sorban „Volfångangiußsal“ helyett „Volfångangius“ olvasandó.
- 258 old. 8-ik sorban „Jánosnek“ helyett „Jánosnak“ olvasandó.
- 265 old. 16-ik sor végén a „ge“ szó elmarad.
- 282 old. alulról 5-ik sorban „követkyző“ helyett „következő“ olvasandó.
- 297 old. 19-ik sorban „ea-“ helyett „eae-“ olvasandó.

VIII.

**Okmány fénymásolatok
és fényképek.**

A csallókői fényképek nagyobb részt Aixinger Istvánnak, a Prágai Magyar
Hírlap fotoriporterének felvételei.

Nos Capitulum Ecclesie Posoniensis Memoriam commendamus tenere presentium significantes quibus expedit vniuersis. Quia Nobilis Georgius et Lazarus filij,
 Nobilis quondam Michaelis Barthaly de Kechkarcha karacha, coram nobis personaliter constituti, onerati et quibuscumque grauaminibus, Nobilium Alberti fratris
 et Domini Helene consortis Agilis Martini Vargha ac puella Priscas, sororis ipsorum carnalium aliorum etiam vniuersorum frum, proximorum et consangu-
 neorum suorum quos videlicet subiectis primum tangeret et concerneret posset negotium quomacumque infutur, ultro et per oia supra se assumptis et leuatis sana
 et exacta iuxta se deliberatione probabilita sponte se libere confessi sunt, pariter et retulerunt in hunc modum. Quomodo ipsi proactis quibusdam agris et meuitabilibus
 ipsorum necessitatibus ipsos summe urgentius egerant, potissimum vero fame et caritate amonendi exegerint, proximo preterito anno subsecutus totales portiones ipsorum
 possessionarias in possessione Etrekarcha vocata in Comitatu Posoniensi ex parte habitas quartam recte partem vnus Cuius Nobilitas in contigua vicin. ge. Nobilis bene-
 dicti Karachay, necnon quandam particulam ex iuris con. Somoniensi, aliam partem recte, Simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuscumque terris sode
 arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis campis foeneticis sive nemorosis, rubetis dumetis, salicetis arundineticis, carectis aquis, fluuijs piscinis piscaturis
 aquarum decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter dictis, cum omni et utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quous nominis vocabulo uocem
 ad eandem de iure et ab antiquo spectant ut pertinere debent. Primum quidem terrarum arabilium, primum et medium iuger in Kerektosfodiu inter terras arabiles
 Nobilium Martini et Alberti Gheorch. Secundum medium iuger in Kerektosfodiu inter terras arabiles Martini Gheorch et eor. Thomae Barthaly cum inferiori
 fine ad lacum Barch protenden. Tercium medium iuger in alcala inter terras arabiles Nobilis eandem Joannis Lukach et Galthasas Ghal. Quartum medium
 iuger in Luchelath inter terras arabiles Nobilium Martini Gheorch et Joannis Gheorgeo. Quintum medium iuger in eodem Luchelath inter terras arabiles
 Galthasas Ghal, et Joannis Gheorgeo. Sextum medium iuger in Benatal iarchan inter terras Nobilis Martini Gheorch. Septimum medium iuger in Benathosfodiu
 inter terras arabiles Nobilium Benedicti Karachay et alter Benedicti Thihaly. Octauum integrum iuger infra dictam possessionem Etrekarcha inter terras
 Nobilium Blasij Gheorch et Benedicti Karachay. Nonum decimum et undecimum iugera in Mestel fodele locis predictis interitum et intra uicinas metas
 dictae possessionis Etrekarcha adiacerent Nobili Benedicto Karachay de dicta Etrekarcha ac filio eiusdem Joanni, illo autem cuius sublati Nobilitas
 etiam Domini Barthaly consor. ac Euphrasyne Amde Barthaly et Catharine filiaris suis ipsorumque hereditibus et posteritatibus vniuers. Vbi ad spacium nonaginta
 nouem annorum integro a data presentium computando, in et pro centum flor. Hungar. per ipsos facten a prefato Benedicto Karachay plene leuatis et reuocatis per
 ceptis coram nobis titulo pignoris per manus dedidissent, venadidissent et incripsissent. Ita tamen, ut capletis predictis nonaginta nouem annis decessitibus per-
 cessum, fatentes aut heredes et posteritates eorum. Annotato Benedicto Karachay, suisque hereditibus et posteritatibus vniuersis, prescriptis centum floribus
 Hungar. idem Benedictus Karachay, suisque hereditibus et posteritatibus vniuers. predicta bona pignominatis fatentibus ipsorumque hereditibus et posteritatibus vniuers.
 ante omni iur. preceptu remitteret et resignare debeant et teneantur. Preterea idem fatentes portionem quous ipsos possessionarias in dicta possessione Etrekarcha
 karacha ex iuribus con Nicolai Mehedus eisdem cedent, prefato Benedicto Karachay ac filio, hereditibusque et posteritatibus eiusdem vniuersis, per
 flor. Septem Hungar. iure perpetuo et transcurabiliter dedidissent, venadidissent et contulissent, per manusque tradidissent et assignationis, prout dediderunt ven-
 diderunt et incripsissent coram nobis, tenen. possiden. barit et, habent. Ipse etiam addidit. Quos si medio tempore prefatus Benedictus Karachay, suisque
 heredes et posteritates in facienda dictorum bonorum impignoratione aliqua edificia extruxerint, curauerint. Tunc valorem seu pretium eorum edificiorum
 iuxta condignam estimationem certorum proborum virosum prefati fatentes ipsorumque heredes et posteritates eidem Benedicto Karachay eiusque hereditibus
 et posteritatibus vniuers. tempore receptum prefactorum bonorum restitueret et persolvere tenebuntur. Assumptum nihilominus memorati Geor. et Lazarus Barthaly
 fatentes libatam Benedictum Karachay, suisque heredes et posteritates vniuers. in quiete et pacifico domini prefactorum bonorum, contra quousvis legimos impetitus
 causas et actiones proprias suis iuris, potestatis et expensis tueri, protegi et defendere contra uiam. Et cum nostrarum vigore et testimonio hancurum valorem
 Datum feria quinta proxima post festum beati Bartholomei Apostoli. Anno Domini Millesimo Seccentesimo secundo.

3. A pozsonyi káptalan által 1602-ben kiadott záloglevél.

4. I. Lipót király 1675-ben kiadott új adománylevele.

N. KIR. BELÜGYMINISZTER

46.224/1936. II.

..... szám.

Bizonyítvány.

A rendelkezésemre álló hiteles adatok alapján ezennel megállapítom,

hogy a Pozsony vármegyei Erdőhát-damazérkarcsa községben 1882. évi július hó 20. napján született dr. BARTAI AURÉL-PÁL-LAJOS földbirtokos, faddi lakos ősi magyar nemességét, az "ETREKARCSAI ÉS BELEHÁZI" kettős előnév és az alábbi családi címer használatához való jogát igazolta:

Egyenes oldalú, csúcskös talpu, dült pajzs kék mezejében hármaz zöld halom középsőjéből kinövő balra fordult arany griff, első lábait ragadozásra nyújtja. A pajzson lévő, balra fordított, koronás nyílt lovagsisak disze: a pajzsbeli griff. A sisak takarója: jobbról vörös-arany; balról kék-ezüst.

Budapest, 1937. évi szeptember hó 3-án.

A miniszter rendeletéből:

miniszteri osztályfőnök.

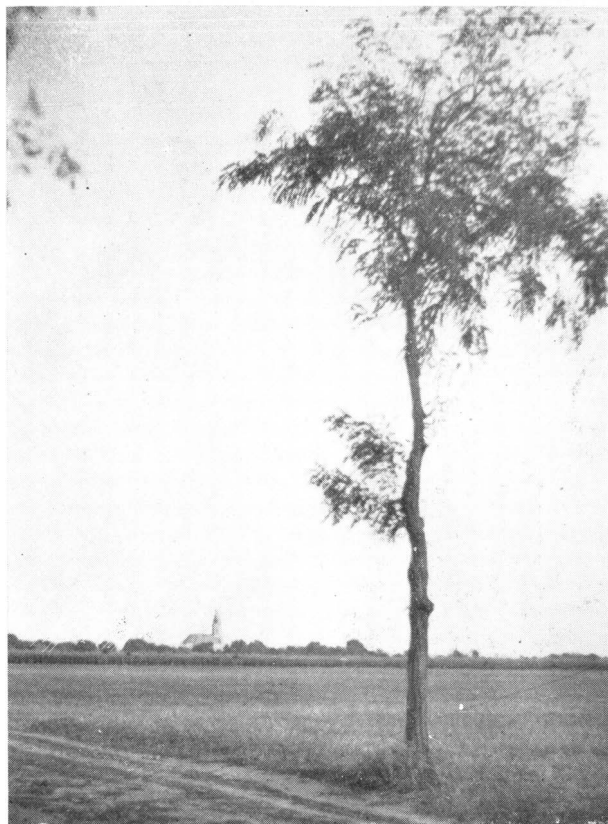

György szépapám mint a Szt. István rend kincstárnoka és felesége Bacsák Vincencia.

Egyházkarcsai templom.

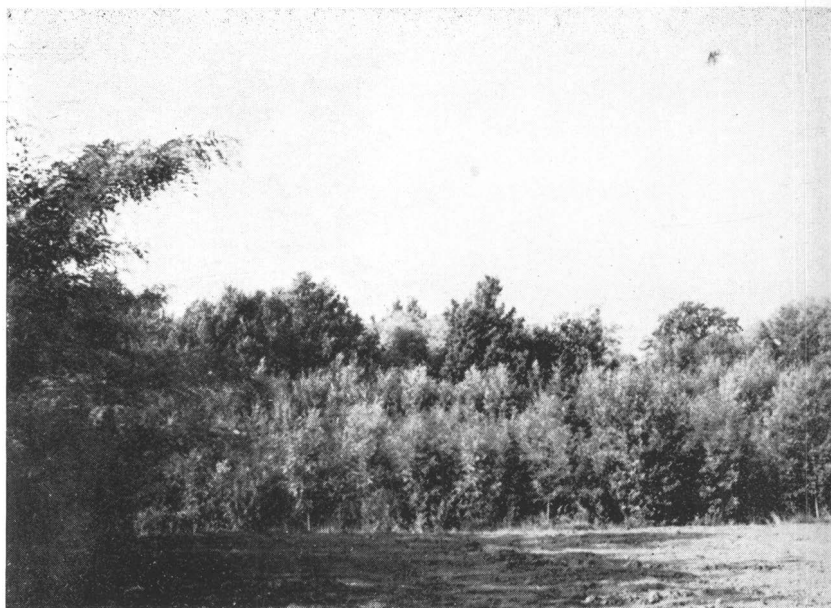
Bartha Karcha határa.

Határmesgye Barthol Karcha és Damasa telke között ;
az Árky erdő valószínű helye.

„Kápolna domb“ dülő.

Etrekarcsai „Máglyadomb“.

Beregi fűvő mezeje.

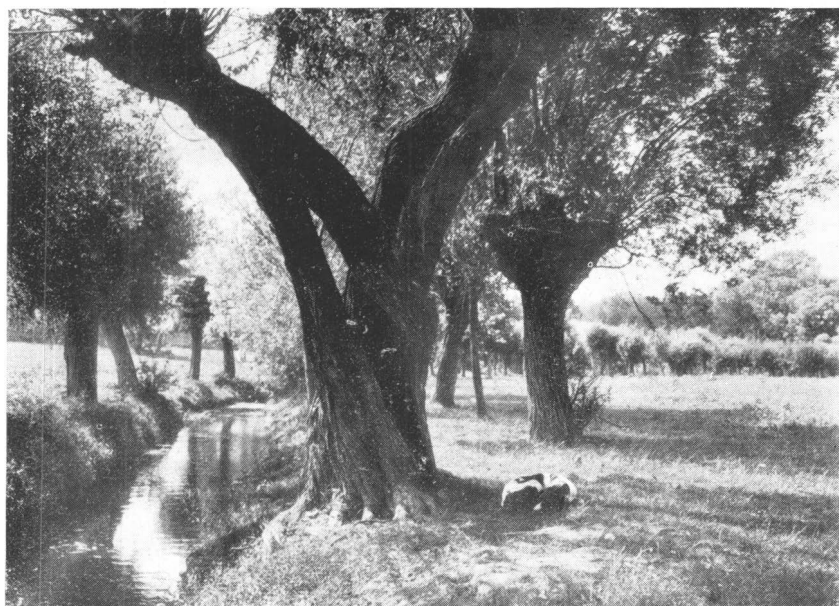
Dobori major és dobori erdő (Dubur földje).

Beleháza puszta helye ; háttérben beleházi erdő.

Beleházi erdőrészlet.

Határárok beleházi „Berky“ dülő és Damasa telke között.

Ősi határfa damazéri parkban, Beleháza puszta
és Damasa telke határán.

Bartal Iván kuriája Etrekarcsán az ősi Bartal kuria helyén.

Kultsár Tamás kuriája Bakán.

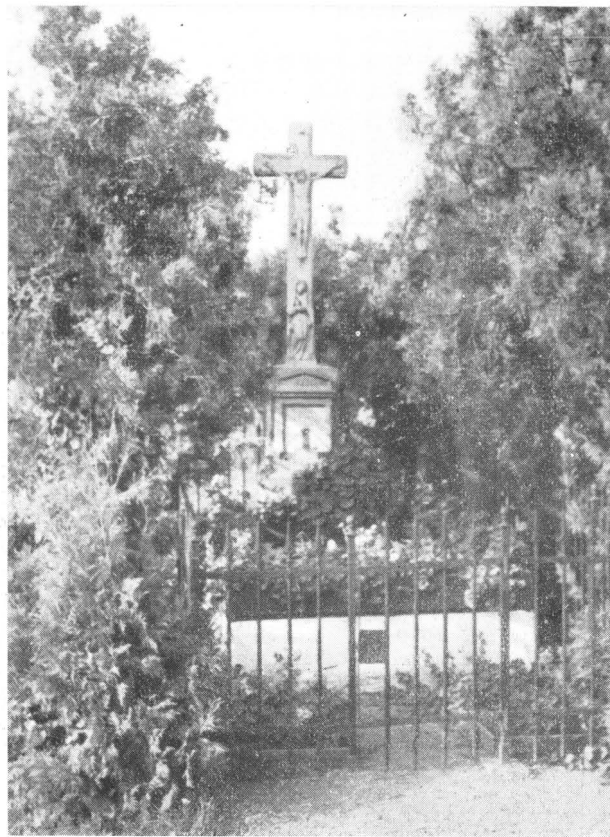

Fűesi templom iskola és a tanítói lak

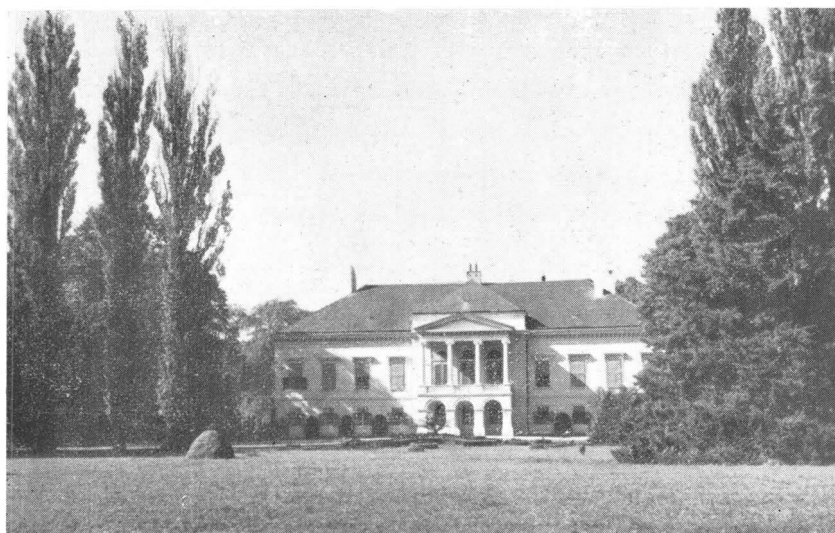
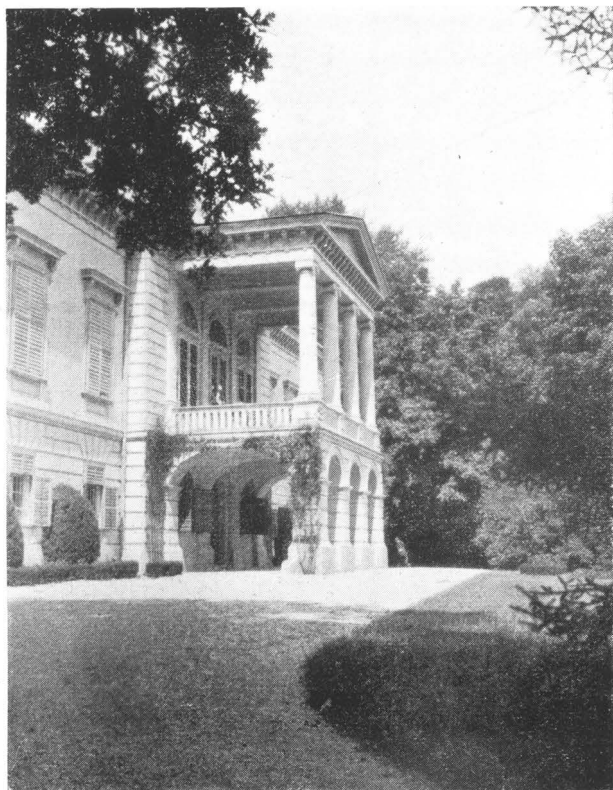

Szépapám ültette tölgyfa az etrekarcsai
kertben. (1814).

Etrekarcsai sirbölt.

Damazéri kastély (1841—1843).

Damazéri kastély és tórészlet a parkban (Beleháza határán).

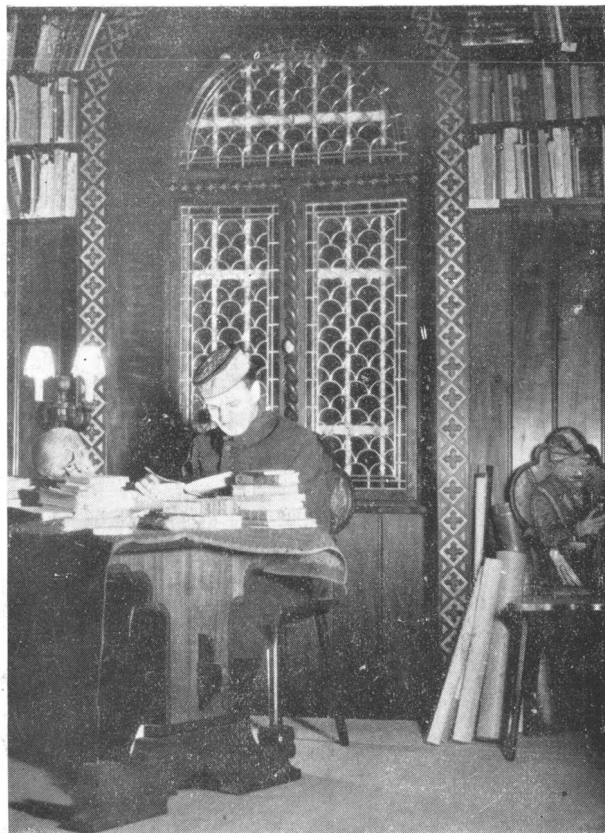
Fadd.

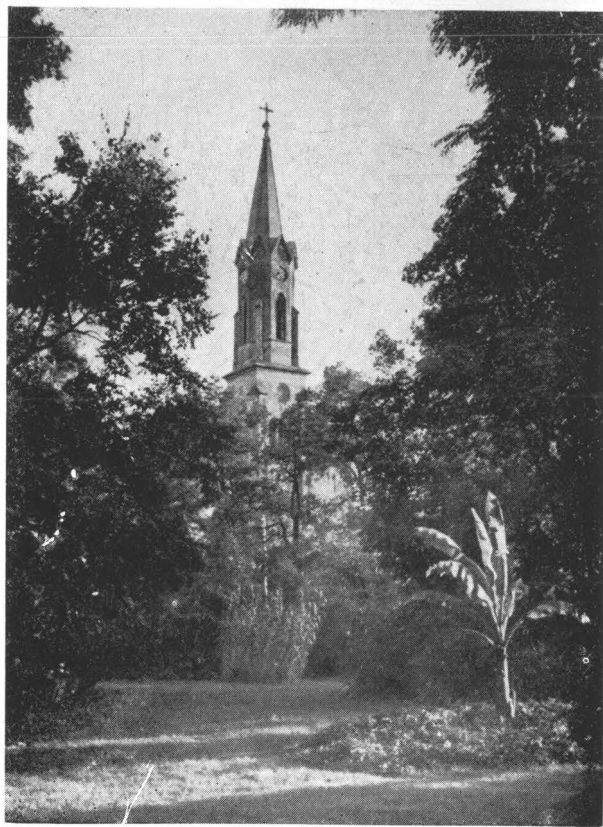
Fadd : szalon és pipázó.

Fadd : Pipázó.

Fadd : Könyvtár.

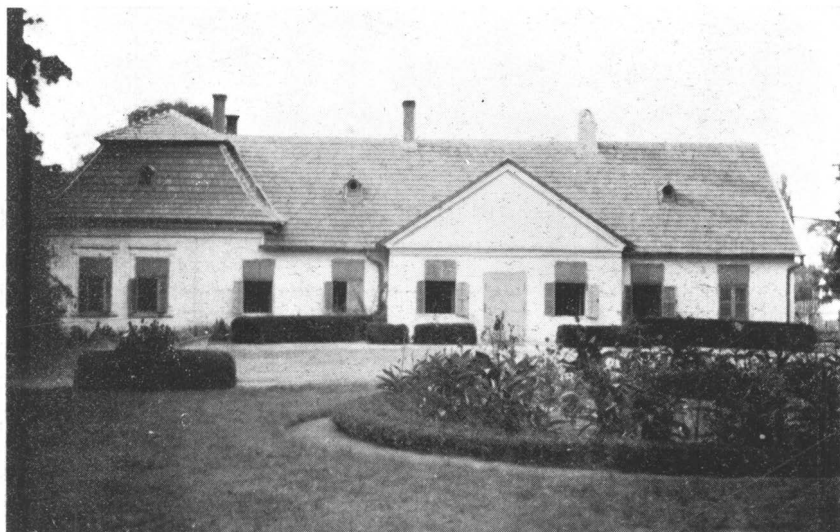
Fadd : Parkrészlet.

Fadd : Erzsébet szobor.

Fadd : György háza

Hencse puszta.

György fiam emlékműve a Paks-Kölesdi úton (1937).

Fadd : Sirbolt (1937).